

**ACTA FACULTATIS
IURIDICAE
UNIVERSITATIS
COMENIANAE**

TOMUS XXVI

2008

UNIVERZITA KOMENSKÉHO BRATISLAVA

Vedecký redaktor JUDr. Gabriela Kubičková, CSc.
Editor
Wissenschaftlicher Redakteur

Zostavovateľka Mgr. Eva Vlková
Executive Editor
Zusammensteller

Recenzenti JUDr. Marianna Arnoldová, CSc.
Reviewers Doc. Ing. Štefan Buday, PhD.
Rezensenten JUDr. Pavol Erben
Doc. PhDr. Viera Gažová, CSc.
Doc. PhDr. Pavel Macko, CSc.
Doc. JUDr. Karel Marek, CSc.
JUDr. Zlatica Pivková
Doc. JUDr. Mikuláš Sabo, CSc.
JUDr. Katarína Ševcová
JUDr. Mgr. Adriana Švecová, PhD.

Príspevky boli spracované k 31. 12. 2007.

© Univerzita Komenského v Bratislave, 2008

Požiadavky na výmenu adresujte:
Forderungen, den die Literaturaustausch betreffen, adressieren Sie an:
All correspondence and exchange requests should be addressed to:

Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta – Knižnica
Šafárikovo nám. 6
818 05 Bratislava
Slovakia
e-mail: kniznica@flaw.uniba.sk
<http://www.flaw.uniba.sk>

ISBN 978-80-223-2615-5

OBSAH

Petra CAPANDOVÁ: Historickoprávny vývoj ECAV na Slovensku a vzťah k štátnej moci od reformácie do vydania rezolúcií Karola III.	7
Svetlana FICOVÁ: Ochrana práv maloletého v občianskom súdnom konaní z pohľadu Dohovoru o právach dieťaťa	35
Tomáš GÁBRIŠ: Vzťah právnych dejín, histórie a práva a historický výklad ako ich spoločný menovateľ	49
Tomáš GÁBRIŠ: Súdnictvo v období prvej Slovenskej republiky (1939 – 1945)	71
Dušan HOLUB: K vývoju obchodného práva	85
Dušan HOLUB: K vývoju obchodného práva v podmienkach sociálneho štátu a v podmienkach ekonomiky zmiešaného typu	99
Dušan MASÁR: Problematika poľnohospodárstva v podmienkach globálnej ekonomiky	109
Jarmila CHOVANCOVÁ: Morálka a právo – ich odraz v spoločnosti	121
Jarmila CHOVANCOVÁ: Právne normy a ich vplyv na optimálne fungovanie spoločnosti	133
Katarína GEŠKOVÁ: Historický vývoj opravných prostriedkov v civilnom procese	139
Mária PATAKYOVÁ: Niektoré otázky aplikácie prednostného práva akcionárov na upísanie nových akcií	155
Mária PATAKYOVÁ: Prejav vôle podnikateľa v právnych vzťahoch	165
Mária SREBALOVÁ: Vybrané zásady správneho konania aj vo vzťahu k zrýchlenému vývoju európskej verejnej správy	181
Mária SREBALOVÁ: Praktické naplnenie princípov dobrej správy	189
Marek ŠTEVČEK: Niekoľko úvah nad charakterom konania pred Súdny dvorom Európskych spoločenstiev a niekoľko poznámok k povahe rozhodnutí vydaných v tomto konaní	197

INHALTSVERZEICHNIS

Petra CAPANDOVÁ: Rechtsgeschichtliche Entwicklung evangelischer Kirche Augsburgischen Bekenntnisses (ECAV) in der Slowakei und ihr Verhältnis zur Staatsgewalt seit der Reformationszeit bis zur Herausgabe der Resolutionen des Karl des Dritten	7
Svetlana FICOVÁ: Der Rechtsschutz des Minderjährigen im Zivilprozess aus der Sicht der UN-Konvention über die Rechte des Kindes	35
Tomáš GÁBRIŠ: Das Wechselverhältnis zwischen Rechtsgeschichte, Geschichte und Recht und historische Auslegung als deren gemeinsamer Nenner	49
Tomáš GÁBRIŠ: Die Gerichtsbarkeit während der ersten Slowakischen Republik (1939-1945)	71
Dušan HOLUB: Zur Entwicklung des Handelsrechts	85
Dušan HOLUB: Zur Entwicklung des Handelsrechts unter den Bedingungen des Sozialstaates und der Wirtschaft der gemischten Art	99
Dušan MASÁR: Die Problematik der Landwirtschaft unter den Bedingungen der globalen Wirtschaft	109
Jarmila CHOVANCOVÁ: Moral und Recht und deren Widerspiegelung in der Gesellschaft	121
Jarmila CHOVANCOVÁ: Die Rechtsnormen und deren Einfluss auf das optimale Funktionieren der Gesellschaft	133
Katarína GEŠKOVÁ: Historische Entwicklung der Rechtsmittel im Zivilprozess	139
Mária PATAKYOVÁ: Zu einigen Fragen der Anwendung des Vorrechts der Aktionäre auf die Zeichnung von neuen Aktien	155
Mária PATAKYOVÁ: Die Willenserklärung eines Unternehmers in Rechtsbeziehungen	165
Mária SREBALOVÁ: Ausgewählte Grundsätze des Verwaltungsverfahrens auch hinsichtlich der beschleunigten Entwicklung der europäischen öffentlichen Verwaltung	181
Mária SREBALOVÁ: Praktische Durchsetzung des Prinzips einer guten Verwaltung	189
Marek ŠTEVČEK: Einige Erwägungen über den Charakter des Verfahrens vor dem Europäischen Gerichtshof und der in diesem Verfahren erlassenen Entscheidungen	197

CONTENTS

Petra CAPANDOVÁ: Legal history of the Evangelical Church of the Ausburg confession in Slovakia and its relationship to state power between the time of Reformation and issuing Karl III's resolution	7
Svetlana FICOVÁ: Protection of minor's rights in civil proceedings from the view of the Agreement on Children's Rights	35
Tomáš GÁBRIŠ: Relationships of legal history, general history and law and historical explanation as their common denominator	49
Tomáš GÁBRIŠ: The judiciary in the time of the first Slovak Republic (1939-1945)	71
Dušan HOLUB: On commercial law development	85
Dušan HOLUB: On commercial law development under the conditions of social state and under the conditions of mixed type economy	99
Dušan MASÁR: Issues of agriculture under the conditions of global economy	109
Jarmila CHOVANCOVÁ: Morals and law – their reflection in the society	121
Jarmila CHOVANCOVÁ: Legal rules and their influence upon optimal operating of society	133
Katarína GEŠKOVÁ: Historical development of appeals in civil proceedings	139
Mária PATAKYOVÁ: Some issues on shareholders' pre-emption application in drawing new shares	155
Mária PATAKYOVÁ: Manifestation of entrepreneur's intent in legal relations	165
Mária SREBALOVÁ: Some principles of administrative procedure in relation to faster development of European public administration	181
Mária SREBALOVÁ: Practical fulfilment of good administration principle	189
Marek ŠTEVČEK: Some reflections on the nature of hearing before ECCJ and some notes on the nature of rulings issued in such hearings	197

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVI

**HISTORICKOPRÁVNÝ VÝVOJ ECAV NA SLOVENSKU
A VZŤAH K ŠTÁTNEJ MOCI OD REFORMÁCIE
DO VYDANIA REZOLÚCIÍ KAROLA III.**

Petra Capandová

ÚVOD

Súčasná tendencia nezájmu o históriu vedie k tomu, že neustále opakujeme chyby minulosti a nedokážeme sa z nich poučiť. To obzvlášť platí pre oblasť medzináboženských a interkonfesionálnych vzťahov. Pre náboženstvo a vieru sa viedli vojny a zabíjali aj nevinní ľudia, odkedy siaha ľudská pamäť, a predsa ani v modernej dobe sme sa ešte nenaučili, že toleranciou a láskou dosiahneme viac ako zbraňami a nenávisťou. Len pochopenie a láskavé prijatie našich odlišností aj na poli viery môže viesť k mieru vo svete.

Preto som sa v tejto práci venovala podaniu histórie našej cirkvi tak, aby sa aj súčasné generácie dokázali z minulosti poučiť a nerobiť rovnaké chyby ako naši predkovia, ktorí za ne často platili vysokú cenu. Podrobne som sa venovala okolnostiam vzniku cirkevných aj štátnych zákonov, ktoré upravovali postavenie evanjelickej cirkvi. Snažila som sa poukázať na krutosť a nemilosrdnosť, s ktorou proti novým cirkvám postupovala rímskokatolícka cirkev a jej zástancovia z radov cirkevných aj svetských hodnostárov a panovníkov. Pokúsila som sa vykresliť aj zápasy vo vnútri cirkvi – zápasy o pravú vieru, o štruktúru, celkový život i uznanie novovznikajúcej a prenasledovanej cirkvi. Na druhej strane som venovala pozornosť tomu, akým vývojom prechádzal štát a jeho pohľad na evanjelickú cirkev a ako v rôznych obdobiach upravoval jej postavenie v rámci štátu.

Vychádzala som zo všetkých mne dostupných historických publikácií, kde sa niečo písalo o tejto problematike. Avšak pre nedostatok materiálov som musela siahnúť aj po súdobých prameňoch, aby som mohla autentickejšie vykresliť zápas a postoje, ktoré v tej dobe vládli.

Evanjelická cirkev augsburského vyznania vznikla *de iure* na základe Viedenského mieru podpísaného roku 1606 vo Viedni, avšak aj pred týmto dátumom možno hovoriť o vývoji, ktorým táto cirkev prechádzala. Tento vývoj bol vo veľkej miere ovplyvňovaný postojom Habsburgovcov voči evanjelikom, preto sa aj napriek legálnej neexistencii evanjelickej cirkvi v Uhorsku dá hovoriť o jej vzťahu k štátnej moci aj v období pred jej legálnym vznikom.

O dejinách ústavy evanjelickej cirkvi augsburského vyznania (ďalej len ev. cirkev a. v.) v bývalom Uhorsku sa v období od reformácie v podstate ani nedá hovoriť, keďže ev. cirkev a. v. v bývalom Uhorsku nemala až do budapeštianskej synody, ktorá sa konala v rokoch 1891 – 1894, jednotnú všeobecnú ústavu. Až do konania sa tejto synody prameňom cirkevného práva boli – okrem Písma Svätého a Symbolických kníh – kánony synôd, ktoré však boli sčasti zastarané, mali partikulárnu povahu a sčasti nedostali panovnícku sankciu, kvôli čomu boli v praxi nevykonateľné. Preto prameňom živého cirkevného práva boli organizácie dištriktov, v čom mali nemaďarskí, teda hlavne slovenskí, evanjelici značnú oporu oproti maďarizačným tendenciám úradnej cirkvi.

Dejiny organizácie ev. cirkvi a. v. v bývalom Uhorsku sa dajú rozdeliť na týchto päť období:

- 1) od začiatku reformácie (1517) po Viedenský mier (1606 – 1608),
- 2) od Viedenského mieru (1606/08) po nariadenia Karola III. (1731 a 1734),
- 3) od nariadení Karola III. (Resolutio Carolina I. a II.) po rok 1848,
- 4) obdobie neoabsolutizmu od roku 1849 po rok 1867,
- 5) od roku 1867 do vzniku Československej republiky v roku 1918 – dualizmus.

V tomto príspevku by som rada rozobrala prvé dve obdobia.

1. OD ZAČIATKU REFORMÁCIE (1517) PO VIEDENSKÝ MIER (1606 – 1608)

Reformácia (lat. obnovenie, pretvorenie, zlepšenie) je cirkevné hnutie v Európe v 16. storočí, ktoré viedlo k vzniku protestantizmu a následnému založeniu evanjelickej a reformovanej cirkvi. Reformácia poznačila všetky oblasti politického a náboženského života väčšiny národov Európy v období novoveku. Za deň začiatku reformácie sa všeobecne považuje 31. október 1517, keď Martin Luther pribil na dvere zámockého kostola vo Wittenbergu 95 téz proti odpustkom. Spor o to, či odpustky môžu zabezpečiť spasenie človeka, prerástol do úplného rozštiepenia dovtedy jednotnej západnej rímskokatolíckej cirkvi. Reformné názory Martina Luthera sa postupne radikalizovali a vo verejnej dišpute

o teologických otázkach s J. Eckom v Lipsku v lete 1519 spochybnil aj primát pápeža.¹

Lutherovo reformačné hnutie rýchlo prekročilo hranice Svätej ríše rímska národa nemeckého a našlo živnú pôdu medzi nemeckými kolonistami v Poľsku a Uhorsku. Nemeckí protestanti svoje úsilie o osamostatnenie sa prejavili augsburským vierovyznaním v roku 1530 na sneme v Augsburgu, kde bolo cisárom prijaté.

Reformácia poskytla veľmožom, šľachte i samotným panovníkom vítanú príležitosť zmocniť sa rozsiahlych cirkevných majetkov a to bol jeden z dôvodov jej prudkého rozšírenia aj za hranice Svätej ríše rímskej národa nemeckého.²

1.1. Vývoj evanjelickej cirkvi

Na Slovensko prenikli myšlienky reformácie už v prvej polovici 16. storočia z Nemecka, Čiech i Moravy prostredníctvom študentov, učiteľov a príslušníkov inteligencie. Rozšírili sa najmä v meštianskom prostredí, ale podporovali ich aj mnohí svetskí feudáli,³ čo sa však výraznejšie ukázalo až v neskoršom období.

Túto dobu charakterizuje veľmi rýchle a takmer všeobecné rozšírenie sa reformácie v Uhorsku. Avšak už od roku 1523 boli evanjelici prenasledovaní štátnou mocou, „keď uhorský snem zasadajúci od apríla do mája roku 1523 okrem iného prijal aj ustanovenie o potrestaní Lutherových prívržencov smrťou (upálením). Obdobný zákonný článok schválili aj na sneme v roku 1525. Nariadenie však ostalo bez praktického účinku.“⁴ Napriek tomu až do konca tohto obdobia nebol usporiadaný právny stav novovznikajúcej cirkvi.

Počas 30. a 40. rokov 16. storočia prijali reformáciu všetky kráľovské mestá východného Slovenska: Prešov, Bardejov, Levoča a Sabinov; ďalej spišské mestá a všetky banské mestá stredného Slovenska. Napriek udomácneniu sa náboženských novôt neboli rímskokatolícke obrady úplne odstránené. Postupne sa transformovali alebo nahrádzali evanjelickými prvkami a obradmi.⁵

V prvej polovici tohto obdobia boli evanjelické cirkevné zbory podriadené právomocí rímskokatolíckej cirkvi.

V druhej polovici tohto obdobia vznikali a organizovali sa *fraternity* (contubernia, senioráty). Dôležité boli hlavne z hľadiska správy cirkvi, keďže ich pôsobenie bolo prvým krokom k vyslobodeniu ev. cirkvi a. v. zo zväzkov a právomoci rímskokatolíckej cirkvi. Avšak v tejto dobe sa vyvinulo skutočné ev. a. v. kňazské panstvo, hierarchia. Zborová zásada bola bezvládna a na spravovanie cirkvi vplývali len niektoré kráľovské slobodné mestá a na základe zeme-

¹ ADAMČÍKOVÁ, E. et al.: *Lexikón svetových dejín*. Bratislava : SPN, 2001, s. 256.

² Tamže, s. 257.

³ ADAMČÍKOVÁ, E. et al.: *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava : SPN, 1999, s. 302.

⁴ Tamže, s. 60.

⁵ MANNOVÁ, E. et al.: *Krátke dejiny Slovenska*. Bratislava : AEP, 2003, s. 129

pánskej moci a pod vplyvom patronátu aj niektorí poprednejší zemeni a magnáti. Veľkú autoritu si získali seniori fraternít, právnú moc ktorých v tejto dobe vlastne ani konvent fraternity takmer v ničom neobmedzoval. Seniori fraternít v tejto dobe mali, dalo by sa povedať, skutočnú diskrecionálnu moc. Laici sa nemohli uplatniť ani v spravovaní seniorátov.

Fraternita bolo združenie (bratstvo farárov) viacerých cirkevných zborov obyčajne na ohraničenom územnom celku v 16. a 17. storočí. Prvé evanjelické fraternity vznikali podľa vzoru predreformačných fraternít, alebo sa pôvodné fraternity zmenili na evanjelické. Pre schôdzky farárov (niekedy aj pre fraternity) sa používali názvy **kongregácia**, **kontubernium**. Neskôr sa ustálil názov **seniorát** a predstaveným bol **senior**. Prvá známa evanjelická fraternita (seniorát) na území Slovenska bola fraternita 24 spišských miest, od roku 1544. Fraternity vydávali svoje zákony (*artikuly*, články), ktoré boli záväzné pre všetkých členov.⁶

Synoda bola spočiatku iba vyšším cirkevným zhromaždením. Evanjelickí kňazi boli spočiatku, po prijatí reformácie, podriadení jurisdikcii rímskokatolíckych biskupov a arcidiakonov. Po vyhranení svojbytných pozícií sa začali zriaďovať osobitne, samostatne si volili seniorov, ktorí ich zvolávali do spoločných zhromaždení na riešenie jestvujúcich nábožensko-cirkevných problémov. Prvá takáto schôdza (synoda) evanjelických zástupcov sa uskutočnila v Kremnici v roku 1536. Druhá roku 1540 v Prešove prijala závery o službách Božích a Večeri Pánovej podľa wittenberského poriadku. Roku 1546 v Prešove prijala vieroučné *Prešovské články*. Synoda v Kremnici v roku 1569 požadovala každoročné kňazské schôdzky fraternity (seniorátu) na vybavovanie cirkevných záležitostí. Synoda Piatich slobodných kráľovských miest v Košiciach roku 1574 odsúdila **flaciánstvo** (extrémne reformačný smer. Tvrдили, že keď ide o vyznávanie nepodstatné veci nemôžu byť ľahostajné.⁷); synoda Banských miest v Kremnici roku 1580 odsúdila **kalvinizmus**. Synoda v Trenčíne roku 1580 prijala artikuly, zdôrazňujúce jednotu na základe Augsburgského vierovyznania. Synoda vo Zvolene roku 1588 prijala 29 artikúl, zdôrazňujúcich čistotu evanjelického učenia, Večere Pánovej, svadby, práva a povinností kňazov. Synoda v Bytči roku 1600 prijala Hornotrenčianske pravidlá, ktoré predpisovali seniorovi ročne zvolávať trikrát synodu.

Druhý význam **synody** je aktuálny od roku 1610, keď sa v Žiline uskutočnila prvá hornouhorská synoda v zmysle zákonodarného orgánu cirkvi.⁸

Na základe zákona uzákoneného na sneme v Bratislave v roku 1548 kráľ Ferdinand I, ktorý hoci „uznával privilégia miest, roku 1548 vyslal do nich vyšetrovacie komisie, aby vykorenili evanjelickú „herézu“. Odpoveďou na to boli tri vierovyznania, ktoré mestské zväzy na Slovensku pripravili a prijali počas nasledujúcich dvadsiatich rokov.⁹

⁶ PETRÍK, B. et al.: *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Bratislava : GBÚ ECAV, s. 110.

⁷ Formula svornosti – literárno-historický úvod. In: *Symbolické knihy ECAV*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1992. s. 19.

⁸ PETRÍK, B. et al.: cit. dielo, s. 358.

1.1.1. Confessio Pentapolitana – 1549

Jeho celý názov znie: *Confessio Christianae doctrinae quinque regiarum liberarumque civitatum in Hungaria superiore, Cassoviae, Leutschoviae, Bartahae, Epperiessini, ac Cibinii*.¹⁰ Tento skrátenejší výťah z Augsburského vyznania spísaný bardejovským rektorom Leonardom Stoeckelom, „ktorý bol študentom a celoživotným priateľom Filipa Melanchotona,¹¹ prijalo za svoje 5 východoslovenských miest: Prešov, Bardejov, Sabinov, Košice a Levoča.

Vyznanie piatich východoslovenských miest je vypracované približne podľa Augsburského vyznania z roku 1530 bez jeho druhej časti – Sporných článkov (22 – 28) – v ktorých sa uvádzajú zneužitia. Krátenejší je aj o vynechané state – zavrhnutie a citáty cirkevných otcov. „Chce byť čisto biblickým, je miernejšie a predchnuté snahou o výraz pozitívnej viery. Neodsudzuje anabaptistov ani len v 9. článku. išlo im o zabezpečenie pokoja mestám.“¹²

V rozpore s týmto tvrdením je heslo z Lexikónu slovenských dejín, ktoré uvádza: „1549 – September – rektor bardejovskej školy L. Stoeckel zostavil evanjelické vierovyznanie pre 5 východoslovenských miest (Levoča, Košice, Sabinov, Prešov, Bardejov) známe ako Confessio Pentapolitana. Táto konfesia bola ústupkom voči katolicizmu, avšak ostro namierená proti novokrstencom a iným radikálnym sektám.“¹³

S názorom autorov Lexikónu slovenských dejín viac-menej súhlasia aj autori Krátkych dejín Slovenska, ktorí o tomto vierovyznaní uvádzajú: „Mestá Prešov, Bardejov, Levoča, Sabinov, Košice, spojené vzájomnou zmluvou o spolupráci od roku 1483, sa rozhodli prijať spoločné vyznanie, aby sa očistili od podozrenia, že sa spájali so sakramentármi alebo anabaptistami. Stoeckel založil takzvané *Confessio Pentapolitana* na Augsburskom vierovyznaní a na Melancthonových *Loci communes*.“¹⁴

Confessio Pentapolitana je oproti Augsburskému vyznaniu rozšírená o niektoré články:

Druhý článok **o stvorení**, vysvetľuje pôvod zlého odpadnutím satana. Pre hriech prišla smrť a aj všetky nešťastia sú trestom za hriechy.

Šiesty článok **o viere**, ktorá je darom Ducha Svätého. Tento článok zahrňuje aj kňazský úrad, ktorý je ustanovený, aby Duch Svätý prostredníctvom počúvania slova Božieho mal vplyv na vieru.

Ôsmy článok **o cirkvi** v sebe spája články 7 a 8 Augsburského vyznania. Zdôrazňuje, že od počiatku bola a stále bude trvať len jedna katolícka (lat. *catholicos* = *všeobecný*), čiže všeobecná cirkev. Vyslovuje, že „i keď cirkev

⁹ Tamže, s. 130.

¹⁰ PETRÍK, B. et al.: cit. dielo, s. 68.

¹¹ Tamže, s. 130.

¹² VESELÝ, D.: *Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2004, s. 102.

¹³ ADAMČÍKOVÁ, E. et al.: *Lexikón slovenských dejín*, cit. dielo, s. 65.

¹⁴ MANNOVÁ, E. et al.: cit. dielo, s. 130.

vskutku vo vonkajších veciach je poddaná svetskej moci, v náboženských veciach však okrem Krista nikoho iného za Hlavu neuznáva“.¹⁵

Sedemnásť článok o manželstve učí, že je Božím ustanovením pre každého, kto je preň súci. Tento a nasledujúci 18. článok o **vzkriesení z mŕtvych** nie sú v Augsburskom vyznaní.¹⁶

„Dôraz kladie na sviatosti, oproti novokrstencom zdôrazňuje význam krstu detí, potrebu riadnych kazateľov a poriadok v cirkvi. V otázke Večere Pánovej je dôraz položený na pravé telo a pravú krv Kristovu, čím sa dišancuje od učenia sakramentárov.“¹⁷

Dňa 2. augusta 1549 bolo toto vierovyznanie predložené kráľovským komi-sárom, ktorých vyslal kráľ Ferdinand I., aby skontrolovali vizitovaním uplatnenie snemového zákona z roku 1548, ktorí ho vzali na vedomie. Potvrdil ho aj kráľ a prijal ho aj jágerský biskup Anton Verančič a ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh.

„Východoslovenské mestá, napriek ekonomickým sporom, sa pri tomto spoločnom vyznaní zjednotili a dosiahli pokoj od vrchnosti.“¹⁸

1.1.2. Confessio Heptapolitana/Montana – 1559

„Keď sa ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh pokúšal presadiť kánony tridentského koncilu v bankských mestách stredného Slovenska, poverilo týchto sedem miest Ulricha Cubiculariusa zo Štiavnice, aby pripravil text vierovyznania, ktoré sa neskôr stalo známe ako *Confessio Montana* (1559)“¹⁹ – takto jednoducho hodnotia zápas bankských miest autori Krátkych dejín Slovenska.

Úplne inak vidí situáciu profesor Veselý zo svojho pohľadu cirkevného historika. „Po predchádzajúcich útokoch a protivenstvách začiatkom novembra 1559 arcibiskup Mikuláš Oláh prikázal stredoslovenským bankským mestám, t. j. Kremnici, Banskej Bystrici, Banskej Štiavnici, Lubietovej, Pukancu, Banskej Belej a Novej Bani, aby všetkých svojich kacírskych kňazov poprepúšťali. Banská Bystrica požiadala Kremnicu, aby zvolali poradu. Mikuláš Oláh vydal rozkaz svojim vizitátorom zhabať a zničiť všetky kacírskie knihy a spisy, aj tie, čo vzali bystrickému kníhkupcovi s celou knižnicou a odvážali ich do Trnavy. V decembri 1559 bola do Banskej Štiavnice zvolaná tretia bankomestská synoda. Na nej považovali za potrebné vypracovať úplné vierovyznanie, ktoré by dokazovalo, že jeho pôvodcovia si zakladajú na Písme Svätom, a tak získavajú aj pevnejší právny základ. Za prameň prevzali Confessiou Pentapolitanu. Ako predchádzajúce čiastkové vierovyznania týchto bankských miest, aj toto viero-

¹⁵ HAJDUK, A.: Vznik Pentapolitany. In: *Služba cirkvi*, 1982, s. 69.

¹⁶ VESELÝ, D.: cit. dielo, s. 103.

¹⁷ PETRÍK, B. et al.: cit. dielo, s. 68.

¹⁸ HAJDUK, A.: Vznik Pentapolitany. Cit. dielo, s. 69.

¹⁹ MANNOVÁ, E. et al.: cit. dielo, s. 130.

vyznanie zostavoval štiavnický farár Ulrich Kammerhnecht Cubicularius, ktorý pochádzal z Bruchsalu v Badensku pri Rýne.²⁰

„Toto vierovyznanie v podstate zachováva predlohu Confessie Pentapolitany, avšak je skoro dvakrát rozsiahlejšie. Teda je oproti nej v niektorých článkoch obširnejšie a ostrejšie. Podobne z Augsburského vyznania vynecháva state zavrhnutia, prvé dva články **o Bohu** a **o stvorení** sú skoro zhodné.

Tretí článok **o dedičnom hriechu** je rozšírený o výroky cirkevných otcov Augustína, Ambrózia a Bernarda.

Štvrtý článok **o Kristovom vtelení** je takmer zhodný.

Piaty článok **o ospravedlnení** je rozšírený výrokmi cirkevných otcov Ireneia, Ambrózia a Hilaria.

Šiesty článok **o viere** zdôrazňuje, že kňazský úrad je ustanovený, aby zvestoval čisté evanjelium Kristovo a prislúchoval sviatosti, lebo cez túto službu (*ministerium*) pôsobí Duch Svätý.

Siedmy článok zdôrazňuje, že **dobré skutky** nevylučujeme, ale na novú poslušnosť sa nesmieme spoliehať ako na zásluhu u Boha. Podľa Hilaria Zákon z Sinaja nebol spasiteľný; skutkom síce obživoval, ale neospravedlňoval z viery.

Obsiahlejší je 8. článok **o cirkvi**, ktorý má pridaný ešte iný opis cirkvi. Sám Boh v cirkvi ako viditeľnej spoločnosti poslúchajúcich veriacich účinkuje prostredníctvom kazateľov. Tu je ostro kritizované pápežské kráľovstvo, ktoré si privlastňuje najsvätejšie meno cirkvi Kristovej, čo nezostane bez trestu. „Cirkev je v tých osobách, ktoré majú pravé poznanie, vyznanie viery a pravdu.“ Primiešani sú vonkajší údovia cirkvi. „Duch Svätý pôsobí aj skrze úrad nepobožných služobníkov, ak nekazia slovo a sviatosti, ak aj Judášova služba stala sa mnohým užitočnou.“

V 9. článku **o krste** sa spomínajú aj anabaptisti, ktorí sa nevzdali bludov – tých sme vyhnali.

Desiaty článok **o Večeri Pánovej**, v ktorej cirkev prijíma skutočne a podstatne telo a krv Pána, slávime každý sviatočný deň pre všetkých, celú sviatosť prislúhujeme jednotlivcom alebo viacerým, ktorých kňaz preskúmal.

Jedenásty článok vysvetľuje, že **súkromnú spoveď** zachováваме, aby sa ľudia poučovali, potešovali a každému osobitne zvestovalo sa rozhrešenie.

Dvanásty článok hovorí, že **pokánie** pozostáva zo skrúšenosti a potom z viery v zadosťučinenie Kristovo.

Trinásty článok má nadpis **O počte sviatostí**. Nepatrí sem posledné pomazanie, birmovanie a iné ľudské nápady.

V 14. článku **o služobníkoch cirkvi** sa zdôrazňuje riadne povolanie, vyskúšanie a prijatie za spôsobilého.

Podľa 16. článku vrchnosť ... a čo sa so zdravým rozumom zrovnáva, treba mať vo veľkej úcte.

²⁰ VESELÝ, D.: cit. dielo, s. 106.

V 17. článku o manželstve sa zdôrazňuje nebiblickosť celibátu.

Osemnásť článok je o vzkriesení mŕtvych.

Devätnásť článok o slobodnej vôli je vynechaný a namiesto toho má obsahlejší o vyzvaní svätých s výslovným odmietnutím daromného orodovania u svätých. Aj keby to nebola modloslužba, bola by to prázdnota. Vyzvanie žiada rozkaz, zasľúbenie a vieru. Mária nebola Bohom. Nie je potrebný príhovorca, ale pokorná myseľ.

Dvadsať článok o odeve cirkevných služobníkov v kremnickom odpise chýba. Žiada sa slušný odev, bez holenia hlavy a bez brady (*sine tonsura et rasura*).

K tomuto vyznaniu bol pripojený aj opis poriadku služieb Božích a zoznam sviatkov v banskomeštských cirkevných zboroch.²¹

Hneď začiatkom roka 1560 toto vierovyznanie podľa rozhodnutia synody predložili kráľovi aj ostrihomskému arcibiskupovi na schválenie s prosbou, aby ich nechali na pokoji. „Odpoveďou bolo nemilé prekvapenie. Kráľ Ferdinand I. vydal 1. februára 1560 všetkým banským mestám prísny rozkaz, aby arcibiskupa a jeho vizitátorov v náboženských veciach prísne poslúchali a kacírskych kazateľov bez meškania prepustili. Mikuláš Oláh zostavil cirkevný súd a súdnym výrokom boli „kacírski kazatelia“ z cirkvi vyobcovaní. Mesto dostalo rozkaz zhabať im majetky a odovzdať arcibiskupovi. Prosby miest boli u kráľa márne. Ale po čase si vyhnanco v tichosti pozvali späť.“²²

1.1.3. Confessio Scepusiana – 1569

Celým názvom *Confessio fidei christianae parochum XXIV regalium ecclesiarum in Scepusio – vierovyznanie Spišského mestského seniorátu*.²³

Po Tridentskom koncile (1545 – 1563) katolícki hodnostári chceli obnoviť cirkevnú organizáciu na Spiši, lebo Lutherova reformácia sa tam už udomácnila. Na návrh evanjelického seniora Vavrince Serpilia bolo zostavené vyznanie bratstva 24 kráľovských kňazov na Spiši na dôkaz, že sa verne pridávajú Písmu Svätého a nie sú bludármi. Bratstvu bolo toto vierovyznanie predložené na porade 26. októbra 1569. Uznali ho za správne, zhodujúce sa s evanjeliom a jednomyselne ho prijali.

Confessio Scepusiana mala svoju predlohu v predchádzajúcich dvoch vyznaniach – Pentapolinatane a Montane, ktorú na Spiš priniesli farári na rozkaz Mikuláša Oláha vyhnaní z banských miest.

Rozsahom je *Confessio Scepusiana* zhodná s Montanou – obe sú dvakrát rozsiahlejšie ako *Confessio Pentapolitana*. Profesor Veselý je presvedčený, že

²¹ HAJDUK, A.: *Tri vyznania viery zo 16. storočia*. Zvolen : CZ ECAV vo Zvolene, 1990, s. 25-30.

²² VESELÝ, D.: cit. dielo, s. 107.

²³ PETRÍK, B. et al.: cit. dielo, s. 68.

„pôvodcovia boli zrejme oboznámení s obidvomi. Preberajú z nich celé formulácie, ale majú svoje originálne tézy v duchu Augsburského vyznania. Formulácie sú však zmierňujúce. Na rozdiel od *Pentapolitany* citujú aj cirkevných otcov: Augustína, Ambrózia, Ireneá, Chryzostoma, Hilaria.“²⁴

Prvý a 2. článok **o Bohu a o stvorení** sú zhodné s Montanou.

V 3. článku **o dedičnom hriechu** je oproti augsburskému vyznaniu aj jeho obrane citát z Ambrózia: „Hoci človeku je vštepené chcieť zlo, predsa však nie je mu dané chcieť dobro; tamto prvé spôsobila prirodzenosť pre vinu, toto druhé prijíma prirodzenosť z milosti.“

V 6. článku **o viere** je zahrnuté aj ustanovenie kňazského úradu, prostredníctvom ktorého pôsobí Duch Svätý. Nie je veľkou vecou veriť, že Kristus umrel, ale dôverovať, že vstal pre naše ospravedlnenie.

V 8. článku je originálna definícia cirkvi: „Cirkev je viditeľné zhromaždenie počúvajúcich, veriacich a prijímajúcich čisté a neporušené učenie evanjelia a užívajúcich sviatosti tak, ako ich Kristus ustanovil.“

Deviaty článok **o krste** má zmienku o odohnaní anabaptistov.

V 10. článku **o Večeri Pánovej** sa zdôrazňuje, že sa pri nej prijíma skutočne a podstatne telo a krv Pána. Namiesto „pod obojím“ používa sa výraz „celá sviatosť“.

V 11. článku **o spovedi** je uvedená okrem iného téza, že „ňou povzbudzujeme ľud k vyvolávaniu kajúcnosti“.

V 12. článku **o pokání** sa uvádza, že bez neho nikto nemôže v cirkvi zotrvať.

V 14. článku **o služobníkoch cirkvi** platí, že každý musí byť povolaný, vyskúšaný a za spôsobilého prijatý.

Článok 17. hovorí, že **manželstvo** je Božím ustanovením.

V 19. článku **o slobodnej vôli** sa uvádza, že „len vo vonkajších veciach máme akúsi slobodu voľby.“

V 20. článku **o vyzývaní svätých** sa zdôrazňuje, podobne ako v predošlých vyznaniach: „Nie je potrebný príhovorca, ale pokorná myseľ.“²⁵

Toto vyznanie v roku 1573 schválil aj arcibiskup Anton Verančič. Neskoršie ho evanjelický senior Anton Plattner na seniorálnej schôdzi 8. novembra 1590 v Žakovciach dal všetkým farárom bratstva podpísať so záväzkom riadiť sa a žiť podľa neho.²⁶

Lexikón slovenských dejín hodnotí význam oboch vierovyznaní takto: „Podľa vzoru vierovyznania východoslovenských miest (*Confessio Pentapolitana*) prijalo v roku 1559 7 stredoslovenských banských miest (Kremnica, Banská Štiavnica, Banská Bystrica, Nová Baňa, Pukanec, Banská Belá, Ľubietová) reformované vyznanie, nazývané *Confessio Heptapolitana* či *Montana*. Obdobný, ale čiastočne radikálnejší charakter oproti katolíckej viere malo aj

²⁴ VESELÝ, D.: cit. dielo, s. 111.

²⁵ HAJDUK, A.: *Tri vyznania viery...*, cit. dielo, s. 38-40.

²⁶ VESELÝ, D.: cit. dielo, s. 112.

vyznanie Bratstva farárov 24 spišských miest (*Confessio Scepusiana*), prijaté v roku 1569. Tieto vyznania boli prejavom umiernennej protestantskej reformácie, ktorá sa navonok vyznačovala najmä prijímaním pod obidvoma spôsobmi, zavedením nemčiny či češtiny ako bohoslužobného jazyka, zjednodušením bohoslužieb a výzdoby kostola, ako aj sobášom kňazov.²⁷

Podľa autorov *Krátkych dejín Slovenska* „všetky tri vierovyznania zdôrazňovali „katolicitu“ evanjelickej viery, čím chceli zabezpečiť jej uznanie a tolerovanie. Umiernený prístup evanjelikov sa odrážal aj v zachovaní mnohých tradičných elementov liturgie a zbožnosti, ktoré však boli očistené od „pápežských zneužití“.²⁸

Ďalší odborníci na toto obdobie cirkevných dejín popisujú situáciu takto: „Počas druhej polovice 16. storočia dominoval evanjelický klérus v rôznych arcidekanátoch na Slovensku. Keďže sa mu podarilo získať kontrolu nad viacerými kňazskými združeniami – bratstvami farárov, tzv. *kontuberniami*, evanjelici si volili svojich vlastných seniorov či prepoštov. Hoci po právnej stránke ostávali podriadení autorite katolíckych biskupov, vytrvalo sa pridŕžali svojich vlastných vierovyznaní (*Confessio Pentapolitana – 1549, Confessio Heptapolitana/Montana – 1559, Confessio Scepusiana – 1569*), ktoré po uzavretí náboženského mieru medzi cisárom Karolom V. a ríšskymi stavmi v Augsburgu (1555) nadobudli ešte väčší význam. Augsburský mier zaručoval toleranciu vierovyznaniu, ktoré predložil Melancton na ríšskom sneme roku 1530, a evanjelici v Uhorsku dúfali, že sa táto prax bude týkať aj ich.“²⁹

1.1.4. Cirkevná správa

Cirkevnú správu v tomto období glosuje doktor Veselý takto: „Život a cirkevnú správu evanjelikov si môžeme predstaviť podľa synodálnych zákonov a synodálnych uznesení zachovaných zápisníc.

Zákony zaväzujú synody piatich východoslovenských miest z roku 1550, aby všetky obrady boli vykonávané v jazyku, ktorému všetci rozumejú, aby tak všetko slúžilo na vzdelanie cirkvi a aby Boh nebol posmievaný a popudzovaný. V tom čase bola literárnou rečou Slovákov čeština, čo potom ešte umocnil kralický preklad Biblie.

Poriadok služieb Božích mal vzor v Lutherovej Deutsche Messe. Slovenskí študenti si znalosti o nej prinášali z Wittenbergu. Podľa Augsburského vyznania sa užívalo aj pomenovanie omša, ale pod týmto označením sa rozumeli služby Božie s Večerou Pánovou.³⁰ Stredobodom služieb Božích sa však stávalo zvestovanie Slova Božieho – kázeň, ktorá bola v slovenčine alebo v češtine. Napospol

²⁷ ADAMČÍKOVÁ, E. et al.: *Lexikón slovenských dejín*, cit. dielo, s. 66.

²⁸ MANNOVÁ, E. et al.: cit. dielo, s. 130.

²⁹ Tamže, s. 131.

³⁰ Augsburská konfesia. In: *Symbolické knihy ECAV*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1992, s. 52.

zachovávali aj osobnú spoveď a rozhrešenie ako nevyhnutný predpoklad hodného prijímania Večere Pánovej, ktorú súčasne mohol prijímať aj kňaz.³¹ Osobná spoveď bola vlastne pastorálnym rozhovorom. Pri spovedi musel liturg nahlas vyslovovať slová ustanovenia, zrušené bolo pozdvihovanie – elevácia, omše za zosnulých, tiché omše.³²

Obrana reformácie si vyžadovala organizovanie cirkevných zborov do seniorátov. Spočiatku mali rôzne pomenovania – *archidiaconatus*, *ephoratus*, *fraternitas verbi Divini Ministrorum*, *Contubernio fratrum*; i rozdielne zákony, štatúty, pravidlá a spočiatku i vedenie. Napríklad hlavu seniorátu stredoslovenských banských miest predstavoval kremnický magistrát.

Predstavitel' bratstva – seniorátu – mal pomenovanie *senior*, *praepositus*, *superintendens* alebo *vicearchidiacon*. Bol potvrdzovaný rímskokatolíckym archidiaconom, ktorý niekedy nechcel seniora potvrdzovať. Trvalo to však len do konca storočia. Povinnosťou seniora bolo dbať o čistotu učenia a brániť výsady a práva *contubernia*, aby sa všetci držali pravidiel a zákonov bratstva. Niektoré senioráty mali aj iných funkcionárov a viacerých *konseniorov* – zástupcov seniora. Notár bol zapisovateľ, ekonóm *dispensator* – šafár s obilím, *orátor* (*tutor*, *defensor*) – právny zástupca bratstva.

Predstavitelia bratstva mali vo svetských stoličných predstaviteľoch vonkajšiu ochranu. Tým však stúplo sebavedomie svetských zástupcov, ktorí si nárokovali vedenie. Preto sa senior Severín Škultéty obrátil pamätným spisom na fakultu vo Wittenbergu a žiadal všeobecné poučenie vo veci povolania, rozhodovania a prepúšťania služobníkov cirkvi, o cirkevnej správe a cirkevnom súdnictve.

O povolávaní kňazov rozhodovali magistráty v mestách a inde patróni z radov šľachty – zemepáni.

Odpoveď z Wittenbergu zdôrazňovala, že cieľom cirkevného spolunažívania má byť pravda a pokoj. Cirkevnú správu tvoria 3 stavy: kňazstvo, svetskí zástupcovia a ľud. Pri povolávaní kňazov treba vybrať kandidátov (ktorí najprv kážu na próbu), skúmať ich učenie, schopnosti a bezúhonnosť. Potom majú byť uvedení do úradu. Kandidáta možno prepustiť, keď je vinný z kacírstva alebo iného pohoršenia. Má byť postavený pred cirkevný súd – *consistorium*, v ktorom majú byť cirkevní aj svetskí zástupcovia. U nás boli na synodách zastúpené obidva stavy parity. Medzi pojmi synoda a konvent nebolo vtedy jasného rozdielu. Zhromaždenia duchovných ako *congregatio omnium fratrum* bývali trikrát ročne a účasť na nich bola povinná. Neúčasť mohol ospravedlniť len mor, voda a oheň.³³

S použitím termínu *consistorium* však v tomto prípade nemožno súhlasiť, pretože bol zavedený až na Ružomerskej synode v roku 1707. Na základe tejto

³¹ Takzvaná autokomúnia – aj v súčasnosti je v agende povolená, ale len v prípade, že nie je prítomný iný kňaz a musí ísť o autokomúniu v rámci Služieb Božích s ostatnými veriacimi.

³² VESELÝ, D.: cit. dielo, s. 117.

³³ Tamže, s. 119.

nekonzistenci je na mieste otázka, či sa doktor Veselý nemýli aj pri hodnotení iných období.

1.2. Vzťah evanjelickej cirkvi k štátnej moci

Na základe dekrétu **Placetum regium**, ktoré vydal roku 1404 kráľ Žigmund, bola v Tripartite zakotvená vytvorená obyčaj tak, že sa pápežovi priznalo len právo potvrdiť biskupa vymenovaného kráľom. Toto právne ustanovenie ovplyvnilo ďalší vývoj pomeru medzi štátom a cirkvou v Uhorsku. Mocenským a ideovým vplyvom cirkvi ako bašty feudalizmu, patróna spoločenského poriadku v Uhorsku však podstatne neotriasol. Cirkev si nárokovala aj cenzúru kníh. Na urgovanie cirkvi roku 1522 uhorský snem vyniesol prvé drakonické zákony o ničení a pálení kacírskych kníh,³⁴ pod ktorými myslel hlavne reformačné spisy doktora Martina Luthera.

Na rýchlo sa šíriacu reformáciu zareagoval štát začiatkom 20. rokov 16. storočia sériou zákonných článkov, ktorých účelom bolo zlikvidovať reformáciu v jej zárodku, a tak zabrániť šíreniu kacírskoho učenia. Medzi ne patria hlavne **zák. čl. LIV z roku 1523**, „podľa ktorého všetci luteráni, ich ochrancovia a prívrženci majú byť vyhlásení za verejných kacírov a nepriateľov najsvätejšej Panny Márie a potrestaní stratou života a celého majetku“³⁵ a **§ 4 IV zák. čl. z roku 1525**, v ktorom „bolo rozhodnuté, že všetci luteráni, kdekoľvek sa nachádzajú, majú byť z krajiny vyhubení nielen prostredníctvom duchovných, ale aj svetskými zajatí a upálení – *Lutherani omnes comburantur*.“³⁶

Po roku 1526 panovník plne vykonával patronátne právo. Vymenúval a prekladal biskupov, prideloval cirkevné statky aj svetským osobám, sám na vlastné účely používal príjmy ním vymenovaných biskupov – tým vlastne dost' zasahoval aj do hierarchie rímskokatolíckej cirkvi.³⁷ Čo sa týka protestantizmu, po roku 1526 sa upevnila zásada *cuius regio, eius religio*. Protestanti v superintendenciách reformovaných v Debrecíne organizovali evanjelikov v Zadunajsku a po roku 1606 bola založená superintendencia aj na Slovensku. Zásah protireformácie bol dočasne odvrátený Bočkajovým povstaním.³⁸

Bratislavský snem roku 1548 prijal zákon proti náboženským novotám. Luteránski šľachtici, ktorí sa báli vplyvu anabaptizmu a helvétskeho reformného hnutia, sa spojili s rímskokatolíckou stranou a podporili prijatie zákona, ktorý prikazoval vyhnanie anabaptistov a sakramentárov z kráľovstva. Avšak kráľ

³⁴ HUBENÁK, L.: *Právne dejiny Slovenska do roku 1945*. 1. diel. Banská Bystrica : PF UMB, 2002, s. 105.

³⁵ VESELÝ, D.: cit. dielo, s. 72.

³⁶ Tamže, s. 73.

³⁷ SIVÁK, F. – MALÝ, K.: *Dejiny štátu a práva v Česko-slovensku do roku 1918*. Bratislava : Obzor, 1992, s. 216.

³⁸ Tamže, s. 217.

s katolíckou hierarchiou si tento zákon vyložili tak, že prikazuje vyhnanie všetkých náboženských inovátorov.³⁹

Anabaptisti (gr. *novokrstenci*) – v čase reformácie označenie tých, ktorí odmietali krst detí, a preto krst opakovali u dospelých kresťanov, ktorí osobne uverili, resp. po ich súhlase ich krstili prvý raz; verili v skorý príchod Krista a jeho tisícročné kráľovstvo na zemi; na Morave a západnom Slovensku boli známi ako habáni.⁴⁰

Sakramentári (nem. *Sakramentierer*) – takto Luther a jeho prívrženci nazývali stúpcov Karlstadta a Zwingliho, hlavne kvôli učeniu o sviatosti oltárnej.⁴¹ Evanjelická encyklopédia Slovenska ich charakterizuje takto: „sakramentári – prívrženci reformačného učenia Zwingliho v prvej polovici 16. storočia na Slovensku. Od evanjelikov sa odlišovali tým, že pri Večeri Pánovej posvätený chlieb a víno chápali iba ako znaky a neuznávali, že v nich je pravé telo a pravá krv Ježiša Krista. Bratislavský snem roku 1548 nariadil vyhnať ich z krajiny.“⁴²

Ján Kvačala vo svojej učebnici Dejiny reformácie na Slovensku hodnotí uhorské zákony z rokov 1548 – 1553 ako „mieroprijatia“. Ako príklad uvádza: „Zákon 5. z roku 1548 nariaďuje, aby sa náboženstvo navrátilo k *predošlej svojej forme, kacírstva* zo všetkých strán majú byť odstránené. Zákon 6. ustaľuje spôsob vyplnenia tejto úlohy, primeraný *kruhu práce pre jednotlivé cirkevné mezdítka* počnúc od biskupov; prízvukovaná je dôležitosť školstva a vzdelania; potreba pečlivosti o *cirkevné majetky*. *Anabaptisti a sakramentári*, čo sa ešte v krajine nachádzajú, majú byť zo všetkých majetkov odohnaní, a nemajú viac ani oni, ani ktokoľvek z nich do územia kráľovstva byť prijatí.“⁴³

Pod vedením jezuitov, uvedených do krajiny roku 1561, začal evanjelickú cirkev prenasledovať aj rímskokatolícky klérus. Jezuiti, ktorí boli duchovnými poradcami Habsburgovcov, sa zaslúžili o vydanie viacerých hore spomínaných zákonov proti náboženskej slobode, proti slobode vyznania a proti reformačnému učeniu.

Na tento útlak zareagovali uhorské stavy využitím svojho práva na odpor (*ius resistendi*), ktoré im zaručovala Zlatá bula Ondreja II. z roku 1222. Výsledkom prvého, tzv. Bocskayovho povstania bol Viedenský mier. Toto však viedlo ku skrytému klerikalizmu – teda aspoň podľa definície Slovníka spoločenských vied, ktorý charakterizuje **klerikalizmus** takto: „klerikalizmus je snaha využívať cirkevné cítenie a cirkevné organizácie na politické ciele. Klerikalizmus bol úspešný najmä v stredovekej spoločnosti...“⁴⁴ A to až do vydania Tolerančného patentu, kedy šľachtici a zemepáni často využívali náboženstvo ako zásterku na

³⁹ MANNOVÁ, E. et al.: cit. dielo, s. 129.

⁴⁰ LÁSKA, V.: *Slovník – náboženstvo, cirkev, teológia*. Kežmarok : Vivit, 2000, s. 15.

⁴¹ *Ottův slovník naučný*. XXII. svazok. Praha : Ján Otto, 1904, s. 524.

⁴² PETRÍK, B. et al.: cit. dielo, s. 311.

⁴³ KVAČALA, J.: *Dejiny reformácie na Slovensku 1517 – 1711*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1935, s. 68.

⁴⁴ ADAMČIKOVÁ, L.: *Slovník spoločenských vied*. Bratislava : SPN, 1997, s. 114.

mobilizáciu obyvateľstva a podporu zo zahraničia na svoje mocenské a politické záujmy.

2. OD VIEDENSKÉHO MIERU (1606/1608) PO NARIADENIA KAROLA III. (1731 A 1734)

Táto doba je charakterizovaná protireformáciou vedenou ostrihomským arcibiskupom Petrom Pázmanyom a od roku 1657 (Leopold I.) nasledovali desaťročia prenasledovaní, počas ktorých počet evanjelikov tak upadol, že z niektorých *fraternít* zostali len nepatrné trosky.

2.1. Vývoj evanjelickej cirkvi

Z ohľadu vývinu cirkevnej organizácie je táto doba mimoriadne dôležitá. Na synodách – Žilinskej (1610), Spišsko-podhradskej (1614) a Ružomerskej (1707) – sa z *fraternít* vytvorili superintendencie (dištrikty), čím sa v správe evanjelickej cirkvi v Uhorsku vyvinul aj tretí stupeň, vedúci bližšie k uskutočneniu a uplatneniu synodálnej zásady.

Na začiatku tejto epochy sa ešte nezmenene uplatňoval evanjelický hierarchický systém, ale seniori stojaci na čele *fraternít*, ako aj superintendenti, sa dostali pod účinnejšiu ústavnú kontrolu seniorálnych a dištriktuálnych konventov. Seniorská, dovtedy presne nevymedzená, kompetencia sa tiež stretla s hranicami určenými nielen konventmi, ale aj inštitúciou tzv. konzistórií.

V druhej polovici tejto epochy ďalší vývin cirkevnej ústavy a samosprávy navádzali do správnejších kolají prenasledovania a z nich abstrahované ponaučenia. V správe cirkvi sa čím ďalej tým väčšmi začala uplatňovať zborová zásada a pod jej vplyvom rástol aj vplyv laikov v cirkvi.

Na konci tejto doby bola uznaná zásada parity na všetkých troch stupňoch cirkevnej samosprávy a váha sa kládla aj na inšpektorskú, v prvej perióde ešte neznámu, inštitúciu.

2.1.1. Žilinská synoda – 1610

Táto synoda, prvá krajinská, má epochálny význam v dejinách organizácie ev. cirkvi a. v. cirkvi v Uhorsku v tom, že na základe I. zákonného článku z roku 1608 si cirkev zvolila na najvyššie spravovanie cirkvi *superintendentov*, určila počet a hranice dištriktov.

Dovtedy nebol štátoprávne ustálený pomer evanjelickej cirkvi ku katolíckym biskupským diecézám. V organizácii evanjelickej cirkvi existovali len dve telesá – cirkevné zbory a senioráty (*contubernium, fraternitas*). Bez narušenia

organizácie týchto seniorátov a zborov určila právomoc superintendentií a ich čelných predstaviteľov.⁴⁵

Žilinská synoda schválila jednomyseľne 16 cirkevných zákonov, ktoré dali evanjelickej cirkvi samostatnú právnu organizáciu. Túto organizáciu položila na pevný základ pravej viery a čistého evanjelického učenia, na ktorom sa mohla evanjelická cirkev na Slovensku do budúcnosti aj vnútorne vyvíjať správnym smerom, ako aj navonok sa brániť proti výpadom nepriateľov reformácie.⁴⁶

Stručný obsah na nej prijatých cirkevných zákonov je tento:

1. horlí za čisté a pravoverné učenie, za bezúhonnosť života i mravov cirkevných predstavených (superintendentov, inšpektorov a seniorov);
2. im káže každoročne navštevovať (vizitovať) cirkevné zbory a zvolávať kňazské porady;
3. odporúča im na takýchto vizitáciách skúmať svedomitosť a vernosť kňazov pri zvestovaní slova Božieho, pri náboženskom vyučovaní, pri starostlivosti o cirkevné budovy ako aj mravnosť v živote verejnom i súkromnom;
4. hovorí o povinnom dozore superintendentov nad majetkom cirkevných zborov;
5. hovorí o povinnosti superintendentov brániť kňazov a cirkevných učiteľov proti bezpráviu alebo pohaneniu;
6. vyzýva superintendentov, aby ustálili jednotnosť bohoslužobných výkonov, vydali jednotnú chrámovú agendu, určili počet a poriadok sviatkov;
7. poveruje superintendentov skúšať kandidátov bohoslovnia, potom ich vysviačať podľa obradov wittenberských a viesť aj matriku ordinovaných. Kandidáti kazateľského úradu musia „na každý pád podpísať Knihu svornosti; ináč ani nemajú byť pripustení k ordinácii“;
8. hovorí o prizvaní svetských osôb k pomoci na správe cirkvi;
9. o poriadku pravôt (súdnych sporov) proti kňazom, diakonom a cirkevným učiteľom;
10. o povinnosti nového kňaza predstaviť sa pri nastúpení na miesto cirkevnej vrchnosti;
11. o apelácii vo veciach žalôb na zborových zamestnancov;
12. o odsúdení kňazov len podľa cirkevných zákonov;
13. o predvolaní pred súd;
14. o ochrane duchovných u politických vrchností;
15. o niekdajších výsadách seniorátov;
16. predpisuje formulu slávnostnej prísahy superintendentov, v ktorej sa tí zaväzujú pred trónom Trojjediného Boha verejne i súkromne učiť aj napomáhať len učenie obsiahnuté v Písme Svätom a vysvetlené v duchu Augsburgského vyznania a Formuly svornosti.⁴⁷

⁴⁵ FILO, J.: *Cirkevné právo*. Bratislava : EBF UK, 2004, s. 13.

⁴⁶ PETRÍK, J.: *Kapitoly z domácich cirkevných dejín*. Bratislava : SEBF UK, 1969, s. 53.

⁴⁷ PETRÍK, J.: *Kapitoly...*, cit. dielo, s. 54.

Šestnásť zákonných článkov bolo doplnených a konkretizovaných na troch poradách (1610, 1612, 1613), čím bol daný vzor pre dištriktuálne a seniorálne poriadky.⁴⁸

Žilinská synoda ďalej vytvorila zo seniorátov v 10-tich severozápadných stoliciach (župách) 3 *superintendencie*, na ich čelo postavila superintendentov, do kánonov zhrnula zásady superintendenciálnej cirkevnej správy, ako aj pokračovanie vzťahujúce sa na voľbu, práva, povinnosti a účinkovanie biskupov (superintendentov) vôbec, rešpektujúc dovtedy sa vytvorivšie spravujúce vrchnosti evanjelickej cirkvi tak, že senioráty a cirkevné zbory ponechala v ich dovtedajšej organizácii.⁴⁹

Lexikón slovenských dejín ju hodnotí takto: „Žilinská synoda – završenie evanjelickej cirkevnej organizácie. V zmysle uznesení bratislavského snemu ju zvolal palatín Juraj Turzo, konala sa 28. – 30. marca 1610 v Žiline. Zúčastnili sa na nej zástupcovia evanjelických zborov z desiatich preddunajských stolíc (stredné a západné Slovensko). Sformovala sa na nej samostatná cirkevná organizácia evanjelikov, ktorá sa osamostatnila spod právomoci katolíckej hierarchie. Vznikli tri superintendencie na čele so superintendentmi. Pre nemeckých a maďarských obyvateľov evanjelického vierovyznania zvolili troch inšpektorov (2 pre Nemcov, 1 pre Maďarov).“⁵⁰

2.1.2. Spišsko-podhradská synoda – 1614

Toto zákonodarné cirkevné zhromaždenie, zvolané z iniciatívy palatína Juraja Thurza, sa chopilo zorganizovania superintencií v severovýchodných častiach krajiny.

Zúčastnili sa jej magnáti, šľachta, zástupcovia piatich miest a dvoch seniorátov. Delegáti tejto synody vypočuli zainteresované zemianstvo, slobodné kráľovské mestá a senioráty a za ich účasti ustálila dve novšie superintendencie. Prvá bola zložená z piatich miest (Košice, Bardejov, Sabinov, Prešov, Levoča) a druhá – z ostatných spišských zborov a Šarišskej župy.

Kánony tejto synody sa zväčša zhodujú s kánonmi Žilinskej synody z roku 1610. Palatín Juraj Thurzo ich potvrdil, čím im udelil zákonnú moc. Poľská správa v jej podliehajúcich mestách ich však neuznala.⁵¹

Tieto dve synody krátko po štátoprávnom uznaní evanjelickej cirkvi uviedli do cirkevnej organizácie evanjelickej cirkvi v bývalom Hornom Uhorsku trojstupňové autonómne a samosprávne teleso – superintendenciu. Ich kánony majú dnes už len historickú cenu, ale ani dnešné cirkevné zákonodarstvo si nemôže a nesmie nevnímať zásady, ktorá sa tam uplatňovali.

⁴⁸ PETRÍK, J.: *Kapitoly...*, cit. dielo, s. 438.

⁴⁹ JAMNICKÝ, J.: *Kompendium evanjelického cirkevného práva*. Rukopis, 1926, s. 17.

⁵⁰ ADAMČÍKOVÁ, E. et al.: *Lexikón slovenských dejín*, cit. dielo, s. 359.

⁵¹ PETRÍK, J.: *Kapitoly...*, cit. dielo, s. 344.

2.1.3. Ružomerská synoda – 1707

Tiež je nazývaná „revolučná synoda“. Táto synoda sa konala za panovania nábožensky tolerantného Františka Rákoczyho II. a schválila zákon pozostávajúci z úvodu, 25-tich kánonov a z jedného separátneho článku. Kánony tejto synody, hoci boli vyhlásené za neplatné, mali trvalé účinky na ústavu a organizáciu cirkvi počas existencie bývalého Uhorska.

Podľa úvodu sa táto synoda nazývala „všeobecnou národnou synodou“ a za cieľ si vytýčila: „reštaurovať evanjelickú, v dobe protireformácie temer cele vyničenú, bohoslužbu, menovite jej obradovej, liturgickej strane a znovu usporiadať veci s bohoslužbami súvisiace, napraviť zoslabnutý právny poriadok, presne uznesenia vyniesť o falošných, nepravých inštitúciách, vkladných sa do cirkvi, a o takých veciach, ktoré v praxi cirkevnej zanedbávané alebo i cele zapomenuté boli.“⁵²

Veľkou cirkevnoprávnou tvorbou synody bolo ustálenie 4 dištriktov s pripojením i južnejších žúp Uhorska (1. – 4. kánon)

Piaty kánon ukladá superintendantom každoročnú povinnú návštevu všetkých cirkevných zborov v ich dištrikte a ustanovuje ich za spoludozorcov, popri svetských dozorcoch, v školách v rámci ich dištriktu.

Šiesty kánon hovorí o dotácii superintendentov z cirkevných zborov.

Nasledujúce kánony sú venované bohoslužobným otázkam, „lebo to bolo po prestátom utrpení potrebné“.⁵³

Osemnásť kánon ukladá, aby superintendenti posielali k prepracovaným kňazom pomocníkov s polovičným platom, a ustáľuje štvrtročnú tzv. milostnú dobu pre vdovy a siroty.

Dvadsiaty druhý kánon zaväzuje matkocirkvi a kňazov k svedomitej opatere dcérocirkví, hovoriac, že na tento cieľ sa môže na ťarchu kňazovej dotácie vydržiavať aj pomocný kňaz a že na dovtedajšie zlozvyky sa nebude možné odvolávať.

Dvadsiaty tretí kánon odkazuje súdne spory vzniknuté medzi kňazmi, ktorí si vymenili kňazské stanice, na riešenie superintendantovi alebo seniorovi.

Dvadsiaty piaty kánon je cirkevnoprávne veľmi významný, pretože zaviedol do cirkevnej organizácie inštitút tzv. *konzistória*. Na jeho základe mali vzniknúť dve takéto konzistória – každé s kompetenciou pre dva dištrikty. Týmto táto synoda vytvorila a do právneho organizmu cirkvi vniesla celkom nový, nad dištriktom stojaci orgán, ktorého úlohou bolo „na najvyššom stupni konformne rozhodovať o každej spornej otázke, a to podľa synodálnych zákonov, alebo ak by tieto boli nedostatočné, aspoň v ich duchu.“⁵⁴ Pred konzistóriom sa mali prerokúvať hlavne disciplinárne veci cirkevných úradníkov, sporné veci manžel-

⁵² JAMNICKÝ, J.: cit. dielo, s. 18.

⁵³ PETRÍK, J.: *Kapitoly...*, cit. dielo, s. 78.

⁵⁴ JAMNICKÝ, J.: cit. dielo, s. 19.

ského práva a vôbec každá taká otázka, o ktorej mali podľa zákonov a obyčaje rozhodovať cirkevné vrchnosti.

Na druhej strane bolo úlohou konzistória brániť členov cirkvi proti krivdám a násilnostiam prichádzajúcim odkiaľkoľvek a zastupovať v mene cirkvi jej záujmy proti iným vrchnostiam. Konzistórium malo právo aj s použitím brachiálnej moci trestať tých, ktorí by sa boli sprotivili jeho záverom.

Prvé konzistória s dvanástimi svetskými a dvanástimi duchovnými členmi zvolila samotná ružomerská synoda.

Tieto konzistória boli v prvom rade najvyššími súdnymi korporáciami, a nie administratívnymi. Zbytočnými sa stali po zavedení inštitúcií generálneho konventu a generálnej súdnej stolice.

Ostatné kánony sa z väčšej časti vzťahovali na bohoslužobné veci.

Separátny článok, ktorým sa potvrdzujú Symbolické knihy a z cirkvi sa vypovedáva pietizmus, bol podľa mienky niektorých účastníkov len dočasným opatrením. Bol len dodatočne pripojený k už podpísaným 25-tim kánonom.⁵⁵

Synoda ďalej rozhodla vyslať Daniela Krmana s posolstvom ku švédskemu kráľovi Karolovi XII.⁵⁶

Úradnou správou z ružomerskej synody je *Acta et Conclusiones Synodi*.⁵⁷

Pod vplyvom politickej zmeny, nedôslednosti evanjelikov, ktorí sa na nej zúčastnili, a pre vehementný odpor katolicizmu kánony tejto synody neboli sankcionované panovníkom a dokonca boli podľa § 1 XXXVII. čl. dekrétu z roku 1715 vyhlásené za nezákonné, pretože sa konala bez povolenia panovníka a podľa § 2 toho istého článku bola cirkev pozbavená možnosti autonómnej správy. Napriek tomu sa mnohé ich ustanovenia v cirkvi uviedli do praxe.

2.1.4. Cirkevná správa

Na Žilinskej synode bol ustanovený najvyšší stupeň cirkevnej správy evanjelikov – *superintendent* = biskup. Aj keď protireformácia nechcela uznať túto rovnosť a vláda ju evanjelikom priznala až koncom 19. storočia, superintendenti si s ohľadom na svoje možnosti plnili aj biskupskú funkciu. Cirkev si zachovala postupnosť tohto úradu voľbami na synodách, na ktorých sa podieľali v rovnakom počte duchovní i svetskí predstavitelia (parita). Vytvorili sa tieto superintendencie:

Trenčianska superintendencia – Trenčín, Orava, Liptov.

Banská superintendencia – Hont, Novohrad, Turiec, Zvolen.

Nitrianska superintendencia – Nitra, Tekov, Bratislava.

Gemerská superintendencia.

⁵⁵ SÓLYOM, J.: Zatracovala Ružomerská synoda pietizmus? In: *Cirkevné listy*, 1957, č. 11, s. 167.

⁵⁶ VIKTORY, G.: Ružomerská synoda a Krmanova cesta za Karolom XII. In: *Cirkevné listy*, 1957, č. 6, s. 89.

⁵⁷ PETRÍK, J.: *Kapitoly...*, cit. dielo, s. 309.

Spišsko-šarišská superintendencia – 5 slobodných kráľovských miest.
Matúšovská superintendencia – maďarská – okolie Bratislavy, Komárna,
Levíc a Nitry.

Z pôvodných 7 superintendencií na Slovensku zostali iba 4.⁵⁸

Už prví traja superintendenti žiadali jednotlivé senioráty o zákony, aby ich spolu vydali ako jeden kódex. Išlo o snahu o zjednotenie cirkevnej správy do jednej krajinskej cirkvi. Na tomto mieste sa doktor Veselý vracia k inštitútu *consistoria*, ktoré však podľa všetkého malo vzniknúť až ako výsledok Ružomberskej synody, a nie synody Žilinskej; vo svojej knihe píše: „Išlo o utvorenie konzistória, ako o tom písala aj Wittenberská fakulta roku 1599 v odpovedi na otázku Samuela Škultétyho.⁵⁹ Pod konzistóriom sa rozumela vrcholná správa, rozhodovací správny a súdny orgán, zložený z duchovných aj svetských predstaviteľov cirkvi. Superintendenti okrem iného navrhovali zriadiť jedno najvyššie konzistórium. Ale kňazi boli rozhodne proti a nechceli nad sebou nikoho okrem svojho superintendenta. Návrh teda neprešiel. Snaženie o cirkevnoprávnu jednotu sa však nestratilo, i keď iba v korešpondencii superintendentov. Zostalo však pri starých seniorálnych zákonoch a zvyklostiach.“⁶⁰

Podobne zostáva pre mnohých cirkevných historikov nie celkom uzavretá otázka podielu zastúpenia svetských stavov v cirkevnej správe. Každé *contubernium* malo svojich svetských protektorov a v mestách to bývala mestská rada. Napríklad Žilinskú synodu zvolával svetský palatín Juraj Thurzo a na nej bolo približne rovnaké zastúpenie svetských, ako aj duchovných zástupcov.⁶¹

Právna parita sa v evanjelickej cirkvi augsburského vyznania nevyvíjala rovnomerne, ale bola značne ovplyvnená reformačnou zásadou parity. „Dokiaľ boli senioráty silné a mali záštitu svetských zástupcov, tak aj v disciplinárnej a súdnej praxi prevažovalo a plne sa uplatňovalo rozhodovanie duchovných vo fraternitách. Keď násilná rekatolizácia postihla predovšetkým duchovných, stali sa obrancami evanjelikov v stoliciah a na snemoch svetskí predstavitelia. To pretrvávalo až do Tolerančného patentu, ba ešte dlhšie,“⁶² tvrdí doktor Veselý.

V období medzi Žilinskou a Ružomberskou synodou najprv u nás reformácia vyvrcholila a upevnila sa aj organizačne napriek ťažkým pomerom v zápase s už nastúpenou protireformáciou. Zasadzovali sa za ňu stavy aj mestá. Na druhej strane rekatolizácia sa spojila s habsburským absolutizmom a jezuitským fanatizmom. Evanjelici sa aj v období po Žilinskej synode venovali dotvoreniu legislatívy, apológií, vnútornému zjednocovaniu a dobudovaniu školstva. Okrem

⁵⁸ JANOŠKA, J.: *O synode žilinskej*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1910, s. 56.

⁵⁹ V pasáži o predmetnom liste pre Wittenberskú fakultu však doktor Veselý hovorí o Severínovi Škultéty, a nie o Samuelovi.

⁶⁰ VESELÝ, D.: cit. dielo, s. 162.

⁶¹ JANOŠKA, J.: cit. dielo, s. 34.

⁶² Tamže, s. 163.

toho museli zápasit' aj o spoločenské postavenie, čo v tomto období skončilo nezdarom.

„Protivníci vycítili, že sila protestantov je v slobode slova. Preto sa sústredili na odoberanie chrámov, škôl, na vyhánanie farárov a učiteľ'ov, ktorí ich svojou vzdelanostnou úrovňou prevyšovali. Evanjelické služby Božie aktivizovali veriacich už materinskou rečou, vieroučne jasnou kázňou a spevom, ktorý zodpovedal pocitom a duchu doby – to všetko sa nám zachovalo v dobovej tvorbe.“⁶³ – takto vysvetľuje stav rekatolizácie doktor Veselý.

Evanjelici sa v tomto období neustále snažili o zjednotenie obradov. Z tejto doby sa nám zachovalo mnoho rukopisných agend, z ktorých je všeobecne známe, že služby Božie boli dvojaké: s kázňou a s Večerou Pánovou. Avšak kvôli prenasledovaniu a vyhánaniu duchovných a učiteľ'ov nebolo dostatok tých, ktorí by bdeli nad poriadkom v cirkvi. Situácia sa zmenila až po Ružomerskej synode.

2.2. Vzťah evanjelickej cirkvi k štátnej moci

Zásah štátnej moci proti reformácii bol dočasne odvrátený Bočkajovým povstaním. Ten v mierovej zmluve (*Viedenský mier*) zabezpečil organizačnú slobodu pre protestantov. Táto záruka však nemala dlhé trvanie: katolícky klérus pod vedením jezuitov (*Pázmaň*) obsadil kostoly a uskutočnil násilnú rekatolizáciu. Po potlačení Wešelénioho sprisahania boli protestanti znova prenasledovaní. V roku 1691 bol na základe *explanatio Leopoldina* upravený verejný a súkromný výkon protestantského náboženstva. Verejné protestantské náboženské obrady boli povolené len na tzv. „*artikulárnych miestach*“. Nemocnice a zvony mohli protestanti používať len so súhlasom katolíckeho farára. Podľa ďalších predpisov z roku 1731 (*Resolutio Carolina I.*) katolícki farári kontrolovali nielen súkromné náboženské obrady na uzavretom mieste, ale aj samotnú činnosť protestantských duchovných. Manželské spory nekatolíkov sa takisto prerokovali pred katolíckym cirkevným súdom a zmiešané manželstvo sa mohlo uzavrieť len pred katolíckym farárom.⁶⁴

Viedenský mier, ktorým sa začína toto obdobie, nikolburský (1621) a linecký (1645 – 1647) mier, ustálili štáto-právne a interkonfesionálne postavenie uhorskej evanjelickej cirkvi a aj dnes musia byť v tomto ohľade považované za základ.

Tieto miery, ako dvojstranné zmluvy uzavreté medzi habsburskou dynastiou, rímskokatolíckymi krajinskými stavmi na jednej strane a medzi evanjelickými stavmi bývalého Uhorska a Sedmohradska na strane druhej, zabezpečujú náboženskú slobodu evanjelikov a nemôžu byť zrušené nijakým neskorším zá-

⁶³ VESELÝ, D.: cit. dielo, s. 197.

⁶⁴ SIVÁK, F. – MALÝ, K.: cit. dielo, s. 217.

konom. Výsledkom týchto mierov bolo úplné osamostatnenie evanjelickej cirkvi od rímskokatolíckej. Bolo uskutočnené ich úplné oddelenie, čo štát uznal a svojou autoritou aj kryl. Viedenský a Linecký mier priniesli evanjelikom na Slovensku cirkevnú autonómiu.

2.2.1. Viedenský mier – 1606

Tento mier je prvou a najvýznamnejšou politickou dohodou medzi štátom, zastúpeným Habsburgovcami, a evanjelickou cirkvou. Podpísaním tohto mieru roku 1606 vo Viedni (podpísali ho Štefan Bočkaj a brat Rudolfa II. Matej⁶⁵) bolo ukončené stavovské povstanie vedené Štefanom Bocskayom a bol usporiadaný právny stav evanjelickej cirkvi. Ním sa po prvý raz v Uhorsku zabezpečila evanjelikom (aj jednotlivcom) sloboda viery.

Jeho uzákonenie sa v roku 1608 uskutočnilo na krajinskom sneme v Prešporku (dnešnej Bratislave), ktorý bol ovládaný protestantmi. Z 23 zákonných článkov, ktoré tu boli prijaté, sa dva týkali náboženstva. Nimi bola v Uhorsku zabezpečená úplná náboženská sloboda. Evanjelici si mohli voliť superintendentov, zvolávať synody. Parita nastala aj v politickej oblasti: pri voľbe palatína kráľ musel menovať dvoch evanjelických a dvoch rímskokatolíckych kandidátov.⁶⁶

Tento mier utvoril základy na to, aby sa evanjelická cirkev mohla organizovať nielen v mestách a na dedinách, ale aj v nadzborových formáciách. Vyňal evanjelikov spod jurisdikcie katolíckych biskupov a dovolil im vytvorenie cirkevnej samostatnosti.⁶⁷

Ustanovilo sa v ňom toto:

1. Všetky doterajšie proti evanjelikom vydané nariadenia, a tak aj 22. článok z roku 1604 vyneseny bez súhlasu snemu, sa rušia.
2. Všetkým stavom – rádom krajinským, veľmožom, zemanom, slobodným mestám, ako aj pohraničnému vojsku povoľuje sa sloboda vo vykonávaní náboženstva, v čom im nebude prekážať ani Jeho cisársko-kráľovská jasnosť, ani nedopustí, aby im v tom iní prekážali.
3. Ale táto náboženská sloboda sa im povoľuje bez ujmy rímskokatolíckeho náboženstva (*absque tamen praeiudicio Catholicae Romanae religionis*). Chrámy a rímskokatolíckej cirkvi majú ostať nedotknuté a slobodné, tie však, ktoré si obe strany v posledných nepokojoch poodoberali, majú jedna druhej vrátiť.
4. Všetky vyššie i nižšie úrady v krajine, ako aj hodnosti pohraničného vojska, majú sa obsadzovať bez ohľadu na náboženstvo.⁶⁸

⁶⁵ PETRÍK, J.: *Kapitoly...*, cit. dielo, s. 405.

⁶⁶ Tamže, s. 52.

⁶⁷ FILO, J.: cit. dielo, s. 12.

⁶⁸ VESELÝ, D.: cit. dielo, s. 133.

Napriek ustanoveniam Viedenského mieru však Habsburgovci v prenasledovaní evanjelikov pokračovali.

2.2.2. Linecký mier – 1645

Linecký mier je politickou dohodou, uzavretou po vojenskom vystúpení Juraja Rákoczyho I. v rokoch 1644 – 1645 medzi protestantskými stavmi a cisárom Ferdinandom III. Tu strany precizujú a potvrdzujú rozhodnutia Viedenského mieru a platnosť predkorunovačného dekrétu z roku 1608. Artikuluje zásady slobodného vykonávania náboženstva bez prekážky pre rôzne vrstvy obyvateľstva (dokonca aj pre poddaných a vojakov) aj napriek nesúhlasu zemeľpánov. Nariaďuje napravenie krívd, ktoré zapríčinila katolícka strana (napr. vyňaním kňazov). Na jeho základe bolo evanjelikom vrátených 90 kostolov.⁶⁹

Uvádza sa v ňom:

1. Platí 1. predkorunovačný článok z roku 1608. Každý môže bez prekážky vyznávať svoje náboženstvo.
2. Náboženskú slobodu majú aj poddaní.
3. Evanjelických farárov nemožno vyhnať z ich úradov.
4. Odobraté chrámy sa vrátia a o krívdách rozhodne budúci snem, aj o otázkach jezuitov a obsadzovaní úradov bez ohľadu na náboženstvo.
5. Kráľ zvolá snem do troch mesiacov.
6. Kráľ dá amnestiu a majetky vráti zákonným majiteľom.⁷⁰

Mier bol inartikulovaný (uzákonený) na sneme v Bratislave v roku 1647 a evanjelikom bolo priznané pomenovanie „stavy evanjelické“. Po prvý raz u nás bolo úradne použité označenie *evanjelik augsburského vyznania*.⁷¹

2.2.3. Šoproňský snem – 1681

Na tomto sneme po víťazstve povstania Imricha Tokolyho nastala čiastková úľava pre evanjelikov, ako aj pre celé Slovensko. Jeho význam charakterizuje profesor Hubenák týmito slovami: „Na sneme v Šoproni obnovili feudálno-stavovskú ústavu, zvolili palatína a zrušili guberniálnu radu, cisár vyhlásil amnestiu a deklaroval náboženskú slobodu a dal protestantom právo postaviť v každej stolici dva kostoly, tzv. artikulárne.“⁷²

⁶⁹ PETRÍK, J.: *Kapitoly...*, cit. dielo, s. 198.

⁷⁰ VESELÝ, D.: cit. dielo, s. 159-160.

⁷¹ PETRÍK, J.: *Kapitoly...*, cit. dielo, s. 198.

⁷² HUBENÁK, L.: cit. dielo, s. 123.

Treba podotknúť, že tieto artikulórne kostoly mohli byť postavené len s veľkými obmedzeniami – napr. museli byť postavené bez veže, mimo mesta, bez poriadnych základov, atď. „Evanjelická cirkev teda smie existovať, hoci je vystavená skrytému i zjavnému prenasledovaniu.“⁷³ – tvrdí profesor Filo.

Pokiaľ ide o postavenie evanjelikov, v článkoch uzákonených Šoproňským snemom sa uvádza približne toto: V článku 25 bola potvrdená platnosť 1. článku Viedenského mieru z roku 1606 a 1. predkorunovačného článku z roku 1608. V 2. článku sa vyhnaným kazateľom a učiteľom povoľuje návrat a výkon úradu, zrušenie reverzov; 3. článok pripúšťal slobodné vykonávanie náboženstva bez znepokojovania; 4. článok zdôrazňoval, že evanjelici augsburského a helvétskeho vyznania nemajú byť nútení na iné obrady. Článok 26 je venovaný kostolom – evanjelikom a reformovaným (helvétom) sa majú vrátiť tie, ktoré si postavili, ak ešte neboli rímskymi katolíckymi vysvätené. Na iných miestach majú byť verejne vyznačené pozemky na budovanie chrámov, škôl a fár. Vymenované boli po dve miesta v stoliciach, na ktorých sa mali budovať tzv. artikulórne chrámy...⁷⁴

V Evanjelickej encyklopédii Slovenska sa píše: „Z 82 uzákonených artikúl, zákonných článkov, sa dva týkajú náboženských slobôd. 25. zákonný článok pozostáva zo 4 bodov: 1. Keďže slobodné vykonávanie náboženstva bolo už roku 1606 zabezpečené viedenským mierom, toto vykonávanie náboženstva sa pri zachovaní práva zemských pánov každému a všade v krajine v zmysle predkorunovačného zákonného článku z roku 1608 slobodne ponecháva. 2. Kazatelia slova Božieho a učitelia, ktorí boli vyhnaní, alebo podpísaním reverzov svoje úradné výkony nemohli vykonávať, môžu sa slobodne vrátiť do krajiny a slobodne môžu vykonávať svoje náboženské úkony. Reverzy sa rušia. 3. Obyvateľom krajiny nemôže byť nijako bránené od tohto času v slobodnom vykonávaní svojho náboženstva. 4. Evanjelici augsburského a helvétskeho vierovyznania nemôžu byť nútení vykonávať obrady, ktoré sa protivia ich náboženstvu.“

Dvadsiaty šiesty článok sa týka kostolov: „Chrámy evanjelikmi a. v. a h. v. vybudované, ktoré neboli ešte katolíckymi obradmi posvätené, majú im byť na to určenými komisármi vrátené, a na niektorých iných miestach majú byť podľa milostivej rezolúcie Jeho Jasnosti prívržencom a. v. a h. v. vyhovujúce miesta na stavbu chrámov, škôl a fár týmito komisármi vytýčené. Takéto miesta sú artikulórnymi zbormi a povolené kostoly artikulórnymi chrámami.“ Tieto artikulórne zbory boli zaradené do troch kategórií. Do prvej skupiny patrili v 11 župách vyznačené 2 zbory (z týchto 11 žúp bolo 9 na území Slovenska). Do druhej kategórie patrili tzv. pohraničné mestá a do tretej skupiny – slobodné kráľovské a banské mestá.“⁷⁵

⁷³ FILO, J.: cit. dielo, s. 12.

⁷⁴ ADAMIŠ, J.: Šoproňské články. In: *Viera a veda*, 1931, s. 221-226.

⁷⁵ PETRÍK, J.: *Kapitoly...*, cit. dielo, s. 367.

2.2.4. Bratislavský snem – 1687

„Leopold I. po úspechoch nad Turkami a páde Tokolyho sa cítil pánom nad stavmi a najdôležitejšia bola teraz pre neho zmena ústavy.“⁷⁶

Snem zrušil 31. článok Zlatej buly Ondreja II. z roku 1222, čím bolo zrušené právo stavov na odpor proti panovníkovi (*ius resistendi*) ako jedna zo základných stavovských slobôd uhorskej šľachty. Habsburgovci boli snemom prijatí po mužskej línii za dedičných vládcov Uhorska.⁷⁷ Jezuiti získali v Uhorsku domovské právo a rímskokatolícka cirkev – vedúce postavenie. Protestanti sa už nemali o čo oprieť.

Ako dočasná úľava sa ukázalo kráľovo vyhlásenie, že „uzávery Šoproňského snemu z roku 1681 ponecháva ešte z milosti ad hoc (nateraz) – kvôli vnútornému pokoji.“⁷⁸

2.2.5. Explanatio Leopoldina – 1691

Vo vysvetľovaní zákona Šoproňského snemu z roku 1681 vznikali nejasnosti, preto Leopold I. vydal 2. apríla 1691 svoje vysvetlenie – **Explanatio Leopoldina**. Podľa neho rímskokatolícke náboženstvo bolo panujúce a môže mať kdekoľvek bohoslužby, evanjelici len na *artikulárnych miestach*. Na súkromných službách Božích nesmú mať farára a nemôžu sa schádzať v spoločnej modlitebni. Farári z artikulárnych miest nesmú dochádzať na neartikulárne miesta ani navštevovať chorých. Evanjelici z neartikulárnych miest môžu ísť k farárovi v artikulárnom mieste, ale len vtedy, keď najprv zaplatia štólu rímskokatolíckemu farárovi. Zvoniť evanjelikom možno len so súhlasom rímskokatolíckeho farára a kostolníka. Evanjelici sú povinní svätiť katolícke sviatky, členovia cechov sa musia zúčastňovať procesií. Zemepánske modlitebnice sú len pre členov rodiny. Platí právo podľa zásady *cuius regio, eius religio*.⁷⁹

ZÁVER

Náboženstvo a náboženská neznášanlivosť boli už od počiatku príčinou mnohých vojen a krviprelievania nevinných ľudí. Situácia sa nezmenila ani s príchodom novoveku. Aj naďalej sú ľudia kvôli svojej viere ochotní zabíjať, ale aj dať sa zabíjať. Máme o tom nespočetne veľa svedectiev. A predsa sa ľudia nechcú, alebo nevedia, poučiť. Zabúdajú na minulosť a neberú si ponaučenie z utrpenia svojich predkov.

⁷⁶ VESELÝ, D.: cit. dielo, s. 195.

⁷⁷ HUBENÁK, L.: cit. dielo, s. 124.

⁷⁸ VESELÝ, D.: cit. dielo, s. 195.

⁷⁹ Tamže, s. 196.

Vznik evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku bol tiež poznamenaný prenasledovaním, pálením kníh, zatýkaním nevinných osôb a popravami. Rímskokatolícka cirkev bola nekompromisná a tvrdo postupovala voči všetkým, ktorí sa proti nej postavili. Nebrali sa ohľady na šľachtické postavenie ani na vzdelanie. Zo začiatku dokonca popierali existenciu evanjelickej cirkvi a hovorili iba o sektároch a bludároch, ktorý prznia rímskokatolícke učenie, a preto ich treba zničiť. Historická nevyhnutnosť ich donútila priznať evanjelickej cirkvi existenciu aspoň de facto. De iure ju rímskokatolícka cirkev v habsburskej monarchii a vládnci Habsburgovci uznali až po uzatvorení Viedenského mieru v roku 1606. Avšak ani tento akt sa nezaobišiel bez krviprelievania, pretože Viedenský mier bol výsledkom povstania Štefana Bočkaya, ktorý proti útlaku rímskokatolíckej cirkvi a panovníka povstal so zbraňou v ruke. Postavenie evanjelickej cirkvi sa v nasledujúcom období menilo podľa vojenských úspechov či neúspechov evanjelickej šľachty.

Výraznejšej zmeny postavenia s určitou zárukou zo strany štátu sa evanjelická cirkev dočkala až s nástupom absolutistickej monarchie, hlavne za vlády Jozefa II., a to hlavne na základe jeho Tolerančného patentu vydaného roku 1781. Avšak úplnú rovnoprávnosť s rímskokatolíckou cirkvou evanjelici dosiahli až na konci 19. storočia.

Recenzent: doc. PhDr. Pavel Macko, CSc.

Pramene a použitá literatúra

- ADAMČÍKOVÁ, L. et al.: *Lexikón svetových dejín*. Bratislava : SPN, 2001.
 ADAMČÍKOVÁ, L. et al.: *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava : SPN, 1999.
 ADAMČÍKOVÁ, L.: *Slovník spoločenských vied*. Bratislava : SPN, 1997.
 MANNOVÁ, E. et al.: *Krátke dejiny Slovenska*. Bratislava : AEP, 2003.
 PETRÍK, B. et al.: *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Bratislava : GBÚ ECAV, 2001.
 Formula svornosti – literárno-historický úvod. In: *Symbolické knihy ECAV*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1992.
 VESELÝ, D.: *Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2004.
 HAJDUK, A.: Vznik Pentapolitany. In: *Služba cirkvi*, 1982.
 HAJDUK, A.: *Tri vyznania viery zo 16. storočia*. Zvolen : CZ ECAV vo Zvolene, 1990.
 Augsburgská konfesia. In: *Symbolické knihy ECAV*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1992.
 SIVÁK, F. – MALÝ, K.: *Dejiny štátu a práva v Česko-slovensku do roku 1918*. Bratislava : Obzor, 1992.
 HUBENÁK, L.: *Právne dejiny Slovenska do roku 1945*. 1. diel. Banská Bystrica : PF UMB, 2002.
 LÁSKA, V.: *Slovník – náboženstvo, cirkev, teológia*. Kežmarok : Vivit, 2000.
Ottův slovník naučný. XXII. zvázok. Praha : Ján Otto, 1904.

- KVAČALA, J.: *Dejiny reformácie na Slovensku 1517 – 1711*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1935.
- FILO, J.: *Cirkevné právo*. Bratislava : EBF UK, 2004.
- PETRIK, J.: *Kapitoly z domácich cirkevných dejín*. Bratislava : SEBF UK, 1969.
- JAMNICKÝ, J.: *Kompendium evanjelického cirkevného práva*. Rukopis 1926.
- SÓLYOM, J.: Zatracovala Ružomerská synoda pietizmus? In: *Cirkevné listy*, 1957, č. 11.
- VIKTORY, G.: Ružomerská synoda a Krmanova cesta za Karolom XII. In: *Cirkevné listy*, 1957, č. 6.
- JANOŠKA, J.: *O synode žilinskej*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1910.
- ADAMIŠ, J.: *Pamätajme! 150. výročie zákonného článku XXVI. z roku 1791*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1941.

Súhrn

Cieľom tohto príspevku je poskytnúť stručný prehľad právno-historického vývoja evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku a jej vzťahu k štátnej moci v období od Reformácie do vydania nariadení Karola III. na začiatku 18. storočia. Podáva všeobecný prehľad dôležitých udalostí a zmien spoločenského, politického, právneho, kultúrneho a cirkevného charakteru. Evanjelická cirkev augsburského vyznania na Slovensku prešla dlhým vývojom od faktickej neexistencie cez právnu neexistenciu, prenasledovanie, protireformačné a rekatalizačné snahy až k takmer rovnoprávnemu postaveniu s rímskokatolíckou cirkvou na konci 19. a začiatkom 20. storočia. V práci som sa snažila priblížiť historickú atmosféru rozborom právnych dokumentov prijímaných v tomto období, ktoré mali dosah na formovanie a vývin evanjelickej cirkvi a.v. na Slovensku. Taktiež veľký priestor je venovaný zákonodarným zhromaždeniam evanjelickej cirkvi a ich výnosom, podľa ktorých sa riadil vnútorný život evanjelikov.

Zusammenfassung

Ziel dieses Artikels ist eine kurze Übersicht über die historische Entwicklung der Evangelische Kirche Augsburgischer Konfession in der Slowakei (ECAV) und ihre Beziehung zum Staat von der Zeit der Reformation bis zur Publikation der Dekrete von Karl III. zu Beginn des 18. Jahrhunderts. Der Aufsatz gibt eine allgemeine Übersicht von wichtigen sozialen, politischen, kulturellen und kirchlichen Ereignissen und Veränderungen.

Die Evangelische Kirche in der Slowakei hat einen langen und harten Weg hinter sich, der bis weit hinter ihre Legalisierung zurückreicht. Während dieser langen Zeit erlebte sie Verfolgung, Gegenreformation und Rekatholisierung bis sie schließlich zu Ende des 19. Jahrhunderts und zu Beginn des 20. Jahrhunderts einen weitgehend gleichberechtigten Status zur römisch-katholischen Kirche bekam. Ich habe versucht, ein Porträt der historischen Atmosphäre anhand offizieller Dokumente zu erstellen, die in dieser Zeit verfasst wurden und großen Einfluss auf die Entstehung und Entwicklung der

Evangelischen Kirche in der Slowakei hatten. Einen großen Raum nehmen dabei die Analyse der gesetzgebenden Versammlungen der Evangelischen Kirche und die daraus resultierenden Ergebnisse ein, die für das Leben der Menschen

Summary

The aim of this paper is to give a brief overview of the legal-historical development of the Evangelical Church of the Augsburg Confession in Slovakia and its relationship to the state from the time of Reformation until the publication of the Decrees of Charles' III at the beginning of the 18th century. It gives a general overview of important social, political, cultural and ecclesiastical events and changes. The Evangelical Church of the Augsburg Confession in Slovakia has gone through a long and strenuous development that began even before it existed legally. During its long development it experienced persecution, anti-reformation and re-catholicization, until it finally reached an almost co-equal status with the Roman Catholic Church at the end of the 19th and beginning of the 20th century. I have attempted to portray the historical atmosphere through an analysis of legal documents enacted during this period which had an impact on the formation and development of the Evangelical Church of the Augsburg Confession in Slovakia. Plenty of space is given to the analysis of the legislative assemblies of the evangelical church and to the resulting documents which were important for the life of people inside the church.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVI

**OCHRANA PRÁV MALOLETÉHO
V OBČIANSKOM SÚDNOM KONANÍ
Z POHĽADU DOHOVORU O PRÁVACH DIEŤAŤA**

Svetlana Ficová

Dohovor o právach dieťaťa (oznámený pod č. 104/1991 Zb.), ako medzinárodný dokument, ktorý po jeho podpísaní a ratifikovaní zaväzuje aj Slovenskú republiku, rámcovo vymedzuje základné zásady, ktorých cieľom je poskytovať ochranu dieťaťu v rôznych oblastiach jeho života. Jednou z takýchto oblastí je aj občianske súdne konanie.

**K ČLÁNKU 1 DOHOVORU
Vymedzenie pojmu dieťa**

Podľa článku 1 Dohovoru sa pod dieťaťom rozumie osoba do 18. roku veku, príp. ešte aj osoba mladšia, pokiaľ sa podľa rozhodného právneho poriadku dosahuje plnoletosť skôr.

Náš Občiansky súdny poriadok používa okrem pojmu dieťa v niektorých prípadoch aj pojem maloleté dieťa (napríklad v § 75a alebo § 176 OSP) alebo len maloletý (§ 26 ods. 1 OSP, § 155 ods. 3 OSP). Pod všetkými týmito pojmami sa v zmysle § 20 OSP v spojení s § 8 OZ zhodne rozumie osoba do dosiahnutia plnoletosti, t. j. do dosiahnutia 18. roku veku. Dieťa tak nemá spôsobilosť na právne úkony v plnom rozsahu a súčasne ani plnú procesnú spôsobilosť. Zákon preto v záujme ochrany práv dieťaťa vyžaduje, aby bolo počas celého konania zastúpené svojím zákonným zástupcom podľa § 22 OSP a v prípade, že to nie je

možné, aby bolo zastúpené zástupcom na základe rozhodnutia podľa § 29 ods. 1 OSP. Nedodržanie týchto zákonných ustanovení sa považuje za takú vážnu vadu konania, ktorá odôvodňuje napadnutie súdneho rozhodnutia opravnými prostriedkami – odvolaním podľa § 205 ods. 2 písm. a) v spojení s § 221 ods. 1 písm. c) OSP (proti neprávoplatnému rozhodnutiu súdu prvého stupňa) alebo dovolaním podľa § 237 písm. c) OSP (proti právoplatnému rozhodnutiu odvolacieho súdu), resp. mimoriadnym dovolaním podľa § 243f ods. 1 písm. a) OSP (proti právoplatnému rozhodnutiu súdu).

Podľa § 8 ods. 2 OZ sa však už za dieťa nepovažuje osoba, ktorá síce ešte nedosiahla 18. rok svojho veku, ale po dovŕšení 16. roku uzavrela manželstvo. Mala by tak urobiť so súhlasom súdu. Aj keď ale súhlas súdu nemala, čo spôsobuje neplatnosť manželstva, plnoletosť nadobudnutú uzavretím manželstva nestráca ani vyhlásením manželstva za neplatné, ani zánikom manželstva.¹

Výnimočne, nad rámec Dohovoru, ust. § 176 ods. 1 OSP v spojení s ust. § 52 ods. 5 ZR umožňuje poskytnúť ochranu aj plnoletému dieťaťu, najviac však jeden rok po dovŕšení 18. roku veku, a to vtedy, ak sa rozhoduje o predĺžení peštúnskej starostlivosti. Rovnako to platí aj na predĺženie ústavnej starostlivosti podľa ust. § 176 ods. 1 OSP v spojení s § 54 ods. 6 ZR.

K ČLÁNKU 3 DOHOVORU Záujem dieťaťa

Podľa článku 3 Dohovoru musí byť pri akejkoľvek činnosti súdu, ktorá sa týka maloletých detí, prvoradým kritériom záujem dieťaťa.

Záujem dieťaťa sledujú viaceré ustanovenia Občianskeho súdneho poriadku. Z nich možno spomenúť napríklad tie, ktoré sa týkajú začatia konania, dokazovania, lehôt na rozhodnutie vo veci a výkonu rozhodnutia.

Záujem dieťaťa môže súd sledovať napríklad tým, že začne konať *ex offio*, to znamená aj bez návrhu oprávnenej osoby. Takto môže súd začať napríklad:

- konanie o osvojiteľnosti (§ 180a ods. 1 OSP), ak zistí, že sú splnené predpoklady na osvojenie,
- konanie vo veciach starostlivosti súdu o maloletých (§ 81 ods. 1 OSP), v ktorom sa rozhoduje napríklad o výchove a výžive maloletého, o styku rodičov a blízkych osôb s dieťaťom, o obmedzení alebo pozbavení rodičovských práv a povinností alebo o pozastavení ich výkonu, o priznaní rodičovských práv maloletému rodičovi dieťaťa staršiemu ako 16 rokov, o schválení dôležitých úkonov maloletého, o podstatných veciach, o ktorých sa rodičia nemôžu dohodnúť a pod. (§ 176 ods. 1 a 2 OSP),

¹ SVOBODA, J. a kol.: *Občiansky zákonník*. Komentár a súvisiace predpisy. Bratislava : Eurounion, 2005, s. 36.

- opatrovnícke konanie (§ 192 OSP), v ktorom súd ustanoví dieťaťu opatrovníka napríklad na čas, kým nie je maloleťmu dieťaťu ustanovený poručník (§ 57 ods. 4 ZR) alebo ak je to potrebné z iných dôvodov a súčasne je to v záujme dieťaťa (§ 60 ZR), príp. mu ustanoví kolízneho opatrovníka podľa § 31 ZR (ak ide o právny úkon, pri ktorom by mohlo dôjsť k rozporu záujmov medzi rodičmi a maloleťým dieťaťom alebo medzi maloleťmi deťmi zastúpenými tým istým rodičom navzájom, alebo ak maloleťé dieťa nemá zákonného zástupcu, alebo ak zákonný zástupca nemôže z vážneho dôvodu maloleťé dieťa v konaní alebo pri určitom právnom úkone zastupovať),
- konanie o nariadenie predbežného opatrenia (pozri záver výkladu k tomuto článku Dohovoru),
- konanie o výkon rozhodnutia o výchove maloleťých detí.

Záujem dieťaťa zabezpečujú predovšetkým hmotnoprávne ustanovenia, najmä Zákon o rodine. Úlohou súdu preto je v každom konaní dôkladne skúmať, za pomoci dokazovania, hmotnoprávne predpoklady pre vydanie rozhodnutia v tej-ktorej veci. Súd je povinný napríklad vždy prihliadnuť na záujem dieťaťa, ak rozhoduje o rozvode (§ 23 ods. 2 ZR), ak rozhoduje o výkone rodičovských práv a povinností alebo ak schvaľuje dohodu rodičov (§ 24 ods. 3 ZR), ak zakazuje alebo obmedzuje styk rodiča s dieťaťom alebo ak upravuje styk dieťaťa s blízkou osobou (§ 25 ods. 3 a 5, § 36 ods. 2 ZR), ak rozhoduje o priznaní rodičovských práv a povinností maloleťmu rodičovi dieťaťa staršiemu ako 16 rokov (§ 29 ods. 1 ZR), ak rozhoduje o ustanovení majetkového opatrovníka maloleťmu (§ 33 ods. 1 ZR), ak rozhoduje o uložení výchovných opatrení (§ 37 ods. 2 ZR), príp. o dočasnom odňatí dieťaťa z osobnej starostlivosti fyzickej osoby, ak uložené výchovné opatrenia nevedli k náprave (§ 37 ods. 3 ZR), ak rozhoduje o obmedzení alebo pozastavení výkonu rodičovských práv a povinností (§ 38 ods. 1, 2 ZR), ak rozhoduje o zverení dieťaťa do náhradnej starostlivosti a o tom, ktorý zo spôsobov náhradnej starostlivosti zvolí (§ 44 ods. 4, § 45 ods. 1, § 48 ods. 1, § 54 ods. 5 ZR), ak rozhoduje o ustanovení poručníka dieťaťu (§ 57 ods. 1 ZR) alebo opatrovníka (§ 60 ods. 1 ZR), ak rozhoduje o prípustnosti zapretia otcovstva (§ 96 ods. 1 ZR), ak rozhoduje o osvojení dieťaťa (§ 99 ods. 2 ZR) alebo o zrušení osvojenia (§ 107 ods. 1 ZR) a pod. Osobitne potom zákon ešte zdôrazňuje záujem dieťaťa aj tým, že pri niektorých konaniach ukladá súdu povinnosť zisťovať konkrétne skutočnosti, napríklad v konaní o osvojenie zisťovať zdravotný stav tak osvojovaného dieťaťa, ako aj osvojiteľa, hlavne z pohľadu, či sa zdravotný stav neprieči účelu osvojenia (§ 183 ods. 1 OSP a § 98 a § 104 ZR), alebo v konaní o povolenie uzavrieť manželstvo osobným výsluchom maloleťého, ktorý musí byť vykonaný v neprítomnosti iných osôb, zistiť, či chce maloleťý skutočne dobrovoľne vstúpiť do manželstva a aký dôvod ho k tomu vedie (§ 194 OSP).

Vo všetkých konaniach, ktoré sa týkajú dieťaťa, bez ohľadu na spôsob, ako môže konanie začať, sa sleduje v činnosti súdu záujem dieťaťa tým, že ust. § 120

ods. 2 OSP zakotvuje vyhľadávací princíp, čo znamená, že s cieľom čo najúplnejšieho zistenia skutkového stavu vecí, a teda aj existencie záujmu dieťaťa, je súd povinný vykonať aj ďalšie dôkazy, hoci ich účastníci nenavrhlí.

Záujem štátu na tom, aby bolo rozhodnutie súdu v záujme dieťaťa, sleduje napríklad aj ust. § 205a ods. 2 OSP, ktorý umožňuje v konaniach, ktoré sa týkajú maloletého, uvádzať ako dôvod odvolania aj nové skutočnosti a dôkazy, ktoré inak v rámci odvolania v zásade už nemožno uvádzať.

Záujem dieťaťa zákonodarca ďalej sleduje uložením povinnosti súdu rozhodovať v niektorých konaniach bez zbytočného odkladu, najneskôr však v lehotách, ktoré mu ukladá zákon. Tak napríklad:

- a) V konaní vo veciach starostlivosti súdu o maloletých (ide napríklad o rozhodovanie o výchove a výžive maloletého, o styku rodiča lebo blízkej osoby s maloletým, o rodičovských právach, o schválení dôležitých úkonov maloletého, o podstatných veciach, o ktorých sa rodičia nevedia dohodnúť, a pod.) je súd povinný rozhodnúť do šiestich mesiacov odo dňa začatia konania (§ 176 ods. 3 OSP). Túto lehotu možno predĺžiť iba výnimočne, a to vtedy, ak z vážnych dôvodov a súčasne z objektívnych príčin nemožno vykonať dôkazy.
- b) V konaní o zverení dieťaťa do starostlivosti budúceho osvojiteľa by mal súd rozhodnúť najneskôr do troch mesiacov od podania návrhu, ktorý má predpísané náležitosti (§ 176 ods. 4 OSP), bez možnosti predĺženia tejto lehoty.
- c) V konaní o osvojiteľnosti by mal súd rozhodnúť najneskôr do troch mesiacov odo dňa začatia konania (§ 180a ods. 6 OSP), s možnosťou predĺženia tejto lehoty, najviac však o tri mesiace, ak rozhodnutiu bránia vážne dôvody a objektívne príčiny.
- d) V konaní o osvojenie by mal súd rozhodnúť najneskôr do jedného roka od podania návrhu (§ 181 ods. 5 OSP). Aj pri tejto lehote zákon predpokladá možnosť jej predĺženia, a to z jediného dôvodu – ak z objektívnych príčin nemožno vykonať dôkazy; maximálnu dobu predĺženia však zákon nestanovuje.
- e) O návrhu na nariadenie predbežného opatrenia, ktorým sa požaduje, aby sa účastníkovi uložila povinnosť odovzdať dieťa do starostlivosti druhého z rodičov alebo do starostlivosti toho, koho označí súd § 76 ods. 1 písm. b) OSP, musí súd rozhodnúť už do siedmych dní od doručenia návrhu, ktorý má zákonom predpísané náležitosti (§ 75 ods. 5 OSP). Ak sa ale navrhuje dočasné zverenie dieťaťa do starostlivosti podľa § 75a OSP – z dôvodu, že sa dieťa ocitlo bez akejkoľvek starostlivosti (napríklad ak mu rodičia zomreli alebo ho opustili) alebo ak je jeho život, zdravie alebo priaznivý vývoj vážne ohrozený alebo narušený (napríklad rodičia odmietajú dať súhlas na život zachraňujúci lekársky zákrok alebo dieťa využívajú na prostitúciu, predávanie drog a pod.) musí súd rozhodnúť už do 24 hodín od doručenia návrhu, ktorý má zákonom predpísané náležitosti (§ 75 ods. 5 OSP), resp. do 24 hodín od

okamihu keď sa súd dozvedel o skutočnosti, ktorá ho oprávňuje na vydanie takéhoto predbežného opatrenia.

- f) Predbežné opatrenie, ktoré bolo vydané podľa § 75a OSP, je vykonateľné jeho vyhlásením a ak sa nevyhlasuje, tak je vykonateľné okamihom jeho vyhotovenia. Na úpravu vykonateľnosti ďalej nadväzuje úprava okamžitého výkonu predbežného opatrenia, ktorý je súd povinný zabezpečiť bez zbytočného odkladu (§ 273c ods. 1 OSP), a to tak, že dieťa bude odovzdané do starostlivosti určenej osoby bez toho, aby súd musel najprv výchovne vplývať na povinnú osobu cez písomné výzvy, žiadosti o súčinnosť orgánov obce a orgánu starostlivosti o deti alebo cez pokuty.
- g) Ak súd vydal predbežné opatrenie podľa § 75a OSP, nemá len povinnosť zabezpečiť jeho okamžitý výkon, ale je podľa § 81 ods. 2 OSP povinný, na účely dosiahnutia rozhodnutia vo veci samej, ktoré by nemalo len dočasný charakter, začať aj bez návrhu konať o výchove maloletého, a to v lehote najneskôr do troch mesiacov od vydania predbežného opatrenia.

Výkon rozhodnutia možno spomenúť ako ďalší inštitút, ktorým sa môže sledovať záujem dieťaťa.

Napríklad pri exekúcii zrážkou zo mzdy sa sleduje záujem tak dieťaťa, ktorému povinný poskytuje výživné, ako aj dieťaťa, v prospech ktorého sa vedie exekúcia.

Záujem dieťaťa, ktorému povinný poskytuje výživné, zabezpečuje ust. § 278 ods. 1 OSP a ust. § 70 ods. 2 Ex. por. tým, že povinnému sa nesmie zraziť z mesačnej mzdy základná suma, ktorá na každé vyživované dieťa predstavuje 25 % zo životného minima na plnoletú osobu,² ktoré je platné v mesiaci, za ktorý sa zrážky vykonávajú (§ 1 ods. 2 nariadenia vlády č. 268/2006 Z. z.).

Dieťaťu, v prospech ktorého sa vedie exekúcia, zákon poskytuje ochranu trojakým spôsobom. Po prvé tým, že povinnému neprislúcha celá základná suma, ktorú by mu inak nebolo možné zraziť z mesačnej mzdy, ale len 70 % z nej (§ 278 ods. 2 OSP a § 70 ods. 2 Ex. por.). Po druhé tým, že pohľadávky výživného sú zaradené medzi prednostné pohľadávky, na uspokojenie ktorých slúži okrem prvej tretiny aj druhá tretina zvyšku čistej mzdy § 279 ods. 2 písm. a) OSP a § 71 ods. 2 písm. a) Ex. por. A po tretie, pohľadávky výživného majú tzv. absolútnu prednosť, čo znamená, že sa prednostne uspokojujú z druhej tretiny bez ohľadu na poradie ostatných prednostných pohľadávok (§ 280 ods. 2 OSP a § 72 ods. 2 Ex. por.)

Pri výkone rozhodnutia o výchove maloletého dieťaťa sa zase záujem dieťaťa sleduje tým, že by sa výkon, ktorého cieľom je zabezpečiť odovzdanie dieťaťa tomu, komu bolo podľa rozhodnutia alebo dohody zverené alebo komu sa priznáva právo na styk s dieťaťom po obmedzený čas, mal zrealizovať čo najše-

² Podľa § 2 písm. a) zákona č. 601/2003 Z. z. je v súčasnosti (september 2007) suma životného minima 5 130 Sk.

trnejšie. K násilnému odňatiu dieťaťa by preto súd mal prikročiť až vtedy, keď ostatné možnosti zlyhajú. Prvou z možností, o ktorú sa má súd pokúsiť, je v zmysle ust. § 272 ods. 2 OSP písomná výzva povinného na dobrovoľné splnenie rozhodnutia alebo dohody s tým, že súčasne súd môže požiadať aj príslušný orgán obce a orgán sociálnoprávnej ochrany detí, aby povinného viedli k dobrovoľnému splneniu povinnosti. Ak výzva ostane bezvýsledná, je súd ešte oprávnený donucovať povinného k splneniu povinnosti ukladaním pokút (§ 273 ods. 1 OSP). Počet pokút ani ich maximálna výška nie sú zákonom obmedzené. Zákon stanovuje len výšku jednotlivej pokuty na sumu 2 000 Sk. Preto je ponechané len na úvahu súdu, koľko uložených pokút, ako dlho a v akej výške bude ešte považovať za účinný prostriedok na vynútenie dobrovoľného splnenia povinnosti – odovzdania dieťaťa a či ich vôbec bude ukladať. Pokuty totiž súd vôbec nemusí ukladať, ak je z okolností prípadu zrejmé, že by ich uloženie bolo bezúčelné (napríklad ak je súdu známe, že osoba, proti ktorej sa vedie výkon, nemá postihnuteľný príjem alebo majetok, z ktorých by sa pokuta vymohla).³

Okrem uvedených ustanovení možno nájsť v Občianskom súdnom poriadku aj ďalšie ustanovenia, ktoré sledujú záujem dieťaťa. Spomenúť možno niektoré z nich.

Ustanovenie § 26 ods. 1 OSP umožňuje, že maloletého môže na základe plnomocenstva zastupovať aj Centrum pre medzinárodnoprávnu ochranu detí a mládeže. Podmienkou je, že musí ísť o konanie vo veciach starostlivosti súdu o maloletých s medzinárodným prvkom. Záujem dieťaťa zákon sleduje najmä tým, že od Centra pre medzinárodnoprávnu ochranu detí a mládeže, ako orgánu, ktorý v zmysle § 74 zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele plní úlohy orgánu určeného na vykonávanie medzinárodných dohôd a právnych aktov Európskej únie najmä v oblasti sociálnoprávnej ochrany detí vo vzťahu k cudzine, sa dá dôvodne očakávať, že na základe svojej užšej špecializácie môže dieťaťu poskytnúť účinnejšiu právnu ochranu ako bežný právny zástupca.

Ustanovenie § 73 OSP umožňuje, aby v rámci činnosti súdu pred začatím konania, teda ešte pred podaním žaloby o určenie otcovstva, prebehlo na súde konanie o určenie otcovstva súhlasným vyhlásením rodičov k dieťaťu, u ktorého nie je otcovstvo určené ani zákonnou domnienkou svedčiacou manželovi matky, ani súhlasným vyhlásením rodičov pred orgánom povereným vedením matriky. V záujme dieťaťa by mal súd v tomto konaní čo možno najintenzívnejšie výchovne vplývať najmä na muža označeného matkou za otca dieťaťa, aby otcovstvo k dieťaťu uznal bez nutnosti súdneho rozhodnutia.

Podobne v záujme dieťaťa by sa mal súd v zmysle inak všeobecného ust. § 100 ods. 1 OSP intenzívne usilovať o to, aby sa akýkoľvek iný spor týkajúci sa maloletého vyriešil zmierne.

³ HANDL, V. – RUBEŠ, J.: *Občianský soudní řád*. Komentář. II. díl. Praha : Panorama, 1985, s. 292.

Záujem dieťaťa zákonodarca sledoval aj zakotvením inštitútu predbežného opatrenia. Ak je osvedčené, že právo existuje, a súčasne je potrebné dočasne upraviť právne pomery medzi účastníkmi, resp. ak je obava, že by výkon súdneho rozhodnutia bol ohrozený, môže súd ešte pred začatím konania (§ 74 ods. 1 OSP) alebo aj počas konania (§ 102 ods. 1 OSP) nariadiť predbežné opatrenie.

Obsah predbežného opatrenia môže byť ľubovoľný, zákonodarca však vypočítava niektoré predbežné opatrenia, ktoré sa v praxi najčastejšie vyskytujú. Z tých, ktoré sledujú záujem dieťaťa, možno spomenúť napríklad predbežné opatrenie, ktorým súd uloží účastníkovi, aby:

- a) Platil výživné v nevyhnutnej miere § 76 ods. 1 písm. a) OSP. Záujem dieťaťa je sledovaný aj tým, že o návrhu na nariadenie takéhoto predbežného opatrenia súd musí rozhodnúť vo všeobecnej tridsaťdňovej lehote odo dňa doručenie návrhu, ktorý spĺňa zákonom predpísané náležitosti (§ 75 ods. 4 OSP). Splnenie druhej podmienky – zaplatenie súdneho poplatku – sa nevyžaduje, pretože výživné na maloleté dieťa je podľa § 4 ods. 1 písm. a) alebo g) alebo podľa § 4 ods. 2 písm. e) zákona č. 71/1992 Zb. o súdnych poplatkoch a poplatku za výpis z registra trestov oslobodené od povinnosti platiť súdny poplatok.
- b) Odovzdal dieťa do starostlivosti druhého z rodičov alebo do starostlivosti toho, koho označí súd § 76 ods. 1 písm. b) OSP. O návrhu na nariadenie takéhoto predbežného opatrenia musí súd rozhodnúť už do siedmich dní od doručenia návrhu, ktorý má zákonom predpísané náležitosti (§ 75 ods. 5 OSP). Ak sa ale navrhuje dočasné zverenie dieťaťa do starostlivosti podľa § 75a OSP – z dôvodu, že sa dieťa ocitlo bez akejkoľvek starostlivosti (napríklad ak mu rodičia zomreli alebo ho opustili) alebo ak je jeho život, zdravie alebo priaznivý vývoj vážne ohrozený alebo narušený (napríklad rodičia odmietajú dať súhlas na život zachraňujúci lekársky zákrok alebo dieťa využívajú na prostitúciu, predávanie drog a pod.) súd musí rozhodnúť už do 24 hodín od doručenia návrhu, ktorý má zákonom predpísané náležitosti (§ 75 ods. 5 OSP), resp. do 24 hodín od okamihu, keď sa súd dozvedel o skutočnosti, ktorá ho oprávňuje na vydanie takéhoto predbežného opatrenia.
- c) Aby nevstupoval do domu alebo bytu, v ktorom býva osoba blízka alebo osoba, ktorá je v jeho starostlivosti alebo výchove, vo vzťahu ku ktorej je dôvodne podozrivý z násillia § 76 ods. 1 písm. g) OSP.⁴ Ide o všeobecné ustanovenie, preto sa dá aplikovať aj na prípady, keď je obeťou násillia dieťa. O návrhu na nariadenie takéhoto predbežného opatrenia musí súd rozhodnúť už do siedmich dní od doručenia návrhu, ktorý má zákonom predpísané náležitosti (§ 75 ods. 5 OSP).

⁴ Bližšie pozri: FICOVÁ, S. – SMYČKOVÁ, R.: Predbežné opatrenie a domáce násillie v Občianskom súdnom poriadku Slovenskej republiky. In: *Acta Iuridica Olomucensis*. Vol. 1 (7), 2005, No. 2, p. 77-81. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005.

Ďalší inštitút, na ktorý treba upozorniť v súvislosti so záujmom dieťaťa, sú trovy konania. Osobitne možno spomenúť napríklad ust. § 4 ods. 1 písm. a) zákona č. 71/1992 Zb. o súdnych poplatkoch a poplatku za výpis z registra trestov, v ktorom sú oslobodené od povinnosti platiť súdny poplatok celé konania, ktoré sa týkajú maloletých detí, a to konanie o starostlivosti súdu o maloletého, konanie o osvojenie, konanie o povolenie uzavrieť manželstvo a opatrovnícke konanie. Tiež možno spomenúť ust. § 4 ods. 2 písm. h) citovaného zákona, v ktorom je od povinnosti platiť súdny poplatok oslobodené iba maloleté dieťa, bez ohľadu na jeho procesné postavenie, ak ide o konanie o určenie alebo zapretie rodičovstva. V súvislosti s trovami konania ešte možno upozorniť aj na prax súdov, ktoré pri rozhodovaní o povinnosti nahradiť trovy konania aplikujú ust. § 150 OSP na situáciu, keď maloletý žalobca nemal úspech na základe žaloby o určenie otcovstva. Podľa citovaného ustanovenia súdy nepriznávajú úspešnému mužovi (voči ktorému sa otcovstvo nepodarilo určiť) náhradu trov konania s poukázaním na dôvody hodné osobitného zreteľa na strane maloletého žalobcu.⁵

No a napokon, podľa môjho názoru, záujem maloletého dieťaťa sleduje aj ust. § 155 ods. 3 OSP, ktoré z práva účastníka konania uverejniť právoplatné rozhodnutie súdu vyníma rozhodnutia týkajúce sa maloletých detí.

Zakotvením všetkých vyššie citovaných ustanovení náš zákonodarca napĺňa zásadu, ktorá je obsiahnutá v článku 19 Dohovoru.

K ČLÁNKU 9 DOHOVORU

Právo oddeliť dieťa od rodičov len na základe súdneho rozhodnutia, právo dieťaťa, ktoré bolo oddelené, udržiavať osobné kontakty s oboma rodičmi a možnosť dotknutých zúčastniť sa na konaní a oznámiť svoje stanoviská

Podľa § 7 ods. 1 OSP prejednávanie a rozhodovanie vecí vyplývajúcich z rodinných vzťahov vždy patrí do právomoci súdu. Ak by mal o niektorej veci rozhodovať iný orgán, muselo by to byť v zákone výslovne uvedené.

Možno konštatovať, že vo všetkých prípadoch, kedy dochádza k oddeleniu dieťaťa od jeho rodičov, je daná výlučne právomoc súdu. Hoci to vyplýva z už citovaného ust. § 7 ods. 1 OSP, osobitne to ešte zdôrazňuje aj samotný zákon o rodine v ust. § 44 ods. 2 a v ust. § 97 ods. 2.

Na oddelenie dieťaťa od rodičov slúži najmä inštitút náhradnej starostlivosti. Jeho podstata spočíva v tom, že sa pri ňom nahrádza osobná starostlivosť rodičov o maloleté dieťa v prípadoch, keď ju rodičia nezabezpečujú alebo nemôžu zabezpečiť (§ 44 ods. 1 ZR). Súd takto môže:

⁵ Porovnaj rozhodnutie Najvyššieho súdu uverejnené v Zbierke súdnych rozhodnutí a stanovísk pod č. R 20/1980.

- a) zveriť dieťa do náhradnej osobnej starostlivosti inej fyzickej osoby, než je rodič, príp. do spoločnej náhradnej osobnej starostlivosti manželom (§ 45 ods. 1 a 46 ods. 1 ZR),
- b) zveriť dieťa do pestúnskej starostlivosti (§ 48 ods. 1 ZR),
- c) nariadiť ústavnú starostlivosť, a to vtedy, ak dieťa nemožno zveriť ani do náhradnej osobnej starostlivosti, ani do pestúnskej starostlivosti (§ 54 ods. 1 ZR).

Vo všetkých prípadoch ide o dočasné a súčasne čiastočné oddelenie dieťaťa od rodičov.

Dočasnosť oddelenia dieťaťa od rodičov je daná tým, že náhradná starostlivosť zaniká najneskôr dosiahnutím plnoletosti dieťaťa § 47 ods. 1 písm. a), § 52 ods. 1 písm. a) a § 54 ods. 6 ZR.

Zákon však pripúšťa zánik náhradnej starostlivosti aj z iných dôvodov. Z hľadiska právomoci súdu z nich možno spomenúť najmä rozhodnutie súdu o tom, že zanikol dôvod, pre ktorý bolo dieťa zverené do náhradnej osobnej starostlivosti § 47 ods. 1 písm. d) ZR, alebo rozhodnutie súdu o zrušení náhradnej osobnej starostlivosti § 47 ods. 1 písm. e) ZR alebo o zrušení pestúnskej starostlivosti § 52 ods. 1 písm. e) ZR. Aj nariadenú ústavnú starostlivosť môže súd zrušiť, a to vtedy, ak: a) si rodičia v súdom stanovenej lehote upravili svoje rodinné a sociálne pomery tak, aby mohli osobne vykonávať starostlivosť o maloleté dieťa (§ 55 ods. 2 ZR), b) ak možno zveriť dieťa do náhradnej osobnej starostlivosti alebo do pestúnskej starostlivosti, alebo c) ak zanikli dôvody, pre ktoré bola ústavná starostlivosť nariadená (§ 55 ods. 3 ZR).

Čiastočnosť oddelenia dieťaťa od rodičov je daná tým, že rodičia naďalej vykonávajú svoje rodičovské práva a povinnosti, a to v rozsahu, v akom nepatria osobe, ktorej bolo dieťa zverené do náhradnej osobnej starostlivosti, resp. v rozsahu, v akom nepatria pestúnovi (§ 45 ods. 6 a § 48 ods. 4 ZR), dokonca majú aj právo stýkať sa s dieťaťom (§ 45 ods. 6 ZR, § 50 ods. 5 ZR). Ak sa uvedené osoby medzi sebou nedohodnú na výkone práva rodičov stýkať sa s dieťaťom, aj na rozhodnutie o tejto otázke je daná právomoc súdu (§ 45 ods. 6 ZR, § 50 ods. 5 ZR). Ani pri nariadení ústavnej starostlivosti rodičia neprestávajú byť zákonnými zástupcami dieťaťa, s právom spravovať jeho majetok (okrem výnimiek stanovených v § 54 ods. 3 ZR); výkon práva stýkať sa s dieťaťom je však plne podriadený poriadku príslušného zariadenia.⁶

O zverení dieťaťa do náhradnej starostlivosti môže súd rozhodnúť aj formou predbežného opatrenia podľa § 75a ods. 1 OSP, ktoré som spomínala vyššie už v inej súvislosti.

Osvojenie je ďalší inštitút rodinného práva, pri ktorom dochádza k oddeleniu dieťaťa od jeho rodičov. Od inštitútu náhradnej starostlivosti sa odlišuje tým,

⁶ SVOBODA, J. – FICOVÁ, S.: *Zákon o rodine*. Komentár. Bratislava : Eurounion, 2005, s. 143.

že má trvalý charakter, pretože medzi osvojiteľom a osvojencom vzniká rovnaký vzťah, aký je medzi rodičmi a deťmi (§ 97 ods. 1 OSP), teda vzniká medzi nimi príbuzenský vzťah. Znamená to, že biologickým rodičom zanikajú všetky rodičovské práva a povinnosti a ich nadobúdateľmi sa stávajú osvojitelia. Rozhodnutie osvojiteľov o tom, či budú osvojenca informovať o jeho biologických rodičoch, príp. či mu umožnia styk s nimi, je ponechané výslovne na vôľu osvojiteľov. Pri rozhodovaní by však mali prihliadať na záujem dieťaťa (§ 106 ods. 3 ZR). Vzájomné vzťahy medzi osvojencom a pôvodnou rodinou môžu byť obnovené len ak sú vážne dôvody na zrušenie osvojenia (§ 107 ZR). O osvojení aj o jeho zrušení môže rozhodnúť len súd.

Občiansky súdny poriadok vo všetkých vyššie spomenutých konaniach, v ktorých dochádza k oddeleniu dieťaťa od jeho rodičov, v zásade priznáva dotknutým stranám možnosť zúčastniť sa na konaní (§ 115 ods. 2 OSP) aj oznámiť svoje stanoviská (§ 118, § 178 ods. 2, § 182 ods. 2 OSP). Z tejto zásady však existujú určité výnimky, ktoré možno označiť za úplne ojedinelé a za prospešné veci.

Napríklad zo zásady možnosti zúčastniť sa na konaní zákon pripúšťa výnimku v konaní o osvojenie, keď v ust. § 181 OSP taxatívne vypočítava prípady, v ktorých rodičia osvojovaného dieťaťa nie sú účastníkmi konania. Nie sú nimi vtedy, ak:

- a) sú pozbavení rodičovských práv a povinností alebo
- b) ak sú pozbavení spôsobilosti na právne úkony.

V oboch prípadoch je potom účastníkom konania namiesto rodičov poručník dieťaťa.

Ďalej rodičia nie sú účastníkmi konania vtedy, ak:

- c) na osvojenie nie je potrebný ich súhlas preto, lebo
 - počas najmenej šiestich mesiacov neprejavovali o dieťa skutočný záujem, ak im v prejavení záujmu nebránila závažná prekážka, alebo
 - počas najmenej dvoch mesiacov po narodení dieťaťa neprejavili o dieťa žiadny záujem, ak im v prejavení záujmu nebránila závažná prekážka, alebo
 - dajú písomný súhlas na osvojenie vopred bez vzťahu k určitým osvojiteľom (§ 102 ods. 1 ZR),
- d) súd právoplatne rozhodol, že dieťa je osvojiteľné.

Okrem uvedených prípadov nebude účastníkom konania ani rodič dieťaťa, ktorý je manželom budúceho osvojiteľa, ak tento rodič dieťaťa stratil spôsobilosť na právne úkony alebo ak je zadováženie jeho súhlasu spojené s ťažkou prekonateľnou prekážkou (§ 100 ods. 3 ZR).

Zo zásady, že dotknuté osoby majú mať možnosť oznámiť v konaní svoje stanoviská, Občiansky súdny poriadok (a opäť v konaní o osvojenie) tiež pripúšťa výnimku, podľa ktorej súd vyslúchne dieťa len v prípade, ak sú súčasne

splnené dve podmienky – po prvé, ak je dieťa schopné pochopiť význam osvojenia, a po druhé ak výsluch nie je v rozpore so záujmom dieťaťa (§ 182 ods. 1 OSP). Rozpor so záujmom dieťaťa by existoval napríklad vtedy, ak by sa výsluchom dieťaťa vyhradilo, že budúci osvojiteľia nie sú jeho biologickí rodičia, hoci ich doteraz za svojich rodičov považovalo. V konaniach vo veciach starostlivosti súdu o maloletého zase ust. § 178 ods. 2 druhá veta OSP necháva na úvahu súdu, či považuje za vhodné vyslychnúť maloletého o vhodnosti a účelnosti navrhnutých alebo zamýšľaných opatrení.

V niektorých konaniach zase zákon, naopak, dovoľuje súdu vydať určité rozhodnutie len s výslovným súhlasom dotknutej osoby. Napríklad o zverení dieťaťa do náhradnej osobnej starostlivosti, resp. do pestúnskej starostlivosti môže súd rozhodnúť len vtedy, ak s tým súhlasí fyzická osoba, ktorej sa má dieťa do takejto starostlivosti zveriť (§ 47 ods. 2, § 52 ods. 2 ZR). Tiež o predĺžení pestúnskej starostlivosti po dosiahnutí plnoletosti dieťaťa (maximálne však na jeden rok) môže súd rozhodnúť len vtedy, ak s tým súhlasí aj pestún, aj dieťa (§ 52 ods. 5 ZR). Keďže však v týchto konaniach ide o starostlivosť súdu o maloletých, ktoré môže súd začať aj bez návrhu, je povinný sledovať v prvom rade záujem dieťa (§ 44 ods. 4 ZR). Ak preto súd dospeje k záveru, že nie je v záujme dieťaťa, aby bolo zverené do starostlivosti určitej fyzickej osoby, resp. aby bola predĺžená pestúnska starostlivosť, nemôže rozhodnúť o zverení dieťaťa do jej starostlivosti, resp. o predĺžení starostlivosti len preto, že takáto osoba na to dala súhlas.

Zásada vypočutia dieťaťa v každom súdnom konaní, ktoré sa ho týka, a to buď priamo, alebo prostredníctvom zástupcu, je ešte zakotvená aj v článku 12 Dohovoru, ktorému korešponduje ust. § 43 ods. 1 druhá veta ZR a ust. § 22 a § 29 ods. 1 OSP.

Popri vyššie spomenutých konaniach možno ešte uviesť napríklad konanie o povolenie uzavrieť manželstvo. V tomto konaní je povinnosťou súdu vyslychnúť maloletého, ktorý je starší ako šesťnásť rokov. Výsluch o tom, či chce naozaj vstúpiť do manželstva, a tiež aj z akých dôvodov, súd musí uskutočniť dokonca v neprítomnosti iných osôb (§ 194 ods. 2 OSP).

Názor dieťaťa, pokiaľ je schopné vyjadriť ho samostatne vzhľadom na svoj vek a celkovú rozumovú vyspelosť,⁷ súd zisťuje aj v konaní, v ktorom sa rozhoduje o tom, ktorému z rodičov bude dieťa po rozvode zverené do osobnej starostlivosti.

Možnosť dieťaťa vyjadriť sa priamo v tom-ktorom konaní ešte sama osebe neposkytuje záruku dostatočnej ochrany jeho práv. I keď by súd pri rozhodovaní mal zohľadňovať najmä výslovné pranie dieťaťa, nemožno sa uspokojiť len s jeho výsluchom. Na tento účel zákon upravuje inštitút zákonného zástupcu (§ 22 OSP) alebo zástupcu na základe rozhodnutia – opatrovníka (§ 29 ods. 1

⁷ SVOBODA, J. – FICOVÁ, S.: cit. dielo, s. 59.

OSP), ktorých účasť a vypočutie v každom konaní, ktorého účastníkom je maloleté dieťa, je obligatórna práve preto, lebo maloleté dieťa nemá zákonom požadovanú procesnú spôsobilosť. Ich aktívna účasť na konaní má zabezpečiť, aby sa v konaní sledoval v prvom rade záujem dieťaťa.

Pri výklade ustanovení, ktoré možno subsumovať pod články 20 a 21 Dohovoru, by som sa opakovala, preto odkazujem na výklad o náhradnej starostlivosti a o osvojení podaný pri článku 9 Dohovoru.

K ČLÁNKU 25 DOHOVORU

Na záver možno ešte spomenúť článok 25 Dohovoru, *ktorý uznáva právo dieťaťa zvereného do starostlivosti náhradného zariadenia, aby príslušné orgány pravidelne hodnotili zaobchádzanie s dieťaťom.*

Pri zverení dieťaťa do ústavnej starostlivosti je súd podľa § 55 ods. 1 ZR povinný sústavne sledovať spôsob výkonu ústavnej starostlivosti. Okrem toho je povinný účinnosť ústavnej starostlivosti hodnotiť najmenej dvakrát do roka, pričom pri hodnotení musí postupovať v súčinnosti s orgánom sociálnoprávnej ochrany detí, s obcou a so zariadením, v ktorom je dieťa umiestnené.

Povinnosť súdu sledovať dieťa je v našom právnom poriadku zakotvená širšie. Súd je totiž povinný sledovať aj dieťa, ktoré bolo zverené do náhradnej osobnej starostlivosti fyzickej osoby alebo do pestúnskej starostlivosti. Ak súd zistí závažné nedostatky v náhradnej osobnej starostlivosti alebo v pestúnskej starostlivosti, najmä to, že osoba, ktorej bolo maloleté dieťa zverené, dieťa zanedbáva alebo porušuje svoje povinnosti, je oprávnený takúto starostlivosť svojím rozhodnutím zrušiť (§ 47 ods. 2 a § 52 ods. 2 ZR).

Okrem prípadov, keď je dieťa zverené do náhradnej starostlivosti, je súd povinný sústavne sledovať aj spôsob výkonu funkcie poručníka a opatrovníka a tiež ich najmenej dvakrát do roka hodnotiť v súčinnosti s obcou a s orgánom sociálnoprávnej ochrany detí (§ 180 ods. 3 OSP). Osobitne je súd povinný dohliadať na správu majetku maloletého dieťaťa, ktorú vykonáva poručník alebo opatrovník (§ 180 ods. 4 OSP).

Na záver si dovoľujem vysloviť názor, že rozobratá právna úprava, tak ako je obsiahnutá v Občianskom súdnom poriadku, plne korešponduje so základnými zásadami zakotvenými v Dohovore o právach dieťaťa. Vždy je však čo zlepšovať.

Recenzentka: JUDr. Marianna Arnoldová, CSc.

Súhrn

Štúdia je zameraná na analýzu dotknutých ustanovení Občianskeho súdneho poriadku, sčasti aj Zákona o rodine, s cieľom zistiť, či naša právna úprava korešponduje s príslušnými zásadami zakotvenými v Dohovore o právach dieťaťa (ďalej len Dohovor).

Analýza bola robená podľa jednotlivých článkov Dohovoru (konkrétne čl. 1, 3, 9, 12, 20, 21 a 25). Pri každom z nich sa robí primeraný výklad čo možno najväčšieho počtu ustanovení, resp. inštitútov, ktoré s daným článkom Dohovoru priamo súvisia.

Záver analyzy vyznievajú pozitívne v prospech našej právnej úpravy, ktorá plne zodpovedá Dohovoru o právach dieťaťa.

Zusammenfassung

Der Beitrag befasst sich mit der Analyse der betreffenden Bestimmungen der Zivilprozessordnung sowie teilweise des Familiengesetzes, um das Maß der Übereinstimmung der slowakischen Rechtsregelung mit den in der Konvention über die Rechte des Kindes verankerten Grundsätzen festzustellen (nachfolgend „Konvention“).

Die Analyse wurde aufgrund der Artikel 1,3,9,12,20, 21 und 25 der Konvention durchgeführt, wobei eine möglichst große Anzahl der mit der Konvention direkt zusammenhängenden Bestimmungen bzw. Rechtsinstitute einer entsprechenden Auslegung unterworfen wurde.

Die Autorin kommt zu einem zufriedenstellenden Ergebnis, das zeigt, dass die slowakische Rechtsregelung mit der Konvention über die Rechte des Kindes vollkommen übereinstimmt.

Summary

The study focuses on an analysis of the respective provisions of the Rules of Civil Proceedings, partially also the Family Act in order to find out whether our legal rules correspond with the relevant principles contained in the Agreement of Children's Rights (hereinafter Agreement).

The analysis followed the particular Agreement Articles (in particular Art. 1, 3, 9, 12, 20, 21, 25), each of them being supplemented by an appropriate explanation of as many provisions as possible or institutes that directly refer to the given Agreement Articles.

The analysis results in a positive conclusion in favour of our rules of law which are fully consistent with the Agreement.

1 VZŤAH MEDZI PRÁVNymi DEJINAMI, HISTÓRIOU A PRÁVOM

1.1 Predmet a poslanie histórie, práva a právnych dejín

Problematikou postavenia histórie v systéme vied a jej poslaním sa zaoberalo viacero autorov.³ Podľa najnovších náhľadov, ktoré sú predkladané študentom histórie, *dejepis má nezastupiteľnú úlohu pri výchove celej populácie k vlastenectvu, pri formovaní životných postojov a názorov, ktoré majú vplyv na postoj človeka k svojej vlasti, národu a celému ľudskému spoločenstvu.*⁴ História ako veda (dejepis je označenie pre pedagogickú disciplínu) má za cieľ skúmať minulosť ľudskej spoločnosti v záujme poznania zákonitostí vývoja, aj keď je sporné, či takéto zákonitosti vôbec existujú.⁵

Úlohou práva by zasa zrejme malo byť regulovať život spoločnosti. Normatívne systémy, nielen právny, regulujú ľudské správanie a zabezpečujú integritu spoločnosti, vyjadrujú a zabezpečujú rešpektovanie hodnôt spoločnosti.⁶ Jednotlivé právne odvetvia pritom ako svoje úlohy a ciele uvádzajú aj iné funkcie, ako napríklad funkciu výchovnú.⁷

Postavenie právnych dejín je pritom pri porovnaní s oboma vyššie uvede-
nými disciplínami veľkou neznámou. Autori, ktorí si vôbec všímali historický rozmer práva, sa významom právnych dejín vôbec nezaoberali.⁸ Možno by sa dalo analogicky s úlohou dejepisu tvrdiť, že úlohou právnych dejín ako vedy by mohlo byť formovanie postojov k (minulému, ale i súčasnému) právu. Totiž uvedomením si ciest jeho vývoja, faktorov, ktoré tento vývoj ovplyvňujú a poukázaním na iné možnosti riešenia s vysvetlením, prečo sa náš právny poriadok rozhodol práve pre ten-ktorý konkrétny spôsob riešenia, má nepochybne silu pôsobiť na adresáta v duchu zaujímajúcich hodnotiacich súdov k právu. Právne dejiny skúmajú minulosť, ktorá viedla k dnešnému stavu v práve, ale skúma aj akési „slepé uličky“ vo vývoji práva, ktoré nemajú bezprostredný vplyv na súčasné právo. Kým história (vedecká disciplína), resp. dejepis (pedagogická disciplína) majú za cieľ rozvíjanie morálnych, občianskych a všeľudských hodnôt prostredníctvom historických poznatkov,⁹ právne dejiny môžu rozvíjať právnu morálku, učiť právnicku myslieť, upozorniť na vývojové trendy v práve a faktory na ne vplývajúce. Zároveň však možno a je vhodné poukázať aj na praktické využitie právnych dejín v legislatívnej činnosti, ako aj pri aplikácii práva, napr. v podobe historického výkladu právnych predpisov a noriem.

³ HUGHES, H. S.: *Historie jako umění a jako věda*. Prel. Jaroslav Strnad. Praha : Svoboda, 1970; HOLZBACHOVÁ, I.: *Člověk a dějiny*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1981. Ale tiež literatúra, ktorá sa nachádza v zozname použitej literatúry v BARTL, J.: *Úvod do štúdia dejepisu*, cit. dielo.

⁴ BARTL, J.: *Úvod do štúdia dejepisu*, cit. dielo, s. 5.

⁵ Tamže, s. 7.

⁶ PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava : VO PF UK, 2001, s. 205.

⁷ IVOR, J. a kol.: *Trestné právo hmotné I*. Bratislava : Iura Edition, 2006, s. 23-25.

⁸ CARLEN, L.: *Historische Dimensionen des Rechts*. Graz : b.v., 1981.

⁹ BARTL, J.: *Úvod do štúdia dejepisu*, cit. dielo, s. 8.

- Podobne ako históriu, aj právne dejiny môžeme členiť podľa týchto kritérií:
- priestorových – na univerzálne (svetové), regionálne (napr. stredoeurópske) či národné (slovenské);
 - vecných, resp. odvetvových, inštitútových – na právne dejiny jednotlivých odvetví práva či právnych inštitútov;
 - chronologického – na právne dejiny staroveku, stredoveku, novoveku, obdobia socializmu a pod. Medzníky v práve sú pritom určené buď pevne – prijatím novej právnej úpravy, alebo sú neurčité, ako napr. začiatok vplyvu prirodzenoprávnych koncepcií na právo.

V širšom kontexte právne dejiny samotné niektorí myslitelia radia do historickej vedy ako jej vecné zameranie – dejiny práva. Pritom sa uznáva potreba vedomostí z odboru práva aj histórie a na ich obsiahnutie nevyhnutne treba využiť špecifické metódy oboch odborov.

Domnievam sa, že treba rozlíšiť právne dejiny ako historickú a ako právnickú disciplínu. Ako historická disciplína môže mať rovnaké ciele ako klasická historická veda, teda získanie poznatkov všeobecnejšieho charakteru na základe skúmania minulých javov.¹⁰ Ako právnická disciplína však právne dejiny majú aj iné ciele. V pedagogickej rovine je to najmä morálne a intelektuálne formovanie študentov práva a vo vedeckej rovine obohatenie dnešného národného právneho myslenia, ako aj využitie právnohistorických poznatkov v praxi, napríklad pri riešení reštitučných prípadov.

Osobitne mali právne dejiny praktický význam v minulosti. Išlo o potrebu vysvetľovať právny obsah historických písomných inštrumentov, ktoré zaisťovali ich adresátom rôzne osobné práva a výsady. Išlo teda o analýzu privilégií. Výučba právnych dejín na univerzitách začala až na konci 17. a začiatku 18. storočia. Právne dejiny boli pritom dlho spojené s výskumom verejného práva, keďže v ňom išlo o zachytenie dynamických premien práva (inštitúcií) v čase, kým súkromné právo bolo v podstate považované za nemenné, až rigidné (špeciálne v uhorských podmienkach). Posun nastal až v 19. storočí.¹¹ V súčasnosti, keď už moderné právo nie je natoľko prepojené s minulosťou, je postavenie právnych dejín v právnickej výučbe aj praxi iba okrajové.

1.2 Postup vedeckého výskumu v histórii, práve a právnych dejinách

Ako typický postup pri vedeckom výskume v oblasti histórie sa zvykne uvádzať postup od voľby témy cez zistenie doterajšieho stavu poznania, zhromaždenie prameňov a literatúry k téme (heuristika), vlastný výskum za použitia oso-

¹⁰ Tamže, s. 16.

¹¹ URFUS, V.: *Právní dějiny na pražské právnické fakultě (jejich výuka od osvícenství do druhé světové války)*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2000.

bitných vedeckých metód a napokon vyjadrenie výsledkov výskumu a ich publikovanie.¹² Podobne to platí zrejme pre všetky (aspoň spoločenské) vedy, vrátane práva a právnych dejín.

Pri správnej voľbe témy si treba uvedomiť, že nezáleží na tom, že téma ešte doteraz nebola spracovaná, ale treba sa zamyslieť nad tým, prečo by mala byť spracovaná, aký je jej význam pre súčasnosť, s akými dnešnými situáciami a javmi je prepojená a môže byť pre ich výskum prínosná.

Pri zachytení súčasného stavu poznania sa pri právnych dejinách na rozdiel od histórie vyžaduje ako zhrnutie historických poznatkov k danej téme tak aj zhodnotenie poznatkov o používanom pojmovom aparáte, o súčasných teóriách z daného právneho odvetvia či teóriách viažucich sa k danému právnemu inštitútu. Tie by mal ovládať každý absolvent práva. Každá odborná, resp. vedecká práca z právnych dejín by preto nevyhnutne mala narábať s právnymi pojmami, resp. ich v úvode alebo na príslušných miestach bližšie vysvetľovať a zaujímať k nim stanoviská. To sa týka aj postupových prác študentov na úrovni bakalárskeho alebo magisterského štúdia.

Základné informácie o právnych dejinách možno čerpať z prác F. Siváka,¹³ L. Hubenáka,¹⁴ P. Mosného,¹⁵ V. Vaněčka,¹⁶ M. Vietora,¹⁷ či kolektívu pod vedením L. Bianchiho a L. Hubenáka.¹⁸ Prehľad literatúry ponúkajú aj právnické a právnohistorické bibliografie,¹⁹ avšak základné pramene predstavujú právne normy. Podobne ako v prípade iných prameňov (podľa Lubyho členenia prameňov ide hlavne o pramene poznania práva) sa tu v prípade starších prameňov vyžaduje aj znalosť cudzích jazykov v ich historickej podobe.

1.3 Pramene

V súčasnej teórii práva rozoznávame materiálne a formálne pramene práva: *Právna veda spravidla delí pramene práva na pramene v zmysle: a) materiál-*

¹² Tamže, s. 24-26.

¹³ SIVÁK, F.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918*. Bratislava : VO PF UK, 1998; SIVÁK, F. a kol.: *Slovenské a české dejiny štátu a práva v rokoch 1918 – 1945*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1996.

¹⁴ HUBENÁK, L.: *Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1918 — 1945*. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 1998; HUBENÁK, L.: *Právne dejiny Slovenska do roku 1918*. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2000; HUBENÁK, L.: *Právne dejiny Slovenska do roku 1945* (1. diel). Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2002; HUBENÁK, L.: *Právne dejiny Slovenska* (2. diel). Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2002.

¹⁵ MOSNÝ, P. – HUBENÁK, L.: *Dejiny štátu a práva na Slovensku*. Košice : Univerzita P. J. Šafárika, 2005.

¹⁶ VANĚČEK, V.: *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Praha : Orbis, 1976.

¹⁷ VIETOR, M. – HLAVSA, J.: *Dejiny štátu a práva na Slovensku* (1. časť). Bratislava : SPN, 1957; VIETOR, M. – HLAVSA, J.: *Dejiny štátu a práva na Slovensku* (2. časť). Bratislava : SPN, 1957.

¹⁸ BIANCHI, L. a kol.: *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu I*. Bratislava : SAV, 1971; BIANCHI, L. a kol.: *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu II*. Bratislava : SAV, 1973.

¹⁹ Napríklad PETRÁŠ, R. – STARÝ, M.: *Právněhistorická bibliografie*. Praha : Karolinum, 2005.

nom, ktoré nazýva *materiálne pramene práva*, b) *formálnom*, ktoré nazýva *formy práva*. Pod *materiálnymi prameňmi práva* treba rozumieť ... *prírodné, geografické, demografické, sociálne, ekonomické, mravné a politické, technologické, ekologické, medzinárodnopolitické a iné podmienky života určitej spoločnosti, ktoré ovplyvňujú tvorbu práva, a z ktorých tvorba práva vychádza. Prameňom práva vo formálnom zmysle je... určitá forma práva, v ktorej je právo obsiahnuté a z ktorého formálne pramení, kde ho možno nájsť a identifikovať ako právo ustanovené štátom, a vďaka tomu sa domáhať jeho uplatnenia alebo splnenia.*²⁰ Klasifikácia historických prameňov je omnoho komplikovanejšia. Rozlišujú sa tu pramene nepísané (hmotné, obrazové a zvukové, ústne dochované) a písané (úradného pôvodu, súkromnej povahy, literárne).²¹ V právnych dejinách Štefan Luby rozlišoval pramene poznania práva a pramene vzniku práva. Pramene poznania práva nám poskytujú poznatky o kedysi platných pravidlách správania sa, ale tieto pravidlá nám neponúkajú v štátom stanovenej alebo uznannej forme (napríklad vo forme zákonov či nariadení), ale v inej forme, napríklad vo forme kroník, legiend, súkromných listov a podobne. Podľa toho, či tieto pramene poznania práva pochádzajú z úradnej činnosti, alebo zo súkromnej činnosti, rozlišujeme právnické pramene poznania práva a neprávnické pramene poznania práva.²²

Toto členenie je značne komplikované, navyše problém je v používaní pojmu „pramene poznania“. Ved' právo poznávame aj zo zákonov, ktoré sú v Lubyho členení zaradené medzi pramene vzniku práva. Navrhujem vhodnejšie a jednoduchšie rozčlenenie prameňov na:

- a) primárne (materiálne) – faktory vývoja práva; pri ich skúmaní stačí historická metodológia;
- b) sekundárne (formálne) – vlastné právnické pramene – právne normy, ich skúmanie vyžaduje právnickú metodológiu;
- c) terciárne – akcesorické, vedľajšie – všetky informácie o práve v najširšom zmysle; vyžaduje sa historická aj právnická metodológia.

1.4 Metodológia

*Historické metódy predstavujú súhrn prostriedkov a pracovných postupov, smerujúcich k získaniu historických poznatkov v tom najširšom zmysle.*²³ Za špecificky historickú metódu sa považuje osobitne kritika prameňov. Zhodnotenie historických prameňov je *condicio sine qua non* správnej vedeckej práce a správneho vyhodnotenia prameňov. Právo takúto kritiku prameňov zvyčajne

²⁰ PRUSÁK, J.: *Teória práva*, cit. dielo, s. 188.

²¹ BARTL, J.: *Úvod do štúdia dejepisu*, cit. dielo, s. 63-88.

²² Pozri LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. Bratislava : Iura Edition, 2002, s. 43.

²³ BARTL, J.: *Úvod do štúdia dejepisu*, cit. dielo, s. 94.

nevyžaduje, keďže pracuje s aktuálnymi právnymi predpismi, ktoré vykladá. Právne dejiny však musia počítať aj s potrebou kritiky historických prameňov – najmä pri skúmaní primárnych a terciárnych prameňov podľa členenia navrhnutého v závere predchádzajúcej podkapitoly.

Z ďalších metód používaných historikmi sa zvykne uvádzať neúplná indukcia. Pri tejto metóde zisťujeme vo všetkých dostupných prvkoch, ktoré máme k dispozícii, resp. ktoré môžeme skúmať, či majú tú istú charakteristiku. Zároveň skúmame, či niektorý z týchto prvkov nemá opačnú charakteristiku.²⁴ Pri zistení rovnakých charakteristík potom zovšeobecnením pripíšeme tejto charakteristike všeobecnú platnosť. V práve sa táto metóda nevyužíva, aspoň v normatistickom poňatí práva, keďže tu sa treba držať presne znenia zákona.

Opakom induktívnej metódy je deduktívna metóda. Pri nej postupujeme od všeobecného k jednotlivému. Príkladom v právnych dejinách je napríklad vysvetlenie dôvodov neschválenia Opus tripartita panovníkom. Š. Werbőczy, autor Tripartita, bol reprezentantom nižšej šľachty, kým panovník bol pod vplyvom šľachty vysokej, ktorá s kodifikáciou v podobe Opus tripartita nesúhlasila, preto ho panovník neopatrila pečaťou. Táto metóda je teda použiteľná aj v právnych dejinách, napr. pri objasňovaní vplyvu primárnych prameňov práva na vývoj práva. Takýto spôsob myslenia sa využíva aj v pozitívnom práve v každom prípade využívania premís s cieľom dospieť k výsledku.

Priama metóda v histórii znamená bezprostredné štúdium prameňa. V práve je táto metóda nevyhnutnosťou, rovnako ako aj v právnych dejinách. Nepriamou, interferenčnou metódou sa skúmajú analogické vzťahy. V pozitívnom práve je analógia problematická. V právnych dejinách sa však môže využiť. Osobitnou metódou je aplikovanie poznatkov o malej časti celku získaných priamou metódou na celý zvyšok celku.²⁵ Ide napríklad o vyvodzovanie záverov o právnej norme na základe zmienky v terciárnom prameni v právnych dejinách. V pozitívnom práve sa však takáto metóda nepoužíva. Táto metóda by sa dala nazvať aj ilustratívnou. Môže viesť k omylu, najmä v prípade stredovekých právnych dejín, kde mylne očakávame normatívnu spoločnosť riadiacu sa na celom území a v každom prípade rovnakým pravidlom správania sa. Z toho vyplýva istý problém právnych dejín – inú metodológiu používame na obdobie do roku 1848 (resp. v niektorých oblastiach do roku 1918) a inú pre obdobie po roku 1918.

Osobitné historické metódy predstavujú progresívna metóda a retrospektívna metóda. Kým progresívna sleduje časový priebeh javov, retrospektívna využíva *ex post* poznatok o tom, čo bolo príčinou niektorých javov. V právnych dejinách tak napríklad možno vysvetliť prijatie protipoddanských zákonov roľníckym Dôžovým povstaním. V práve ako takom sa však historické metódy progresie a retrospektívy nevyužívajú. Ak však retrospektívnu metódu chápeme ako

²⁴ Tamže, s. 97-98.

²⁵ Tamže, s. 101.

komparáciu v čase²⁶, potom v širšom zmysle možno uznať používanie spoločnej metódy, metódy komparácie, všetkými tromi disciplínami – tak históriou, právnymi dejinami, ako aj právom. Porovnávanie v čase možno chápať diachrónne (progresívne alebo retrospektívne) alebo synchronne – keď sa analyzujú viaceré javy na určitom teritóriu v kratšom časovom úseku.

Ako ďalšie špeciálne historické metódy sa uvádza štrukturálna analýza (skúma vzájomné súvislosti ekonomických, kultúrnych, sociálnych, politických a i. javov; je využiteľná aj v oblasti právnych dejín a dokonca aj pozitívneho práva pri niektorých druhoch výkladu) či typologická metóda (vytvára súbory spolu súvisiacich javov, ktoré charakterizuje a vytvára tak kategórie – v práve ide napr. vytvorenie kategórií občianskoprávných či obchodnoprávných vzťahov). Modelová analýza je využiteľná tak vo všeobecnej histórii, právnej histórii, ako aj v práve. Možno ju využiť vytváraním modelových situácií, ktoré má právo riešiť. V období prednormatívnej spoločnosti je však táto metóda problematickou, keďže nejestvujú jediné správne odpovede. Napokon metóda sondy znamená vytváranie záverov na základe preskúmania určitej vzorky, pri relatívne dosiahnutých výsledkoch. V práve je neobvyklou, lebo sa normativisticky držíme presného znenia predpisov pre špecifické prípady.

Na pomedzí histórie a iných vedných disciplín stoja metódy biografická či genealogická (v práve ani právnych dejinách sa nevyužívajú), filologická (v práve ju možno použiť iba ako gramatický výklad, v právnych dejinách je tiež podobne využiteľná), geografická (v práve sa nepoužíva, právne dejiny ju teoreticky využívajú pri výklade primárnych prameňov práva v staršom období – konkrétne ako prírodné podmienky na Blízkom východe prispeli k vytvoreniu štátu), štatistická (môže sa využiť v práve napr. pri štatistikách trestných činov) a demografická (tá sa skúma iba ako faktor vývoja práva, napríklad práva sociálneho zabezpečenia pri nutnosti zmeny modelu sociálnej ochrany).

Osobitnými metódami používanými v práve, ktoré by sa mali využívať aj v právnych dejinách, ak majú právne dejiny mať akýkoľvek prínos pre právo a nielen pre historikov, sú: metóda objasnenia skutkového stavu, subsumpcie stavu pod právnu normu a správny výklad (existujú rôzne metódy výkladu).²⁷ Bez týchto metód sa právnik, ale ani skutočný právny historik nezaobíde.

1.5 Publikovanie a využitie výsledkov výskumu

Výsledky právnohistorického výskumu sa publikujú v špecializovanom časopise *Právněhistorické studie*²⁸ alebo v ostatných nešpecializovaných právnic-

²⁶ Tamže, s. 104.

²⁷ ZIPPELIUS, R.: *Juristische Methodenlehre*. Mnichov : C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1990, s. 39-58, 65-72, 79-99.

²⁸ Sú vydávané od roku 1955, najprv na pôde Československej akadémie vied, neskôr na pôde Univerzity Karlovej v Prahe.

kých a historických časopisoch a ročenkách.²⁹ Vzhľadom na to, že právnohistorické témy nie sú pre bežných právnikov zaujímavé a na druhej strane právnický jazyk v právnohistorických štúdiách môže byť pre historika komplikovaný a zbytočný, výsledky výskumu treba prispôbiť adresátom, resp. čitateľom, ktorým je médium určené.

Praktických právnikov právnohistorické témy zaujmú, iba ak predstavujú argument pri riešení praktického problému.³⁰ Historikov zasa, naopak, nezaujíma prepojenie so súčasným právom. Okrem Právnohistorických štúdií sa čisto právnohistorické články dajú publikovať ešte v konferenčných zborníkoch. Na konferenciách sa tradične konajú aj právnohistorické sekcie, kde sa môžu právní historici stretnúť medzi „svojimi“. Tieto sekcie a ich rokovania sú len málokedy navštevované pozitívnymi právnikmi. Nie je to však výčitka. Ani pozitívni právnici to nemajú v tejto sfére jednoduché, keďže každý z nich sa špecializuje na určité odvetvie práva a dokonca aj v rámci neho možno len na špecifickú problematiku. Aktuálnosť problematiky, nad ktorou sa vo svojich príspevkoch zamýšľajú, je však pre každého právnika inšpirujúca a zaujímavá. Možno keby sa aj právní historici pokúšali o aktuálnosť, ich šance na publikovanie a uznanie by boli vyššie.³¹

S faktom, že právny historik nikdy citovaný nebude, sa však treba zmieriť. Jeho témy sú zvyčajne príliš špecifické a každý právny historik má vlastné témy, pri ktorých nemá dôvod citovať iných, ktorí sa zaoberajú inými témami. Právnici vo svojich príspevkoch nepotrebujú citovať dejiny svojho skúmaného inštitútu a ani nevedia, kde by sa o nich dozvedeli, a historici vnímajú právne dejiny iba ako exotickú špecializáciu, ktorej predstavitelia nie sú skutočnými historikmi, ale (čo je väčšinou aj pravda) iba právnikmi. Výsledok sa potom rovná aforizmu, v ktorom právny historik je právnikmi považovaný za historika a historikmi za právnika. Ani jedna skupina ho však nepovažuje za „svojho“.

²⁹ Každá právnická fakulta má vlastnú ročenku, napríklad Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae.

³⁰ Pozri napr. ŠORL, R. – GEŠKOVÁ, K.: Postavenie a zmysel inštitútu vedľajšieho účastníka v civilnom procese a jeho vývojové premeny. In: *Justičná revue*, roč. 57, 2005, č. 8-9, s. 1023-1045; ŠORL, R.: Výklad a opodstatnenie zabezpečovacieho prevodu práva. In: *Justičná revue*, roč. 56, 2004, č. 10, s. 1076-1093; ŠORL, R.: Historicko-právny pohľad na inštitút výpovede nájmu bytu. In: *Justičná revue*, roč. 54, 2002, č. 4, s. 418-428.

³¹ Pokusom je autorov príspevok Sociálne hodnoty v práve z historického pohľadu na konferencii mladých vedeckých pracovníkov v Častej-Papierničke, organizovaný Právnickou fakultou Univerzity Komenského Bratislave 3. – 5. 4. 2008; príspevok Vývoj a elasticita sociálneho práva na príklade diskriminácie prezentovaný na konferencii doktorandov Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, konanej 29. 3. 2008; či štúdia Definícia veci a výzvy modernej vedy, ktorá má byť v roku 2008 publikovaná v *Justičnej revue*.

2 HISTORICKÝ VÝKLAD A HISTORICKÁ METÓDA V PRÁVE

Najvlavnejším prepojením právnych dejín a platného pozitívneho práva je využívanie historického výkladu v súdnej aplikácii práva. Historický výklad je v teórii práva považovaný za zameriavajúci sa na analýzu dokumentov, ktoré sprevádzali vznik relevantného právneho textu.³² Toto príliš úzke chápanie je inokedy dopĺňané názorom, že historický výklad sa zakladá na objasňovaní zmyslu právnej normy v súvislosti s cieľom, ktorý bol sledovaný jej vydaním, a v spojitosti so spoločenskými podmienkami, za ktorých normatívny akt nadobudol platnosť.³³ Toto chápanie teda kombinuje teleologický a historický výklad. Najlepšou je asi definícia, podľa ktorej *právny predpis vzniká v určitej historicky danej spoločenskej situácii, ktorá podmieňuje jeho vznik a určuje jeho obsah... V rámci historického výkladu má význam aj metóda porovnávania neskoršej právnej normy (lex posterior) so skoršou (lex prior)*.³⁴ Ani táto definícia určite nie je dokonalá. Bližšia pozornosť sa však tejto problematike v poslednom období nevenovala. Aj v súdnych rozhodnutiach historický výklad nájdeme len zriedka, pričom sa často spomína iba okrajovo a jeho skutočné využitie zostáva otáznou. V nasledujúcom texte sa pokúsim o analýzu československej (slovenskej) súdnej praxe z obdobia rokov 1918 – 2007, v ktorej sa využívajú v rôznej podobe dejiny alebo historický výklad, pričom mojím cieľom bude dospieť k aspoň provizórnej kategorizácii využívania právnych dejín v súdnej praxi a bližšie vymedziť zmysel a obsah historického výkladu.

2.1 Negatívna historická skúsenosť slúži ako argument podčiarkujúci význam dnešnej právnej úpravy

I. ÚS 239/04 č. 25/2005 sťažnosť Ing. J. M.³⁵

Ústavný princíp zákonného sudcu nemožno obchádzať, aj keby dôvody k tomu boli akékoľvek, nakoľko – okrem iného – nielen historické skúsenosti, ale aj skúsenosti z nedávnej doby totalitného režimu presvedčivo ukazujú, že tak pre jednotlivca ako aj pre celú spoločnosť je nebezpečné a škodlivé povolávať k výkonu spravodlivosti súdy a sudcov podľa účelových hľadísk alebo výberu. (...)

Sťažovateľ sa v tomto prípade dovoľáva totalitnej minulosti Slovenska, keď bolo súdnictvo zneužívané ako jeden z nástrojov režimu. Právo na zákonného sudcu zakotvené v ústavách všetkých demokratických štátov je inštitútom, ktorý má takémuto zneužívaniu zabrániť.

³² BOGUSZAK, J. – ČAPEK, J. – GERLOCH, A.: *Teorie práva*. Praha : ASPI, 2004, s. 182.

³³ BOGUSZAK, J. – ČAPEK, J. – GERLOCH, A.: *Teorie práva*. Praha : Eurolex Bohemia, 2001, s. 156.

³⁴ OTTOVÁ, E.: *Teória práva*. Bratislava : VO PraF UK, 2005, s. 216.

³⁵ Tiež Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo 16. augusta 2002, sp. zn. 7 To PT 15/02.

PL. ÚS 8/04 č. 5/2005, odlišné stanovisko Eduarda Báránya uvádza:

V strednej Európe treba vzhľadom na neblahé historické skúsenosti zvlášť citlivo pristupovať ku akémukoľvek priznávaniu väčších či menších práv z dôvodu rasového alebo etnického pôvodu. Napadnuté ustanovenie hovorí o rasovom a etnickom pôvode, čím sponchybňuje význam čl. 12 ods. 2 ústavy, podľa ktorého je národnosť v Slovenskej republike správne vecou slobodného a zmeniteľného rozhodnutia občana. Akékoľvek ustanovenie zákona, ktorého realizácia predpokladá evidenciu národnostného a rasového pôvodu, predstavuje obchádzanie čl. 12 ods. 2 ústavy.

V tomto prípade vláda SR napadla ustanovenia antidiskriminačného zákona, ktoré umožňovali zvýhodňovať osoby na základe ich rasového alebo etnického pôvodu. Vzhľadom na neblahé skúsenosti s takýmto zvýhodňovaním a tiež na slobodnú voľbu príslušnosti k národnosti podľa čl. 12 ods. 3 ústavy bol sudca Bárány proti takejto úprave.

2.2 Objasnenie pôvodu právneho inštitútu vo svetových právnych dejinách

PL. ÚS 9/04 č. 4/2005, odlišné stanovisko sudcu Alexandra Bröstla:

Interpelácia (z latinského: interpellare = vyrušovať, skákať do reči, žiadať o vysvetlenie, podávať námietky, resp. podávať otázku) sa z historického hľadiska spája s otázkou parlamentu (poslanca parlamentu) na vládu (jej člena, ministra) v súvislosti s určitým vládnym opatrením. Znamená požiadavku, aby vláda (minister vlády) objasnila určité konanie alebo svoju politiku. Tento inštitút vyplýva zo zásady zodpovednosti vlády (ministrov) parlamentu.

Francúzske Ústavodarné zhromaždenie (Constituante) v jednom zo svojich prvých dekrétov 21. júla 1791 vyhlásilo, že ministrov je potrebné privolať na každé zasadnutie tohto zboru, aby boli neustále pripravení prijímať rozhodnutia a opatrenia v zhromaždení a aby mohli podávať potrebné vysvetlenia (reseignements nécessaires). Rokovací poriadok zákonodarnej moci, ktorá sa konštituovala na základe práce na francúzskej ústave z roku 1791, obsahoval toto ustanovenie: „Ak sú ministri prítomní na zasadnutiach zhromaždenia, môže voči nim vzniesť interpeláciu iba predseda zhromaždenia. Predseda zhromaždenia predkladá žiadosti o vysvetlenia zo strany jednotlivých poslancov. Predtým žiada zhromaždenie o dovoľenie, aby vedel, či zhromaždenie chce alebo nechce, aby minister odpovedal.“ Takto vo Francúzsku bolo prakticky zavedené právo na interpeláciu. V ďalšom období došlo (po roku 1830 a návrate k absolutizmu) k jeho úplnému zrušeniu. Obnovuje sa až po roku 1867, pričom v roku 1870 sa popri ostrejšej interpelácii vo vlastnom zmysle objavuje ďalší inštitút – otázka (question), miernejší druh interpelácie.

Sudca Bröstl v prípade podania vlády SR, namietajúcej nesúladsť rokovacieho poriadku vo veci vyslovovania dôvery vláde či jej členovi z iniciatívy interpelo-

vaného, odmietol možnosť iniciovať takéto hlasovanie interpelovaným. Pritom argumentuje aj historickým pôvodom inštitútu interpelácie vo francúzskych právnych dejinách.

2.3 Historický kontext slovenskej právnej úpravy a zaradenie právnej normy do historických súvislostí jej vytvorenia

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo 17. júna 2005, sp. zn. 2 Cdo 128/2005

... historicky [ani pred r. 1992 nebola prípustná sťažnosť pre porušenie zákona proti rozsudku, ktorým bolo vyslovené, že sa manželstvo rozvádza, že je neplatné alebo že nie je...

Najvyšší súd odmietol dovolanie vo veci odporkyne, ktorá namietala, že jej rozhodnutie o rozvode nebolo doručené, a preto nemohla včas podať odvolanie. NS SR neuznal možnosť dovolania z dôvodu zmätočnosti v prípade rozhodovania o rozvode alebo neplatnosti manželstva, pričom argumentoval historicky aj teleologicky – lebo medzičasom mohlo byť uzavreté nové manželstvo, a „znovuoživenie“ predchádzajúceho manželstva by mohlo spôsobiť neželané komplikácie.

Rc 80/70 Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR (z 29. 1. 1970) o zodpovednosti dopravcu za škodu spôsobenú iskrou z lokomotívy:

Zavinenie poškodeného neupravuje občiansky zákonník ako zvláštny liberačný dôvod pre škody spôsobené prevádzkou dopravných prostriedkov, je však treba mať za to, že ustanovenie § 441 o. z. pojednávajúce o zavinení poškodeného platí s ohľadom na svoju všeobecnú povahu aj v tomto zvláštnom prípade zodpovednosti. Opačný záver, t. j. ukladať prevádzateľovi prísnu objektívnu zodpovednosť za škodu aj vtedy, ak si ju poškodený sám zavinil, by bolo voči prevádzateľovi nespravodlivé. Nezodpovedalo by to ani historickému výkladu zákonných ustanovení o zodpovednosti za škodu spôsobenú prevádzkou dopravných prostriedkov (porovnaj napr. § 4 ods. 1 č. 1 zák. č. 63/1951 Zb., v ktorom bolo zavinenie poškodeného, pokiaľ z neho škoda vznikla, ako liberačný dôvod výslovne uvedené).

Súd ako argument pri uznaní zavinenia poškodeného ako liberačného dôvodu pre škody spôsobené prevádzkou dopravných prostriedkov využíva minulú právnu úpravu, ktorej zmysel aplikuje aj na novú úpravu. Vysvetľuje teda zmysel právneho inštitútu na základe historickej podoby (kontinuity) toho istého právneho inštitútu v našich právnych dejinách.

Rc 51/68 Rozhodnutie Najvyššieho súdu (z 27. 2. 1968) o uznaní premlčaného dlhu:

O pravom opaku svedčí nielen slovné znenie tohto ustanovenia, ale aj histo-

rický výklad, právní inštitút uznania dlhu upravený novým občianskym zákonníkom bol upravený aj v občianskom zákone z roku 1950, ale poznalo ho aj právo platné pred účinnosťou týchto zákonov. Ani skôr nebolo pochybností o tom, že možno uznať aj dlh premlčaný. Celkom jasne nasvedčuje tomu ustanovenie § 297 o. z. z roku 1950, ktoré pre uznanie premlčaného dlhu požadovalo, aby uznávajúci o premlčaní vedel. Pre dnešný stav a pre rozhodnutie sporného prípadu je treba posúdiť, či je uznanie premlčaného dlhu tiež viazané na vedomosť dlžníka o tom, že dlh je premlčaný.

Súd po preskúmaní minulej právnej úpravy jednoznačne konštatuje možnosť uznania premlčaného dlhu, aj keď platná právna úprava o tom nehovorila. Opäť teda ide o výklad zmyslu právneho inštitútu na základe historickej podoby toho istého právneho inštitútu v našich právnych dejinách.

Boh A265/19 Rozhodnutie Najvyššieho správneho súdu (z 10. 12. 1919) o použití analógie pri vylúčení trestnosti v správnom práve:

V úvahu prijíti tu môže jedině analogie příslušných norem trestního zákona ze dne 27. května 1852 č. 117 ř. z. Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích, vyhlášený dne 3. září 1803, jenž místo třídění trestních činů na kriminální a politické zločiny, jak zavedeno bylo trestním zákoníkem císaře Josefa II. z 13. ledna 1787, rozoznává zločiny a těžké policejní přestupky, stojí totiž na stanovisku, že mezi policejním a kriminálním bezprávím není principiálního rozdílu. Policejní přestupky jsou mu porušením práva menší trestnosti a některé z nich a contario zločinů jsou toliko porušením předpisů, které jsou vydány k odvrácení porušení práva. Dosud platný trestní zákon ze dne 27. května 1852 č. 117 ř. z. je pouhou revisí zákona z roku 1803, jež byla pořizena Hyem. Z těžkých policejních přestupků staly se přečiny a přestupky, na podstatě zákona a tedy ani na stanovisku trestního zákona z roku 1803 o kriminálním a policejním bezpráví nebylo však změněno ničeho. I platný trestní zákon zařazuje v důsledku tohoto stanoviska mezi činy trestné dle trestného zákona činy, které dle převládajících theoretických názorů jako abstraktní delikty ohrožující (Gefährdungsdelichte) /delikty z neposlušnosti (Ungehorsamdelichte)/ jsou ryze policejní povahy (srovnej ku př. § 326, 375, 422, 447, 451 trest. zák. atd.). Analogické použití předpisů platného hmotného práva trestního pro rozhodování otázky výše naznačené je tedy odůvodněno důvody historické povahy.

Toto rozhodnutie, ktoré je samo osebe historické (rok 1919), využíva právne dejiny trestného práva na vysvetlenie zaradenia policajných deliktov (priestupkov) do trestného práva.

Rc 12513 Rv II219/33 Rozhodnutie Najvyššieho súdu (z 10. 4. 1933) o vlastnoručne napísanej ručiteľskej doložke:

Požadavek vlastnoručního napsání rukojemské doložky nelze však dovoditi ani z historického vzniku tohoto zákonného předpisu. § 62 vládní osnovy byl převzat z § 66 býv. uh. zákona. Odst. 1 převzat úplně, na místě odst. 2 a 3 uher.

sm. zák. převzato výstižnější znění čl. 30 haagské osnovy z roku 1912, které se však v podstatě shoduje se zněním uherského zákona. V oblasti uherského zákona nebyl nikdy uplatněn v praxi právní názor, že by mimo vlastnoruční podpis rukojmího musila i rukojemská doložka býti psána vlastnoručně rukojmím. Nelze proto požadavek vlastnoruční doložky dovoditi ani historickoprávně.

Pri riešení spornej otázky, či ručiteľská doložka musí byť napísaná vlastnoručne, musel prvorepublikový súd siahnuť po uhorských právnych dejinách príslušnej úpravy, z ktorých vyplynulo, že v uhorskom práve sa požiadavka vlastnoručného napísania ručiteľskej doložky nikdy nevyžadovala.

PL. ÚS 15/1998 č. 1/1999:

Proti nevyhnutnosti prijatia namietnutej právnej úpravy za účelom vytvorenia rovnakých podmienok politických strán a politických hnutí pri financovaní mediálnej časti volebnej kampane svedčia aj konkrétne historické podmienky, v ktorých zákonodarca prijal sporné obmedzenie. Zákaz vysielania volebnej kampane v iných ako verejnoprávnych elektronických médiách zákon ustanovil niekoľko mesiacov pred riadnymi parlamentnými voľbami... Okolnosti, za ktorých národná rada prijala zákon č. 187/1998 Z. z., nemožno hodnotiť ako naliehavú spoločenskú potrebu a ako také, za ktorých sa v demokratickej spoločnosti nedal iným spôsobom ochrániť spoločenský záujem vyjadrený v čl. 31 ústavy.

Navrhovatelia, 35 poslancov NR SR, namietali rozpor novely zákona o voľbách do SNR s ústavou v časti, kde novela obmedzovala vedenie volebnej kampane len na pôdu Slovenského rozhlasu a Slovenskej televízie. Ústavný súd im dal za pravdu, argumentujúc okolnosťami prijatia tohto zákona, sledujúceho zvýhodnenie koalíčných strán.

Rt 4/74 Rozhodnutie Najvyššieho súdu (z 29. 11. 1973) o vyzvedačstve a zbieraní údajov obsahujúcich štátne tajomstvo:

Právny názor uvedený v sťažnosti pre porušenie zákona nie je správny. Pri výklade pojmu zbieranie údajov obsahujúcich štátne tajomstvo v zmysle § 105 ods. 1 alinea 2 Tr. zák. nepostačí iba gramatický výklad zákona. Je potrebné širšie vykladať obsah tohto pojmu a treba použiť aj logický a historický výklad zákona...

V súvislosti s riešením predmetnej právnej otázky treba poukázať aj na to, že Trestný zákon č. 86/1950 Zb., a to ani v znení novely zák. č. 63/1956 Zb., neobsahoval ako samostatnú skutkovú podstatu trestného činu vyzvedačstva (§ 86 tohto zákona) spočívajúcu v zbieraní údajov obsahujúcich štátne tajomstvo s cieľom vyzradiť ho cudzej moci. Takúto skutkovú podstatu zaviedol až Trestný zákon č. 140/1961 Zb. v ustanovení § 105 ods. 1 alinea 2 o vyzvedačstve. Zmyslom tejto novej právnej úpravy bolo predovšetkým umožniť postih osôb, ktoré majú prístup k štátnemu tajomstvu, t. j. nositeľov štátneho tajomstva (a pokiaľ zbierajú údaje obsahujúce štátne tajomstvo s cieľom vyzradiť ho cudzej moci)

formou samostatnej skutkovej podstaty dokonaného trestného činu vyzvedačstva, hoci ide iba o špecifickú formu prípravy na trestný čin spočívajúcu v úmyselnom vytváraní podmienok pre vyzradenie štátneho tajomstva cudzej moci.

V tomto rozhodnutí sa zaradil do historického kontextu proces zavedenia osobitnej skutkovej podstaty zbierania údajov obsahujúcich štátne tajomstvo, s cieľom vyzradiť ho cudzej moci. Sledovala sa tým možnosť postihnúť konanie, ktoré by bolo považované iba za prípravu. Podľa úpravy z roku 1961 sa však mohlo trestať ako samostatný trestný čin, čím sa zvýšila represia voči páchatelom a prostriedkami trestného práva sa posilnila ochrana štátnych tajomstiev.

II. ÚS 119/04 č. 71/2004, odlišné stanovisko Jána Mazáka:

Záver o postavení súdnej rady ako orgánu štátnej správy súdnictva vyplýva aj z toho (historický argument), že oprávnenie preložiť sudcu v dôsledku jeho funkčného postupu na súd vyššieho stupňa patrilo pred vytvorením súdnej rady ministromi spravodlivosti, ktorý rozhodoval o tom ako orgán štátnej správy súdnictva.

Sudca Mazák namietal nedostatok právomoci ústavného súdu na rozhodovanie o súlade preloženia sudcu súdnou radou s ústavným právom na rovnaký prístup k funkciám. Podľa neho ide o rozhodovanie v správnych veciach, preskúmateľné správnym súdnictvom, všeobecnými súdmi. Argumentoval tým, že Súdna rada v podstate prevzala funkcie, ktoré dovtedy patrili ministromi spravodlivosti ako orgánu štátnej správy súdnictva.

2.4 Popretie, resp. spochybnenie historického právneho inštitútu, resp. právneho výkladu v nových podmienkach

PL. ÚS 8/97 č. 6/98, stanovisko prezidenta SR:

V historickom vývoji trestného práva na našom území poukazuje prezident na to, že obdobné ustanovenia § 366 ods. 2 a § 367 súčasného Trestného poriadku obsahovali všetky trestnoprávne zákony platné u nás od r. 1918. Lišili sa iba v tom, ktorý orgán na zamietanie nedôvodných žiadostí splnomocňovali. Odvoláva sa na prácu E. Sobotu a kol.: Československý prezident republiky. Praha, 1934, s. 434, 436.

Ústavný súd skonštatoval, že prenesenie čo i len čiastočnej právomoci rozhodovať o milosti prezidentom na iný štátny orgán je v rozpore s Ústavou SR, podľa ktorej prezident má rozhodovať o milostiach a pokiaľ osobitný zákon neumožní prezidentovi preniesť túto kompetenciu, nie je oprávnený tak učiniť. Konštatoval teda nesúlady príslušných ustanovení trestného poriadku s Ústavou, aj keď prezidentská kancelária argumentovala historickou prítomnosťou podobnej úpravy v skorších trestnoprávných predpisoch. Spornosť týchto ustanovení nebola dovtedy namietaná z dôvodu neexistencie terajšej ústavnej úpravy.

PL. ÚS 4/97 č. 1/98:

Navrhovateľ poukázal na to, že všetky predchádzajúce právne úpravy rokovacích poriadkov parlamentu od roku 1920 obsahovali ustanovenia o používaní jazyka príslušníkov národnostných menšín na jeho rokovaníach vrátane naposledy zrušeného zákona č. 44/1989 Zb. o rokovacom poriadku Slovenskej národnej rady v znení neskorších predpisov.

Prezident SR ako navrhovateľ namietal rozpor rokovacieho poriadku NR SR s ústavou v tej časti, kde sa v rokovacom poriadku hovorí o tom, že poslanec má vystupovať v štátnom jazyku. Dovtedajšia úprava totiž umožňovala poslancom vystúpiť aj v rodnom jazyku. Ústavný súd podal tiež analýzu predchádzajúcich právnych úprav v tejto veci a, argumentujúc osobitnou situáciou po 1. svetovej vojne a po februári 1948, odmietol právo príslušníkov národnostných menšín na používanie menšinových jazykov, keďže nejde o úradný styk, ale o osobitný ústavný proces.

Rc 17754 Rv I 657/39 Rozhodnutie českého Najvyššieho súdu (zo 7. 6. 1940) o práve varenia piva v spojení s nehnuteľnosťami:

Vzhľadom k historickému vývoji, k nemuž se poukazuje tiež úvodom stanov, nemôže arci býti pochybnosti o tom, že várečné právo (v širšom slova smyslu, zahrnujúc v to i podíl na pivovaru) bylo a zpravidla dosud jest právem reálním t. j. spojeným s vlastnictvím určitých (právozárečných) domů. Avšak jiná jest otázka, zda i při dnešním stupni vývoje, kdy právozárečná měšťanstva jsou v podstatě zvláštním druhem soukromoprávní výdělečné organizace s neměnným počtem podílů, lze tuto reálnost považovati za nezbytnou složku tak, že by várečné právo bez spojení s určitou nemovitostí vůbec nemohlo trvati.

Súd v tomto rozhodnutí spochybňuje historický inštitút tzv. reálnych práv. Boli osobitným druhom statkov, hoci nie ideálnych v zmysle práva duševného vlastníctva. Spočívali v tom, že určitá priemyselná alebo živnostenská oprávnenosť bola viazaná nie na osobu, ale na miesto, napr. v prípade lekární (zák. čl. 14/1876), lodných mlynov a i. Tieto práva mohli byť samostatným predmetom obchodu.³⁶ Podľa predkladaného názoru by bolo možné a žiaduce oddeliť právo od nehnuteľnosti, s ktorou bolo vždy spojené.

Rc 5439 Rv I 930/25 Rozhodnutie Najvyššieho súdu (z 10. 11. 1925) o prepožičaní reprodukčného práva k umeleckému obrazovému dielu:

Kap. 26 obč. zák. nese totiž nápis Smlouvy o služebních výkonech a řadí a čísluje druhy jich takto: 1. Smlouva námezdní, 2. Smlouva nakladatelská, 3. Smlouva čelední. Třetí dílčí novela pak nadpisuje místo toho takto: Služebná smlouva a smlouva o dílo. Smlouva nakladatelská a čísluje a řadí pak takto:

³⁶ ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J. a kol.: *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi 1. díl.* Praha : Codex Bohemia, 1998, s. 28.

1. Smlouva služební, 2. Smlouva o dílo, 3. Smlouva nakladatelská. I novela tedy zachovala souřadnost všech tří smluv mezi sebou a tudíž podřízenost všech tří pod společný vyšší pojem, a, jak řečeno, motivy pokládají smlouvu nakladatelskou za smlouvu „pracovní“. Není to sice správné, ale bývalo to kdysi správné, t. j. má to historický důvod. Známoť, že ve středověku a ranném a středním novověku autoři, zvláště spisovatelé, nežádali honoráře, naopak byli vděční tiskaři, když jim dílo vytiskl na svůj náklad anebo mecenáši, když tiskaři za ně náklad ten hradil, jinými slovy, literatura nebyla hned živností, jako jí je dnes, nýbrž byla to opravdu přátelská služba, kterou nakladatel autoru prokazoval, a proto ještě občanský zákon klade důraz na tuto službu, ba sama III. dílčí novela § 1172, 1173 neví ještě ničeho o honoráři, o němž ustanovení obsahuje teprv shora citovaný zákon o nakladatelské smlouvě. Dnes, kdy pravidelně ne již autor, je-li drobný, o nakladatele, nýbrž naopak nakladatel o dobrého autora se uchází, není to arci již služební smlouva, nýbrž obchod, dílo se prodává za peníze a byla by to jedna z t. zv. smluv innominátních, kdyby právě neměla jméno smlouvy nakladatelské.

V tejto právnohistorickej analýze súd vysvetľuje historický zmysel nakladateľskej (vydavateľskej) zmluvy. Argumentuje, že zmenenými podmienkami sa zmenil aj celý charakter zmluvy a minulé právna úprava a jej koncepcie nie sú v súlade s dnešným chápaním tejto zmluvy.

Rc 53/83 Rozhodnutie Najvyššieho súdu (z 21. 9. 1981) k súhrnnému registru k Zbierke súdnych rozhodnutí a stanovísk:

Při použití závěrů těchto rozhodnutí a stanovisek v souvislosti s výkladem a aplikací nyní platných ustanovení právních předpisů je ovšem nutné uplatnit vedle jazykového (slovního) výkladu i ostatní prostředky výkladové (logický, systematický a historický výklad); právě totiž na základě těchto výkladových prostředků lze např. při řešení konkrétní právní otázky přesvědčivě dovodit, zda i za nového právního i skutkového stavu je možné využít ještě nadále původní výkladový závěr, a to tak, aby to bylo v souladu s platným právním řádem ČSSR a s vývojem společenských vztahů. Přitom je třeba mít na zřeteli, že přezkoumání a hodnocení výkladových závěrů z rozhodnutí a stanovisek z období 1949 – 1963 bylo zaměřeno zejména na základní závěry (právní věty) nyní znovu uváděné v souhrnném rejstříku bez detailního rozboru a hodnocení podrobnějšího odůvodnění těchto rozhodnutí a stanovisek, pokud nebylo do souhrnného rejstříku ve výňatcích převzato (zejména u stanovisek) a rovněž zhodnoceno. V tomto smyslu je tedy třeba chápat hodnocení použitelnosti výkladových závěrů z rozhodnutí a stanovisek uveřejněných v období 1949 – 1963 ve Sbírce rozhodnutí, jak je toto hodnocení uvedeno v nyní vydávaném souhrnném rejstříku.

Na účely používania judikátov ako argumentačných prostriedkov v súdnej praxi boli zhrnuté vybrané rozhodnutia z rokov 1949 – 1963. Avšak vzhľadom na dobovú situáciu v spoločnosti aj v práve a na medzičasom zmenené podmienky neboli určite všetky judikáty využiteľné. To si uvedomuje aj citovaný

text, ktorý upozorňuje na potrebu historického výkladu pri snahe o využitie niektorých právnych záverov v súčasnej situácii.

2.5 Použitie historického práva

I. ÚS 74/1998 č. 34/1999:

...žalobca, ktorý (aj keď je potrebné, aby v konaní preukázal svoje práva, o ktoré sa súdi) zadovážil sám také dôkazné prostriedky, akými sú znalecký posudok znalca z odboru geodézie i preklad historickej listiny – rozhodnutia Súdnej stolice Turčianskej župy z roku 1870.

Vo veci zbytočných priesťahov v súdnom konaní o vlastníctve lesného majetku namietanom mestom Kremnica ústavný súd dal mestu za pravdu. Spomína sa pritom, že mesto v procese argumentovalo historickým súdnym rozhodnutím z roku 1870.

Rc 8848 Rv I 742/28 Rozhodnutie Najvyššieho súdu (z 5. 4. 1929) o susedských právach a udržiavaní hraničného múru:

Nepochybil tedy odvolací soud, když podle tohoto stavu a zajisté také podle obecných znalostí historických o významu městských zdí opevňovacích uznal, že zeď ta, aspoň za starých časů byla statkem veřejným a tudíž byla udržována městem. Zavázalo-li město při prodeji části této zdi v roce 1823 kupitele, střelecký sbor, předchůdce žalovaného ve vlastnictví, by zeď udržoval, neplyne z toho, že z tohoto závazku vzniklo pro dovolatele jím tvrzené právo reální proti novému nabyvateli odprodané části zdi. Jest sice přisvědčiti dovolateli, že v roce 1823 nebylo lze přihlížeti k ustanovení § 5 knih. zákona z roku 1871, ale tím nepozbývá významu poukaz napadeného rozsudku k tomu, že již v původní pozemkové knize není zápisem ze dne 21. listopadu 1823 vůbec vyznačeno, v čí prospěch vloženo je reální břemeno, udržovati zeď parkánu, a že v něm není ani zmínky o sousedních zahradách, ačkoliv podle § 5 knih. zák. ze dne 25. července 1871 čís. 95 ř. zák. jest zapsati do hlavní části podstatná ustanovení knihovních práv, k nimž patří i označení oprávněné osoby. Pozemkové knihy v roce 1823 tu již byly a nové byly zakládány jednak na jejich podkladě, jednak na základě zvláštních zákonů po provedení předepsaného řízení za účasti stran, takže, kdyby si právní předchůdcové dovolatelovi proti Střelecké společnosti byli osobovali nějaké a zvláště jimi tvrzené právo, musilo by to v tomto řízení býti zjištěno a vyznačeno. Ostatně dovolatel nemůže důkaz, jímž byl o svém právu povinen, nahraditi pouhými dohady a pravděpodobnostmi. To platí zejména i o dovolatelově tvrzení, že z dopisu obce ze dne 28. května 1825 jest souditi, že reální břemeno nebylo uloženo střelecké společnosti z důvodů veřejné bezpečnosti, z něhož obec mohla přidržeti střeleckou společnost kdykoli k udržování zdi i bez knihovního vkladu reálního břemene, že tedy obec uložením tohoto břemene zamýšlela jen účel soukromoprávního závazku ve prospěch sousedstva –

dovolatel nepraví, ktorého – a že v rčeném dopisu vystupovala obec od počátku do konce jako zástupce a ochránce soukromoprávních zájmů tehdy zakročivší sousedky Anny H-ové. Nebylo ani tvrzeno, natož zjištěno, že Střelecká společnost vůbec kdy a zejména na žádosti v letech 1828 a 1852 na magistrát podané zeď skutečně opravila na svůj náklad, naopak z dovolatelova tvrzení k roku 1852 jest patrné, že se Střelecká společnost proti tomu bránila, a proto nelze z toho pro dovolatelovu věc nic odvozovati. Pouhé vědomí dovolatelových předchůdců, že jim takové právo přísluší, odvozované z okolnosti, že se někteří obraceli v této věci na magistrát, i kdyby se dalo skutečně zjistiti, nestačilo by k nabytí sporného práva.

V tomto zložitom prípade išlo o spor, či Strelecký zbor má povinnosť udržiavať kúpenú časť hradieb. Túto povinnosť mal podľa niektorých dobových prameňov vo vzťahu ku konkrétnej susedke. Vlastníctvo medzičasom prešlo zo Streleckého zboru na nového vlastníka, ktorý sa necítil byť viazaný týmto reálnym bremenom ako vecným právom k cudzej veci v prospech inej osoby. Súd mu dal pravdu, lebo sa nijak nepodarilo dokázať, či vôbec bolo takéto reálne bremeno zriadené. V terciárnom prameni – liste – obec vystupuje ako obhajca súkromných záujmov susedky Anny H. bez toho, že by sa nejako existencia reálneho bremena dokazovala. Pozemkové knihy, hoci už vtedy existovali, nehovorili nič o jeho existencii.

2.6 Jednoduché konštatovanie historického vývoja a formálne deklarovanie využitia historického výkladu bez ďalšieho významu

II. ÚS 76/1999 č. 84/1999:

Z hľadiska historického prešiel síce inštitút imunity členov zákonodarného zboru rôznymi modifikáciami, čo do rozsahu ochrany tzv. úradných alebo neúradných činov, ochrany v oblasti trestnej zodpovednosti (trestnej nedotknuteľnosti), ako aj v oblasti civilnej, ale jej podstata a cieľ ostali nezmenené.

Navrhovateľ Mgr. G. K. namietal, že rozhodovanie NR SR o pozbavení poslanskej imunity v jeho prípade znamená porušenie jeho základných práv. História sa tu spomína iba okrajovo, nevysvetľuje pôvod právneho inštitútu ani jeho vývoj. Má vyznieť iba ako argument v prospech ustálenosti obsahu právneho inštitútu bez skutočného výskumu jeho genézy či pôvodu.

Rc 35/71 Stanovisko Najvyššieho súdu (z 28. 6. 1971) o plynutí lehoty a o poslednom dni lehoty v nedeľu (vo sviatok):

Od vydání zákona č. 93/1951 Sb. i od vydání občanského soudního řádu došlo však v důsledku postupného rozvoje socialistické ekonomiky a tomu odpovídajícího zlepšení pracovních podmínek k uplatnění zásady zkracování týdenní pracovní doby a k zavedení pětidenního pracovního týdne ve většině státích,

hospodářských i rozpočtových organizací, jakož i organizací družstevních. V praxi těchto organizací byly uplatněny zásady, aby v maximální míře byly jednotnými dny pracovního volna soboty (srovn. bod č. 29 vyhlášky č. 62/1966 Sb. o zásadách pro zkracování pracovní doby a pro úpravu pracovního a provozního režimu) a aby pracovníkům byly poskytovány dva souvislé dny nepřetržitého odpočinku v týdnu pokud možno tak, aby připadaly na neděli a sobotu jako na dny všeobecného volna nebo na neděli a pondělí (srov. bod 7 vyhlášky č. 63/196 Sb. o zásadách pro zkracování týdenní pracovní doby a pro zavádění provozních a pracovních režimů s pětidenním pracovním týdnem). O volných sobotách (jak jsou tyto dny nepřetržitého odpočinku označovány, srov. např. ustanovení § 4 odst. 4 vyhlášky č. 85/1968 Sb.) se tedy ve většině těchto organizací nepracuje anebo je jejich provozní a pracovní režim podstatně omezen. U soudů (a státních notářství) o volných sobotách úřední hodiny pro styk s občany zavedeny nejsou a také příjem zásilek (zejména doporučených zásilek) na většinu pošt je omezen nebo zastaven.

Toto soudne rozhodnutí na pozadí vývoja právnej úpravy dní pracovného voľna vysvetľuje činnosť súdov a pošty v dňoch voľných sobôt. Žiadny podstatný význam však konštatovanie historického vývoja od 50. rokov 20. storočia nemá.

Rt 4/74 Rozhodnutie Najvyššieho súdu (z 23. 11. 1973) o vyzvedačstve a zbieraní údajov obsahujúcich štátne tajomstvo:

Skutočnosť, že pri riešení nastoleného právneho problému prichádza do úvahy nielen gramatický výklad zákona, možno vyvodit' aj z tejto úvahy:

Trestný zákon č. 86/1950 Zb. aj v znení novely z roku 1956 nepovažoval prípravu na trestný čin za všeobecnú formu trestnej činnosti. Napriek tomu, že takéto právne posudzovanie prípravného konania (prípravy na trestný čin) zaviedol až Trestný zákon č. 140/1961 Zb. v ustanovení § 7, ten istý zákon zaviedol u trestného činu vyzvedačstva podľa § 105 ods. 1 ďalšiu formu prípravy na trestný čin ako samostatnú skutkovú podstatu, teda okrem vyzvedania štátneho tajomstva s cieľom vyzradiť ho cudzej moci (alinea 1) aj zbieranie údajov obsahujúcich štátne tajomstvo s takýmto cieľom (alinea 2). Z tejto úvahy možno ďalej vyvodit', že ustanovenie § 105 ods. 1 alinea 2 Tr. zák. je v pomere špeciality k ustanoveniam § 7 ods. 1, § 105 ods. 1 alinea 3 Tr. zák. resp. aj k ustanoveniam § 8 ods. 1, § 105 ods. 1 alinea 3 Tr. zák., pokiaľ nedošlo k vyzradeniu štátneho tajomstva cudzej moci.

Súd sa v tomto prípade, spomenutom už vyššie v iných súvislostiach, zrejme snaží poukázať na možnosť historického výkladu, hoci ho tak nepomenúva. Využíva totiž znalosti z minulého práva, to, k čomu však dospieva, je iba časové vymedzenie zaradenia skutkových podstát vyzvedania štátneho tajomstva a zbierania údajov obsahujúcich štátne tajomstvo s cieľom vyzradiť ho cudzej moci. Nejde v skutočnosti o historický výklad, ale o problém systematiky a vzájomných vzťahov spomenutých skutkových podstát k všeobecnej úprave trestnosti prípravy trestného činu.

Rc 109/67 Rozhodnutie Najvyššieho súdu (z 22. 5. 1967) o náhrade škody:

Občanský zákoník nevysvetľuje bližšie pojem organizace provozující dopravu v ustanovení § 427 odst. 1 o. z. Gramatický, logický i historický výklad tohoto pojmu však nasvědčuje závěru, že organizacemi provozujícími dopravu v § 427 odst. 1 o. z. jsou míněny pouze dopravní organizace, jejichž hlavní hospodářskou činností je řízení a uskutečňování silniční, železniční, vodní a vzdušné dopravy osob a nákladů. Tyto organizace odpovídají vždy za škodu způsobenou provozem jejich dopravních prostředků všeho druhu podle § 427 odst. 1 o. z. (tedy na základě odpovědnosti bez zřetele na zavinění) bez ohledu na to, zda v souvislosti se vznikem škody šlo o dopravu, jež byla poskytováním přepravních služeb jiným organizacím nebo občanům, či o dopravu v rámci plnění jiných úkolů (např. o dopravu pohonných hmot pro vlastní dopravní prostředky).

Súd tu síce spomína historický výklad, ale nijako jeho skutočné využitie nedokladá.

Z ponúknutého prehľadu vyplýva problém s oddelením jednoduchého využitia dejín na jednej strane a využitia historického výkladu na strane druhej. Z jednotlivých kategórií využitia histórie v súdnej praxi sa snáď za historický výklad nedá považovať iba aplikácia minulého práva – ak sa pri nej nezohľadňujú aj iné historické okolnosti. Azda sa možno prikloniť k názoru, že historickým výkladom v najširšom zmysle je každé využitie historickej argumentácie, ktoré vysvetľuje vznik, vývoj alebo zánik práva. Do akej miery je však v tomto prípade takáto historická argumentácia účelnou, to je už iná otázka, súvisiaca skôr s právnohistorickým povedomím našich právnych praktikov.

Recenzentka: JUDr. Mgr. Adriana Švecová, PhD.

Súhrn

Príspevok má dve obsahové roviny. V jednej poukazuje na rozdiely a spoločné znaky histórie, práva a právnych dejín na úrovni cieľov, poslania, metodológie, postupu pri vedeckej práci, publikácie výsledkov a ich docenenia. V druhej rovine sa autor snažil o zhodnotenie miery a spôsobu využívania histórie a právnych dejín, najmä v podobe historického výkladu ako spoločného menovateľa histórie, práva a právnych dejín, v súdnej aplikácii práva. Dospel k záveru, že historická argumentácia sa v súdnych rozhodnutiach vyskytuje ako:

- negatívna historická skúsenosť slúžiaca ako argument podčiarkujúci význam dnešnej právnej úpravy,
- objasnenie pôvodu právneho inštitútu v kontexte svetových právnych dejín,
- historický kontext slovenskej právnej úpravy a zaradenie právnej normy do súvislostí jej kreácie,
- popretie, resp. spochybnenie historického právneho inštitútu, resp. právneho výkladu v nových podmienkach,

- použitie historického práva v súčasnej právnej praxi,
- jednoduché konštatovanie historického vývoja a formálne deklarovanie využitia historického výkladu bez ďalšieho hodnotiaceho významu.

Pritom ako historický výklad možno chápať všetky uvedené spôsoby využitia dejín, s výnimkou jednoduchého použitia minulého (historického) práva.

Zusammenfassung

Der Beitrag hat zwei Linien. Auf einer Seite beschäftigt sich der Author mit den Unterschieden und Ähnlichkeiten zwischen der Geschichtswissenschaft, Rechtswissenschaft und Rechtsgeschichte was die Ziele, Methoden, Prozess der Forschung und Publikation der Resultaten betrifft. Auf anderen Seite wird der Grad der Nutzung der Rechtsgeschichte und geschichtlichen Argumente in der Gerichtspraxis untersucht. Geschichtliche Interpretation wird als *denominateur commun* der Geschichtswissenschaft, Rechtswissenschaft und Rechtsgeschichte angesehen. Geschichtliche Interpretation des Rechts kann als sehr breiter Begriff verstanden werden, der mehrere Wege der Nutzung der geschichtlichen Argumentation beinhaltet. Die spezifischen Wege werden in diesem Beitrag mit Hilfe mehrerer Beispiele untersucht.

Summary

This article has two parts. The one deals with differences and similarities between history, law and legal history in the area of goals, mission, methodology, the process of scholarly research, publication of results and their appreciation. The second part evaluates the scale of using history and legal history, mainly as historical interpretation in judicial practice. Historical interpretation is considered as *denominateur commun* of history, law and legal history. The author comes to a conclusion that history is used by judiciary as:

- negative historic experience serving as an argument for the importance of current regulation,
- making the origin of a legal institution clear in the context of universal legal history,
- historical context of Slovak legal regulation and setting the legal norm into the historic context of its creation,
- denying or putting into the question a historical legal institution or legal interpretation under new conditions,
- using historical law in practice,
- simple constatation of historical development and formal declaration of using historical interpretation without further importance.

As historical interpretation one can understand all the abovementioned ways of using history (historical argumentation) with the exception of simple usage of past (historical) law.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVI

**SÚDNICTVO V OBDOBÍ
PRVEJ SLOVENSKEJ REPUBLIKY
(1939 – 1945)**

Tomáš Gábriš

Otázkam súvisiacim s aplikáciou práva súdmi na Slovensku v období rokov 1939 – 1945 doteraz nebola venovaná osobitná pozornosť. Dokonca aj v bohatej nemeckej vedeckej a publikačnej činnosti týkajúcej sa obdobia hitlerovského Nemecka sa pozornosť sústredila na vplyv režimu na výkon súdnictva len v posledných rokoch.¹ Autori zaoberajúci sa (seriózne) obdobím Slovenského štátu sa v minulosti zameriavali najmä na hľadanie, resp. odhaľovanie fašistických črt štátneho režimu prvej Slovenskej republiky² vo všeobecnej rovine, bez podrob-

¹ MÜLLER, I.: *Hitler's justice: the courts of the Third Reich*. Prel. Deborah Lucas Schneider. Cambridge, Mass : Harvard University Press, 1991. Hlavne na s. 192 sa všeobecne venuje problému rezistencie sudcov a aplikácii nespravodlivého práva. Podobne vo svojom článku MÜLLER, I.: Nazi Jurisprudence. In: *European legal Cultures*. Ed. Volkmar Gessner, Armin Hoeland, Csaba Varga. Aldershot : Dartmouth, 1996, s. 217-221. Pozri tiež GESSNER, V. – PLETT, K.: Informal Justice in German Legal Development. In: Tamže, s. 222-224. Tiež MAJER, D.: „Non-Germans“ under the Third Reich: the Nazi judicial and administrative system in Germany and occupied Eastern Europe with special regard to occupied Poland, 1939 – 1945. Prel. Peter Thomas Hill, Edward Vance Humphrey, Brian Levin. Baltimore : John Hopkins University Press, 2003 – na s. 9 skúma vplyv ideológie na právo a osobitne súdnicstvo, tomu sa venuje aj na s. 507-512. Zaujímavé je najmä konštatovanie zriedkavosti trestov smrti (s. 507) a ovplyvňovanie činnosti sudcov obežníkmi (s. 508). Zaujímavý je tiež výskum vzťahov polície a súdnictva na s. 519-522. KOCH, H. W.: *In the name of the Volk: political justice in Hitler's Germany*. Londýn : I. B. Tauris, 1989 tiež sleduje infiltráciu ideológie do súdnictva (s. 42).

² Pozri napr. VIETOR, M.: Príspevok k objasneniu fašistického charakteru tzv. Slovenského štátu. In: *Historický časopis*, 8, 1960, s. 482-508; CHREŇO, J.: Z fašistických črt tzv. Slovenského štátu. In: *SAP*, 2, 1961, s. 3-66; LIPTÁK, L.: Politický režim na Slovensku v rokoch 1939 až 1945. In: *Zborník SNP roku 1944*. Bratislava : SAV, 1965, s. 20-49. Tiež práce Přírodu, Doležala, Hyska, Kubáta, Siráckeho či Karabu.

nejšieho skúmania činnosti súdnej moci.³ Aj v súčasnosti, v období po roku 1989, sa vo vedeckej obci venuje pozornosť najmä charakteru politického režimu Slovenského štátu,⁴ konečne však aj s osobitnou (aj keď len okrajovou) pozornosťou venovanou aj súdnej moci,⁵ a to v reakcii na výsledky publikačnej činnosti obhajujúcej režim Slovenského štátu a jeho predstaviteľov.⁶

I. INŠTITUCIONÁLNA STRÁNKA SÚDNICTVA

Nový súdny systém nemožno vybudovať zo dňa na deň, preto rovnako, ako to bolo pri vzniku Československej republiky v roku 1918, aj v roku 1939 bola prevzatá organizácia súdnej moci predchádzajúceho štátneho útvaru. Právnym základom organizácie a fungovania súdnej moci v prvej Slovenskej republike sa tak stal zákon č. 1/1939 Sl. z. zo dňa 14. marca 1939 o samostatnom Slovenskom štáte, prijatý krátko po odhlasovaní utvorenia samostatného slovenského štátu, ktorý ustanovil: *Všetky doterajšie zákony, nariadenia a opatrenia ostávajú v platnosti so zmenami, ktoré vyplývajú z ducha samostatnosti Slovenského štátu.* Naďalej teda platil zákon z roku 1928,⁷ podľa ktorého najnižší stupeň predstavovali okresné sudy, na ktorých rozhodovali samosudcovia. Druhostupňovými súdmi boli sudy krajské, rozhodujúce v trojčlenných senátoch. V závažných prípadoch krajské sudy vystupovali ako prvostupňové. Treťostupňovými súdmi, rozhodujúcimi v troj- a päťčlenných senátoch boli hlavné sudy, z ktorých na území Slovenska pôvodne sídlili dva – v Bratislave a v Košiciach. Vrcholom organizácie súdnej moci bol Najvyšší súd, rozhodujúci v konečnej inštancii. Popri riadnych súdoch ešte pôsobili **sudy mimoriadne** – porotné, sudy mládeže, pracovné sudy či Štátny súd, rozhodujúci o trestných činoch uvedených v zákone na ochranu republiky. Osobitnou kategóriou boli **verejnoprávne sudy**, nerozhodujúce o súkromnoprávných nárokoch občanov ani o potrestaní páchatel'a trestného činu, ale o iných veciach verejného záujmu – na preskúmanie rozhodnutí správnych orgánov tak bol príslušný Najvyšší správny súd, na rozhodno-

³ Tejto problematike sa dotkli len veľmi stručne BIANCHI, L. a kol.: *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848 — 1945 II.* Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 493-494.

⁴ CSÉFALVAY, F.: Slovenská republika (1939 — 1945) v historiografii posledného desaťročia. In: *Slovensko a druhá svetová vojna.* Bratislava : Vojenský historický ústav, 2000, s. 58-66; KAMENEC, I.: Politický systém a režim Slovenského štátu v rokoch 1939-1945. In: *Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny.* Bratislava : SNR, Historický ústav SAV, 1991, s. 13-23; KORČEK, J.: Niekoľko poznámok k problematike mocensko-politického aparátu Slovenského štátu. In: Tamže, s. 30-36; KORČEK, J.: K dezinterpretáciám charakteristiky politického systému a režimu Slovenskej republiky 1939 – 1945. In: *Nezodpovedané otázky. K spochybňovaniu odboja a SNP v našich národných dejinách.* Zost. Dušan Halaj, Dezider Tóth. Banská Bystrica : P. Juriga, 1998, s. 33-56. Z ďalších autorov možno spomenúť Bystrického, Fana či Liptáka.

⁵ KORČEK, J.: *Slovenská republika 1943 - 1945: K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu.* Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 1999, s. 32-33, 58-61.

⁶ Pozri literatúru uvedenú tamže, s. 22-26.

⁷ Zákon č. 201/1928 Zb. z. a n. Pozri napr. MOSNÝ, P. – HUBENÁK, L.: *Dejiny štátu a práva na Slovensku.* Košice : UPJŠ, 2005, s. 248 a nasl.

vane o platnosti volieb do zákonodarného orgánu – Volebný súd a na kontrolu ústavnosti – Ústavný súd. Teoreticky teda bola zákonom č. 1/1939 Sl. z. recipovaná celá uvedená súdna sústava, rovnako ako aj s organizáciou súdnictva úzko súvisiaca organizácia štátneho zastupiteľstva (prokuratúry) v podobe, akú mala od roku 1928.⁸ Orgány štátnej **prokuratúry** tu nemožno vynechať, keďže práve ony zohrávali významnú úlohu pri zásahoch štátu usilujúcich sa o ovplyvňovanie nezávislosti súdnej moci predkladaním prípadov stíhaných z politických motívov. Na prvom stupni, pri okresnom súde štátne zastupiteľstvo nebolo zriadené, jeho funkcie vykonávali poverení štátni zamestnanci. Na druhom stupni, pri krajskom súde, pôsobilo štátne zastupiteľstvo, pri hlavnom súde – vrchné štátne zastupiteľstvo a pri Najvyššom súde – úrad Generálnej prokuratúry. V súvislosti so znením recepčnej normy, podľa ktorej neboli recipované právne normy odporujúce „duchu samostatnosti Slovenského štátu,“ vyhlásením Slovenského štátu však stratil svoju pôsobnosť Ústavný súd, Najvyšší súd, Najvyšší správny súd a generálna prokuratúra bývalej republiky.⁹

Vzápätí po vzniku Slovenskej republiky bola takáto neúplná štruktúra súdnej moci upravená zriadením Slovenského najvyššieho súdu,¹⁰ Najvyššieho správneho súdu¹¹ a Hlavného poisťovacieho súdu.¹² Inak sa do súdnej sústavy spočiatku zasahovalo len zmenami obvodov súdov vzhľadom na zmeny hraníc (stratu štátneho územia) a v záujme zvýšenia efektívnosti súdnictva.¹³ Ešte v roku 1939 sa do súdnej sústavy zasiahlo vytvorením jediného Hlavného súdu a Hlavného štátneho zastupiteľstva v Bratislave (podliehal im aj zvyšok dovtedajšieho košického obvodu) s oddeleniami v Prešove.¹⁴ Ako dôvod sa uvádzali ekonomické hľadiská.¹⁵ Osobitne bolo upravené vojenské trestné súdnic-

⁸ Od účinnosti zákona č. 201/1928 Zb. z. a n.

⁹ Slovenský národný archív. Fond Hlavný súd v Bratislave [1920 – 1946 (1948)], kartón 103. Stanovisko ministra pravosúdia z 30. 3. 1939: *Najvyšší súd a generálna prokuratúra bývalej republiky vyhlásením Slovenského štátu stratili svoju pôsobnosť v právnych veciach v oblasti Slovenského štátu. Preto všetky veci... majú byť predbežne zadržané...*

¹⁰ Vládnym nariadením č. 49/1939 Sl. z.

¹¹ Vládnym nariadením č. 62/1939 Sl. z. Činnosť zahájil 26. 5. 1939 vyhlásením prezídia NSS z 24. 5. 1939. Jeho prvotná úprava bola nahradená ústavným zákonom 120/1940 Sl. z. – z jeho dôvodovej správy (tlač 155): *V autoritatívnych štátoch je tendencia zúžiť kompetenciu správnych súdov výlukami z pôsobnosti. Neprípúšťa sa právna kontrola v tých prípadoch, v ktorých by mohli byť dotknuté záujmy štátu. Vylučujú sa zo súdneho preskúmania akty najvyšších štátnych činiteľov. Súdna kontrola administratívny sa obmedzuje, aby nebola prekážkou štátnemu životu... Aj v Slovenskej republike treba prispôbiť inštitúciu správneho súdnictva novej, štátnej štruktúre a ideovej základni, ktorá sa kloní k povahe štátu autoritatívneho. Bude treba výluk najmä v otázkach zásadných, ktoré sú podstatné pre autoritatívny smer (rasové, stavovské a pod.)... Výlukami z pôsobnosti sa opúšťa štruktúra správneho súdnictva, akú malo správne súdnictvo v bývalej liberálne-demokratickej Česko-Slovenskej republike. Hlavným zreteľom pri týchto výlukách je, aby bola zamedzená súdna kontrola v prípadoch, v ktorých jej výkon mohol by poškodiť štátne záujmy...*

¹² Vládnym nariadením č. 27/1939 Sl. z.

¹³ Pozri návrhy zrušení súdov, či zmien obvodov – tlač 44, 164, 175, 309 a 314 predložené Slovenskému snemu – www.psp.cz/eknih

¹⁴ Zákomom č. 110/1939 Sl. z.

¹⁵ Tlač 508 (www.psp.cz/eknih): *Vládne nariadenie č. 110/1939 Sb. z. zrušilo Hlavný súd v Prešove a v Bratislave a utvorilo jeden Hlavný súd v Bratislave, s oddeleniami Hlavného súdu a Hlavného štátneho zastupi-*

tvo,¹⁶ ktoré rozlíšilo vojenský súd (a vojenského prokurátora) a v druhej stolici hlavný vojenský súd (hlavného vojenského prokurátora).

V júli 1939 prijatá Ústava Slovenskej republiky,¹⁷ formálne zachovávajúca trojdelenie moci ako jeden zo znakov demokratických režimov, upravila otázku súdnej moci vo svojej deviatej hlave len všeobecne. Zakotvila tu základné zásady právneho štátu, zaručujúce každému jeho zákonného sudcu, funkčnú a statusovú nezávislosť sudcov a ich viazanosť výlučne zákonmi, oddelenosť súdnictva od správy, súdne preskúmanie rozhodnutí správnych orgánov a výnimočné súdy pripúšťala len v trestných veciach na časovo obmedzené obdobie, a to len na základe zákona.

Do organizácie súdnej moci, ako aj orgánov štátneho zastupiteľstva zasiahli potom až v roku 1942 zákony o organizácii súdov, úradov verejnej obžaloby a súdnej správy.¹⁸ Až tu sa po predchádzajúcich privizórnych úpravách nanovo vytvorila vlastná sústava súdnej moci Slovenskej republiky. Ako **verejno-právne** súdy bol vytvorený Najvyšší správny súd a Ústavný senát a ostatné súdy boli rozčlenené na **výnimočné** (stanné), **osobitné** (burzové, vojenské, ale napríklad aj rozhodcovský súd pre banské poistenie¹⁹) a **riadne**. Sústavu riadnych súdov na základe tohto zákona predstavoval na prvom stupni okresný súd, kde rozhodoval samosudca, a na druhom stupni krajský súd, kde rozhodoval buď samosudca, alebo senát. Tieto súdy sídlili v sídlach žúp a navyše v mestách Levoča a Michalovce. Na treťom stupni dovtedy jediný Hlavný súd a jediné Hlavné štátne zastupiteľstvo boli opätovne rozdelené na dva hlavné súdy a dve hlavné štátne zastupiteľstvá – v Bratislave (vykonávali svoje právomoci pre obvody krajských súdov v Bratislave, Banskej Bystrici, Nitre a Trenčíne)²⁰ a v Prešove²¹ (pre obvody krajských súdov v Levoči, Michalovciach, Prešove a Ru-

telstva v Prešove. Účelom tohto opatrenia bolo, aby sa nemusely udržiavať dve predsedníctva hlavných súdov s početnými zamestnancami.

¹⁶ Vládnym nariadením č. 87/1939 Sl. z.

¹⁷ Zákon č. 185/1939 Sl. z. zo dňa 21. júla 1939.

¹⁸ Zákony č. 112 a 113/1942 Sl. z. MOSNÝ, P. – HUBENÁK, L.: *Dejiny štátu a práva na Slovensku*, cit. dielo, s. 279 a nasl.

¹⁹ Pozri zákon č. 235/1942 Sl. z.

²⁰ Od účinnosti zákona č. 209/1942 Sl. z. na hlavný súd v Bratislave prešla aj pôsobnosť Hlavného banského rozhodčieho súdu.

²¹ Tlač 508: *Poloha slovenského štátu a excentrické polozenie Bratislavy vyžadujú, aby na východe štátu bol zriadený samostatný hlavný súd. Vládné nariadenie č. 110/1939 Sb. z. zrušilo Hlavný súd v Prešove a v Bratislave a utvorilo jeden Hlavný súd v Bratislave, s oddeleniami Hlavného súdu a Hlavného štátneho zastupiteľstva v Prešove. Účelom tohto opatrenia bolo, aby sa nemusely udržiavať dve predsedníctva hlavných súdov s početnými zamestnancami. Nad bývalým prešovským obvodom hlavného súdu vykonávalo dozorné právo a súdnu správu predsedníctvo Hlavného súdu v Bratislave. Keď navrhovaná osnova organizačného zákona odníma predsedníctvu Hlavného súdu v Bratislave doterajšiu jeho administratívnu a dozornú pôsobnosť, ktorá prechádza na Ministerstvo pravosúdia, odpadol i dôvod pre jeden hlavný súd. Práve spomenuté excentrické polozenie Bratislavy vyžaduje, aby stránkam bol uľahčený styk so súdom a aby na východe štátu sa zriadil samostatný hlavný súd. Navyše správa ústavnoprávneho výboru (tlač 560) konštatuje: Náklad na tento druhý hlavný súd nebude oveľa väčší, keďže i dosiaľ musel Hlavný súd bratislavský mať osobitné oddelenia v Prešove.*

žomberku).²² Na hlavných súdoch rozhodovali trojčlenné senáty. Štvrtý, najvyšší stupeň súdnictva predstavoval Najvyšší súd so sídlom v Bratislave, ktorý rozhodoval v päťčlenných senátoch.

Plánovaná reforma súdneho konania, ktorá mala zaviesť dvojinštančný postup a rozšíriť pôsobnosť súdov nižších stupňov, sa napokon neuskutočnila.²³ Dôvodom snáh o zjednodušenie súdnej sústavy bol iste aj nedostatok sudcov, ako konštatuje aj Snemová tlač č. 305:²⁴ *Nedostatok sudcov, štátnych zástupcov a iných súdnych konceptných úradníkov (konceptných úradníkov zrušených sirotských stolíc, úradníkov vyššej pomocnej súdnej služby) činí 33 % systemizovaného stavu. Súdny a úrad verejnej obžaloby udržiujú normálny chod agendy napätím svojich síl. Justičná správa počíta s týmto stavom do konca roku 1943. Týmto personálnym nedostatkom čelila a čelí rozličnými opatreniami rázu vecného i personálneho, v prvom rade rýchlejšim nasadzovaním mladých sudcov do sudcovských prác. Týmto snahami, pravda, súbežne koná práce, nastolujúce i predbežné sústredenie a zjednodušenie súdnej administrácie, a to popri predpracoch novej organizácie súdov a úradov verejnej obžaloby a osnov nových súdnych poriadkov...*

Pokiaľ ide o novú **sústavu štátneho zastupiteľstva**, tú predstavovali štátne zastupiteľstvá v sídle krajských súdov, na vyššej úrovni už spomínané hlavné štátne zastupiteľstvá v Bratislave a Prešove a napokon v sídle Najvyššieho súdu v Bratislave generálne štátne zastupiteľstvo. Táto štruktúra súdnictva aj štátneho zastupiteľstva potom pretrvala až do zániku Slovenského štátu.

II. SÚDNE KONANIE A LEGISLATÍVNE ZÁSAHY Z ROKOV 1939 – 1945

Pokiaľ ide o vlastný výkon súdnictva, zvykne sa konštatovať jeho nezávislosť od politického režimu štátu, vysvetľovaná hlavne faktom, že vo funkciách sudcov ešte prevažne pôsobili sudcovia vymenovaní do svojich funkcií v období Československej republiky, vychovaní v demokratickom duchu a týmto ideálom aj skutočne veriaci. Skutočne, podľa vyjadrení v mnohých dôvodových správach k návrhom zákonov bolo reálne personálne obsadenie súdov podstatne

²² Vyhláška ministra pravosúdia č. 13/1945 Sl. z. určila za sídlo hlavného súdu a hlavného štátneho zastupiteľstva v Prešove v účinnosťou od 1. 2. 1945 Ružomberok.

²³ SIVÁK, F.: *Slovenské a české dejiny štátu a práva v rokoch 1918 – 1945*. Bratislava : VO PF UK, 1996, s. 163. K bližším informáciám sa mi nepodarilo dostať. Dôvodová správa, tlač 507 hovorí: *Uvažovalo sa, či sa nemá ešte pred organizačným zákonom alebo aspoň súčasne s ním riešiť i štruktúra súdov (okresný súd, krajský súd, hlavný súd a Najvyšší súd), nakoľko vzhľadom na štátne územie javí sa byť počet súdov predimenzovaný. Po náležitom uvažovaní a objasnení s tým súvisiacich otázok bolo upustené od súčasného riešenia i otázky štruktúry súdov. Nová úprava štruktúry súdov by bola možná iba pri súčasnej zmene doterajšej pôsobnosti týchto súdov, čo by vyžadovalo podstatné a základné zmeny doterajšieho občianskeho súdneho poriadku.*

²⁴ Dostupné na internete: www.psp.cz/eknih

poddimenzované – približne o tretinu systemizovaného stavu. Slovenský štát jednoducho nemal dostatok odborne zdatných kandidátov na tieto funkcie, nieto ešte odborníkov ochotných slúžiť režimu. Aj preto režim nemal taký vplyv na reálny výkon súdnej moci. Silnejšie zásahy do výkonu súdnictva sa vraj spájajú až so záverom existencie Slovenského štátu, s obdobím Slovenského národného povstania.

Na lepšie pochopenie zásahov do rozhodovacej činnosti súdov v období prvej Slovenskej republiky treba chápať základné aspekty fungovania súdneho konania pri vzniku republiky. Z hľadiska jeho právnej úpravy na Slovensku na základe recepčnej normy naďalej platil ešte bývalý uhorský občiansky súdny poriadok²⁵ a trestný poriadok²⁶ s početnými československými novelami a dopĺňujúcimi zákonmi. Išlo o štandardné úpravy súdneho konania. V občianskom súdnom konaní sa prevratné zmeny nerobili, to nijak nemohlo poslúžiť prípadnému potrestaniu odporcov režimu. Zaujímavou zmenou bola len požiadavka prítomnosti štátneho zástupcu pri rozhodovaní o rozvodoch manželstiev, ktorých dosiahnutie malo byť v duchu učenia katolíckej cirkvi sťažené aj povinnou zmierovacou úlohou sudcov.²⁷ V trestných veciach sa vplyv katolíckej doktríny prejavil len pri úprave trestnosti interrupcií.²⁸

Recipovaný trestný poriadok štandardne zakotvil obžalovaciu zásadu s pravidlom, že súdne konanie v trestnej veci môže začať len proti tomu, voči komu existuje dôvodné podozrenie, že spáchal zločin alebo prečin, alebo priestupok. Zároveň trestný čin nemohol byť potrestaný iným trestom, než je ten, ktorý vyslovil po zákonomnom konaní úrad majúci podľa zákona sudcovskú moc. V podstate ide o vyjadrenie základných moderných trestnoprávných zásad *nullem crimen sine lege, nulla poena sine lege* (niet trestného činu bez zákona, niet trestu bez zákona). Ďalšími základnými zásadami boli: oficialita konania, bezprostrednosť, ústnosť, verejnosť, rovnosť účastníkov, voľné hodnotenie dôkazov, sloboda obhajoby a primeraná ochrana osobnej slobody v prípade predbežného zadržania a vyšetrovacej väzby.²⁹

Poriadok upravoval postavenie jednotlivých subjektov trestného konania – sudcov, súdov (ich príslušnosť), štátneho zastupiteľstva, súkromného žalobcu a súkromnej strany (poškodeného), či obvineného. Z dôvodu zaujatosti bolo možné žiadať vylúčenie sudcu, štátneho zástupcu, a dokonca aj zapisovateľa. Podaniu obžaloby predchádzala fáza trestného konania označovaná ako stopovanie – jeho účelom bolo zistenie údajov a poznatkov potrebných na rozhodnu-

²⁴ Dostupné na internete: www.psp.cz/eknih

²⁵ Zákonný čl. I/1911.

²⁶ Zákonný čl. XXXIII/1896.

²⁷ Podľa zákona č. 41/1943 Sl. z. Sociálny charakter občianskeho procesného práva sa zasa mal prejavovať vo vládnom nariadení 122/1939 Sl. z., umožňujúcom odklad dražieb v prípade chudobných poľnohospodárov. Táto úprava však bola zákonom č. 132/1943 Sl. z. zrušená.

²⁸ V zákone č. 66/1941 Sl. z.

²⁹ STIPTA, I.: *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*. Košice : Nica, 2004, s. 209.

tie žalobcu, či má podať obžalobu. Druhú fázu predstavovalo vyšetrovanie, ktoré prebiehalo na úrovni súdu a jeho účelom bolo zistenie údajov potrebných na rozhodnutie, či sa má trestné konanie zastaviť, alebo sa má pripustiť hlavné pojednávanie. Prítomnosť a súčinnosť osoby obvinenej sa dosahovala jedným predvolaním predvolávacím rozkazom, alebo predbežným zatknutím či vyšetrovacou väzbou (pred okresnými súdmi sa však vyšetrovacia väzba nepripúšťala). Zabezpečenie vecí, či už ako dôkazných prostriedkov, alebo na účely ich prehlásenia za prepadnuté, sa dosahovalo zabavením (aj listov, telegramov a iných zásielok), domovou či telesnou prehliadkou. V rámci vlastného súdneho trestného konania sa rozhodovalo vo forme rozsudkov alebo uznesení, proti ktorým sa pripúšťali viaceré opravné prostriedky.³⁰ Trestný poriadok obsahoval aj úpravu výkonu jednotlivých druhov trestov, vrátane odškodnenia za nevinne vytrpené predbežné zatknutie, vyšetrovaciu väzbu a trest. V osobitnom, recipovanom vojenskom trestnom poriadku³¹ bolo upravené vojenské súdne trestné konanie, ktoré bolo za trvania Slovenského štátu nanovo upravené.³² Podstatným však bolo rozšírenie pôsobnosti vojenských súdov³³ vo vojenskom operačnom pásme aj na civilné obyvateľstvo, týkajúce sa súdenia niektorých trestných činov³⁴ podľa vojenského trestného zákona.

Do úpravy (trestného) súdneho konania a v širšom zmysle do trestného práva (napríklad zvýšením trestných sadzieb) za trvania prvej Slovenskej republiky **normotvorca zasiahol viacerými právnymi predpismi**. Začal trestať napríklad rozširovanie správ proti záujmom štátu – policajné úrady mohli za takéto priestupky ukladať pokutu do 100-tisíc korún, prípadne osobu zatvoriť na dobu do 6 mesiacov.³⁵ Zákon o trestných činoch proti štátu³⁶ rozšíril okruh politických deliktov, ktoré sa mali trestať smrťou alebo doživotnou trestnicou, a zvýšil horné trestné sadzby za niektoré trestné činy. Podobného charakteru bol zákon o zvýšenom trestaní podvratnej činnosti,³⁷ ktorý v dôvodovej správe vyslovene naznačoval, proti komu je zameraný: *Najväčšie nebezpečenstvo verejného poriadku hrozí od prívržencov sociálneho a hospodárskeho poriadku, platného v SSSR. Je to odôvodnené tým, že sovietske Rusko, s ktorým je aj náš štát fakticky vo vojennom stave, vynakladá veľké úsilie na to, aby v štátoch, proti ktorým bojuje, pomocou svojich ideových prívržencov, vyvolalo stav, ktorý by tieto štáty oslabil.*

³⁰ Rekurz, odvolanie, zmätočná sťažnosť, opravný prostriedok pre zachovanie právnej jednotnosti, oprava, obnova a navrátenie v predošlý stav v prípade zameškania procesného úkonu.

³¹ Zákonný čl. XXXIII/1912.

³² Vojenským trestným poriadkom vydaným ako zákon č. 232/1941 Sl. z. (tlač 361) a doplneným zákonom č. 262/1941 Sl. z.

³³ V ustanoveniach § 1 vládneho nariadenia zo dňa 5. septembra 1939 č. 213 Sl. z.

³⁴ Konkrétne uvedených v § 362-366, 413-417, 419-421, 448-455, 483-491 vojenského trestného zákona.

³⁵ Zákomom č. 326/1939 Sl. z. o trestnom stíhaní činov ohrozujúcich verejný poriadok, pokoj a verejnú bezpečnosť.

³⁶ Zákon č. 320/1940 Sl. z. Tlač č. 248, 266.

³⁷ Zákon č. 166/1941 Sl. z. Tlač 385, dôvodová správa. A tiež ďalšie zákony z roku 1941 – č. 167/1941 Sl. z. a č. 226/1941 Sl. z.

Úlohou tejto osnovy je zvýšením trestov, a vylúčením zmierňovacích možností pri výmere trestov zastrašiť tých, ktorí by sa dali sviest' k činnosti smerujúcej proti platnému hospodárskemu a sociálnemu poriadku, od páchania činov, uvedených v predmetnej osnove a tak zaistiť verejný poriadok v štáte a zabrániť oslabeniu brannosti štátu. Pritom však ústavnoprávny výbor pri jeho prejednávaní zmiernil pripravovaný systém trestných sankcií: ...navrhovaný trest smrti sa vylúčil, lebo snahou nášho trestného zákonodarstva je tento najťažší a najkrutejší trest vyhradiť len pre celkom výnimočné, v najvyššej miere nebezpečné delikty.³⁸

Z procesnoprávnej úpravy vládne nariadenia napríklad ustanovili, že o námietkach proti obžalobnému spisu bude senát rozhodovať na tajnom zasadnutí,³⁹ či umožnili prerušenie konania či odpustenie zmeškania procesných úkonov z dôvodov vojenskej služby, čím sa vláda vyrovnávala s udalosťami súvisiacimi s mimoriadnymi pomermi v danom období.⁴⁰ V roku 1940⁴¹ boli zrušené porotné a kmeťské sudy (s laickým prvkom) ako zaťažujúce trestné súdnictvo.⁴² Zároveň

³⁸ Zo správy ústavnoprávneho výboru (tlač 391).

³⁹ Publikované pod č. 78/1939 Sl. z. Ďalšia novela, zákon 253/1942 Sl. z., hovorila o vybavovaní námietok v tajnom hlasovaní.

⁴⁰ Zverejnené pod č. 232/1939 Sl. z. Ďalším príkladom je odklad exekúcie pre vojakov (tlač 562): *Obrana štátu nutne vyžaduje, aby v kritickom čase boja schopné osoby, zanechajúc svoje normálne občianske zamestnanie, nastúpili vojenskú službu a zbraňou v ruke hájili záujmy štátu. Výkonom tejto služby dostávajú sa tieto osoby do horšieho materiálneho postavenia, nakoľko sa im znemožňuje starať sa o svoje vlastné finančné záujmy a zveľadovať prípadne chrániť svoj majetok v takej miere, ako by za normálnych okolností mohli urobiť. Sníženie príjmov dôsledku ich neprítomnosti a prípadné zvýšenie osobných výdavkov, potažne nákladov spojených so spravovaním majetku, často zapríčiňuje, že svojím platobným povinnosťami nemôžu vyhovieť alebo nie v dostatočnej miere. Preto treba zamedziť, aby plnenie vlasteneckej a brannej povinnosti mohlo mať pre nich za následok ujmu na majetku a aby ich bojová morálka sa mohla znížiť preto, že v čase, čo ony konajú službu pre celok, na ich majetok je vedená exekúcia a podstata majetku sa tak znižuje... Osobné obete, ktoré vo vojnových časoch prinášajú pre národ najmä príslušníci bojujúcej armády, nesmú sa zvyšovať pocitom, že o ich vlastné záujmy doma nie je dostatočne postarané, ani starosťami o súkromný majetok a jeho udržanie. Keďže sami nemôžu hájiť vlastné záujmy, treba im poskytnúť náležitú ochranu zamedziť, aby v čase ich neprítomnosti utrpeli na podstate majetku hocakú ujmu. Podobne boli tieto otázky riešené pre prípad policajného trestného konania – vl. nar. 256/1939 Sl. z. Komplexne osobitnú úpravu procesnoprávneho postavenia osôb konajúcich vojenskú, či policajnú službu upravil zákon z roku 1943 č. 80/1943 Sl. z.*

⁴¹ Zákonom č. 33/1940 Sl. z.

⁴² Z dôvodovej správy (tlač č. 107 a 117, www.psp.cz/eknih): *Porotná ustanovizeň a kmeťské sudy už dávnejšie nevyhovujú svojmu určeniu a zaťažujú trestné súdnictvo. Eminentným záujmom štátnej správy je tieto vylúčiť zo života... Porotná ustanovizeň nevyhovuje požiadavkám rýchleho, správneho a úsporného výkonu spravodlivosti. Táto ustanovizeň sudcom z povolaní a svedomí uľahčuje a prenáša zodpovednosť v najväznejšej, najchúlostivejšej časti trestného súdnictva na sbor laikov, ktorí zväčša ani vzdelaním, ani povolaním, ani fyzicky, ani psychicky nie sú stvorení na to, aby vnímavo a správne mohli sledovať dôkazné pokračovanie, utvoriť si nestranný úsudok o pravdivom dejí pojednávaných prípadov. Účinkujúca porota, vynášajúca verdikt, podlieha nie raz nálade a určitým vžitým, často ani neprekonateľným predsudkom, citom sústrasti s obžalovaným. Porotcovia svoju účasť na hlavnom pojednávaní pokladajú za prinepriemnú, za bremeno. Nemávajú na pojednávaní náležitého záujmu. Ak porota trvá dlhší čas, čo je obvyklé, porotcovia ustanú, vypriahnu zo sledovania priebehu hlavného pojednávania, spoliehajú sa na sudcov a chytřejších, neúnavných svojich spoluporotcov. Preto porotné súdnictvo nebýva plnej záruky, istoty. Ťažkopádnosť poroty zpožaluje výkon trestného súdnictva. Prinákladnosť porôt dokumentujú ročné štátisúvisové výdavky. Ale sa zapríčiňuje majetková ujma i porotcom, ktorí svoje zamestnanie za porotného obdobia opúšťajú na niekoľko týždňov, často bez akejkoľvek náhrady alebo bez primeranej náhrady za stratu času,*

bola rozšírená možnosť samosudcovského riešenia sporov na všetky prípady, kde sa mal uložiť trest odňatia slobody neprevyšujúci jeden rok.⁴³ Zákon tiež umožnil neodôvodňovať rozsudky vyhlásené v prítomnosti strán, čo určite muselo sťažovať ich preskúmanie v opravnom konaní. Následne bol zavedený⁴⁴ inštitút trestných príkazov, umožňujúci uloženie trestu bez predchádzajúceho konania. *Hlavnými príčinami vydania osnovy tohto zákona boli, mimo prechodného nedostatku sudcov, aj úspornosť a zjednodušenie trestného pokračovania vo veciach menej závažných a jednak, že ustanovizeň trestného príkazu bola vžitá u okresných súdov na Slovensku... Pri tom obvineného nestihne žiadna ujma, lebo ak je tento presvedčený, že bol uznaný vinným v čine, ktorý nespáchal, alebo mu bol vymeraný neprimeraný trest, môže sa podaním odporu domáhať nápravy. Týmto sú rozptýlené aj obavy, že by zavedením trestných príkazov boli porušené základné procesné zásady trestného práva.*⁴⁵ Už spomenutý zákon o trestných činoch proti štátu z roku 1940⁴⁶ obsahoval aj procesnoprávnu úpravu – vylúčil možnosť podmieneného odsúdenia osôb starších ako 18 rokov, zaviedol osobitný zoznam právnych zástupcov v trestných veciach upravených týmto zákonom (na zaradenie do tohto zoznamu sa vyžadoval kladný posudok advokátskej komory) a umožňoval obmedziť prístup na hlavné pojednávanie dôverníkom obžalovaného. Navyše sa v niektorých trestných veciach⁴⁷ v roku 1941 zaviedlo urýchlené trestné konanie,⁴⁸ pri ktorom sa vyšetrovanie na-

zárobku. Na porotných pojednávaniach sa prídľho a priveľa zamestnávajú a vyčerpávajú i sudcovia z povolania na úkor ostatnej súdnej agendy. A sudcovia dnes pre prechodný nedostatok sudcov časom ani nestačia pre hlavné pojednávania v porotných veciach. ... Ani účasť kmeťov v trestnom súdnicte sa neosvedčila. Účasť kmeťov podľa platných ustanovení je ponechaná na vôľu stránok, ktoré sa jej môžu zriecť, v ktorom prípade pokračuje súd v trestných veciach pred tromi sudcami bez účasti kmeťov, ako vo veciach priestupkov pre zanedbanie povinnej starostlivosti podľa zákona číslo 124/1924 Sb. z. a n. v novom znení. V skutočnosti sa málokedy pojednáva s účasťou kmeťov. I na tomto základe treba mať za to, že ustanovizeň kmeťov nie je životaschopná. Zatažuje a zpomaluje trestné súdnicstvo...

⁴³ Aj v občianskom súdnom konaní sa rozšírili prípady samosudcovského rozhodovania – zákonom č. 31/1940 Sl. z. (tlač 108 a 118): *Nedostatok sudcov vyžaduje, aby aspoň na prechodnú dobu bola zvýšená hodnotová hranica sporov prejednávanych samosudcami tak, aby väčšina sporov, ktoré dnes prejednávajú trojčlenné senáty v prvom stupni, prešla na samosudcov... Osnova zvyšuje hodnotu sporov, spadajúcich pred samosudcu v dosavadnom rozsahu, na 100 000 Ks. Týmto riešením bude najväčšia čiastka sporov prikázaná samosudcom... Samosudcovská ustanovizeň u krajských súdov sa veľmi dobre vžila. Výhoda pokračovania pred samosudcom spočíva v tom, že pokračovanie ide rýchlejšie a pre stránky na útratách úspornejšie. Vedenie sporu spočíva v jedných rukách, je cieľuprimierané a má rýchly spád. Sily sudcov pri samosudcovskej inštitúcii sú dokonale využité... Ministerstvo pravosúdia je nútené siahnuť k osnovou navrhutej úprave nielen z dôvodov procesnoprávnych, ale najmä z dôvodu nedostatku sudcovského personálu. Nedostatok sudcov činí teraz 33 % systemizovaných miest. Ak agenda súdna má byť za terajšieho obsadenia krajských súdov normálne zdolaná, treba bezpodmienečne zvýšiť hranicu sporov samosudcom prikázaných tak, aby pred senát prišli iba spory výnimočnej povahy...*

⁴⁴ Zákomom č. 146/1940 Sl. z.

⁴⁵ Tlač 178. V roku 1943 bol zákonom č. 91/1943 Sl. z. rozšírený inštitút trestného príkazu aj na policajné trestné konanie.

⁴⁶ Zákon č. 320/1940 Sl. z.

⁴⁷ Upravených zákonom o trestných činoch proti štátu, či o trestaní podvratnej činnosti, ako aj neskôr prijatými nariadeniami č. 228/1944 Sl. z. a č. 229/1944 Sl. z. smerujúcimi proti používaniu výbušnín a podporovaniu osôb nepriateľských štátov.

⁴⁸ Zákomom č. 169/1941 Sl. z. bol novelizovaný zákonom č. 57/1943 Sl. z.

hrádzalo stopovaním, proti obžalobnému spisu sa nepripúšťali námietky a hlavné pojednávanie sa mohlo začať už o tri dni od upovedomenia o podaní obžalobného spisu, prípadne so súhlasom obvineného aj skôr. Odvolanie sa muselo podať tiež v lehote troch dní. Takéto urýchlenie však jednoznačne znevýhodňuje obvineného, ktorý (prípadne jeho právny zástupca) sa za tri dni nemôže dostatočne pripraviť na svoju obhajobu a aj lehota na sformulovanie odvolania je príkrátka. Ústavnoprávny výbor sa k tomu vyjadril takto: *Záujem odstránenia zločincov – tzv. generálna prevencia – zvýšenou mierou vystupuje do popredia za brannej pohotovosti štátu a preto je treba postarať sa po stránke procesnej o to, aby rozsudok, ukladajúci vinníkovi trest za niektorý taký zločin, ktorý za brannej pohotovosti zvýšenou mierou ohrozuje právny poriadok a verejnú bezpečnosť, čo najrýchlejšie mohol nadobudnúť právoplatnosť a aby trest čo najrýchlejšie bolo možno vykonať. Tento cieľ sleduje vládny návrh a tento cieľ odôvodňuje aj odchýlky, ktoré vládny návrh proti všeobecným procesným ustanoveniam zavádza...*⁴⁹

V roku 1942⁵⁰ ďalší zásah do trestného procesu predstavilo zavádzanie osobitných senátov menovaných ministrom pravosúdia (čo zrejme malo umožniť rozhodovanie o týchto trestných veciach sudcami lojálnymi voči režimu) zo sudcov z povolania v prípadoch trestných činov proti štátu. Zákon tiež zaviedol osobitný zoznam obhajcov; len tí, ktorí boli v ňom zapísaní, mohli pôsobiť ako obhajcovia v čase brannej povinnosti – mali to byť teda zrejme tiež voči režimu lojálni obhajcovia, ktorí by v časoch brannej povinnosti zbytočne „nekomplikovali“ trestné konanie. Osobitnému senátu menovanému ministrom pravosúdia bolo zverené tiež rozhodovanie pri súdení trestných činov spáchaných za nepriateľských leteckých útokov a pri evakuácii podľa úpravy z roku 1944.⁵¹ V tomto konaní nemalo prebiehať tzv. stopovanie ani vyšetrovanie, nepodával sa ani obžalobný spis a celé konanie malo trvať maximálne tri dni. Okrem obnovy a opravného prostriedku v záujme právnej jednotnosti sa nepripúšťal žiadny iný opravný prostriedok. Iný zákon z roku 1944⁵² dokonca umožnil za brannej pohotovosti štátu zaistiť osoby vzbudzujúce vážnu obavu, že ich činy by mohli ohroziť celistvosť a bezpečnosť bez podozrenia zo spáchania konkrétneho trestného činu – v záujme zachovania štátu tu teda neplatila žiadna prezumpcia neviny. (Podobnú právomoc už predtým ministrom vnútra priznávalo vládne nariadenie o zaisťovacom uväznení nepriateľov Slovenského štátu.⁵³) Tento zákon (a tiež nariadenie) však neupravovali súdne konanie a v podstate išli mimo výkonu súdnej moci, priznávajúc osobitné právomoci ministrom vnútra, prípadne bezpečnostným zborom.

⁴⁹ Zo správy ústavnoprávneho výboru (tlač 392).

⁵⁰ Zákonom č. 50/1942 Sl. z.

⁵¹ Zákon č. 10/1944 Sl. z.

⁵² Zákon č. 50/1944 Sl. z.

⁵³ Publikované pod č. 32/1939 Sl. z.

Ústavným zákonom z roku 1944⁵⁴ bola navyše v osobitnej situácii spôsobe nej Slovenským národným povstaním vláda zmocnená upraviť nariadeniami vplyv mimoriadnych pomerov spôsobených brannou pohotovosťou štátu na procesné lehoty a zachovanie termínov, ako aj meniť príslušnosť súdov (v súvislosti s územím obsadeným povstalcami či s neskôr Červenou armádou oslobodzovaným územím). Vláda najprv vylúčila podmienené prepustenie pri odsúdení za niektoré trestné činy⁵⁵ (svojím charakterom smerujúce proti republike), potom vyslovila názor, že počas stanného práva v urýchlennom trestnom konaní sa má pri alternatívnych sadzbách uložiť vždy tá prísnejšia alternatíva.⁵⁶ Vláda tiež vylúčila možnosť opravného prostriedku proti rozhodnutiam krajských súdov a umožnila urýchlene konať a vyniesť rozsudok aj v neprítomnosti obvineného.⁵⁷ Zdanie právneho štátu mala zachovať povinnosť ustanoviť mu z úradnej moci obhajcu. Nariadenie takisto prenieslo niektoré právomoci⁵⁸ Najvyššieho súdu na Hlavný súd.

Zmena v osobe ministra pravosúdia (namiesto Fritza bol vymenovaný Štefan Tiso⁵⁹) vyvolala vydanie nariadenia,⁶⁰ podľa ktorého minister pravosúdia môže nariadiť revíziu rozsudkov vynesených po 1. 9. 1944 – konkrétnou činnosťou ich preskúmania mal byť poverený revízny senát menovaný ministrom. Podobne do vojenského trestného konania v roku 1945 zasiahlo nariadenie⁶¹ vylučujúce riadny opravný prostriedok v prípade vymedzených vojenských trestných činov a zároveň umožňujúce ministrovi národnej obrany nariadiť revíziu vynesených rozsudkov osobitným revíznym senátom, vymenovaným samotným ministrom.

III. MIMOPRÁVNE ZÁSAHY DO ČINNOSTI SÚDNEJ MOCI

Okrem uvedených priamych zásahov právnymi predpismi a popri apelovaní na sudcov obežníkmi⁶² významnú úlohu pri snahách o súdne trestanie politickej trestnej činnosti plnilo štátne zastupiteľstvo.⁶³ Práve jeho predstavitelia totiž

⁵⁴ Zákon č. 35/1944 Sl. z.

⁵⁵ Nariadením č. 106/1944 Sl. z. Ďalšie nariadenie – č. 228/1944 Sl. z. vylúčilo zmiernenie trestov za trestné činy držania výbušnín.

⁵⁶ V nariadení s mocou zákona č. 166/1944 Sl. z.

⁵⁷ Nariadením č. 167/1944 Sl. z.

⁵⁸ Rozhodovanie o odvolaní a sťažnosti podľa zákona č. 169/1941 Sl. z.

⁵⁹ Snahy o zmenu osoby ministra sa spájajú aj s menom Vojtecha Tuku, ktorý už 28. 10. 1940 prostredníctvom nemeckého vyslanca v Bratislave navrhoval nahradiť (okrem iných ministrov) Fritza Z. Finkom.

⁶⁰ Publikované pod č. 255/1944 Sl. z.

⁶¹ Publikované pod č. 19/1945 Sl. z.

⁶² Slovenský národný archív. Inventár: *Hlavné štátne zastupiteľstvo v Bratislave 190 – 1951*. Sprac. Jozef Klačka, Pavol Hauptvogel. Prezidiálne dôverné spisy: 1945: 1, 2 obsahujúce obežník ministra pravosúdia zvyšujúci sudcov k zvýšenej prísnosti pri posudzovaní trestných činov proti bezpečnosti štátu (v kartóne 1).

⁶³ Inventár fondu Hlavného štátneho zastupiteľstva v Bratislave obsahuje aj prehľad trestných konaní za jednotlivé roky 1939 – 1945. Z fondov súdov pôsobiacich v období Slovenského štátu sú v Slovenskom národ-

predkladali súdom obžaloby z politických trestných činov. V archívnom fonde Hlavného štátneho zastupiteľstva v Bratislave sa dokonca medzi dôvernými prezidiálnymi spismi nachádzajú správy o odmenách pre úradníkov angažujúcich sa v politických trestných procesoch.⁶⁴ Bianchi uvádza, že vo väzniciach krajských súdov za politické delikty sedelo celkovo 3595 väzňov.⁶⁵

Nemožno však zabúdať, že hlavnými orgánmi teroru v Slovenskom štáte neboli súdy, ale iné špecializované orgány – polícia, žandárstva či Hlinkovej gardy. Súdne stíhanie protištátnej činnosti bolo menej dôležité. Ako príklad môže poslúžiť už spomínané vládne nariadenie,⁶⁶ ktoré odo dňa 24. 3. 1939 vytvorilo v Ilave osobitný tábor, v ktorom mohol byť umiestnený ktokoľvek na neobmedzený čas, ak ho dal minister vnútra zaistiť ako prekážku pri budovaní Slovenského štátu.⁶⁷

Bianchi tiež konštatuje,⁶⁸ že kým do roku 1943 justičné orgány zachovávali aspoň formálne kritériá zákonnosti,⁶⁹ po tomto roku nastáva už aj súdny teror – zvyšujú sa trestné sadzby (to je však skôr dôsledok zákonodarnej činnosti – súdy tu len postupujú v hraniciach určených zákonmi), zostruje sa štatariálne konanie (opäť zásahom normotvorby, nie súdnej moci), vylučovalo sa podmienené prepustenie pri odsúdení za zločiny podvratnej činnosti a záškodníckych činov (opäť ide o zásah zákonodarnej moci) a mohli tiež byť preventívne uväznení ľudia bez konkrétneho podozrenia zo spáchania trestného činu (aj to umožňoval produkt normotvornej moci – zákon č. 50/1944 Sl. z. a podobne už spomínané vládne nariadenie č. 32/1939 Sl. z.).

Najlepšie celkový charakter súdnej moci v prvej SR vystihol J. Korček: *Fakt, že prvá SR nedosiahla pri totalizácii a „glajchšaltovaní“ justičného aparátu úroveň komunistického režimu povojnovej ČSR, nebol „zásluhou jej väčšej*

nom archíve spracované len fond Hlavného súdu v Bratislave (inventár: *Hlavný súd v Bratislave [1920 – 1946(1948)]*. Sprac. Štefan Toman. Bratislava, 1976), ktorý však obsahuje len spisy prezidiálne (spisy z činnosti jednotlivých senátov sa nezachovali) a fond Najvyššieho správneho súdu v Bratislave (inventár: *Najvyšší správny súd 1939 – 1952*. Bratislava : Štátny slovenský ústredný archív, nedat.). Fond Najvyššieho súdu ani fond Slovenskej generálnej prokuratúry nie sú spracované a sú bežnému bádateľovi neprístupné.

⁶⁴ Tamže. Prezidiálne dôverné spisy: 1942: 1-5 o mimoriadnych odmenách štátnym úradníkom za činnosť v politicky trestných veciach a o pokynoch pre sprísnenie trestania politických priestupkov. Ide však o odmeny udeľované ministrom pravosúdia G. Fritzom osobám, ktoré sa všeobecne považujú za protilúdacky orientované – ako Dr. Vagač, či Dr. Viktory. Podľa toho sa tieto odmeny skôr javia ako náhrady za „obťažovanie sa“ politickými procesmi. Minister 30. 6. 1943 rozhodol o udelení 500-korunovej odmeny Dr. Luckému, hlavnému prokurátorovi, Dr. Vagačovi, prokurátorovi, Dr. Viktorymu, štátnemu zástupcovi a Dr. Adamišovi, štátnemu zástupcovi. Dňa 17. 12. 1943 bolo zasa rozhodnuté o udelení 600-korunových odmien Dr. Luckému, Vagačovi, Viktorymu a Adamišovi a 200-korunovej odmeny štátnemu zástupcovi Novomeskému.

⁶⁵ BIANCHI, L. a kol.: *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848 – 1945 II*, cit. dielo, s. 493.

⁶⁶ Publikované pod č. 32/1939 Sl. z.

⁶⁷ BIANCHI, L. a kol.: *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848 – 1945 II*, cit. dielo, s. 493.

⁶⁸ Tamže, s. 494.

⁶⁹ Príkladom môže byť napríklad rozhodnutie Najvyššieho správneho súdu SR zo 17. 12. 1943, podľa ktorého sa židovským náboženským obciam mali vrátiť neoprávnene zhabané majetky.

demokratickosti“, ale dôsledkom používania menej účinných metód politického zasahovania do práce súdov, štátnych zastupiteľstiev i zboru väzenskej stráže. Toto ovplyvňovanie, viac alebo menej úspešné, však existovalo pred aj po vypuknutí SNP. Jeho masívny nárast možno zaznamenať na prelome rokov 1942 – 1943 a kulmináciu v rokoch 1944 – 1945. Rebríček poradia kvantily a stupňa zasahovania by tvorili: nemecké orgány (bez obvyklého samostatného berátera pre rezort justície), ÚPV, MV, ÚŠB, generálny sekretariát HSLS, KPR, ministerstvo pravosúdia. Druhou hlavnou príčinou „nespolahlivosti“ justície bolo práve naopak, zapojenie desiatok jej príslušníkov do antifašistického odboja a využívanie advokácie. Relatívnu miernosť súdnej perzekúcie sa snažil režim kompenzovať rozširovaním mimosúdnych foriem.⁷⁰

Ako príklad predstaviteľov odboja v justícii J. Korček vypočítava pracovníkov súdov, štátnych zastupiteľstiev a advokácie: Karel Bedrna, bratia Cyril a Igor Daxnerovci, Ladislav Domén, Ján Feješ, Jozef Ilčík, Pavel Király, Ján Ostrica, Štefan Radzo, Ľudovít Rigan, Juraj Šujan, Karol Vagač, Július Viktory a ďalší.⁷¹

Osobitne spomína ministra pravosúdia Dr. Gejzu Fritza, ktorý sa podľa neho ako jeden z mála rezortných ministrov ubránil snahám radikálov o spolitizovanie justície,⁷² dokonca sa mu podarilo vyhnúť dosadeniu nemeckých beráterov a proti útokom na niektorých predstaviteľov justície vždy argumentoval ich odbornosťou a dlhoročnými skúsenosťami. Po nátlaku V. Tuku a A. Macha⁷³ a dokonca po protestnej nemeckej nóte, sťažujúcej sa na slovenské trestné súdnictvo a samotného ministra, G. Fritz sám požiadal prezidenta Tisa, aby ho zbavil funkcie ministra, keďže permanentnú kritiku a sťažnosti na rezort justície považoval za zasahovanie do nezávislosti súdov a prokuratúry. Kým dovtedy ministerstvo po kritike vždy len formálne prisľúbilo nápravu, ale žiadne skutočné kroky na jej dosiahnutie nepodniklo, po nátlaku nemeckého vyslanectva a po opakovaných sťažnostiach vedúcich funkcionárov ministerstva vnútra však minister Fritz musel dať preskúmať viaceré vynesené rozsudky s relatívne nízkymi trestami za protištátnu činnosť, udeliť disciplinárne tresty, prepustiť niekoľkých pracovníkov justície, dozorcov a zamestnancov správy väznic. Ani to však nevedlo k posilneniu represívnej funkcie justície. Nepomohlo ani apelovanie nového ministra Tisa na sudcov,⁷⁴ ktorí sa v predtuche konca režimu odmietali kompromitovať v politických procesoch, ani zatýkanie a väznenie príslušníkov

⁷⁰ KORČEK, J.: *Slovenská republika 1943 – 1945: K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu*, cit. dielo, s. 32-33.

⁷¹ Tamže, s. 58.

⁷² Neubránil sa však vymazávaniu Židov z advokátskych zoznamov – pozri fond SNA Hlavný súd v Bratislave [1920 – 1946 (1948)], kartón 103.

⁷³ Ku kritike A. Macha a prednostov ÚŠB pozri KORČEK, J.: *Slovenská republika 1943 – 1945: K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu*, cit. dielo, s. 59-60.

⁷⁴ Slovenský národný archív. Fond Hlavného štátneho zastupiteľstva v Bratislave, kartón 1. Apel z 9. 1. 1945: ... vysokí štátni zamestnanci... sa domnievajú, že svojim pasívnym chovaním a únikom od zodpovednosti vykúpia si priazeň nepriateľa a keď všetko okolo nich bude padat', oni budú ušetrení. ... Ako minister pravosúdia mal som možnosť zistiť takéto typy aj v radoch sudcov a verejných žalobcov. Ako ináč si mám vysvet-

justičného aparátu, ktorých odbojová činnosť bola odhalená (I. Daxner, C. Daxner, A. Rašla).⁷⁵ Postoj ostatných predstaviteľov súdnej moci (hoci aj v justícii pôsobili prívrženci ľudáckeho režimu) totiž pomohol udržať jej relatívnu nezávislosť aj v podmienkach totalitného režimu prvej Slovenskej republiky, aj keď spolupráca niektorých sudcov s režimom mohla viesť k politicky motivovaným rozsudkom.⁷⁶

Recenzent: *JUDr. Mgr. Adriana Švecová, PhD.*

Súhrn

Autor v príspevku s využitím archívnych materiálov poukazuje na charakter súdnictva v období vojnového Slovenského štátu. Dospieva k záveru, že nie súdnictvo, ale iné zložky štátu, konkrétne represívne zložky, nesú podiel viny na porušovaní základných princípov spravodlivosti, práva a morálky. V praxi súdov k väčším excesom nedochádzalo, aj keď normotvorcovia sa pokúšali súdom zviazať ruky novými právnymi úpravami, sledujúcimi represívne ciele režimu.

Zusammenfassung

Der Autor beschäftigt sich mit dem Charakter des Justizsystems in der Zeit der faschistischen Slowakei. Er kommt zu dem Resultat, dass es nicht die Gerichte, sondern andere Institutionen des Staates waren, die Schuld an der Verletzung der Grundprinzipien des Rechts, der Justiz und der Moral trugen. Keine Exzesse sind in der Praxis der Justiz zu finden, obwohl der Gesetzgeber die Gerichte beeinflussen versuchte um die repräsentive Ziele des Regimes zu erreichen.

Summary

The author deals with character of judiciary in the period of Slovak state. He comes to a conclusion that it was not judiciary but other state institutions that carry the guilt for infringement of basic principles of justice, law and morals. In the practice of judiciary no great excesses happened, although the legislator has tried to tie the hands of judges by new legal regulations, following the repressive goals of the regime.

lit' zjav, že mnohí sudcovia a verejní žalobcovia vo vedúcich funkciách zodpovedné a pre štát veľavýznamné trestné prípady dali vybavovať mladším, často málo skúseným svojim kolegom a keď nebolo možné zbaviť sa zodpovednosti takýmto spôsobom, predložili lekárske svedectvo o svojej práceneschopnosti.“

⁷⁵ KORČEK, J.: *Slovenská republika 1943 – 1945: K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu*, cit. dielo, s. 60-61.

⁷⁶ Bolo by v tejto súvislosti zaujímavé porovnať výsledky opravných konaní na súdoch vyššej inštancie, keby boli dostupné spisy senátov Hlavného súdu v Bratislave či fondy Najvyššieho súdu. Použiteľným zdrojom by ešte mohli byť novinové správy o znížení trestu politickým zločincom pri rozhodovaní o odvolaní sa proti rozsudku či fondy ministerstva pravosúdia a najviac na mierne rozsudky sťažujúceho sa ministerstva vnútra.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVI

K VÝVOJU OBCHODNÉHO PRÁVA

Dušan Holub

VZNIK OBCHODNOPRÁVNÝCH INŠTITÚTOV

Právna regulácia obchodných vzťahov vznikla bezprostredne potom, ako ľudia začali obchodovať a potom ako sa konštitovali prvé štátne útvary. V staroveku môžeme nájsť začiatky právnej regulácie obchodovania, zárodky niektorých inštitútov obchodného práva. Napríklad v starovekej Mezopotámii už v sumerskom období existovala osobitná skupina ľudí, pôvodne závislých od panovníka, zaoberajúca sa obchodmi, ktorí od konca 3. tisícročia pred n. l. získali postavenie samostatných obchodníkov – tamkarov. Chamurapiho zákonník im priznával značnú voľnosť v obchodných a úverových transakciách. Tamkarovia mali svoju organizáciu, ktorú viedol wakil tamkari, ktorý bol tiež členom súdnych zborov. V novobabylónskej dobe už poprední obchodníci patrili do hornej vrstvy plnoprávných osôb. Tamkarovia obchodovali buď v malom, alebo prostredníctvom obchodných agentov – šamalov. Chamurapiho zákonník venoval značnú pozornosť úprave vzťahov medzi tamkarom a šamalom a jeho ustanovenie § 100 upravuje obdobu dnešnej komisionárskej zmluvy. Šamal vyslaný tamkarom na obchodnú cestu bol povinný uzavierať obchody do výšky prevzatej hotovosti a po ukončení cesty bol povinný vykonať vyúčtovanie cestovných výdavkov a vyrovnat' čistý zisk svojho obchodníka, pokiaľ ale zisk nedosiahol, bol povinný zaplatiť tamkarovi dvojnásobok prevzatej hotovosti. Tamkar bol chránený pred spreneverou, rovnako aj šamala chránil zákon pred tamkarovou nepoctivosťou.¹

¹ KLÍMA, J.: *Nejstarší zákony lidstva*. Praha : Academia, 1979 s. 129 a s. 202 a nasl.; TUREČEK, J. a kol.: *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha : Orbis, 1963, s. 73.

Z doby Nabuchodonozorovej vlády v Babylónii (6 storočie pred n. l.) sa zachovalo množstvo právnych pamiatok v ktorých je zachytený rozvoj hospodárskych a obchodných vzťahov. Napríklad zachovali sa zápisy zmlúv o kúpe lode so záručnou klauzulou alebo zmlúv o nájme lode.² Z tej doby, ako aj z nasledujúceho obdobia perzskej nadvlády sú známe tiež obchodné a tzv. bankové domy, napríklad babylónsky podnik rodiny Egibi.

V Egypte sa obchodom zaoberali najprv len cudzinci. Široký rozvoj obchodu nastáva od 16 storočia pred n. l. Bohatý rozvoj obchodu a s tým súvisiacich inštitútov nastal v Egypte až v ptolemaiovskom období. V rovnakej miere nastáva rozvoj obchodu aj v celom helenistickom Stredomorí, ktorého civilizáciu vývoj ovplyvnila kultúra antického Grécka.

V ďalšom vývoji zohralo významnú úlohu Grécko, ktorého obchodníci a moreplavci sa zaslúžili o rozvoj právnej regulácie námorného obchodu a bankovníctva. Obchodníci, ktorí pôsobili v Grécku, sa tešili osobitnému postaveniu, vyplývajúcemu z toho, že v dôsledku námornej plavby prekonávali obmedzenosť vnútorných trhov a otvárali hranice štátov.³ V gréckom prostredí vznikli niektoré právne konštrukcie, ktoré neskôr využilo obchodné a námorné právo, napríklad *foenus nauticum*, alebo *lex rhodia de iactu*, ktorý obsahoval dodnes zachovaný mechanizmus krytia strát, ktoré vznikali pri námorných haváriách. Gréci boli rodenými obchodníkmi a obchodné kruhy sa v období Solónových reforiem v celom rade gréckych miest, napríklad v Aténach postupne dostávali k moci.

Význam obchodu v živote starogréckej polis viedol k tomu, že si vtedajší právny život urýchlene osvojil nielen konštrukcie klasických zmluvných typov, ale aj ďalšie právne inštitúty dôležité pre obchod. Antické Grécko poznalo napríklad inštitút spoločenských zmlúv, ktoré sa využívali pri obchodných aktivitách. Tak vznikali rôzne lodné a bankové spoločenstvá. Proces inštitucionalizácie obchodovania vyplýval jednak z racionalizačných hľadísk, týkajúcich sa priamo obchodnej činnosti, a jednak z potreby ochrany obchodovania a obchodníkov.⁴ Prostredie antického stredomoria však nevytvorilo obchodné právo ako súhrn noriem, ktoré by boli formálne oddelené od ostatných pravidiel upravujúcich občianskoprávne vzťahy.

Rímske právo vychádzalo z delenia práva na verejné a súkromné, pričom v rámci súkromného práva nerozoznávalo jeho odvetvia. To, čo rozumieme pod pojmom obchodné právo, bolo časťou práva záväzkového. Napriek tomu romanistická literatúra niekedy spája počiatky obchodného práva s rímskou právnou kultúrou.⁵ V starovekom Ríme nemôžeme hovoriť o obchodnom práve ako o reálne existujúcom ucelenom zvláštnom práve kupcov.⁶

² KLÍMA, J.: *Zákony Asýrie a Chaldeje*. Praha : Academia, 1985, s. 207 a 209.

³ KINCL, J. – URFUS, V.: *Římské právo*. Praha : Panorama, 1990, s. 84.

⁴ SUCHOŽA, J.: Úvahy o obchodnom práve. In: *Právny obzor*, 4/1992, s. 299

⁵ „Už v klasickom rímskom práve kurulskí edilovia formujú osobitné právne inštitúty umožňujúce rozvoj obchodných transakcií.“ REBRO, K.: *Římské právo*. Praha : Panorama, 1990, s. 84.

⁶ ELIÁŠ, K. – BEJČEK, V. – HAJN, P. – JEŽEK, K. a kol.: *Kurs obchodního práva*. Praha : C. H. Beck, 2002, s. 13.

Rímsky systém súkromného práva bol natoľko adaptabilný, že svojim voľným vývojom vyhovoval vtedajším požiadavkám obchodu. V právnych systémoch starovekých štátov, predovšetkým v starom Ríme, sa vďaka oficiálnej štátnej podpore obchodovania formuje osobitné právo pre cudzích obchodníkov, ktoré sa vymyká z rámca dualistického členenia práva na právo verejné a právo súkromné. Významnú úlohu v tomto smere má *preator peregrinus*. Rozvoj medzinárodného obchodu v starom Ríme vedie k vzniku osobitného práva národov – *ius gentium*, ktoré mohlo pružne reagovať na meniace sa požiadavky doby.⁷

FEUDÁLNE STAVOVSKO-CECHOVÉ KUPECKÉ PRÁVO

Rozvoj feudalizmu v štátoch, ktoré vznikli na troskách rímskeho impéria, čerpal z právneho dedičstva starého Ríma. Latinská Európa žila poľa rímskeho práva a podľa potrieb doby ho interpretovala. V severotalianskych mestách, ktoré boli prirodzenými sprostredkovateľmi obchodu medzi východom, západom a zámorím, sa vytvorili zvláštne pravidlá pre obchodný styk. Tieto pravidlá rozvíjali rôzne zväzy obchodníkov a čoskoro boli považované súdmi a inými orgánmi za rovnako záväzné ako ostatné normy, ktoré vydávali panovníci. V stredoveku sa z pôvodného čiastočne zvykového práva kupcov vyvinulo skutočne zvláštne právo. Dôvodom tohto vývoja bol rozvoj miest a kupeckého stavu. Všeobecné súkromné právo prevzaté z práva rímskeho sa stalo nepružné a formalistické. Preto si kupecký stav na svoju činnosť vytvoril vlastné uzavreté právo, ktoré platilo len pre členov kupeckého stavu. Bolo to právo, ktoré platilo pre cechy, gildy, hansy a pod., bolo to právo predovšetkým zvykové, stavovské a lokálne. Cechy boli súčasťou medzinárodných monopolov, rozšírených po celej Európe. Príslušníci cechu žili všade podľa rovnakých cechových pravidiel, všade podliehali rovnakej cechovej moci. Zriaďovali sa samostatné obchodné súdy, ktoré rozhodovali podľa zvláštnych hmotných a procesných pravidiel.

V stredovekom feudálnom práve sa obchodné právo rozvíjalo ako súhrn osobitných úprav, privilégií vzťahujúcich sa na kupcov, obchodníkov. Jeho platnosť bola vymedzená osobným statusom. Obchodníkom bol ten, kto obchodoval s tovarom, teda ten, kto kupoval a potom to predal, nie ten, kto vyrábal, aby potom predal. Kupecké právo feudálnych obchodníkov malo stavovský, personálne podmienený charakter, bolo zvláštnym právom kupcov ako osôb, bolo teda stavovským právom cechovo kvalifikovaných kupcov a obchodníkov.⁸ Kupec užíval toto právo preto, lebo bol kupcom, a preto, lebo aj jeho protistrana bola kupcom. Kupecké právo pôsobilo len vo vnútri kupeckých cechov a gild

⁷ BRETONÉ, M.: *Geschichte des roemischen Rechts*. München : C. H. Beck, 1992, s. 94.

⁸ Podrobnejšie k tomu napr. von GIERKE, O. F.: *Das Deutsche Genossenschaftsrecht*. Bd. I. *Rechtsgeschichte der Deutschen Genossenschaft*. Berlin, 1868, čerpané z vydania Graz : Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1954; tiež GIERKE, J. V.: *Die deutsche Hanse*. Stuttgart : Ferdinand Enke, 1918.

a jeho úlohou bolo uľahčiť vzájomný styk kupcov navzájom.⁹ Kupeckým feudálnym právom sa nerozumelo *ius commercium* ale *ius mercatorum*. Obsahom noriem kupeckého feudálneho práva boli pravidlá cechovej správy a cechového života. Feudálne kupecké právo upravovalo svojim normami len vzťahy medzi kupcami, obchodníkmi navzájom, teda nie vzťahy, ktorých subjektom by mohla byť aj iná osoba ako kupec, nehovoriac o vzťahoch, ktoré by mali charakter podobný tzv. absolútnym obchodom. A to je ten najpodstatnejší rozdiel medzi neskorším obchodným právom a feudálnym kupeckým právom. Preto sa pojem obchodné právo používa až vtedy, keď reguluje aj vzťahy medzi obchodníkom na jednej strane a neobchodníkom na druhej strane, alebo dokonca vzťahy na, ktorých sa obchodník nemusel vôbec zúčastniť, ako to bolo v prípade tzv. absolútnych obchodov.

Skutočné historické počiatky obchodného práva môžeme rozpoznať v činnosti konzulárnych súdov v stredovekom Taliansku, ktoré mali povahu obchodných súdov a ktorých okruh pôsobnosti bol spočiatku obmedzený na členov cechovej organizácie, neskôr sa na nich uplatňovali zvláštne obchodnoprávne pravidlá bez ohľadu na kupecký alebo nekupecký charakter účastníkov sporu. Feudálne právo nepoznalo pojem obchodného práva, čo ale neznamenalo, že by obchodný styk nebol upravený pravidlami. Tieto pravidlá ale neboli obchodným právom v tom zmysle, ako bolo vytvorené neskôr.

Nástupom absolutizmu vo vývoji hospodárskeho systému a s tým súvisiacej právnej úpravy nastala zmena, ktorá spočívala predovšetkým v presadzujúcom sa ovplyvňovaní ekonomiky štátom. Tejto tendencii ale stáli v ceste stredoveké stavovské organizácie, ktoré svojou personálnou uzavretosťou a monopolným ovládaním určitých odvetví hospodárstva bránili rozvoju priemyslu a obchodu. V dôsledku toho vznikol najmä v nemeckých kniežacích štátoch celý rad lokálnych kniežacích predpisov pre rôzne oblasti obchodu. V centralizovaných štátoch, ako napríklad vo Francúzsku, sa neskôr uskutočňujú prvé súhrnné právne úpravy obchodného práva.

Rozlišovanie medzi feudálnym kupeckým právom a obchodným právom však nemožno uplatniť na vývoj v stredovekom Taliansku, kde sa už koncom stredoveku konštituovali prvé zárodky skutočného obchodného práva, čo súvisí s tým, že talianske mestské republiky boli na rozdiel od ostanej Európy, najmä od väčšiny nemeckej a stredoeurópskej oblasti, centrami skutočného veľkoobchodného podnikania. Obchodný život a obchodné prostredie talianskych mestských republík sa výrazne odlišovali od prevažne maloobchodného charakteru miest ostanej Európy, čomu zodpovedal aj charakter kupeckého práva jednotlivých cechov týchto miest. Čím viac sa zvyšoval obrat a čím viac bolo tovaru, tým výnosnejší bol obchod, ale zároveň narastalo riziko, najmä pri moreplavbe. Preto bolo treba riziko, ale aj zisk rozdeliť. Stalo sa tak zakladaním obchodných spoločností a uzavieraním poisťných zmlúv. Prvé talianske obchodné spoloč-

⁹ MÜLLER-ERZBACH, R.: *Deutsches Handelsrecht*. I. diel. Tuebingen, 1921, s. 41.

nosti vstúpili do právnych dejín ako „collegiata“ v Benátkach, „societas“ v Janove alebo ako „commenda“ na iných miestach. Kupci skúšali nové právne techniky a riadili sa pri tom moslimskými a byzantskými vzormi. Najstaršia listina o zriadení commendy pochádza z Benátok z roku 1072.¹⁰ To, čo spájalo feudálne kupecké právo s obchodným právom, bol vývoj jednotlivých inštitútov obchodného práva.¹¹ Základné právne inštitúty, ktoré sa neskôr premietli do obchodného práva upravovalo predovšetkým štatutárne právo jednotlivých miest v Taliansku, vo Francúzsku, v Španielsku a obyčajové právo.

Podobne ako v Taliansku, aj nemecké mestské práva obsahovali zárodoky inštitucionálneho vývoja niektorých obchodnoprávných inštitútov, napríklad inštitút Bodmeri, analogický antickému foenus.¹²

Tam sa udržali, prípadne vznikali a rozvíjali sa také právne inštitúty, ktoré dnes zaraďujeme do práva obchodných spoločností alebo do firemného práva a pod. Napríklad už v stredovekom Taliansku bola známa právna povinnosť kupcov viesť obchodné knihy, rozvinuté tu bolo aj zmenkové právo. Začiatok samostatnej obchodnoprávnej literatúry je spojený s menom Benvenuto Straccu z talianskej Ancony, ktorého dielo *Tractatus de mercatura seu mercatore* (Výklad o obchodovaní a obchodníkovi z roku 1553) je prvým dielom svojho druhu.

Od konca 15. storočia, najmä však v 16. a 17. storočí, sa aj v Českom kráľovstve objavujú niektoré obchodnoprávne inštitúty. Pre vývoj vlastného obchodného práva boli významné tri inštitúty: obchodné spoločnosti, tzv. faktorský pomer a inštitút obchodných kníh. Ďalší rozvoj obchodného práva bol na území Čiech spojený so zavedením obchodných súdov. Z prvej polovice 18. storočia pochádza pokus o kodifikáciu českého zmenkového práva, ktorý však nakoniec nebol prijatý a v českých krajinách bol v roku 1763 zavedený rakúsky zmenkový poriadok z roku 1717. V roku 1723 bol vydaný komerčný patent, ktorým bola zavedená tzv. kupecká matrikula. Kupecká matrikula mala oslabiť postavenie cechových organizácií. Jednotný rakúsko-český zmenkový poriadok z roku 1763 zaviedol v najdôležitejších mestách Českého kráľovstva zmenkové a merkantilné súdy, ktoré boli oprávnené rozhodovať aj niektoré obchodné veci. O počiatkoch obchodného práva v českých krajinách môžeme hovoriť od 60. rokov 18. storočia, aj keď vtedy ešte dominovali prvky starého feudálneho kupeckého práva *ius mercatorum*. V 19. storočí sa obchodné právo platné v Čechách, na Morave a v českej časti Sliezska vyvíjalo zhodne s právom platným v Rakúsku a v ostatných neuhorských častiach monarchie.

¹⁰ HATTENHAUER, H.: *Evropské dějiny práva*. Praha : C. H. Beck, 1998, s. 237.

¹¹ URFUS, V.: *Zdomácnění směnečného práva v českých zemích a počátky novodobého práva obchodního*. Praha : Nakladatelství ČSAV, 1959, s. 24.

¹² MÜLLER-ERZBACH, R.: cit. dielo, s. 42.

EKONOMICKÉ PRÍČINY VZNIKU OBCHODNÉHO PRÁVA

Ekonomickou príčinou vzniku obchodného práva bol vzrastajúci význam obchodu pre hospodársky rozvoj jednotlivých krajín, spôsobený najmä rozvojom zámorského obchodu po veľkých zemepisných objavoch, ktorý mal za následok uvoľňovanie stavovských štruktúr spoločnosti, čo sa zvlášť zreteľne prejavilo u výrobcov organizovaných v cechoch. V tom období sa objavujú nové ekonomické doktríny, predovšetkým merkantilizmus pod vplyvom ktorého sa objavujú prvé pokusy o ucelenú právnu úpravu vzťahov, ktoré dnes zaraďujeme do okruhu noriem obchodného práva. Merkantilisti za zdroj bohatstva krajiny považovali obchod. Tvorcami ekonomickej teórie merkantilizmu boli obchodníci. Obdobie, v ktorom dominovalo merkantilistické učenie, možno charakterizovať ďalším rozvojom hospodárskej činnosti. V lone feudalizmu vznikal priestor na rast obchodu, význam nadobúdala výroba tovaru pre trh. V oblasti výroby nové objavy vytvárali základňu pre nástup priemyselnej revolúcie. Chronickou „chorobou“ všetkých absolutistických režimov, ktorá ich sprevádzala počas celej doby ich existencie, bol hrozivo rastúci objem štátneho dlhu. Merkantilistická teória objavila pre absolutistický štát a jeho záujmy obchodnú bilanciu ako ukazovateľ hospodárskeho potenciálu štátu a urobila z obchodu jeden zo základných prameňov hospodárskeho bohatstva a moci štátu. Na to, aby krajina dosiahla aktívnu obchodnú bilanciu, podľa názoru merkantilstov musí podporovať vývoz a prostredníctvom ciel, kvót a daní obmedzovať dovoz. Vládnymi zásahmi sa mala stimulovať výroba a zahraničný obchod. Mnohí merkantilisti zastávali názor, že správne vybudované zákonodarstvo môže pozitívnym spôsobom ovplyvniť vývoj hospodárstva. Ekonomická analýza mala ukázať, aké opatrenia obrátiť vývoj žiadaným smerom. Do popredia legislatívy absolutistických štátov sa tak dostávali otázky právnej úpravy obchodu. Nárast objemu obchodu si prirodzene vyžadoval odstránenie všetkého, čo by mohlo brániť ďalšiemu rozvoju obchodu. Feudálny absolutizmus zriadil aj zvláštne merkantilné sudy, ktorých pôsobnosť sa rozšírila aj na osoby, ktoré nie sú kupcami. Z týchto prameňov potom v priebehu 19. storočia vyrastá súkromné obchodné právo.

Prvý pokus o ucelenú úpravu týchto vzťahov sa uskutočnil v absolutistickom Francúzsku v 17. storočí. Dôležitú úlohu tu zohral obchodník Jacques Savary, autor vtedy známej práce *Parfait négociant* (Dokonalý obchodník, 1675). Savaryho pričinením sa stalo to, že v roku 1673 bola Ľudovítom XIV. vydaná *Ordonance du commerce*, na ňu nadväzovala *Ordonance touchant de la marine* (1681), ktorej normy obchodného práva neskôr bez väčších zmien prevzal Napoleonský *Code de Commerce*. V absolutistickom štáte sa právo odvodzovalo z vôle panovníka. Panovník vydával svoje príkazy v rôznej forme: ako zákony, reskripty, ordonancie, privilégia. Právo existovalo ako príkaz panovníka a svojou povahou bolo právom verejným.

Ordonancie Ľudovíta XIV. o obchode a o námornom obchode môžeme označiť za prvé obchodnoprávne kodifikácie vôbec.¹³

Pokiaľ hovoríme o počiatkoch obchodného práva v 17. storočí, tak nemôžeme hovoriť o kodifikáciách obchodného práva v tom zmysle, aký používame v súčasnosti. Dokazujú to aj samotné ordonancie Ľudovíta XIV, tým, že oddeľujú od seba „všeobecné“ obchodné právo a obchodné právo námorné.

Ani v ostatných krajinách v tej dobe ešte neboli uskutočnené ucelené kodifikácie obchodného práva. Samostatne bolo upravené obchodné právo námorné napríklad v roku 1727 v Prusku, právo zmenkové, právo konkurzné a pod. Veľa otázok riešili taktiež obchodné obyčaje spisované v súkromných alebo polooficiálnych zbierkach. Počiatky obchodného práva však taktiež môžeme vidieť v skoršom, alebo neskoršom období, ako aj v iných krajinách, napríklad vo Flámsku a v Nizozemsku. Ale aj na území habsburskej monarchie vznikla určitá kodifikácia už v roku 1635 vo forme privilégia, ktoré udelila rakúska arcikňažná Claudia Medici mestu Bolzano.¹⁴

OBCHODNÉ PRÁVO V ETAPE PRIEMYSLOVÉHO KAPITALIZMU

Obdobie priemyselnej revolúcie (posledná tretina 18. a začiatok 19. storočia) znamenalo kvalitatívny prevrat v rozvoji výrobných metód spoločnosti. V priebehu priemyselnej revolúcie v Anglicku a postupne v ďalších európskych krajinách vznikla veľká koncentrácia priemyselného obyvateľstva v továrňach a priemyselných strediskách. Namiesto remeselníckej dielne nastúpila priemyselná produkcia, ktorá vytvárala zásoby. Strojová veľkovýroba viedla k využívaniu horšie platennej práce žien a detí, k predlžovaniu pracovného času a tým k zhoršovaniu životných podmienok vôbec. Najskôr to boli pokusy zachovať v továrňach cechové zriadenie, ale v nových podmienkach nebolo možné s ním vystačiť a bolo nutné vytvoriť nové právo. Politická moc sa z vidieka a od pozemkovej šľachty presúvala do miest, k buržoázii produkujúcej kapitál. Hlavným problémom rozvíjajúcich sa podnikov bolo získanie kapitálu. Podniky nemohli byť ďalej financované len z vlastných zdrojov. Kapitál bol krvou hospodárstva a nesmel byť príliš obmedzený. Buržoázia ukladala úspory pre ďalšie generácie a obzerala sa po istých a výhodných investíciách, po podnikoch, ktoré by s požičaným kapitálom dobre hospodárili a ktoré by prinášali zisk.

Prvou modernou kodifikáciou obchodného práva bol napoleonský *Code de Commerce* z roku 1807. *Code de Commerce* doplnil *Code civil* z roku 1804, ktorý zúročil výsledky revolúcie. Napoleonov obdiv k rímskemu impériu a jeho

¹³ ELIÁŠ, K. – BEJČEK, V. – HAJN, P – JEŽEK, K. a kol.: cit. dielo, s. 23.

¹⁴ Podrobnejšie SPRUNG, R.: Das Privileg und die Ordnung Erzherzogin Claudias von Medici vom 15. 9. 1635 fuer die Bozner Märkte und Messen. In: *Die Bozner Handelskammer vom Merkantilmagistrat bis zur Gegenwart*. Bozen : Handels-, Industrie-, Handwers-, und Landwirtschaftskammer Bozen, 1981, s. 9 a nasl.

vláde od začiatku vylučoval obyčajnú právnu reformu. V práve mali byť vyjadrené revolučné zmeny. Kodifikácie mali v úplnosti usporiadať práva občana do jedného, v materskom jazyku napísaného, na rozume a prírode založeného celku. Napoleon chcel vytvoriť zákonník pre celú Európu, ktorý by šíril po celom svete slávu veľkého národa a jeho revolúcie. Najdôležitejšie hodnoty doterajšieho súkromného práva – stavovská, cechová viazanosť výkonu remeselnej činnosti, viazanosť osoby k pôde mali byť zrušené a na ich miesto nastupuje volanie po slobode a voľnosti. Viazanosť mala byť nahradená slobodnou trhovou súťažou. Moderný obchodný život 19. storočia spočíval na úplnej zmluvnej a dispozičnej slobode a na voľnosti pri vytváraní združení osôb a majetku. Nový buržoázny právny poriadok pozostával z piatich kodifikácií: občianskeho práva, obchodného práva, trestného práva, civilnoprocesného a trestnoprocesného práva.

Veľké civilistické kodifikácie vo Francúzsku 1804, v Rakúsku 1811, v Nemecku s účinnosťou od roku 1900 právne regulovali sústavu výrobných vzťahov na základe abstraktne určeného pojmu vlastníctva. Reálny ekonomický vývoj dal tejto forme adekvátny historický obsah v podobe súkromného vlastníctva, reálne diferencovaného od vlastníctva založeného na osobnej práci vlastníkov, cez drobné, súkromno-kapitalistické a približne od 90. rokov súkromno-kapitalistické vlastníctvo monopolistické. Občianske zákonníky spolu s občianskymi súdnymi poriadkami a s trestnými kódexmi poskytli pevný základ pre nedotknuteľnosť vlastníctva a zmluvnú slobodu. Opierali sa o rovnosť občanov pre zákonom a upevnili slobodu podnikania. Úpravou záväzkových vzťahov na základe slobodnej vôle, rovnosti zmluvných strán tým, že predmetom zmlúv sa stali všetky veci, ďalej tým, že zákonníky poskytli právnu istotu a záruky, sa vytvoril adekvátny právny priestor pre dynamiku ekonomiky v zmysle zásady *laissez faire, laissez passer*. Klasická liberalistická škola politickej ekonómie teoreticky reflektovala uvedené podmienky.

Hlavné prúdy ekonomického myslenia liberalistickej školy smerovali k zdôvodneniu potreby hospodárskej slobody, slobodnej konkurencie, žiadali obmedziť zasahovanie pôvodne feudálneho štátu, potom štátu vôbec do hospodárskeho života, zrušiť privilégia veľkých pozemkových vlastníkov, odstrániť cechovú reglementáciu. Klasická politická ekonómia položila základ pracovnej teórie hodnoty, objasnila viacero dôležitých teoretických otázok: peňazí, renty, zisku, úroku, mzdy a iných ekonomických kategórií. Klasická škola politickej ekonómie – hospodársky liberalizmus bola dominujúca v myslení, v prístupoch, v praktickej hospodárskej politike nielen v 19. storočí, ale aj v prvej tretine 20. storočia.¹⁵

Jednou z krajín, ktoré najviac získali zemepisnými objavmi a následným rozvojom svetového obchodu, bola Veľká Británia. Vybudovalo si veľkú kolo-

¹⁵ BEŇA, J.: *Moderné dejiny štátu a práva krajín strednej a východnej Európy* (náčrt systému) I. diel. Bratislava : VUK, 1994, s. 118.

niálnu ríšu a nahromadilo obrovský kapitál. Uskutočnením agrárnej revolúcie získalo veľký počet voľných pracovných síl. Rozvinula a prehĺbila sa spoločenská deľba práce a vo vznikajúcich manufaktúrach aj technická deľba práce. Význam obchodného kapitálu klesal, rástol vplyv priemyselného kapitálu. To všetko viedlo k prekonaniu merkantilistickej politiky a vytvoreniu podmienok na vznik ekonómie ako samostatnej vedy. Jej základy položila klasická ekonómia, ktorá vznikla v druhej polovici 18. storočia a trvala do sedemdesiatych rokov 19. storočia. Predstaviteľmi klasickej ekonómie boli Adam Smith a David Ricardo a jej ďalší vývoj pokračoval v diele Johna Stuarta Milla, Jeana Batistu Saya i ďalších. Predstavitelia klasickej ekonómie preniesli pozornosť z oblasti medzinárodného obchodu do oblasti materiálnej výroby. Predpokladali, že národné hospodárstvo má svoj vlastný poriadok a zákony, ktoré sú nezávislé od rozhodovacích procesov. Vystupovali proti stálemu zasahovaniu do hospodárstva. Boli stúpenkami politiky hospodárskeho liberalizmu. Smith bol horlivým prívržencom politiky hospodárskeho liberalizmu – politiky *laissez faire*. Podľa neho spoločnosť reguluje konkurencia a trh. Štátu potom zostáva jedine povinnosť starať sa o vonkajšiu ochranu, vnútornú bezpečnosť a verejné služby. Podľa Smitha ekonomické javy a zákonitosti vyplývajú z prirodzenej povahy človeka, ktorý je hybnou silou ekonomického vývinu. Tvrdil, že každý jednotlivec sa riadi svojim vlastným prospechom, ale *ako v mnohých ďalších prípadoch, vedie ho tu len akási neviditeľná ruka, aby pomáhal dosiahnuť cieľ, o ktorý mu vôbec nejde... Tým, že sleduje vlastné záujmy, neraz prospieje záujmom spoločnosti viac, ako keby im chcel skutočne prospieť*.¹⁶ V jeho chápaní prirodzený poriadok zodpovedá prirodzenej povahe egoistu a nastoľuje sa a funguje samočinne. Z toho vyplýva nevyhnutnosť hospodárskej slobody, liberalizácia, opustenie dovtedy uskutočňovanej merkantilistickej politiky stáleho zasahovania do hospodárstva.¹⁷

Code de Commerce pozostával zo štyroch kníh. Prvá kniha upravovala postavenie kupcov – jednotlivcov, obchodné spoločnosti, burzy, komisionárov a dopravcov, obchodnú kúpnu zmluvu, zmenky, dlhopisy a premlčanie. Druhá kniha upravovala námorný obchod. Tretia kniha riešila úpravu konkurzu a vo štvrtjej knihe boli upravené otázky obchodného súdnictva. *Code de Commerce* usporiadal základné problémy do 64 paragrafov a položil základ pre ďalší vývoj obchodného práva. V dobe napoleonských vojen bol *Code de Commerce* rozšírený jednak na územia, ktoré boli priamo pripojené k Francúzsku, napríklad do Belgicka, jednak bol prevzatý samostatnými štátmi, ktoré boli politicky spriaznené s napoleonským režimom, ako napríklad západonemecké monarchie združené do Rýnskeho spolku. Medzi štáty ovplyvnené vzorom *Code de Commerce* môžeme tiež zaradiť Monako – obchodný zákonník z roku 1877, Grécko – obchodný zákonník z roku 1835, Turecko – obchodný zákonník z roku 1850,

¹⁶ SMITH, A.: *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. II. sv. Praha : Liberální institut, 2001, s. 35.

¹⁷ LISÝ, J. a kol.: cit. dielo, s. 32.

Egypt – obchodný zákonník z roku 1850. Osobitné postavenie zaujíma Španielsko s vlastnou tradíciou obchodnoprávnej úpravy – *Codigo de Comercio* z roku 1829. Aj rakúske počiatkové úvahy o kodifikácii obchodného práva ovplyvnil *Code de commerce*. Rozvojom národných trhov a štátov sa v podstate vytvorili tri právne oblasti: jednu ovplyvnil francúzsky *Code de Commerce* (1807), druhú ovplyvnil nemecký *Handelsgesetzbuch* (1897), tretiu oblasť tvorili anglosaské krajiny. V Anglicku existovalo do 18. storočia zvláštne obchodné právo (*Law Merchant*), ktoré ale splynulo so všeobecným právom (*Common Law*), a nakoniec prevzalo aj ustanovenia obchodného práva. Okrem obchodných kódexov boli postupne vydávané ďalšie zvláštne zákony upravujúce obchodné styky.

Obchodné právo vo svojej prvej fáze, ktorá trvá do 19. storočia, v niektorých aspektoch až do prvej polovice 20. storočia, vzniká napriek svojmu zásadne medzinárodnému charakteru ako právo národné, o čom svedčí to, že rozhodujúcu rolu na začiatku vývoja zohrávali kodifikácie prijímané v jednotlivých štátnych útvaroch.

S rozvojom kapitalizmu začalo pružnejšie a pokrokovejšie obchodné právo stále viac prenikať do práva občianskeho. Tento jav sa označoval za komercionalizáciu občianskeho práva. Tak ako v predchádzajúcich dobách bolo zastarané *ius civile* nahradzované pokrokovejším *ius gentium*, staré občianske obligačné právo bolo postupne nahradzované obchodným právom. Zdalo sa, že to bude znamenať koniec právneho dualizmu a že skomercionalizované občianske právo bude platiť jednotne pre oblasť civilných a obchodných stykov. Niektoré štáty, ako napríklad Veľká Británia, Taliansko a Švajčiarsko, opustili právny dualizmus a zaviedli jednotné právo pre veci občianske a obchodné. Toto očakávanie sa však nespĺnilo a potreby medzinárodného obchodu si v stále väčšej miere vynucujú existenciu právneho dualizmu, pričom obchodné právo v stále rastúcej miere vykazuje internacionálnu povahu. Vytvárajú sa rôzne všeobecne zachovávané obchodné zvyklosti v medzinárodnom styku v príslušnom obchodnom odvetví, ktoré sú sankcionované vnútroštátnym právom.

KODIFIKÁCIA RAKÚSKEHO A UHORSKÉHO OBCHODNÉHO PRÁVA

V Rakúsku po vydaní občianskeho zákonníka z roku 1811 (ABGB) vývoj smeroval ku kodifikácii obchodného práva. Zvlášť Prusko a Rakúsko ako dominujúce štáty Nemeckého spolku presadzovali unifikáciu obchodného práva vo všetkých spolkových krajinách. Preto sa spolkový snem na podnet Bavorskej vlády uzniesol na ustanovení zvláštnej kodifikačnej komisie, ktorá mala vypracovať návrh kódexu pre všetky spolkové krajiny Nemeckého spolku. V kodifikačnom procese významnú úlohu zohrala norimberská konferencia, vychádzajúca z pruských návrhov. V rokoch 1857 – 1861 bola spracovaná osnova

obchodného zákonníka a spolkový snem uznesením zo dňa 31. 5. 1861 odporučil vládam Nemeckého spolku aby zákonník prijali. Prvým štátom, ktorý kódex označený ako Všeobecný nemecký obchodný zákonník (*Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch*, v skratke ADHGB) prijal, bolo Prusko. V Rakúsku bol prijatý zákonom zo dňa 17. 12. 1862 č. 1 r. z. s účinnosťou od 1. 7. 1863. Tento obchodný zákonník, nadväzujúci na francúzsky obchodný zákonník z roku 1807, sa stal unifikáciou obchodného práva v nemecky hovoriacich neuhorských krajinách, ktoré ho prijali. Pokiaľ sa o tomto zákonníku hovorí ako o rakúskom, je to nepresné, lebo uvedený kódex presahoval hranice Rakúska a ani nevznikol v Rakúsku. Na rozdiel od kodifikácie občianskeho práva Rakúsko nikdy ku kodifikácii obchodného práva nedospelo. „Rakúsky“ obchodný zákonník vo svojom prvom ustanovení zrušil platnosť všetkých zákonov a nariadení, ktoré sa vzťahujú na predmet obchodného zákonníka, pokiaľ nie je ich ďalšia pôsobnosť ustanovená v tomto zákone alebo je v obchodnom zákonníku odkázaná na zákony zemské. Platnosť stratila prvá kniha *Code di Commercio* v Lombardsko-benátskom kráľovstve, v Dalmácii a v južnom Tirolsku a ustanovenia francúzskeho obchodného zákonníka v meste Krakov. Prijatím obchodného zákonníka z roku 1863, ktorý platil pre celé Predlitavsko, bola ukončená unifikácia obchodného práva v neuhorských krajinách habsburskej monarchie.

Všeobecný obchodný zákonník z roku 1863 pozostával zo štyroch kníh. Prvá z nich bola venovaná vymedzeniu pojmov: kupec, obchodná firma, prokurista a obchodný zmocnenec, obchodný pomocník, obchodný dohodca a senzál, obchodný register a obchodné knihy. Druhá kniha obchodného zákonníka, nazvaná O obchodných spoločnostiach, upravuje verejnú obchodnú spoločnosť, komanditnú spoločnosť a akciovú spoločnosť. Tretia kniha vo svojich článkoch sa zaoberá tichou spoločnosťou a o spolením sa do jednotlivých obchodov na spoločný účet. Štvrtá kniha s názvom O obchodoch, vymedzovala pojem obchod, uzatváranie a plnenie obchodov. Jednotlivé typy zmlúv boli upravené v samostatných článkoch.

Pokiaľ ide o uhorské obchodné právo, tak prvá etapa jeho vývoja je spojená s rozvojom mestského zriadenia. V mestách, najmä slobodných kráľovských mestách, sa úspešne rozvíjala organizácia cechov a obchodný život. V 15. až 17. storočí sa prejavuje úsilie tavernických miest smerujúce k unifikácii mestského práva.¹⁸ Rovnako ako v Nemecku, aj v Uhorsku sa obchodné právo vytvorilo ako osobitná časť súkromného práva, čo bolo spôsobené tým, že všeobecné súkromné právo ostávalo pod silným vplyvom predchádzajúceho právneho vývoja. Základom na odstránenie stavovského charakteru a objektivizácie noriem obchodného práva sa v Uhorsku stali právne normy prijaté na sneme v roku 1840. Išlo sa o zákonný čl. XV/1840 o zmenkovom práve, zák. čl. XVI/1840

¹⁸ MERTANOVÁ, Š.: *Ius tavernicale*. Bratislava : Veda, 1985, s. 9 a nasl.; LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava : Iura Edition, 2002, s. 179 a nasl.; FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A.: *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi*. Šamorín : Heuréka, 19988, s. 23.

o obchodníkoch, zák. čl. XVII/1840 o právnych pomeroch závodov, zák. čl. XVIII/1840 o právnych pomeroch spoločností utvorených na spoločný zárobok, obsahujúci ustanovenia o verejných, komanditných a účastinných spoločnostiach, zák. čl. XIX/1840 o korporáciách obchodníkov a o dohodcoch a zák. čl. XX/1840 o povozcoch. Tieto právne predpisy aj napriek zavedeniu rakúskeho práva v období neoabsolutizmu ostali základom uhorského obchodného práva až do roku 1875, keď boli zrušené ustanovením § 549 nového obchodného zákona.¹⁹ V nadväznosti na predchádzajúci vývoj uhorského obchodného práva jeho kodifikácia v značnej miere prihliadala na rakúsko-nemecké kodifikačné úsilie. V období dualizmu bol vývoj uhorského práva pod silným vplyvom nemeckého obchodného práva. Napríklad už v roku 1864 bolo na základe dvorského nariadenia z 21. 1. 1864 stanovené, že všetky ustanovenia nemeckého obchodného zákonníka o obchodných firmách tvoria v Uhorsku záväzné právo.

Na prvom uhorskom právnickom zjazde v roku 1870 bola vyslovená požiadavka vypracovať návrh obchodného zákonníka. Návrh uhorského obchodného zákona spracovaný profesorom Apathym bol predložený na verejnú diskusiu v roku 1873 a uhorským parlamentom bol schválený a sankcionovaný v máji 1875 ako zákonný článok XXXVII z roku 1875 o obchodnom zákone. Na rozdiel od Rakúskeho obchodného zákonníka nebol k uhorskému obchodnému zákonníku vydaný uvádzací zákon, ale na základe zmocnenia daného § 566 bolo vydané nariadenie zo dňa 1. decembra 1875 č. 37200, podľa ktorého obchodný zákon nadobudol účinnosti 1. januára 1876.

Kodifikácia uhorského obchodného práva sa nemohla odvíjať od kodifikácie občianskeho práva, tak ako to bolo v Rakúsku, lebo v Uhorsku nebolo kodifikované občianske právo. Uhorský obchodný zákon rozšíril a čiastočne aj zmodernizoval úpravu obchodného práva. Vzorom pre uhorský obchodný zákon rovnako ako pre rakúsky obchodný zákon sa stal Všeobecný nemecký obchodný zákon (ADHGB), neprevzal však jeho ustanovenia o komanditných spoločnostiach na účastiny, o tichých spoločnostiach a o námornom práve. Uhorský obchodný zákon sa skladá z dvoch častí. Prvá časť, nazvaná Obchodníci a obchodné spoločnosti, pozostáva z týchto titulov: o obchodníkoch vôbec, obchodný register, obchodné firmy, obchodné knihy, prokuristi a obchodný zástupcovia, pomocní zamestnanci obchodníka, verejné spoločnosti, účastinná spoločnosť, družstvá. Druhá časť, nazvaná Obchodné jednanie pozostáva z týchto titulov: o obchodných jednaniach vôbec, kúpa, komisionársky obchod, zasielateľský obchod, povoznícky obchod, verejnoskladistný obchod, poisťovací obchod, dohodčí úkon.²⁰

Uhorský obchodný zákon rozlišoval medzi absolútnymi obchodmi, medzi ktoré zaradňoval kúpu alebo inakšie nadobúdanie movitých vecí, prevzatie dodávky takých predmetov na účely ich spracovania a ďalšieho predaja, kúpu

¹⁹ KARMÁN, J.: *Slovenský obchodný zákon a predpisy ho doplňujúce s judikatúrou najvyššieho súdu, ako i bývalej uhorskej kúrie a súdnych tabúl*. Praha : Československý kompas, 1926, s. 1.

²⁰ KARMÁN, J.: cit. dielo, s. 929.

alebo inakšie nabývanie štátnych papierov, účastín alebo iných cenných papierov, poistenie a prevzatie dopravy cestujúcich alebo tovaru na mori a pôžičky na lode. Relatívne obchody museli okrem objektívnej stránky definície, spočívajúcej v určení kauzy právneho úkonu, spĺňať aj subjektívnu stránku vychádzajúcu z posúdenia toho, či takýto právny úkon je, alebo nie je vykonávaný ako súčasť živnostenského podnikania. Medzi relatívne obchody zaraďoval prevzatie spracovania vecí, bankové a zmenárenské obchody, komisionárske, dodávateľské a dopravné obchody, obchody verejných skladíšť, nakladateľské obchody a iné obchody kníhkupecké a s umeleckými vecami, obchody producentov, ktorí svoje plodiny spracujú, a obchody banského priemyslu a sprostredkovanie obchodov. V prípade pochybností o charaktere právneho úkonu platila pri úkone obchodníka právna domnienka, že ide o obchodný úkon. Absolútnymi neobchodmi podľa zákona boli zmluvy o nehnuteľnostiach. Vo všeobecných ustanoveniach o obchodných úkonoch zákon upravoval rámcové zásady výkladu obchodných rokovaní, niektoré otázky o spoločných povinnostiach a právach, zmluvnú pokutu, závdavok a odstupné, úroky, poukážku, prevod cenných papierov, niektoré ustanovenia o záložnom a zádržnom práve, uzavieranie obchodných rokovaní a plnenie obchodných rokovaní. Zo zmluvných typov boli v obchodnom zákone inštitucionalizované: kúpa, komisionársky obchod, zasielateľský obchod, povoznícky obchod, verejnoskladíštný obchod, poisťovací obchod, reasekuráciu, nakladateľskú zmluva a úkon dohodcu a senzála. Okrem toho uhorský obchodný zákon upravil aj inštitúty, ktoré nemecký všeobecný obchodný zákonník neobsahoval, ako napríklad úpravu družstva, poisťovaciu zmluvu, nakladateľskú zmluvu, ktoré boli v rakúskom práve upravené osobitnými predpismi, družstevným zákonom z roku 1873, poisťovacím regulatívom z roku 1896, zákonom s spoločnosťami s ručením obmedzeným z roku 1906 a zákonom o poisťovacej zmluve z roku 1917. Takýto široký rozsah úpravy bol jedným z dôvodov jeho stability. V roku 1876 bolo kodifikované aj uhorské zmenkové právo. Neskôr boli vydané zákony o ochrane známk (1890 a 1895), o tovarových značkách a o ochrane vynálezcov (1893 a 1895). Obchodný zákon neobsahoval úpravu námorného práva.

Recenzent: *doc. JUDr. Mikuláš Sabo, CSc.*

Súhrn

Autor sa vo svojom príspevku zaoberá vývojom obchodného práva od vzniku obchodnoprávných inštitútov v staroveku, cez stredoveké feudálne stavovsko-cechové kúpecké právo, prvú modernú kodifikáciu obchodného práva napoleonský *Code de Commerce* až po kodifikáciu rakúskeho a uhorského obchodného práva. Autor ďalej sleduje ekonomické príčiny vzniku obchodného práva, načrtáva vývoj ekonomiky a ekonomického myslenia a ich vplyv na právny vývoj.

Zusammenfassung

Der Autor befasst sich mit der Entwicklung des kaufmännischen Rechts vom Beginn der kaufmännisch- rechtlichen Anstalten im Altertum, durch das mittelalterlichen feudalen ständisch – zünftigen Krämerrecht, die erste moderne Kodifizierung des Handelsrechts, der napoleonische *Code de Commerce*, bis zur Kodifizierung des österreichischen und habsburgischen Handelsrechts. Der Autor verfolgt weiter die ökonomischen Ursachen der Entstehung des Handelsrechts, kontuiert die Wirtschaftsentwicklung und das wirtschaftliche Denken und seinen Einfluss auf die rechtliche Entwicklung.

Summary

The author in his contribution deals with the development of the Commercial Law from the formation of the institutes of commercial law in the antiquity, through medieval feudally state-fraternity law, the first modern codification of Commercial Law in Napoleon time – Code de Commerce to the codification of the Austrian and Hungarian Commercial Law. The author follows next the economical reasons of foundation of the Commercial Law, outlines the development of Economy and economical thinking and their influence on the law development.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVI

**K VÝVOJU OBCHODNÉHO PRÁVA
V PODMIENKACH SOCIÁLNEHO ŠTÁTU
A V PODMIENKACH EKONOMIKY ZMIEŠANÉHO TYPU**

Dušan Holub

OBCHODNÉ PRÁVO V PODMIENKACH SOCIÁLNEHO ŠTÁTU

Sociálny štát vznikol zo stretu industriálnej spoločnosti s chudobou zavinenou prvou svetovou vojnou. Tak ako sa vyvíjal kapitalizmus so svojimi pozitívnymi aj negatívnymi črtami, tak postupne vznikalo aj učenie utopického socializmu, ktorý sa stal významným teoretickým smerom, kritizujúcim kapitalizmus v prvej polovici 19. storočia. Po revolúciách v polovici 19. storočia, ktoré boli vyvolané sociálnou biedou sa socializmus stal politickou silou a sociálna otázka – neodkladnou úlohou štátu. V poslednej tretine 19. storočia vznikali strany proletárov, ktoré svojimi hrozbami a požiadavkami znova budili strach z revolúcie a snažili sa pripraviť liberalizmus o práve nadobudnutú moc.

Obyvateľstvo bolo na konci prvej svetovej vojny ohrozenejšie ako kedykoľvek predtým. K robotníkom pribudla vo vojne ochudobnená buržoázia. Milióny práceschopných mužov zahynuli vo vojne, zástupy navrátilcov zaplavovali trh práce, zatiaľ čo vysoko zadlžené európske štáty a ich priemysel zúfalo zápasili s prechodom na mierovú produkciu a hľadali nové trhy. Úspory boli stratené, vojnové pôžičky porazených štátov boli znehodnotené. *Majetek soukromé sociální péče roztál jako sníh na slunci.*¹ Núdzou trpiace obyvateľstvo, ktoré dopo-

¹ HATTENHAUER, H.: *Evropské dějiny práva*. Praha : C. H. Beck, 1998, s. 609.

siaľ žilo z úspor a zo štátneho poistenia sa so svojimi žiadosťami o pomoc obracalo na štát, ktorý bol prinútený rozšíriť svoju úlohu.

Svetová hospodárska kríza v rokoch 1929 – 1933 a jej ničivé dôsledky znamenali koniec kapitalizmu ekonomického liberalizmu. Krízu nemohla riešiť len voľná hra prírodných, resp. ekonomických zákonov. Najmä sociálne dôsledky a ich reálne politické dopady boli pre vládnucu triedu také hrozivé, že bola nútená pokúsiť sa o nejaké riešenie za pomoci štátnej reglementácie. Už sa nepreferovala osobná sloboda, ale sociálna istota. Štát začal zasahovať do hospodárstva svojej krajiny už nástupom monopolného štádia vývoja kapitalizmu, čím obmedzoval hospodársky liberalizmus. Prejavila sa však aj druhá strana mince sociálneho štátu v podobe razantne stúpajúcich finančných nákladov.

Vzniklo množstvo nových teórií dožadujúcich sa štátnej ochrany a pomoci.² S teóriou regulovaného kapitalizmu vystúpil J. M. Keynes, ktorý dospel k presvedčeniu, že politika *laissez faire* nenávratne patrí minulosti a musí ju nahradiť štátne regulovanie ekonomiky. Teoreticky zdôvodnil nevyhnutnosť štátneho zasahovania a svojou analýzou ekonomiky a hospodárskeho mechanizmu ukázal, na ktoré veličiny makroekonomického systému sa má štátne regulovanie zameriavať. Keynes prišiel k záveru, že v prípade hospodárskeho poklesu štát musí nevyhnutne zasahovať do hospodárstva, a tak zabezpečiť potrebný objem výroby a zamestnanosti. Keynesov makroekonomický model trhovej ekonomiky predpokladá, že základnou úlohou štátu je regulovať sklon k spotrebe, sklon k investíciám a sklon k preferencii likvidity, a tak regulovať celkovú úroveň spotrebiteľského dopytu, ktorý je funkciou dôchodkov a zároveň investičného dopytu, ktorý závisí nielen od rozdelenia dôchodkov na spotrebu a úspory, ale aj od výšky úrokovej miery.³ Vlády prikrčili k politike štátneho intervencionizmu. V ČSR v pokrízových rokoch do istej miery prispeli k oživeniu hospodárskeho života štátne objednávky, štátne alebo štátom podporované investície a iné štátne zásahy.

Ale ani súkromné právo nemohlo fungovať tak ako doposiaľ. Jeho liberálny základ nebol v súlade s myšlienkou sociálneho štátu. Prechod od politiky hospodárskeho liberalizmu k politike štátnej reglementácie, intervencionizmu sa v občianskom a obchodnom práve prejavil v zmene postavenia štátu.⁴ Štát vystupuje

² BEŇA, J.: *Moderné dejiny štátu a práva krajín strednej a východnej Európy* (náčrt systému). I. diel. Bratislava : VUK, 1994, s. 120.

³ LISÝ, K. a kol.: *Dejiny ekonomických teórií*. Bratislava : Iura Edition, 2003, s. 156.

⁴ *Súkromé vlastníctví bylo více než kdy jindy závislé na ochraně státu a na jeho politickém osudu. Z hlediska státu bylo jim vlastníctví propůjčováno stejně tak jako renty a zaopatřovací dávky. Výpadalo to tak, jako kdyby znovu ožilo středověké lenní zřízení, tentokrát v sekularizované podobě. Všechna práva se odvozovala seshora, to jest od státu, který logicky určoval obsah vlastníctví a stanovil, jak má vlastník vykonávat své vlastnické právo. Z jeho hlediska bylo vlastníctví občanovi pouze propůjčeno, bylo mu svěřeno do správy, takže mu mohlo být podle práva odňato, kdyby s ním svévolně či nesprávně nakládal. Boj proti subjektivnímu právu jako předstátní garanci svobody soukromého práva neměl od této doby už přestat.* HATTENHAUER, H.: cit. dielo, s. 611.

už aj ako subjekt vecných práv, vlastník majetku, aj ako subjekt záväzkových, zmluvných vzťahov. V občianskom zákonodarstve sa rozpory medzi záujmami jednotlivých vrstiev vlastníkov rieši v prospech monopolov obmedzením zásady slobodného vlastníctva, najmä k pôde. V záväzkovom práve sa pomaly objavovali predpisy obmedzujúce zmluvnú slobodu. Kvalitatívna zmena nastala v chápaní vlastníctva a v prístupe k nemu. Klasická rímskoprávna koncepcia vlastníctva ako najvyššieho, všeobecného a výlučného právneho panstva nad vecou, t. j. ako absolútneho práva, bola neudržateľná. Šíri sa sociálno-politická koncepcia solidarizmu, zameraná proti marxizmu a buržoáznemu individualizmu, hlásajúca prospešnosť vlastníctva pre celú spoločnosť, nie iba práva vlastníka, ale i jeho sociálne povinnosti. Solidarizmus sa uplatnil v podobe kresťanského a reformistického (sociálnodemokratického) solidarizmu. Pápež Pius XI. (1875 – 1939) vo svojej encyklike *Quadragesimo anno* ukázal, že cirkvi išlo o cestu k slobodnému sociálnemu štátu. Uvedená encyklika bola vydaná v roku 1931 k štyridsiatemu výročiu sociálnej encykliky *Rerum novarum*. Vtedy cirkev musela vytvoriť alternatívu k socializmu a liberalizmu a vybudovať kresťanské robotnícke hnutie.

Medzičasom sa prejavili nedostatky liberalizmu, ako aj socializmov všetkých druhov. Pápež nepochyboval o tom, že všetky snahy založené na zoštatnení výrobných prostriedkov nemajú žiadnu nádej. Na druhej strane sa v súkromnej ekonomike prostredníctvom kartelov a monopolov vytvorila taká centralizácia moci, že to hrozilo udusiť všetku súťaživosť. Pápež vysvetľoval, že je nutné zachovať súkromné vlastníctvo, ale zdôrazňoval zároveň jeho povinnosti voči spoločnosti. Štát nemal vystupovať ako podnikateľ, ale mal vymedziť zákonné medze súkromnému podnikaniu. Výnos z hospodárenia sa mal spravodlivo rozdeliť medzi kapitál a prácu.

Rozvojom akciových spoločností sa mení aj forma vlastníctva. Rozptyľuje sa sociálnopoliticky, pôsobí ako tzv. ľudový kapitalizmus. Vlastníctvo kapitálu sa oddeľuje od jeho hospodárskeho používania, od disponovania s ním.

Po vzniku Československej republiky v roku 1918 sa uskutočnila globálna recepcia rakúskeho a uhorského právneho poriadku. Obchodné právo platné na území nového štátu pozostávalo z troch historických legislatívnych blokov. Na území českej a moravskosliezskej krajiny základným prameňom obchodného práva bolo rakúske obchodné právo, predovšetkým Všeobecný obchodný zákonník z roku 1863. Na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi bol základným prameňom obchodného práva Obchodný zákon z roku 1875 – zákonný článok XXXVII a na území Hlučinska čiastočne, pokiaľ šlo o posúdenie právnych úkonov, vyhlásení a skutočností, ktoré sa stali pred 1. májom 1920, bol prameňom obchodného práva Nemecký obchodný zákonník z roku 1897.

Právny dualizmus, najmä ak sa týkal úpravy obchodných vzťahov, síce pôsobil rušivo, ale situácia v Československu nebola taká zložitá ako napr. v Poľsku, na ktorého území platili štyri právne poriadky (nemecký, rakúsky, francúzsky a ruský), alebo v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov, kde existovalo

šesť právnych oblastí. Právny dualizmus v prvej ČSR sa mal odstrániť kodifikáciou a unifikáciou. Bez unifikovaného zákonodarstva sa nemohla realizovať úplná teritoriálna integrácia nových národných štátov. Nemohol sa vytvoriť jednotný hospodársky trh. Obdobne ako v iných novovytvorených štátoch strednej a východnej Európy aj tu sa proces unifikácie prioritne uskutočňoval v oblasti verejného práva a v rámci neho v odvetví ústavného, resp. štátneho práva.⁵ Unifikácia právnych predpisov sa uskutočnila aj v oblasti obchodného a živnostenského práva. Metódou, ako sa to dosiahlo, nebola však celoštátna kodifikácia, ale presadenie českých noriem, ich platnosti aj na Slovensku.

V tej dobe vznikol aj projekt jednotného československého obchodného zákonníka. Zvláštna komisia na prípravu obchodného zákonníka bola ustanovená v roku 1930 a jej predsedom sa stal prof. Karel Hermann-Otavský.⁶ Komisia zahájila svoju prácu odbornou anketou, v ktorej zisťovala stanoviská právnikov a obchodníkov na doterajšiu úpravu. Na základe vyhodnotenia týchto pripomienok a návrhov komisia začala spracovávať návrh zákonnej osnovy.⁷ Práce na unifikačnom návrhu pokračovali pomaly, lebo komisia musela počkať na návrh koncepcie občianskeho zákonníka, ktorý bol koncom 30. rokov dopracovaný do podoby vládneho návrhu.⁸

Pred okupáciou Čiech a Moravy boli dokončené len práce na prvej a druhej knihe návrhu. Prvá kniha mala upraviť postavenie obchodníkov, výkon obchodných živností a niektoré ďalšie otázky s tým súvisiace. Navrhovaná úprava sledovala jednak obmedzenie predmetovej pôsobnosti obchodného zákonníka len na činnosť obchodníkov so zámerom vylúčiť absolútne obchody, jednak rozšírenie subjektívnej pôsobnosti zákonníka tak, že pojem obchodník bol rozšírený o tzv. fiktívnych obchodníkov. Osnova druhej knihy obsahovala úpravu verejnej obchodnej spoločnosti, komanditnej a tichej spoločnosti. Reformné návrhy, ktoré sa týkali kapitálových spoločností, neprekročili úroveň diskusných úvah. V ich rámci sa zdôrazňovalo, že pri novej úprave akciových spoločností pôjde najmä o ochranu záujmov akcionárov. Reforme úpravy spoločnosti s ručením obmedzeným sa venoval II. zjazd československých právnikov v Brne roku 1925. Pri revízii úpravy spoločnosti s ručením obmedzeným sa v návrhu kládol dôraz na zdokonalenie právnej ochrany jej veriteľov. Na otázky novelizácie československého akciového práva sa zamerlal v roku 1930 v Bratislave III. zjazd československých právnikov. Pri novej konštrukcii družstevného práva sa uznávalo, že reforma je nutná, ale koncepcia nebola rozpracovaná. Úprava obchod-

⁵ BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica : PF UMB Banská Bystrica, 2001, s. 28.

⁶ *Právnik*, 1930, s. 36, reakčná správa.

⁷ HERMANN-OTAVSKÝ, K.: Problém mezinárodní unifikace obchodního práva. In: *Právnik*, 130, s. 537 a nasl.

⁸ *Unifikácia v oblasti obchodného práva nebola v Československej republike tak aktuálna ako kodifikácia občianskeho práva. Prípravy československého obchodného zákonníka zaostávali za prípravou občianskeho kódexu nielen z dôvodu relatívne zhodnej úpravy v oboch častiach republiky, ale i preto, že riešenie mnohých otázok predovšetkým záväzkového práva záviselo od ich definitívnej úpravy v občianskom zákonníku*. SCHROTZ, K.: Sjednocení práva soukromého. *Právny obzor*, XX/1937, s. 665.

ných zmlúv v návrhu nebola.⁹ Ďalšie práce na príprave obchodného zákonníka sa však vzhľadom na vonkajšie ohrozenie republiky fakticky skončili.¹⁰ Okupáciou Čiech a Moravy a vznikom Slovenského štátu sa právny vývoj v oboch častiach republiky oddelil. Vo sfére obchodného práva nenastali zásadné zmeny s výnimkou novej úpravy zmenkového a šekového práva, ktorá bola kodifikovaná na Slovensku, ako aj v Protektoráte v roku 1941. Okrem toho na obchodné právo negatívne pôsobil aj vojnový stav a ním podmienený administratívny dohľad nad hospodárskym životom.

OBCHODNÉ PRÁVO V PODMIENKACH EKONOMIKY ZMIEŠANÉHO TYPU

Obdobie od konca druhej svetovej vojny bolo výrazne poznamenané socializačným trendom v Európe, ktorý sa prejavil vo víťaznej eufórii nad fašizmom. Liekom pre vojnu zdevastované hospodárstvo mala byť socializácia a určité plánovité riadenie hospodárstva štátom. Prejavmi socializácie boli vlády Národného frontu, znárodňovanie veľkopriemyslu a veľkokapitálu. V Československu sa zásahy do vlastníckych vzťahov uskutočnili na základe programu prvej povojnovej vlády, ktorý bol vyhlásený 5. 4. 1945 na oslobodenom území v Košiciach. Na základe Košického vládneho programu sa tieto zásahy realizovali tromi formami: zavedením národných správ, konfiškáciou nepriateľského majetku a znárodnením.

Vytvorila sa ekonomika zmiešaného typu – viacsektorová ekonomika. Tvoril ju znárodnený štátny socialistický sektor, súkromnokapitalistický sektor, malovýrobný sektor a družstevný sektor. Okrem klasických inštitútov obchodného práva postupne sa začali presadzovať štátnoregulačné formy a nástroje, vyplývajúce z pokračujúcich znárodňovacích procesov a z existencie celkom nových hospodárskych subjektov – národných podnikov a jednak z uplatňovania metód hospodárskeho plánovania. Pre vývoj v Československu v prvých povojnových rokoch je charakteristické, že na jednej strane ľudovodemokratický štát vydal celý rad hospodárskych právnych predpisov ktorými konštituoval národné podniky a normatívne riešil celý systém riadenia a plánovania, a na druhej strane dočasne ponechal v platnosti staré občianskoprávne, prípadne obchodnoprávne normy, ktorými sa čiastočne regulovali záväzkové vzťahy. Skutočnosť, že u nás vznikol socialistický sektor v národnom hospodárstve, výrazne zmenila celú

⁹ *Osnova nového obchodného zákona, vypracovaného Ministerstvom spravodlivosti v Prahe a publikovaná na jar roku 1937 nebola kódexom obchodného práva, ale len jeho torzom.* VIKTORY, N.: K unifikácii obchodného práva. *Právny obzor*, 1946 – 1947, s. 81.

¹⁰ O práci na osnove nového Obchodného zákonníka informuje napr. SMITEK, J.: K legislatívnej činnosti Karla Hermanna-Otavského. In: *Kniha o Karlu Hermannu-Otavském*. Praha : Sborník věd právnických a státních, 1936. O dokončených častiach osnovy podrobne referuje VÁŽNÝ, F.: Základní pojety obchodního práva v osnově nového obchodního zákona. *ČPSV*, 1939, s. 284 a nasl.

štruktúru majetkových, najmä záväzkových vzťahov subjektov ekonomickej aktivity. Právne úpravy ľudovodemokratického štátu zakotvili nové právne inštitúcie, vyplývajúce zo zmien v ekonomike. V národnom hospodárstve sa postupne začali presadzovať nové ekonomické kategórie, ako je plán, chozraščot a hospodárska zmluva, a utváral sa ich normatívny základ. V sústave hospodárskych vzťahov sa postupne vytvárala ucelená oblasť plánovite riadenej hospodárskej činnosti a spolupráce socialistických subjektov ekonomickej aktivity. Právnym výrazom uskutočnených zmien v politicko-mocenskej, ekonomickej a sociálnej oblasti bolo prijatie Ústavy 9. mája 1948, ktorá rešpektovala existenciu viacerých ekonomických sektorov v hospodárskej štruktúre spoločnosti.

Základom vtedajšieho systému ekonomického riadenia a hospodárskej politiky bola téza, že tovarové vzťahy a zákon hodnoty sú cudzími prvkami v ekonomike socializmu, ktoré treba obmedzovať a potlačovať. Druhou tézou bolo, že plánovitá práca je pracou bezprostredne spoločenskou. Preto sa nepripúšťala možnosť, že zákon hodnoty by mohol byť regulátorom výroby. Nepripúšťala sa ani možnosť, že spoločnosť práce sa musí overovať prostredníctvom trhu. Plánovitosť a tovarové vzťahy sa chápali protikladne. Akékoľvek zdôraznenie významu hodnotových vzťahov v socialistickej ekonomike sa považovalo za zdôrazňovanie živelnosti a anarchie.¹¹ Vzťah medzi zákonom hodnoty a plánom sa chápal antagonisticky: zákon hodnoty ako regulátor výroby je kapitalizmus, plán je socializmus. Takýto netovarový prístup k socialistickej výrobe a k socialistickým výrobným vzťahom bol nereálnym, dobovo podmieneným a zidealizovaným odrazom skutočnej ekonomickej štruktúry spoločnosti, ktorý mal vplyv aj na chápanie úlohy práva v oblasti ekonomiky.

Cieľom socializácie práva v ekonomickej oblasti bolo prinútiť podniky k tomu, aby sa správali spôsobom, ktorý vyžaduje riadiace centrum. Poznatky o ich skutočnom správaní sa viedli zákonodarcu k úsiliu donútiť sankciami podniky k zmene ich správania v smere, ktorý určovalo centrum, a tak právne normy modelovali neexistujúce situácie. Obsahom práva postupne prestávalo byť skutočné materiálne bytie spoločnosti a postupne sa ním stala predstava spoločnosti o sebe.¹²

¹¹ *Při práci na našem občanském zákoníku v letech 1948 až 1950 bylo jasné, že není možno použít pro úpravu vztahů socialistických organizací obchodního práva, založeného na živelné působnosti hodnotového zákona, jako jediného regulátora proporcí rozdělování práce v celospolečenském měřítku za kapitalismu. Anarchie a bezplánovitost hospodářských vztahů, typická pro vztahy mezi kapitalistickými podnikateli, byla nahrazena plánovitým řízením hospodářství a koordinací vzájemných vztahů rozdělování práce v rámci společenského socialistického vlastnictví.* STUNA, S.: K otázce kodifikace majetkových práv občanů a hospodářských práv a povinností socialistických organizací. In: *Socialistická zákonost*, 1960, s. 227.

¹² *Je dostatečně známo, že většina dosavadních národohospodářských plánů v ČSSR byla pouze málo přesným odrazem všech objektivních a technických zákonitostí. Svědčí o tom mimo jiné velmi časté změny v pětiletých plánech, jakož i to, že třetí pětiletý plán musel být po krátké době zrušen, neboť neodpovídal reálným možnostem společnosti. Tedy přecenění subjektivní stránky v plánování a podcenění jejího objektivního obsahu vedlo k tomu, že výsledek takové plánovací činnosti je pro společnost nejen naprosto nepotřebný, ale naopak jeho realizace vyvolává velké poruchy ve výrobě a ohrožuje její chod. Jestliže takové nedokonalé plány byly vyhlášeny ve formě právních zákonů, pak tyto zákony byly mnohem více výrazem určité společ-*

Socializácia práva znamenala zmenu funkcie štátu vo vzťahu k právu v tom zmysle, že štát vytváral právne normy preto, aby prinútil subjekty k takému správaniu, ktoré považoval za žiaduce, bez ohľadu na vôľu subjektov, ktoré sa podľa týchto noriem mali správať. Na rozdiel od takéhoto modelu pre súkromnoprávnu úpravu je charakteristické, že právom sa stávajú normy, ktoré vznikli buď živelne v praxi, alebo sú zákonodarcom ustanovené tak, aby čo najviac zodpovedali existujúcim alebo skôr sa vyvinutým vzťahom, ktoré zákonodarca len koriguje alebo usmerňuje. V tom je zásadný rozdiel medzi súkromnoprávnou úpravou a socialistickou hospodárskoprávnou úpravou.

Z hľadiska súkromnoprávnej regulácie bol v našom právnom vývoji zlomom občiansky zákonník z roku 1950. Nový Občiansky zákonník č. 151/1950 Zb. zrušil Všeobecný občiansky zákonník (ABGB) z roku 1811, Všeobecný „rakúsky“ obchodný zákonník z roku 1863 a Uhorský obchodný zákon z roku 1875. Ponechal síce v platnosti živnostenský zákon, ktorý zrušil až Zákonník práce v roku 1965. O ideologickom zameraní Občianskeho zákonníka z roku 1950, ktorý sa zrodil ako jeden z najvýznamnejších produktov právnickej dvojročnice 1948 – 1950, rozhodla Ústava 9. mája. Ústava 9. mája 1948 deklarovala dosiahnuté výsledky a s nimi spojené premeny po roku 1945. Jednými z najpodstatnejších boli premeny v ekonomickej sfére.¹³

Článok XII Ústavy 9. mája a kapitola 8 o hospodárskom zriadení stanovili, že základom hospodárskej sústavy sa stalo znárodnenie nerastného bohatstva, priemyslu, veľkoobchodu a peňažníctva, ako aj vlastníctvo pôdy podľa zásady, že pôda patrí tým, kto na nej pracujú. Vlastníctvo sa podľa ústavy stalo vzťahom medzi ľuďmi, určeným hospodárskou a spoločenskou štruktúrou novej spoločnosti. Vládnuca komunistická strana si bola vedomá, že Občiansky zákonník musí predovšetkým jasne zakotviť nové vlastnícke pomery, ktoré vznikli po februári 1948. Návrh Občianskeho zákonníka bol po rozprave prijatý väčšinou poslancov Národného zhromaždenia.¹⁴ V zbierke zákonov bol Občiansky zákonník vydaný dňa 23. 11. 1950 v čiastke 60, vyhlásený bol pod číslom 141/1950 Zb. a jeho účinnosť bola stanovená na 1. 1. 1951.

Občiansky zákonník z roku 1950 vznikol za situácie, keď charakteristickým rysom vtedajšej ekonomiky bola existencia viacsektorovej ekonomiky. Z tohto dôvodu zákon musel rešpektovať všetky uvedené rôznorodé a na úplne odliš-

lečenské vôle než zprostředkovaným odrazem sociálně ekonomické reality. A jejich škodlivost se v tomto případě naprosto jasně a bezprostředně projevuje. SELUCKÁ, M.: Socialistická zbožní výroba, právo a ekonomické řízení. In: *Právník*, 5/1965, s. 427.

¹³ *Nové občanské právo není pouze reformou starého, nýbrž ve své podstatě, formou i obsahem právní nadstavbou zcela rozdílných ekonomických podmínek, ke kterým dospěla již naše lidová demokracie.* Z prejavu Z. Fierlingera na celoštátnej konferencii JČSP 14. X. 1950. *Právník*, 1950, s. 430.

¹⁴ *Právě parlamentní rozpravy k předloze občanského zákonníku využila vládní moc k manifestaci politické síly a k ideologické ofenzivě, která měla přesvědčit o správnosti nově nastoupeného politického směru. Proto se projednávání vládního návrhu zákona odehrávalo manifestačně spíše v rovině politické než věcné.* DVOŘÁK, J.: Vývoj občanského práva. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989.* Sborník příspěvků. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2004, s. 472.

ných princípoch postavené ekonomické vzťahy, každý z nich musel vyjadriť zvlášť a musel dbať na to, aby jeho ustanovenia boli použiteľné pre každý z uvedených sektorov. Socialistické vlastníctvo sa stalo základom nového Občianskeho zákonníka. Podobne ako po socialistickej revolúcii v Rusku aj v Československu sa vytvoril nový typ vlastníctva – socialistické spoločenské vlastníctvo. Cieľavedome bolo zlikvidované predchádzajúce nemarxistické poňatie vlastníctva ako neobmedzeného právneho panstva, vzťahu človeka k veci a podľa sovietskeho vzoru sa ustanovil teoretický pojem vlastníctva ako spoločenského vzťahu, ako právo jednotlivca alebo kolektívu používať výrobné prostriedky vo svojej moci, vo svojom záujme na základe sústavy triednych pomerov existujúcich v danej spoločenskej sústave a v súlade s touto sústavou. Tento nový prístup, ktorý vychádzal z marxisticko-leninského učenia o štáte a práve, znamenal prerušenie kontinuity s predchádzajúcim stavom. Rozhodujúcim princípom úpravy štátneho vlastníctva bol princíp „jednoty moci a vlastníctva“, ktorý vyjadroval dvojakú povahu socialistického štátu, jednak ako nositeľa moci a zároveň ako vlastníka majetku, s ktorým podniky hospodárili. Socialistická jednota moci a vlastníctva, podmienená kolektivizáciou a systémom centrálného plánovania, znamenala odstránenie súkromného vlastníctva, slobodného trhu a pohltie občianskej spoločnosti štátom.

Vo sfére ekonomiky sa socialistický štát stal nielen regulátorom, ale aj monopolným vlastníkom výrobných prostriedkov, kontrolórom, plánovačom a nakoniec aj odberateľom. Bol výlučným organizátorom ekonomického života. Podnikanie sa postupne stalo výhradným právom štátu. Štát si vytváral organizácie ako svoje nástroje, ktoré vykonávali jeho vlastnícke právo. Na to, aby národný majetok slúžil svojmu spoločenskému poslaniu, najmä na plnenie jednotného hospodárskeho plánu, štát zveruje jeho časti národným a komunálnym podnikom alebo iným socialistickým právnickým osobám. Tieto organizácie neboli vlastníkami a ich podnikanie sa neopieralo o vlastníctvo, ale o mocenské väzby na štát.

Úprava záväzkového práva bola postavená tiež na nových princípoch. Občiansky zákonník počítal s tým, že najčastejším prípadom zmluvných vzťahov v spoločnosti, v ktorej sú základné výrobné prostriedky v rukách štátu, budú zmluvy uzatvárané medzi podnikmi plniacimi úlohy štátneho plánu. Tieto zmluvy mali svojim významom prevýšiť ostatné klasické občianskoprávne zmluvy. Preto § 212 Občianskeho zákonníka používa pojem hospodárske zmluvy, pod ktorými rozumie zmluvy prispôbené potrebám hospodárskeho plánovania, ktorými sa zabezpečuje vykonávanie jednotného hospodárskeho plánu. Občiansky zákonník mal priamo platiť aj pre oblasť hospodárskych vzťahov medzi socialistickými organizáciami. Ďalší vývoj ukázal, že použitie Občianskeho zákonníka na vzťahy medzi socialistickými organizáciami nevyhovuje a že je treba urobiť zvláštnu právnu úpravu. Oddelenosť legislatívnych úprav bola neskôr ukončená vydaním zákona č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami, ktorý na minimálnu mieru obmedzil po-

užiteľnosť Občianskeho zákonníka na vzťahy medzi socialistickými organizáciami. Nová úprava občianskoprávných vzťahov sa premietla aj do úpravy právnických osôb. Právnické osoby socialistického typu sa stali operatívnymi správami národného majetku.

Právo rýchlo nasledovalo politické a mocenské rozhodnutia. Dôvodová správa k Občianskemu zákonníku zdôrazňovala, že nový Občiansky zákonník stiera rozdiel medzi Občianskym zákonníkom a obchodným právom, a preto vo svojom dôsledku nepreberá obchodné právo. Obchodné právo zaniklo. Väzba s minulým právnym vývojom sa pretrhla. Od občianskeho práva sa začína oddeľovať špeciálna úprava regulácie novo konštituovanej socialistickej ekonomiky.¹⁵

Nastúpilo obdobie budovania hospodárskeho práva. Od súkromného práva sa oddeľuje verejnoprávna regulácia ekonomiky. Vzniká odvetvie právnej regulácie, ktorá v novej disciplíne hospodárskeho práva využíva pre verejnoprávne vzťahy pôvodne súkromnoprávne prostriedky.

Recenzent: doc. JUDr. Mikuláš Sabo, CSc.

Súhrn

Autor sa vo svojom príspevku zaoberá vývojom obchodného práva v podmienkach sociálneho štátu a v podmienkach ekonomiky zmiešaného typu. Na pozadí politického vývoja a ekonomického myslenia načrtáva ich vplyv na právny vývoj v sledovanom období. Autor ďalej analyzuje základné tézy systému ekonomického riadenia a hospodárskej politiky v podmienkach ekonomiky zmiešaného typu na našom území a ich prienik do právnej úpravy ekonomických vzťahov. Príspevok končí zánikom obchodného práva na našom území v roku 1950, keď bola pretrhnutá väzba s minulým právnym vývojom a nastúpilo obdobie budovania hospodárskeho práva.

Zusammenfassung

Der Autor befasst sich in seinem Artikel mit der Entwicklung des Handelsrechts in den Bedingungen eines sozialen Staates und in den Bedingungen der Mischwirtschaft. Im Hintergrund der politischen Entwicklung und des ökonomischen Denken kontinuiert seinen Einfluss auf die Rechtsentwicklung in der verfolgten Zeiten. Als nächstes analysiert der Autor die Grundideen vom System der ökonomischen Führung und Wirt-

¹⁵ *Občanský zákoník z roku 1950, který v podstatě také byl jen přizpůsobením starého práva novým potřebám, jistě byl užitečným dílem a měl význam pro budování základů socialismu. Avšak úprava hospodářských vztahů šla mimo tento zákoník.* ČAPEK, K. – KVASNIČKA, V.: O československý hospodářský zákoník. *Právník*, 7/1963, s. 572.

schaftspolitik in den Bedingungen der Mischwirtschaft auf unserem Gelände und ihren Durchgriff in die Rechtsregelung der ökonomischen Beziehungen.

Der Beitrag endet mit dem Zusammenbruch des Handelsrechts auf unserem Gelände im Jahr 1950, wann die Gebinde mit der vorigen Rechtsentwicklung zerreißt wurde und ist die Epoche des Aufbaus von der Wirtschaftsrechts angetreten.

Summary

The author in his contribution deals with the development of the Commercial Law in conditions of social state and in conditions of intermingled economic types. On the background of the political and economic way of thinking he sketches their effect on the law development in the studied period.

Author also analyzes basic propositions of the system of economic management and economic politics in conditions of intermingled economic types in our region and its intersection to the legal modification of economic relations. The contribution ends with the extinction of the Economics Law in our country in 1950 when the relation between the past law development was broken and the period of constructing of the Economics Law.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVI

PROBLEMATIKA POĽNOHOSPODÁRSTVA V PODMIENKACH GLOBÁLNEJ EKONOMIKY

Dušan Masár

Z historického pohľadu a zo strategických dôvodov je poľnohospodárstvo osobitým odvetvím ekonomiky. Prakticky všetky vlády priemyselne vyspelých krajín a aj niektorých menej rozvinutých, zasahujú do poľnohospodárskeho sektora v snahe modifikovať jeho smerovanie, regulovať produkciu a obchodnú výmenu. Oprávnenie na intervencie vlády zvyčajne čerpajú z presvedčenia, že inštitucionálne usporiadanie skôr pohne toto odvetvie želaným smerom než trhový mechanizmus voľnej hospodárskej súťaže. Cieľom štátnych zásahov je najmä: želanie udržať určitý stupeň sebestačnosti krajiny v ponuke potravín kvôli riziku prerušenia alebo obmedzenia dodávok zo zahraničia, napríklad pri vojnovom konflikte či prírodných katastrofách – tzv. potravinová bezpečnosť. Druhým dôvodom zabezpečovania dopytu po poľnohospodárskych výrobkoch z domácich zdrojov je šetrenie devízových prostriedkov. Vlády jednotlivých krajín podporujú poľnohospodárstvo so zámerom stabilizovať ceny potravín na prijateľnej úrovni pre spotrebiteľov i výrobcov ako nástroja na znižovanie chudoby a núdze. Štáty uskutočňujú intervencie do oblasti poľnohospodárstva aj so zámerom vylepšiť jeho efektívnosť a produktivitu, teda nástrojov zvýšenia rastu príjmov pestovateľov a spracovateľov poľnohospodárskych surovín. Prevládajúcim zdôvodnením štátneho dirigizmu v poľnohospodárskej výrobe je vyššia miera rizika v porovnaní s priemyselnými odvetviami a skutočnosť, že trhové hospodárstvo poskytuje len obmedzené mechanizmy ochrany pred týmto rizikom. Ospravedlnením intervencií v poľnohospodárstve je poznanie o neúspešnosti trhového mechanizmu pri šetrení prírodných zdrojov a naplnení cieľov

ochrany životného prostredia a obnovy a údržby krajiny. Stále existujú výrazné rozdiely medzi záujmami farmárov a širokej verejnosti, pokiaľ ide o využívanie pôdy, vodných zdrojov, v otázkach znečisťovania umelými hnojivami a pesticídmi a vo vlastníckych vzťahoch k pôde. Poľnohospodársky sektor sa v porovnaní s ostatnými odvetvami vyznačuje veľkým počtom drobných podnikateľských subjektov (rodinných hospodárstiev), prakticky neobmedzeným vstupom nových konkurentov na trh a vo všeobecnosti s rovnakou ponukou tovarov. V súvislosti s nevyspytateľnosťou počasia je veľmi zložitá odhadovať vývoj ponuky a cien potravinárskych výrobkov vo väzbe na sezónnosť. Okrem ekonomických problémov vlády musia pri plánovaní a strategickom rozhodovaní brať do úvahy aj sociálne faktory. Obrábanie pôdy a chov hospodárskych zvierat predstavuje pre určitú časť obyvateľstva jediný spôsob obživy a súčasne spôsob života. Vlády mnohých krajín sveta sú presvedčené, že vidiecke obyvateľstvo vytvára formy sociálnych vzťahov založených na tradičných hodnotách sociálnej solidarity a vzájomnej spolupatričnosti. Zvláštnosťou poľnohospodárstva sú nižšie a v porovnaní s inými odvetvami veľmi sa meniace príjmy producentov a spracovateľov, ktorých miera rastu zaostáva za priemernými úrovňami v každej krajine. Štátne zásahy do agrosektora sa často obhajujú na základe predpokladu nerovnomernej distribúcie národného dôchodku. Efektívnosť poľnohospodárskej výroby vo veľkej miere determinujú prírodné podmienky (výkyvy počasia, výskyt škodcov a ochorení plodín). Poľnohospodársky sektor je úzko naviazaný na potravinárstvo a chemický priemysel (výroba hnojív) a vzájomne sa ovplyvňujú. V dlhodobom trende prenikajú do novodobého poľnohospodárstva technologické zmeny a moderné výrobné postupy, ktoré obmedzujú potrebu ornej pôdy a znižujú dopyt po pracovných silách. V dlhšom časovom horizonte sa dopestúva väčšia úroda s nižšími nákladmi. Hoci klesajú jednotkové náklady, paradoxne to pri poľnohospodárskych podnikoch nevyúsťuje do väčších ziskov ani sa nepremiata do vyšších miezd pracovníkov, ale odráža sa to v poklese cien poľnohospodárskych výrobkov. Je to v ostrom protiklade k priemyselnej výrobe, kde sa technické inovácie nepremiatajú automaticky do nižších spotrebiteľských cien. Mnohé potravinárske výrobky podliehajú skaze a je zložitá a nákladná vytvárať zásoby voči výkyvom dopytu.

Štátne intervencie si kladú za cieľ minimalizáciu výkyvov produkcie a stabilizáciu cien. Uplatňované stratégie sa líšia účinnosťou a dopadmi na rozdelenie príjmov z poľnohospodárskej činnosti a prerozdelenie zdrojov. Opatrenia, ktoré chránia cenu určitého poľnohospodárskeho produktu alebo potravinárskeho výrobku, buď priamo zaplatí spotrebiteľ v podobe spotrebných daní či dane z pridanej hodnoty, alebo si vyžadujú transfery zo štátneho rozpočtu. V tomto druhom prípade sa ťarcha výdavkov na štátne zásahy na trhu prenáša na všetkých daňových poplatníkov. S cieľom ochrániť domácu agroprodukcii štáty často zavedú reštriktívne opatrenia a obchodné bariéry na dovoz.

V prvej polovici minulého storočia sa väčšina poľnohospodárskych produktov vo vyspelom svete predávala na otvorených trhoch. Produkty sa dopravovali

zo skladov alebo z centralizovaných nákupných centier a farmári boli za svoje dodávky vyplácaní v bežných cenách. Základným princípom fungovania vtedajšieho systému bolo to, že veľké objemy štandardizovaných komodít „sa presunuli“ na trh cez potravinovú vertikálu takým spôsobom, aby sa minimalizovali náklady prvovýrobcov. Tento systém fungoval tak dlho, kým sa spotrebiteľia snažili uspokojovať len minimum požiadaviek na potraviny, t. j. dostať „nejaké“ produkty do „menu“ dňa vo svojich kuchyniach.

Dnes mnohí spotrebiteľia majú k dispozícii širokú škálu sortimentu – od základných potravín v supermarketoch až po reštauračné služby. V rozšírenom trhu EÚ slovenskí výrobcovia musia rátať aj s rôznymi skupinami spotrebiteľov so špecifickými charakteristikami (starnúci obyvatelia únie, väčšia etnická diverzita a väčšie reálne príjmy), ktoré sú rozhodujúcimi faktormi dopytu po poľnohospodárskych a potravinárskych produktoch. Dnes pod časovým tlakom pracujúci spotrebiteľia vynakladajú prostriedky zo svojich vysokých príjmov na sofistikované produkty, ktoré im zaručia ich vysokú kvalitu, rozmanitosť a hodnotu.

Meniace sa preferencie spotrebiteľov v spojení s technologickým pokrokom s inými hospodárskymi zmenami ponúkajú agropodnikom nové možnosti. Pochopenie rozmanitých preferencií spotrebiteľov vystupuje do popredia a stáva sa hnacou silou „presunu“ produktov cez potravinovú vertikálu. Výzvou pre celú vertikálu dnes je, aby sa tieto preferencie vysielali späť do systému, aby sa zapracovali do výrobného procesu efektívnym spôsobom.¹

Mnohé zmeny v rámci potravinovej vertikály nie sú viditeľné pre spotrebiteľov. Tie sa v podstate premietajú cez variantné druhy, kvalitatívne a kvantitatívne zmeny ponúkaných potravín, čiže hlavnou výzvou podnikov pôsobiacich v rámci potravinovej vertikály je nielen vyrábať a rozvíjať veľké množstvo produktov, ale aj dopraviť požadované produkty k veľkoobchodateľom a supermarketom včas, v požadovanom množstve a za nízke ceny.

Činnosť poľnohospodárskych podnikov musí odzrkadliť dynamiku potravinárskeho systému, ktorému slúži. Udržať krok s rôznymi meniacimi sa požiadavkami a preferenciami zákazníkov je čoraz ťažšie. Farmy sa dnes špecializujú na určité typy poľnohospodárskych produktov, pričom používajú najnovšie technológie.

Dnešní farmári musia zabezpečiť komodity v požadovanom množstve a kvalite, aby uspokojovali potreby veľkých spracovateľov, ktorí vyrábajú značkové produkty a medziprodukty pre rôzne podniky v sektore služieb. Mnohí spracovatelia teraz vyprodukujú výrobky presne podľa špecifických požiadaviek veľkoobchodných reťazcov. Aby sa dosahovala uniformita produktov, mnohí spracovatelia požadujú väčšiu kontrolu nad agrotechnickými postupmi,

¹ CIAIAN, P. – SWINNEN, J. F. M.: Land Market Imperfections and Agricultural Policy Impacts in the New EU Member States : A Partial Equilibrium Analysis. In: *American Journal of Agricultural Economics*, Vol. 88, 2006, Issue 4, p. 799-815.

biologickými a technologickými procesmi rastlinnej a živočíšnej výroby. V súčasnosti je vo vyspelom svete bežné, že spracovatelia dbajú napríklad na proces zavlažovania, hnojenia v oblasti rastlinnej výroby alebo na chov hospodárskych zvierat v oblasti živočíšnej výroby, s cieľom zabezpečiť prísnu kontrolu výrobného procesu už od prvovýrobcov.²

Čoraz väčší segment spotrebiteľov sa stará nielen o to, čo sa vyrába, ale aj o to, ako sa vyrába príslušný produkt. Čoraz častejšie vyskytujúce sa nápisy na obaloch potravín o ekologických produktoch a pod. predstavujú snahu výrobcov odpovedať na preferencie spotrebiteľov mať „čisté svedomie“. Spotrebiteľia sú dnes ochotní platiť viac za potraviny s ekologickým nápisom na obale, pretože tieto značky signalizujú, že príslušný potravinársky výrobok spĺňa isté ekologické a spoločenské štandardy.

Niektoré spoločnosti vyrábajúce geneticky modifikované potraviny – GMO sa snažia vypestovať semená plodín, ktoré by mali vyhovieť špecifickým preferenciám zákazníkov, ako napríklad zlepšená chuť, zdravosť a čerstvosť. Tieto úpravy zabezpečujú zachovávanie a identifikáciu špecifickosti produktov, čo predstavuje dodatočné náklady na marketing príslušných poľnohospodárskych produktov.

Obavy laickej i odbornej verejnosti v súvislosti s kvalitou a bezpečnosťou potravín kladie nároky na proces „identifikácie“ zdrojov a obsahu potravinárskych produktov. Tieto obavy verejnosti „tlačia“ potravinárske firmy, aby zabezpečovali čo najúplnejšie informácie o ich výrobných vstupoch a výrobnom procese. V dôsledku toho sa zavádzajú nové technológie, napríklad na elektronickú identifikáciu zvierat.

Otvorené trhy môžu byť menej efektívne pri výmene produktov, ktoré sú diferencované alebo si vyžadujú zachovanie špecifickej identity kupujúcich a predávajúcich. Aby boli farmári úspešní pri uspokojovaní nových a rozmanitých požiadaviek zákazníkov, môžu sa spojiť so špecifickými obchodnými partnermi prostredníctvom kontraktov, partnerstiev alebo možno aj cez vertikálnu integráciu. Vertikálna integrácia v potravinárstve predpokladá vlastníctvo poľnohospodárskej produkcie a jednotlivých etáp spracovateľského procesu jednou spoločnosťou, od prvovýroby cez spracovanie medziproduktov až po balenie konečného produktu.

Dokonca sa v súčasnosti pre niektoré odvetvia poľnohospodárskej a potravinárskej výroby stavajú kontrakty čoraz dôležitejším nástrojom pri nadväzovaní užších obchodných spojenectiev. Problémy monitorovania kvality a celého výrobného procesu vyžadujú, aby spracovatelia monitorovali produkciu, získavali certifikáciu od tretej strany alebo kontrolovali vstupy do výroby. Napríklad v poľnohospodárskej výrobe je zložité identifikovať a overovať vizuálnou inšpekciou genetické náležitosti chovu zvierat alebo či boli kŕmené organickým

² POKRIVČÁK, J. – MARCINCIN, A.: *Economic Policy in Slovakia in 2000 – 2001*. Bratislava : Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, 2002, s. 129-158.

krmivom či iné kvalitatívne aspekty výroby. Z toho dôvodu spracovatelia môžu vstúpiť do kontraktuálneho vzťahu s prvovýrobcami, aby získali dodatočnú kontrolu nad prvovýrobou a jej procesmi.

Farmári sa môžu spojiť aj s cieľom zabezpečiť spoločnú kontrolu nad výrobným procesom potravín vo vyšších segmentoch potravinovej vertikály, t. j. výroba, marketing cez niektoré stupne spracovateľského procesu. Takéto družstvá „novej generácie“ umožnia poľnohospodárom, aby odpovedali na požiadavky spotrebiteľov, ako aj získať väčší podiel z príjmov realizovaných produktov. Potravinársky sektor prináša nové výzvy a riziká, a to tak pre poľnohospodárskych prvovýrobcov, ako aj pre spracovateľov a distribútorov. Na druhej strane, tieto výzvy prinášajú aj príležitosti, ktoré budú aspoň také rozmanité, ako sú požiadavky dnešných spotrebiteľov.

Riziko je súčasťou podnikania. S rastúcou dynamikou a komplexnosťou podnikateľského prostredia, s častejším výskytom negatívnych vplyvov, ako je vplyv poľnohospodárskej politiky, globálnej a národnej ekonomiky, globálneho otepľovania, s rastúcou konkurenciou a so vznikom rýchle sa rozvíjajúcich globálnych spotrebiteľských trhov rastie počet a intenzita rizikových faktorov, ktoré môžu mať nepriaznivé dopady na podnik a jeho hospodárske výsledky.³

Existuje niekoľko dôvodov, prečo sa zaoberať riadením rizík v poľnohospodárstve. Prvý z nich je ten, že poľnohospodárstvo je surovinovou základňou pre výrobu potravín, preto by škody v poľnohospodárstve mohli znamenať ohrozenie potravinovej bezpečnosti a problémy v oblasti zamestnanosti. Druhý – podnikanie v poľnohospodárstve má riziká, ktoré súvisia so špecifickými rysmi celého odvetvia (biologický charakter produkcie, významný vplyv počasia a prírodných katastrof, nízka cenová a dôchodková pružnosť na agrárnych trhoch, obmedzená skladovateľnosť poľnohospodárskych produktov, sezónnosť produkcie atd.). Poľnohospodárstvo je preto chápané ako jedno z odvetví s najvyššou mierou rizika. A tretí dôvod: mnohí poľnohospodári majú averziu voči podnikateľskému riziku, čo sa prejavuje preferovaním istého výsledku pred výsledkom neistým s rovnakou očakávanou hodnotou.

Riadenie rizík v poľnohospodárstve bude stále aktuálnejšou témou, hlavne kvôli klimatickým rizikám, liberalizácii zahraničného obchodu a zmenám v agrárnych politikách, ktoré zvýšia kolísanie cien.⁴

Podnikateľské riziko možno definovať tak, že skutočne dosiahnuté hospodárske výsledky podnikateľskej činnosti sa budú odchyľovať od výsledkov predpokladaných, pričom tieto odchýlky môžu byť:

1. žiadúce (smerom k vyššiemu zisku), alebo nežiadúce (smerom k strate)
2. rôzne veľkosti odchýlok od malých až k odchýlkam veľkého rozsahu – výrazný podnikateľský úspech či neúspech.

³ ŠPIČKA, J.: *Řízení podnikatelských rizik v zemědělství (Informační studie)*. Praha : Výzkumní ústav zemědělské ekonomiky, 2006.

⁴ ŠPIČKA, J.: cit. dielo.

Za najvýznamnejšie druhy rizík, ktoré determinujú rozhodovanie a hospodárenie v poľnohospodárstve, možno považovať tieto riziká:

Riziká personálne – riziko smrti alebo zranenie podnikateľa v poľnohospodárstve alebo jeho zamestnancov, riziko zlyhania manažmentu i radových zamestnancov a pod.

Riziká majetkové – riziká spojené s krádežou, požiarom alebo s inou stratou, resp. so znehodnotením vybavenia, stavieb alebo ostatného majetku užívaného v poľnohospodárstve.

Riziká produkčné, ktoré možno rozdeliť na poistiteľné a nepoistiteľné. Medzi poistiteľné riziká patria napríklad riziká extrémnych dažďov, teplôt vzduchu, krupobitia, víchrice, zosuvu pôdy, riziko hromadných chorôb zvierat a pod. Do nepoistiteľných rizík radíme napríklad nadmerný výskyt hrabošov, napadnutie porastu chorobami a škodcami atď. Veľký vplyv na produkciu má i použitá technológia, účinnosť strojov a zariadení, dostupnosť kvalitných vstupov do výroby a iné.

Riziká výnosové sa najčastejšie merajú variabilitou výnosov, t. j. nepravidlosťou vo vzťahu v pomere k priemerne dosahovaným výnosom. Výnosové riziká plodín závisia na regióne, klíme, pôdnom type a technológii.

Cenové (ekonomické) riziká – riziká zvýšenia cien vstupov do výroby alebo poklesu cien výstupov. Cenové riziká sú hodnotené sledovaním nepravidlosností v časovom slede.

Riziká inštitucionálne – riziká vychádzajúce zo zmien politiky s ohľadom na reguláciu výroby alebo obchodu, ktoré môžu mať dopad na hospodársky výsledok fariem. Inštitucionálne riziká tiež zahŕňujú riziko nedodržania zmlúv alebo oneskorených výplat podpôr.

Riziká finančné – riziká rastúcich nákladov kapitálu, zmeny menových kurzov, nedostatočnej likvidity alebo poklesu hodnoty majetku.

Riziká komerčné – vplyv ostatných výrobných i nevýrobných subjektov.

Riziká environmentálne – riziká vyplývajúce z negatívnych dopadov hospodárenia na životné prostredie a z dopadov hospodárenia iných hospodárskych sektorov na poľnohospodárstvo.

K tejto kategorizácii treba ešte dodať, že tieto riziká navzájom spolu súvisia a ovplyvňujú sa. Napríklad inštitucionálne riziko zmeny politiky cenovej podpory bude mať vplyv na cenové riziko a zavedenie či sprísnenie environmentálnych opatrení bude mať dopad na výnosy. Podľa dánskej štúdie rizík v živočíšnej výrobe sú ako najzávažnejšie vnímané cenové riziká, nasledujú riziká personálne a inštitucionálne.⁵

Všetky uvedené kategórie rizík majú dopad na príjmovú situáciu poľnohospodárskych podnikov, preto ich možno súhrnne nazvať príjmovými rizikami.

Postup znižovania podnikateľských rizík môže byť založený buď na individuálnej stratégii, keď sa podnik s rizikami vyrovnáva sám alebo na základe stra-

⁵ ŠPIČKA, J.: cit. dielo.

tégie podieľania sa na rizikách. Tieto nástroje môžu znižovať riziko buď preventívne, alebo ex-post. Efektívnou individuálnou stratégiou znižovania rizika príjmovej variability pôsobiacou preventívne je diverzifikácia výrobnjej štruktúry a podnikateľských aktivít. Je vhodná predovšetkým pre rodinné farmy, ktorým umožní zaistiť si v priebehu roka relatívne stabilný príjem pri využití pracovnej kapacity ostatných členov rodiny.

Pre veľké poľnohospodárske podniky je vhodnejšou stratégiou špecializácia v rámci produktového portfólia, čo môže viesť k zvýšeniu kvality, k zníženiu nákladov a k celkovej stabilizácii podniku. Z hľadiska výrobného zamerania poľnohospodárskych podnikov v SR od roku 2003 klesol podiel klasickej výroby pri súčasnom raste špecializácie so zameraním na rastlinnú výrobu a poklese miery špecializácie na živočíšnu výrobu.

V praxi je často používanou metódou znižovania podnikateľského rizika poistenie. Ide o metódu riadenia rizík ex-post, ktorá je založená na rozdelení a transfere rizík. V súčasnosti na úrovni Európskej komisie prebieha analýza uskutočniteľnosti systému poľnohospodárskeho poistenia na úrovni EÚ. Očakáva sa, že stále aktuálnejšou témou bude poistenie príjmov poľnohospodárov, čo potvrdzuje i politika WTO, ktorá smeruje k liberalizácii svetového obchodu a rastu cenovej variability poľnohospodárskych produktov.

S reformou spoločnej poľnohospodárskej politiky EÚ sa v riadení rizík objavuje nový faktor – cross compliance. Nedodržiavaním zákonných požiadaviek na hospodárenie a pravidiel dobrých poľnohospodárskych a environmentálnych podmienok sa farmár do budúcnosti vystavuje riziku zníženia či vylúčenia zo systému poskytovania podpôr. Ide teda o klasický príklad príjmového rizika.

K ďalším individuálnym nástrojom znižovania rizika v poľnohospodárstve patrí hlavne vytváranie a udržiavanie hmotných a finančných rezerv, voľba správnych výrobných postupov, získavanie dodatočných informácií a benchmarking. Porovnávanie výkonnosti podniku s priemernými ukazovateľmi podnikov je tiež vhodný nástroj na elimináciu rizík. Z nástrojov založených na princípe podieľania sa na rozloženiach rizík možno, okrem iného, využiť uzatváranie zmlúv na dodávky (marketingové kontrakty, produkčné kontrakty), vertikálnu integráciu, lízing či termínované obchody.

Manažmenty poľnohospodárskych podnikov nesmú podľahnúť pôsobeniu síl v rámci ekonomického prostredia, ktoré ovplyvňujú ich podnikateľskú činnosť. Prvým krokom, ktorý umožní pozitívne realisticky reagovať na zmeny v odvetví poľnohospodárstva, je identifikovať tieto sily. Identifikačný proces prinajmenšom zredukuje rozsiahle množstvo trendov, predstáv a koncepcií ovplyvňujúcich celkové ekonomické prostredie do kratšieho zoznamu faktorov. Na základe týchto faktorov potom vedenie poľnohospodárskeho podniku musí stanoviť primerané ciele a pripraviť vhodné krátkodobé a dlhodobé stratégie. J. Baarda definoval dvanásť „síl“, ktorým musia čeliť poľnohospodárske subjekty:

1) Globalizácia

Dopyt, ponuka, cenotvorba, príjmy farmárov a všetky ostatné ekonomické ukazovatele a prijímané rozhodnutia sú v rozhodujúcej miere determinované vývojom na svetovom trhu zo všetkých možných pohľadov (napr. vývojom cien energetických zdrojov, finančných trhov, medzinárodnej politiky, nových informačných a komunikačných systémov, nových technológií atď.).

2) Nové vplyvy na poľnohospodárstvo

Rozsiahle množstvo rýchlo sa meniacich makroekonomických a mikroekonomických faktorov má dopad na každú fázu poľnohospodárskej výroby a odbytu (napr. obavy o životné prostredie, potravinová bezpečnosť, využívanie pôdneho fondu, zachovanie vidieckych oblastí, pracovné podmienky atď.).

3) Riziká

Dopad rizík na poľnohospodársku výrobu sa stáva „bolestivejším“ a veľké množstvo rizík má svoj pôvod mimo odvetvia poľnohospodárstva alebo domácej ekonomiky. Rastúca moc dodávateľov vstupov do poľnohospodárskej výroby a odberateľov produktov a ich snaha prenášať riziká na prvovýrobcov vyúsťujú do stavu, keď poľnohospodársky sektor nie je schopný prijať efektívne opatrenia.

4) Koncentrácia potravinárskeho priemyslu a obchodu

Klesajúci počet podnikov spracovateľského priemyslu a rastúci vplyv maloobchodných reťazcov znižuje nákupné ceny od farmárov a transparentnosť stanovovania odbytových cien.

5) Industrializácia poľnohospodárstva

Rastie integrácia prvovýroby so spracovateľským priemyslom a množstvo nepoľnohospodárskych aktivít prenechávaných na iné subjekty. Výrobné zameranie poľnohospodárskeho podniku už v podstate v mnohých prípadoch závisí od silných spoločností, ktoré sa nevenujú výrobnému procesu (napr. bankám a poisťovniam, obchodným firmám a pod.).

6) Biotechnológie a duševné vlastníctvo

Poľnohospodárske subjekty nesmú zaostať vo využívaní výdobytkov najmodernejších technológií a výrobných postupov. Moderná poľnohospodárska prvovýroba vo vyspelých krajinách sveta stále viac začína závisieť od využívania patentovaných technológií.

7) Rozsah výroby

Zväčšuje sa škála spracovateľských činností poľnohospodárskych subjektov, čo si vyžaduje nielen investície do výstavby budov a do nákupu strojov a zariadení, ale aj rast nákladov na ďalšie vstupy, ako sú napr. finančné služby, kúpa alebo prenájom pôdy, mzdové náklady.

8) Intelektuálna náročnosť

Moderné poľnohospodárstvo si vyžaduje aplikovanie náročných výrobných a obchodných praktík (napr. využívanie finančných nástrojov, počítačových systémov, zaisťovacích metód, účtovných postupov).

9) Informačné technológie

Počítačové technológie umožňujú zhromažďovať a uchovávať obrovské množstvá údajov z rozličných odvetví a odborov, a tým uľahčovať manažmentu proces prijímania rozhodnutí a zvyšovať efektívnosť výroby. Komunikačné technológie (mobilná komunikácia, internet, IP telefonovanie a pod.) spôsobili prevrat v spôsobe komunikácie s dodávateľmi a odberateľmi, v získavaní a výmene informácií.

10) Spotrebiteľia a spotreba

Do značnej miery z reklamných dôvodov sa menia chute spotrebiteľov a dopyt sa vytvára na úrovni maloobchodu. Od prvovýroby sa požadujú také produkty, aké očakávajú finálni spotrebiteľia.

11) Životný štýl a postoje

Očakávania manažmentu a samotných pracovníkov v poľnohospodárskych podnikoch o svojom životnom štýle, veľkosti príjmov, slušných pracovných podmienkach, občianskej vybavenosti vo vidieckych oblastiach vplývajú na to, aký druh činnosti sa budú snažiť vykonávať a či zostanú pracovať v tomto odvetví.

12) Ekonomické tlaky

Rentabilitu a finančnú pozíciu poľnohospodárskych podnikov výrazne ovplyvňujú ceny poľnohospodárskych produktov, pretože pre veľmi nízke nákupné ceny sa znižuje motivácia prvovýrobcov naďalej sa venovať poľnohospodárstvu. Vývoj na finančných a akciových trhoch, ktorý poľnohospodárske subjekty nemajú možnosť žiadnym spôsobom usmerňovať, diktuje schému výdavkov a investícií do, resp. z poľnohospodárskeho odvetvia.⁶

Súčasný ekonomický vývoj vo svete kladie oveľa vyššie nároky na prvovýrobcov v poľnohospodárstve nad rámec tradičnej schémy produkcie produktov a ich distribúcie. Manažment musí na dosahovanie vyššej miery zisku k tradičným poľnohospodárskym produktom poskytnúť vyššiu pridanú hodnotu a realizovať odvážne inovácie. Podstatné pre úspešnú inováciu výrobku alebo uvedenie nového typu výrobku na trh je podľa R. G. Coopera⁷ zanalyzovať štyri zložky trhu: zákazníkov, konkurentov, udržateľnosť konkurenčnej výhody

⁶ BAARDA, J.: Co-op Directors Held to High Standards. In: *Rural Cooperatives*, october 2002.

⁷ COOPER, R. G.: Neviditeľné faktory úspechu inovácie výrobku. *Journal of Product Innovation Management*, 1999, č. 16.

a vnútorné kapacity. Úspešná inovácia musí byť výnimočná, dlhodobá, ťažko napodobiteľná a musí nahrádzať niektorý výrobok. Podniky pôsobiace v oblasti poľnohospodárstva musia byť schopné umiestniť svoju produkciu na rozdielnych trhoch prostredníctvom poskytnutia väčších úžitkov spotrebiteľom a za nižšie ceny než konkurencia. Úspešne inovovaný produkt alebo výrobok musí spĺňať niekoľko kritérií (napr. nižšia cena než pôvodný tovar, jednoduchšia aplikácia, vyriešenie problému). Príkladom je uvedenie rastového hormónu hovädzieho dobytku alebo geneticky modifikovanej odrody sóje. Vhodnou stratégiou inovácie je zamerať sa na medzery na trhu a ponúkať doplnkové produkty a služby, ktoré priamo nekonkurujú hlavným výrobcom v danom segmente trhu.

Recenzent: doc. Ing. Štefan Buday, PhD.

Použitá literatúra

- BARNEY, J.: Firm Resources and Sustained Competitive Advantage. In: *Journal of Management*, 1991, č. 17.
- BIELIK, P.: *Podnikové hospodárstvo*. Nitra : SPU v Nitre, 2006.
- BIELIK, P. – RAJČÁNIOVÁ, M.: *Competitiveness in European and International Markets. The path of internationalization and integration in the Europe of regions*. Bucuresti : Editura Ceres, 2007.
- BJERKSUND, P. – EKERN, S.: Managing investment opportunities under price uncertainty: from 'Last Chance' to wait and see strategies. In: *Financial Management*, 1990, č. 9.
- BOEHLJE, M. D. – LINS, D. A.: Risks and risk management in an industrialized agriculture. In: *Agricultural Finance Review*, 1998, č. 58.
- BRENNAN, M., SCHWARTZ, E.: Evaluating natural resource investments. In: *Journal of Business*, Apríl 1985, č. 11.
- CASWELL, J. A. – BREDAHL, M. – HOOKER, N.: How Quality Management Meta-system Are Affecting the Food Industry. In: *Review of Agricultural Economics*, 1998, č. 20.
- CHADDAD, F. R. – COOK, M. L.: Understanding New Cooperative Models: An Ownership Control Rights Typology. In: *Review of Agricultural Economics*, 2004, č. 26.
- CIAIAN, P. – SWINNEN, J. F. M.: Land Market Imperfections and Agricultural Policy Impacts in the New EU Member States : A Partial Equilibrium Analysis. In: *American Journal of Agricultural Economics*, Vol. 88, 2006, Issue 4.
- DUPAL, A. – BARÁNEK, I. – FUZYOVÁ, E.: Manažment inovácií podniku. In: *Ekonom*, 1997.
- ELLINGER, P. N. – BARRY, P. J. – HOPKIN, J. A.: Financial Management in Agriculture. In: *Interstate Publishers*, 2000.
- FALŤANOVÁ, N.: *Perspektívy formovania informačnej spoločnosti v poľnohospodárstve*. Bratislava : Prognostický ústav SAV, pracovný materiál, 2005, č. 10.

- HANEMANN, W. M.: Discrete/Continuous Models of Consumer Demand. In: *Econometrica*, 1984, č. 52.
- HARWOOD, J. – HEIFNER, K. – COBLE, J.: Managing risk in Farming; concepts, research and analysis. United States Department of Agriculture. In: *Agricultural Economic Report*, 1999, č. 774.
- HUTNÍK, F.: *Svetové trendy formovania potravinových vertikál a ich vplyv na potravinové hospodárstvo SR*. Bratislava : VÚEPP, 2004.
- MOODY, M. J.: Weather Risk Management. In: *Rough Notes*, 2006, č. 7.
- POKRIVČÁK, J. – MARCINCIN, A.: *Economic Policy in Slovakia in 2000 – 2001*. Bratislava : Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, 2002.
- PORTER, M. E.: Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. In: *New York Free Press*, 1998.
- PRACHÁR, I.: *Dlhodobé prognózovanie národnej ekonomiky v podmienkach globalizácie*. Bratislava : Prognostický ústav SAV, pracovný materiál, č. 9, 2005.
- PURVIS, A. – BOGGESESS, W. – MOSS, C.: Technology adoption decisions under irreversibility and uncertainty. In: *American Journal of Agricultural Economics*, August 1996.
- RAUSSER, G. C. – WALRAVEN, N. A.: Linkages among commodity futures markets and dynamic welfare analysis. In: *University of California*, 1990.
- SEXTON, R. – ISKOW, J.: Factors Critical to the Success or Failure of Emerging Agricultural Cooperatives. University of California. In: *Giannini Foundation Information*, 1988, č. 3.
- SHILLER, R. J.: Measuring Asset Values for Cash Settlement in Derivative Markets. In: *Journal of Finance*, 1993, č. 3.
- ŠPIČKA, J.: *Řízení podnikatelských rizik v zemědělství (Informačná štúdia)*. Praha : Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, 2006.

Súhrn

Článok sa venuje problematike súčasného poľnohospodárstva, zameriava sa na niektoré vybrané oblasti rizík, znakov a špecifik spojených s týmto dôležitým odvetvím ekonomiky. Vo väzbe na aktuálnu globálnu krízu prejavujúcu sa vo výraznom náraste cien potravín môže článok pomôcť pochopiť zákonitosti poľnohospodárstva. Kľúčové slová nachádzajúce sa v článku: riziká v poľnohospodárstve, zásahy do poľnohospodárstva, inovácie v poľnohospodárstve.

Zusammenfassung

Der Artikel bespricht Ausgaben der zeitgenössischen Landwirtschaft, konzentriert sich auf einige vorgewählte Risikobereiche, -zeichen und -besonderen, die mit dieser wichtigen Niederlassung der Volkswirtschaft verbunden werden. In Verbindung mit der gegenwärtigen globalen Krise, die durch bedeutende Preiserhöhungen der Nahrung

kommt, kann dieser Artikel helfen, natürliche Relationen der Landwirtschaft zu verstehen. Schlüsselwörter im Artikel: Risiken in der Landwirtschaft, Interventionen in der Landwirtschaft, Innovationen in der Landwirtschaft.

Summary

The paper deals with contemporary agriculture topic. It focuses on some selected risk areas, features and specifics connected with this important economics sector. In conjunction with actual global crisis reflecting in substantial growth of food prices the paper can assist in comprehension of the regularities in agriculture. Keywords occurred in the paper: risk in the agriculture, interventions into agriculture, agricultural innovations.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVI

MORÁLKA A PRÁVO ICH ODRAZ V SPOLOČNOSTI

Jarmila Chovancová

V súčasnosti sme svedkami okrem iného aj rôznych politických káuz, ktoré sa stávajú častým predmetom diskusií. Mnohokrát ide o také závažné veci, že občan prepadá dezilúzií a často si kladie otázky typu: Kde sa stratila slušnosť, morálka, spravodlivosť alebo zodpovednosť? A čo svedomie?

Morálnym normám sme poslušní tak dlho a v tej miere, v akej je živé presvedčenie o ich zdôvodniteľnosti. Ak označíme zdôvodniteľnosť ako normatívnu platnosť, potom môžeme tvrdiť: faktická platnosť – to, že normu poslúchame, závisí od normatívnej platnosti.

Bežné morálne vedomie predpokladá vždy zdôvodniteľnosť morálnych noriem. Ak je spochybnená normatívna platnosť morálnych noriem a nárokov, je nutný proces etickej reflexie. Poznáme mnoho prípadov z minulosti, keď ľudia porušili platné zákony, pretože boli osobne presvedčení o tom, že z dôvodu svedomia, spravodlivosti či prirodzeného práva je správne tieto zákony porušiť.

Za určitých okolností môžu byť platné zákony natoľko morálne zlé, že človek je vo svojom svedomí oprávnený – ba dokonca viazaný – ich zámerne porušiť. Nie je však pravdou, že ak je človek subjektívne presvedčený o nesprávnosti nejakého zákona, je vždy správne, aby ho porušoval.

Problém je ale v určení hranice medzi oprávnením človeka porušiť zákon, s ktorým nesúhlasí, a povinnosťou človeka dodržať zákon, aj keď s ním nesúhlasí. Ako ale určíme hranice, kedy je porušovanie zákona oprávnené, a, naopak situácie, keď je štátna moc oprávnená použiť represiu voči tým, ktorí zákony porušujú?

Riešenie tohto problému ostáva len na nás samotných a je závislé od každého človeka, ktorý sa správnym rozhodnutím, podľa svojho svedomia stáva osobnosťou v pravom slova zmysle. Dôležitú úlohu tu zohráva práve morálka.

V západnej politickej tradícii je civilizovaným poriadkom ten politický poriadok, ktorý chráni a rešpektuje vnútornú, ľudskú dôstojnosť a jej politické vyjadrenie, slobodu. Absolútne nelegitímnym a nesprávnym je ten politický poriadok, ktorý sa zámerne a programovo zakladá na popretí ľudskej dôstojnosti a slobody. Príkladom takéhoto poriadku je totalitarizmus.

Človek dnešnej civilizácie je stále znova stavaný pred konflikty nezvládnuiteľné bežným morálnym vedomím (napr. ochrana životného prostredia, umele oplodňovanie, génové inžinierstvo). Na svoje rozhodnutia potrebuje pomoc a je pritom viazaný na etiku, ale i na empirické vedy, a samozrejme – v prvom rade na vlastné svedomie.

Mieru akceptácie práva, a tým aj efektívnosť práva podmieňuje aj to, či proces tvorby práva vyrastá zo všeobecne uznaných hodnôt spoločnosti, jej kultúry, morálky a tradícií. Právne konanie v užšom zmysle je definované vo vzťahu k spoločnému dobru; vzťahuje sa na otázky usporiadania spolunažívania.

Spolunažívanie sa stáva problémom preto, lebo ľudia chápu vecné problémy odlišne a odlišne ich aj hodnotia. Keďže naše mienky a úsudky, naše záujmy a presvedčenia sa líšia, navzájom si konkurujú a vznikajú rôzne sporné situácie. Je ňou napríklad i politický postup alebo názor.

Často si kladieme otázku, či môže byť politika morálna, respektíve prečo nemôže byť politika morálna ?

Z dejín politicko-právneho myslenia vieme už od N. Machiavelliho, že politika v jeho chápaní je obyčajná manipulácia s ľuďmi. V teoretickej rovine v súčasnosti sú však diskusie o morálke analyzované z mnohých hľadísk.

John Rawls vo svojej práci Teória spravodlivosti vyčlenil tri typy morálky:¹

1. morálka autorít,
2. skupinová morálka,
3. morálka princípov.

Morálka autorít sa podľa neho uplatňuje najmä pri výchove detí, ktoré sú vychovávané v určitom prostredí svojich blízkych, ktorých správanie sa pre nich stáva vzorom. Ak je toto správanie morálne, i deti si osvoja morálne normy a pravidlá svojich blízkych. Domnievam sa, že práve toto obdobie rozvoja detského intelektu hrá významnú úlohu pri formovaní osobnosti ako celku.

Skupinová morálka je založená na rešpektovaní morálnych pravidiel zdravého rozumu, ktoré sú prispôsobené špecifickému postaveniu jednotlivca.

Základným východiskom pre morálku princípov je zmysel pre právo a spravodlivosť. V tomto prípade sú právo a spravodlivosť nadradené morálnemu dobru.

¹ GLUCHMAN, V.: *Človek a morálka*. Brno : Doplněk, 1997, s. 95.

Iné rozdelenie morálky, napríklad preferuje Erich Fromm v diele Človek a psychoanalýza. Podľa neho existujú dva typy morálky:

1. autoritatívna morálka,
2. humanistická morálka.

Autoritatívna morálka je podľa E. Fromma založená na iracionálnej autorite, ktorá v skutočnosti bráni poznať, čo je dobré a čo zlé. Charakteristickou črtou tejto morálky je strach mravného subjektu pred autoritou, ako aj pocit slabosti a závislosti.

Humanistická morálka je, naopak, založená na tom, že dobré je to, čo je dobré pre život človeka. Najjednoduchšie by bolo, keby existoval iba jeden človek, potom by nebolo pochyb o tom, že to, čo je dobré pre neho, neškodí iným. Realita je však iná. Kto vymedzí rozsah dobra pre jedného, ktoré zároveň nenarúša dobro pre iných?

Tretím, posledným rozdelením morálky je rozdelenie podľa Williama Lilliea na morálku:

1. inštinktu,
2. zvyku,
3. svedomia.

Morálka svedomia zahŕňa predmorálne obdobie človeka, keď si človek ešte ani len neuvedomuje pojem morálka. Koná iba na základe svojich inštinktov, ktoré sú biologicky podmienené. Človek si v tomto období nedokáže nijako racionálne vysvetliť svoje konanie, pretože jeho konanie je z veľkej časti pudové.

Morálka zvyku nastupuje až po prekonaní morálky inštinktu. Pre túto morálku je príznačná tendencia po napodobňovaní. V reálnom živote sa to potom prejavuje asi tak, že existujú určité normy (či už morálne alebo iné) a očakáva sa, že sa ľudia budú podľa nich správať. To, do akej miery si ich ľudia osvoja, záleží najmä od ich výchovy.

Najdokonalejším typom morálky je morálka svedomia. Tá je charakteristická pre dospelých intelektuálne vyvinutých jedincov, ktorí hľadajú vlastné zdôvodnenie toho, prečo majú konať morálne. Ak si človek dokáže racionálne vysvetliť, prečo byť mravným, až vtedy prekročí hranicu dospelosti. Lebo morálka, to nie je len slušné správanie, ale i celý proces uvedomovania sa človeka a jeho postavenia, ako i poslania na tomto svete.

V pokojnom čase, v období bez problémov, v súkromnom či pracovnom živote, má človek vhodné podmienky na morálne konanie. Ak však príde iné obdobie, plné sklamaní či neúspechov, existenčných rozhodnutí, až vtedy si človek uvedomí hranice a možnosti svojho konania.

Ak niekto i v tých najkritickejších situáciách koná morálne ide o silného jedinca, ktorý je buď odosobnený od daného problému, alebo je skutočne hlboko stotožnený s morálnymi princípmi. V tom druhom prípade si skutočne zaslúži úctu a obdiv iných. Pre bežného smrteľníka však takýto spôsob správania nie je

celkom samozrejmy. Ludia sú v prvom rade osoby citlivé, ale i egoistické. Sú ovplyvňovaní mnohými inými faktormi, či už osobnými túžbami alebo vonkajšími faktormi. V dôsledku týchto faktorov často konajú amorálne. Človek si nevedomuje do akej miery nás ovplyvňuje spoločnosť iných. Ľudská duša je ako sklo. Kým sa s ním zaobchádza zaužívaným spôsobom, drží vcelku a prijíma a prepúšťa svetlo, je funkčné a užitočné. Týmto prirovnáním som chcela poukázať na neobyčajnú krehkosť ľudskej duše, a s tým súvisiace správanie. Ľahšie je správať sa morálne v bežných a príjemných situáciách, ako v nezvyklých či nepríjemných situáciách. Veľmi pekným vysvetlením pojmu morálka je tvrdenie, že *morálne hodnotenie nepridáva význam vykonanému činu, ale ho vysvetľuje.*

Otázne i naďalej ostáva, prečo máme byť morálni? Na čom sa zakladajú naše záväzky a povinnosti voči našim spoluobčanom? Teisti zastávajú názor, že majú vyriešený problém povinnosti: máme dodržiavať morálne predpisy, lebo to prikazuje boh. Považujú to za odôvodnenie morálnych povinností a to má pre nich normatívnu silu. Trvajú na tom, že bez tohto základu by nebolo dôvodu byť morálnym a nebolo by rozdielu medzi dobrom a zlom. V tomto smere sa naturalistom a humanistom pripisuje zdanlivá rozpačitá neistota, keď teisti tvrdia, že ak si odmyslíme boha, zrušíme dôvody na mravnosť. Takéto presvedčenie sa v konečnom dôsledku zakladá len na viere. Jednoznačne treba pripomenúť, že mnohí tí, ktorí hlásajú vieru v boha, zanedbávajú svoje morálne povinnosti a prehrešujú sa proti morálnym zásadám.

Aj strach pred trestom a nádej na odmenu sotva môže byť etickým dôvodom na dodržiavanie božích prikázaní. To iba maskuje základný egoizmus: byť mravným z vypočítavosti. Dôvod teistov je v určitom zmysle nemorálny, lebo zabúda na morálne svedomie a obracia sa na autoritu, čím sa vyhýba samotnému obsahu morálneho príkazu. Teistická mravnosť je neprimeraná, lebo morálna povinnosť je sama osebe taká dôležitá, že sa nepotrebuje odvolávať na iné predpoklady. Povzbudzovať naše morálne cítenie odvolávaním sa na ešte podstatnejšie nie morálne dôvody bezpochyby znamená klamať naše najvnútornejšie morálne pocity.

Môžeme však odôvodniť zodpovednosť ňou samou, len etickými dôvodmi? Skeptickí etici túto možnosť popierajú. Hľadajú „poslednú“ príčinu morálneho správania. Sú kritickí voči teistom a ich pokusom odôvodniť zodpovednosť. Ich námietka znie, že teista nedokazuje nevyhnutný charakter povinnosti. Odmietajú názor, že božie prikázania sú morálne záväzné. Podľa nich je nevyhnutné rozlišovať medzi príčinou a motívom. Dajú sa uviesť argumenty pre určité morálne stanovisko, tie však môžu (ale nemusia) mať psychologickú silu postačujúcu na rozhodnutie jednotlivca, ktorý môže stále opakovať svoju otázku Prečo byť morálnym?

Morálne pravidlá, dobro, zodpovednosť, záväzky sa zakladajú na dodržiavaní a plnení povinností a na spoľahlivosti jednotlivca a i na jeho mieste v konkrétnej sieti spoločenských vzťahov – ako rodič, učiteľ, vodič, lekár, dieťa atď. Všetko závisí od našich osobných vzťahov k iným ľuďom a od nášho postave-

nia, ale aj úlohy v danej spoločenskej štruktúre. Tu platia a rezonujú všeobecné zásady a bežné morálne pravidlá.

Zmätok a problémy v ľudských záležitostiach, ktoré sú neprehliadnuteľné v politických kruhoch, vznikajú aj tým, že morálne vedomie je u každého človeka iné.

Etickým motívom konkurujú v mysliach niektorých ľudí iné podnety a pokušenia. Bezpochyby platí, že:²

1. Morálne správanie je neoddeliteľnou súčasťou našej podstaty ako spoločenských tvorov.
2. Morálna motivácia je z väčšej časti len možnosť, ktorá sa vyvíja iba v priaznivých podmienkach. Existujú rôzne štádiá morálneho rastu.
3. Morálny vývoj sa niekedy zastaví, niečo ho zabrzdí alebo ho znemožnia iné vplyvy.
4. Existujú odchýlky od noriem morálnej empatie, ktoré spôsobujú subtilne biologické, psychologické alebo sociologické príčiny.
5. Od zrodu schopnosti poznávať a prežívať spolupatričnosť závisí, či sa morálne city a spoločenské záujmy rozvinú.

Vo svedomí je človek sám so sebou. Ozýva sa v ňom hlas, ktorý má vyššiu hodnotu ako mienka bližných a platné zákony. Svedomie prekračuje naše vonkajšie záväzky, ale neizoluje nás od iných. Preto ani jednoducho neruší naše zákonné a mravné záväzky voči nim.

Etika a právo nestoja principiálne v protirečení. Z tohto dôvodu nemusíme ani vychádzať z principiálneho rozporu medzi svedomím a právom.

Svedomie, sa prirodzene, dostáva do konfliktu so štátom, keď štát nenapĺňa svoj mravný zmysel chrániť právo a mier, teda keď sa viac alebo menej stáva „nespravodlivým štátom“. Konflikt medzi svedomím a právom v právnom štáte môže podľa B. Sutora vzniknúť len vtedy:

- a) keď určitá zákonná povinnosť odporuje svedomiu jednotlivca,
- b) keď sa voľba určitých právnych prostriedkov a ciest ukazuje ako nezlučiteľná so svedomím jednotlivca.³

Človek sa riadi svojim svedomím, a to aj v prípade, ak ide proti zákonom štátu – to je všeobecné presvedčenie v našej európskej tradícii. Zákonom alebo nariadením sa nemožno riadiť, keď ho človek vo svojom svedomí považuje za nespravodlivé. Právny štát sa takejto situácii, pokiaľ možno chce vyhýbať, preto sa pokúša zakladať svoj právny poriadok na všeobecne v spoločnosti uznávaných hodnotách ako je ľudská dôstojnosť a ľudské práva. Jeho zákony a politika sa v tomto rámci pohybujú tak, aby presvedčenie svedomia jeho občanov, pokiaľ možno zostalo nedotknuté. Napriek tomu však nemožno úplne vylúčiť konflikt

² KURTZ, P.: *Zakázané ovocie. Etika humanizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo Rastislav Škoda, 1998, s. 131.

³ SUTOR, B.: *Politická etika*. Trnava : Dobrá kniha, 1999, s. 86.

medzi zákonom a svedomím. Konflikt medzi zákonom a svedomím nie je riešiteľný teoreticky, ale iba prakticky. Teoreticky možno myslieť na mnohé prípady, v ktorých presvedčenie svedomia protirečí zákonom – platenie daní na zbrojenie; príspevky na nemocnice, z ktorých sa financujú aj interrupcie; televízne poplatky za vysielania, ktoré odporujú môjmu náboženskému presvedčeniu, atď. Keby sa odmietanie všeobecných povinností s odvolávaním sa na svedomie stalo pravidlom, politický poriadok by nemohol mať trvácnosť. Praktické riešenie problémov teda môže spočívať len v tom, že na jednej strane bude štát čo možno najmenej zaťažovať svedomie občanov, a na druhej strane občania nebudú viesť svoje svedomie „do boja“ proti zákonom bez vážneho dôvodu.

S odvolávaním sa na „vyššie právo“ možno zákony aj kritizovať, a teda rozlišovať medzi právom a zákonom. Okrem toho existujú morálne záväzky, napríklad vernosť manželských partnerov, ktoré dnešný právny štát nepostihuje zákonmi a ktorých dodržanie sa nevyhnutne.

Základy duality prirodzeného a pozitívneho práva, ako dobre vieme tvorili už v staroveku. Prvým známym prípadom „prekročenia“ ľudských príkazov, ktorý nerespektoval prirodzenú mravnosť, je Antigona, ktorá si už bola vedomá následkov svojho konania a aj za túto cenu dala prednosť morálke pred právnym príkazom tébskeho kráľa Kreóna. Tento spor je dodnes modelom rozporu medzi príkazmi práva a morálkou.

Podľa T. Akvinského právo neupravuje všetky oblasti mravnosti. Obracia sa na veľké davy, ktoré podľa skúsenosti nie sú zvlášť cnostné. V nijakom prípade napríklad nie je trestné všetko, čo sa prieči mravom a morálke, ale iba také konanie, ktoré ohrozuje zachovanie spoločnosti. Kant zase videl rozdiel skôr v motivácii konajúcich. Právo podľa neho môže zabezpečiť len legalitu, dodržiavanie zákonov z vlastného záujmu, napríklad aby sa vyhol potrestaniu. Morálnosť, slobodný záväzok vôle dodržiavať vyžadované, ako aj dodržiavanie zákona kvôli zákonu, prípadne kvôli blíznym, nemožno vynútiť zákonom. V skutočnosti môže byť štátu jedno, či jeho občania platia dane s ohľadom na poznanie úlohy spoločného dobra, alebo iba z donútenia, podstatné je, že platia. Treba sa však pýtať, či stačí donútenie; či by skôr nemalo byť pravidlom pochopenie občanov.

Princípy nepredstavujú konkrétne návody na konanie, sú všeobecnými orientačnými líniami. Normy sú konkrétnejšie ako princípy, pretože sa vzťahujú na jednotlivé oblasti konania a na jednotlivé sociálne oblasti. Sú síce nevyhnutné na etickú orientáciu a na určitú istotu v spolunažívaní, avšak normy samy osebe majú odlišnú záväznosť. Konvencie a mravy sú síce dôležité, ale nezaväzujú tak prísne ako morálne príkazy i ako zákony štátu. Bez noriem ľudia strácajú morálnu orientáciu a v sociálnej oblasti sa stráca spoľahlivosť. Preto sme ako osoby v spolunažívaní morálne zaviazaní dodržiavať platné normy, neporušovať ich bez nutného dôvodu.

V liberalizme sa preferuje stanovisko, že právo má zaručovať potrebný vonkajší poriadok, morálka je vecou individuálneho spôsobu života a štátu sa ne-

týka. Štát má zakazovať len to, čo je „sociálne škodlivé“. V tomto zmysle je pochopiteľné, že liberálny právny štát sleduje tendenciu pokiaľ možno nezaujímať sa o otázky dotýkajúce sa mravného spôsobu života svojich občanov. Nechce hrať úlohu strážcu mravov, pretože tým by proti svojim princípom príliš musel zasahovať do súkromnej sféry ľudí, a to i pri narastajúcom pluralizme v otázkach morálky. Zostáva otázkou, čo je „sociálne škodlivé“ a čo nie? Napríklad svojvoľné rozbíjanie manželstva je sociálne škodlivé, stačí pritom myslieť iba na následky pre deti a na narastajúce úlohy spojené so sociálnou starostlivosťou o ne, nehovoriac už aj o citovej ujme oboch partnerov.

Ukazuje sa, že liberálna téza o oddelení práva a morálky nie je udržateľná. Právo by sme mali skôr chápať ako súčasť celkového mravného a morálneho poriadku spoločnosti. Všetko však závisí od konkrétnych prípadov.

Právny pozitivismus trvá na oddelení práva a morálky a zastáva názor, že aj nespravodlivé vlády (a zákony) sú vládami na základe platných zákonov.

Ako protiklad k postojom právnych pozitivistov stojí teória prirodzeného práva, podľa ktorej sú základné princípy spravodlivosti a práva dané ľudskou prirodzenosťou. Z tohto dôvodu nie sú ani scudziteľné alebo zrušiteľné vôľou vládcu, a samo pozitívne právo – ak má byť legitímne – musí rešpektovať princípy prirodzeného práva. Podmienkou platnosti a záväznosti práva v iusnaturalizme je súlad práva stanoveného štátom s prirodzeným právom. Zástancovia tohto názoru požadujú morálny obsah práva, prípadne určujú princípy, na ktoré treba brať ohľad pri tvorbe obsahu práva.

Slobodný poriadok je o to viac možný, o čo je silnejšia vôľa občanov po spoločnom práve a jeho dodržiavaní. Právny štát môže mravné predpoklady sprostredkované ovplyvňovať prostredníctvom uzákonenia práva, jurisdikciou a ochranou právnej istoty.

Vplyv práva na morálku sa redukuje na zistenie, že vzhľadom na istú kultúrnu podmienenosť existuje tendencia považovať existujúce právne pravidlá za morálne správne. V týchto všeobecných úvahách chýba uznanie úlohy právnych pravidiel pri umožňovaní účinnej realizácie morálky v skutočnom správaní ľudí. Morálne pravidlá nemôžu fungovať v sociálnom vákuu alebo vo vojne všetkých proti všetkým. Žiť dobrý život vyžaduje viac ako dobré úmysly, je potrebný zdravý právny systém.

Morálku, ktorá umožňuje právo, predstavuje osem požiadaviek vnútornej morálky práva:⁴

- zverejnenie zákonov,
- nezneužitie retroaktívneho zákonodarstva,
- požiadavka zrozumiteľnosti pravidiel,
- potreba vyhýbať sa rozporu v zákonoch, treba umožniť ich kompatibilitu,
- požiadavka vylúčiť zákony požadujúce nemožné,

⁴ ČIPKÁR, J.: *Etika, právo a environment*. Košice : Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach, 2001, s. 111.

- požiadavka, aby sa zákony nemenili príliš často,
- požiadavka zachovať zľadu medzi úradným postupom a deklarovaným pravidlom, ktorá môže byť narušená mylnou interpretáciou, nevymáhateľnosťou práva, úplatkami, predsudkami, ľahostajnosťou, túžbou po moci a pod.

Právna morálka môže byť neutrálna voči mnohým etickým problémom. Nemôže však byť neutrálna vo svojom pohľade na samotného človeka ako zodpovedného subjektu, schopného porozumieť pravidlám, dodržiavať ich a zodpovedať za svoje chyby. Každý odklon od princípov vnútornej morálky práva je urážkou dôstojnosti človeka ako zodpovedného subjektu.

Rozpor medzi prirodzeným a pozitívnym právom vystupuje do popredia zvlášť v období nových technologických výdobytkov. V spoločnosti sa šíri názor, že čo je technicky možné, musí byť uzákonené. Preto je aj regulovanie umelého oplodňovania nevyhnutné. Zákon o umelom oplodňovaní musí rešpektovať tri základné práva človeka: treba s ním zaobchádzať ako s objektom. Už pri počatí by mal mať právo na život a rodinu založenú na manželstve. Zákon by preto mal povoliť umelé oplodňovanie len v manželstve. Poslanci však môžu svojím hlasovaním zmierniť prijímaný zákon, ak jeho prijatiu už nemožno zabrániť. Môžu hlasovať za pozmeňovacie návrhy, ale pri hlasovaní o zákone ako celku majú povinnosť (ktorá vyplýva z prirodzeného práva) hlasovať proti takému zákonu. Podobne môžu hlasovať za zákon, ktorý obmedzuje doteraz platný zákon o potratoch, ale musia dať pri tom jasne najavo, že s potratmi ako takými nesúhlasia. „Ľudia majú tendenciu mylne si myslieť, že to, čo je legálne, je aj morálne, a preto na poslancoch leží ťažká zodpovednosť“, to je postoj kardinála Truilla.⁵

Na jednej strane treba rozlišovať medzi štátom uzákoneným právom a zažitými mravnými hodnotami občanov (morálkou). Právo nemôže a nemá upravovať všetky oblasti mravnosti. Zakazuje „sociálne škodlivé“ správanie. Nepýta sa na vnútorné zmýšľanie (morálnosť), postačí mu skôr vonkajšie uposlúchnutie zákonov. Štát nie je hlásateľom morálky a strážcom mravov.

Na druhej strane je právo súčasťou mravného poriadku spoločnosti. Chráni všeobecne uznávané hodnoty, ktoré majú personálny pôvod v ľudskej osobe, a sú pre jej život v spoločnosti nevyhnutné. Poslúchať platný zákon je preto aj mravným príkazom, hoci štátu stačí vonkajšie uposlúchnutie zákona. Celé štátne právo pôsobí spätne na mravné vedomie človeka, formuje hodnotové predstavy, ovplyvňuje myslenie o dobre a zle, napríklad Spolkový ústavný súd (SRN) zamietol úpravu interrupcie v § 218 (ochrana nenarodených) okrem iného aj preto, lebo úplné povolenie potratov by mohlo rozšíriť medzi obyvateľmi názor, že zabitie nenarodeného je aj eticky bezchybné. Právne vedomie a morálka spoločnosti sa vzájomne podmieňujú. Na to musí zákonodarca dbať. Základné práva dávajú etickým hodnotám právnu formu a právnu záväznosť.

⁵ KOLKOVÁ, T.: Zákonodarcovia čelia pokušeniu. In: *Katolícke noviny*, č. 44/2003, s. 22.

Ako ľudia máme rozsiahlu škálu mravných pohnútok. Možno konať mravne z túžby po pôžitku, či už zmyslovom, alebo duševnom, z nádeje na večnú spásu a, samozrejme, aj pod nátlakom rozkazu, teda mocou zákona. Dejiny sú stálym úsilím o preniknutie politiky a práva mravnosťou. Možnosť stať sa mravnou bytosťou nezáleží iba na telesnej a duševnej zdatnosti človeka, ale i na zákone, ktorý patrí k spoločenským oporam mravnosti. Správať sa podľa zákona nemusí byť ešte mravné. Zákon sám mravnosť netvorí. Niektorí teoretici sa domnievajú, že záleží na vnútorných pohnútkach, prečo sa jednotlivec správa podľa zákona. Ak tak koná zo strachu pred zákonom, tak ide o nižší stupeň mravnosti. Vyššie stupne mravnosti sú tie, kde sa dobro koná z vnútornej dobrovoľnosti. Okrem toho, zákon často, keď mravnosť ochabuje a „omdlieva“, prichádza na pomoc, podporuje ju. Každý človek sa občas nachádza v situácii, keď sa ľahko môže ocitnúť na „šikmej ploche“ – nastáva uňho „zdriemnutie mravných síl“. Tu, obrazne povedané, zákon ospalé svedomie vyburcuje.

Každý, i mravne najsilnejší jedinec potrebuje, aby nad ním bdeli „oči“ zákona a verejnej mienky. „Prirodzený zákon prítomný v srdci každého človeka, stanovený rozumom, je všeobecný vo svojich príkazoch, a jeho autorita sa vzťahuje na všetkých ľudí. Vyjadruje dôstojnosť ľudskej osoby a určuje základ jej práv a jej základných povinností.“⁶

Štátna moc má slúžiť spoločnému dobru. Avšak v celých dejinách ľudstva, a najmä v minulom storočí, existovali príklady ťažkej nespravodlivosti štátnych orgánov a politiky opovrhujúcej ľuďmi. Politická etika od svojho vzniku pozná právo na odpor. Je to človeku prislúchajúce právo postaviť sa proti nespravodlivému konaniu štátnych orgánov, pričom možno rozlišovať tieto jeho formy:

- a) odmietnutie poslušnosti určitému zákonu (individuálny pasívny odpor),
- b) organizované odmietnutie poslušnosti, napríklad štrajkom alebo bojkotom (kolektívny pasívny odpor),
- c) aktívne mimozákonné konanie, vrátane použitia sily proti nositeľom štátnej moci (aktívny odpor).

Podľa pravidiel etiky odporu nemôže existovať právo na odpor proti slobodnému ústavnému štátu, alebo proti jeho jednotlivým orgánom. Dlhú dobu sa diskutuje o tom, či jestvuje v slobodnom ústavnom štáte právo na odpor proti jeho jednotlivým zákonom, a rozhodnutiam, alebo či v ňom vôbec musí existovať. Je to otázka týkajúca sa práva na občiansku neposlušnosť, ktorá sa na rozdiel od klasického chápania odporu neorientuje priamo na zabránenie alebo odstránenie nespravodlivosti. Má skôr symbolický charakter a môže sa uplatniť za týchto podmienok:⁷

⁶ *Katechizmus katolíckej cirkvi*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1998, s. 484.

⁷ TOMAN, M.: Občianska neposlušnosť. In: *Domino fórum*, č. 23/2003, s. 19.

1. Občianska neposlušnosť prichádza do úvahy len v prípade, keď sú vážne pošliapané prirodzené, vrodené práva občanov a je porušená spoločenská zmluva, keď konanie štátnej moci je v rozpore s pravidlami dotýkajúcimi sa existenciálnych záujmov jednotlivca a občana, medzi ktoré patrí napríklad viera alebo náboženské presvedčenie, ako aj v rozpore s podstatou spravodlivého fungovania spoločnosti.

2. Ďalším predpokladom je fakt, že bol vykonaný pokus dosiahnuť nápravu legálnymi nástrojmi, pričom však tieto prostriedky nevedli k želanému cieľu, napríklad odstránenie nespravodlivého zákona, ktorý je v rozpore s ústavou alebo so základnými ústavnými princípmi, či s duchom demokratickej ústavy.

3. Poslednou podmienkou občianskej neposlušnosti je nenásilnosť. Pre subjekty občianskej neposlušnosti je charakteristická aj ochota znášať zákonné následky svojho konania.

Na druhej strane právne občiansku neposlušnosť nemožno uznať za povolený prostriedok opozície. Štát skôr, v záujme všeobecnosti svojich zákonov, teda, aby bol zabezpečený vnútorný mier, musí nástožiť na poslušnosti voči zákonom a na potrestaní tých, ktorí z akýchkoľvek dôvodov zákony porušujú. Eticky nemožno individuálnemu svedomiu odoprieť právo v najkrajnejšom prípade odoprieť poslušnosť určitému zákonu alebo nariadeniu. Občianska neposlušnosť počíta s veľkorysťou slobodného režimu. Je však neprijateľná, keď občan svoj názor o správnom stave veci kladie nad dané zákony okamžite, bez toho, že by sa pokúsil využiť tie slobody, ktoré mu slobodná spoločnosť poskytuje na to, aby mohol presviedčať spoluobčanov o správnosti svojho názoru a demokraticky meniť zákony.

Občianska neposlušnosť je porušením práva a treba ju odlišiť od práva na odpor, ktoré je zakotvené aj v 32. článku našej ústavy: „Občania majú právo postaviť sa na odpor proti každému, kto by odstraňoval demokratický poriadok ľudských práv a slobôd uvedených v tejto ústave, ak činnosť ústavných orgánov a účinné použitie zákonných prostriedkov sú znemožnené.“⁸

Právo na odpor sa odvodzuje zo spoločenskej zmluvy, ale má viac kritikov ako zástancov. Negatívne stanovisko sa spravidla týka aj občianskej neposlušnosti, ktorá na rozdiel od práva na odpor nie je ani formálne odvodená od platného práva, ale je porušením práva alebo výzvou na jeho porušovanie. V podmienkach moderného štátu a práva je zakotvenie práva na odpor v ústave štátu odôvodnené ako krajné riešenie a ústavná poistka občianskej spoločnosti.

Recenzentka: *doc. PhDr. Viera Gažová, CSc.*

⁸ DRGONEC, J.: *Ústava Slovenskej republiky s úvodným komentárom*. Šamorín : Heuréka, 2003, s. 24.

Literatúra

- BLAHA, I. A.: *Ethika jako věda*. Brno : Atlantis, 1990.
- ČIPKÁR, J.: *Etika, právo a environment*. Košice : Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach, 2001.
- DRGONEC, J.: *Ústava Slovenskej republiky s úvodným komentárom*. Šamorín : Heuréka, 2003.
- JOEH, R.: Vzbura ako fenomén s rôznou mierou morálnej oprávnenosti. In: *Fórum občianskej spoločnosti*, č. 4/2002, s. 11-15.
- PECZENIK, J. – KARLSSON, M. K.: *Law, justice and the state*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1995.
- PRUSÁK, J.: *Právo v spoločnosti*. Bratislava : Obzor, 1980.
- RICKEN, F.: *Obečná etika*. Praha : Oikúmené, 1995.
- SPIAZZI, R.: *Základy sociálnej etiky*. Trnava : Dobrá kniha, 1997.
- SUTOR, B.: *Politická etika*. Trnava : Dobrá kniha, 1999.
- ŽILÍNEK, M.: *Étos a utváranie mravnej identity osobnosti*. Bratislava : Iris, 1997.

Súhrn

Článok venuje pozornosť problematike morálky, práva a ich odrazu v spoločnosti. Zameriava sa najmä na prístup takých renomovaných autorov, akými sú napríklad J. Rawls alebo E. Fromm.

Zusammenfassung

Im Beitrag wird nicht nur der Problematik der Moral, des Rechts und deren Widerspiegelung in der Gesellschaft, sondern auch den Ansichten solcher renommierter Autoren, wie J. Rawls oder E. Fromm große Aufmerksamkeit gewidmet.

Summary

The aim of article is to show relation between law and morality and its various standpoint to their understanding, but also their reflection in society.

Various understandigs depends from another seeing the role of morality and law in recent time.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVI

**PRÁVNE NORMY A ICH VPLYV
NA OPTIMÁLNE FUNGOVANIE SPOLOČNOSTI**

Jarmila Chovancová

V rámci členstva SR do EÚ sa často hovorí najmä o výhodách vstupu do EÚ, v rámci ktorého môžeme vyriešiť množstvo problémov. Okrem modernizácie našej ekonomiky, rozvoja strategického partnerstva, voľného pohybu pracovných síl, nových podnikateľských príležitostí v priestore EÚ dôležitú úlohu zohráva i upevnenie slovenskej trhovej ekonomiky, v rámci ktorej najväčší význam bude mať zabezpečenie rovnováhy medzi ponukou a dopytom, liberalizácia cien na trhu, ale i to, čo je pre súčasnú dobu charakteristické – voľná hra trhových síl. Spravodlivý prístup pri riešení daných úloh je určitým ideálom, ako má spoločnosť rozdeľovať to, čomu sa všeobecne pripisuje hodnota dobra alebo dobre usporiadanej spoločnosti.

V oblasti právnych, ako i ekonomických vied sa už dlhší čas dozerá na efektívnosť, ale na hodnotenie právnych noriem. Prečo je to tak?

Mnohí teoretici si v tejto súvislosti kladú otázku, či a prečo je to vhodné. Napríklad David A. Weisbach¹ v kontexte s právnymi normami má na mysli, či by mali byť navrhnuté právne normy na prerozdelenie, alebo či by mali byť iba účinné.

Vieme veľmi dobre, že zákon nie je sterilným nástrojom, ktorý by vychádzal z vákua, ale je (alebo aspoň by mal byť) prostriedkom na zlepšenie kvality vzťahov a životnej úrovne našej spoločnosti.

¹ WIESBACH, D. A.: Should Legal Rules be used to Redistribute Income? In: *The University of Chicago Law Review*, Vol. 70, 2003, No. 1, s. 439.

Základným stanoviskom však je, že právne normy by nemali byť používané na prerozdelenie majetku chudobným. I keď sa dovolávame efektívnosti, nie vždy je jasné na čom sa efektívnosť zakladá.

D. A. Weisbach sa pýta, či to nie je tým, že sa vedeckým pracovníkom v oblasti práva a ekonomiky jednoducho nepáči myšlienka prerozdelenia. Osobne zastáva stanovisko, že by sa nemali navrhnúť právne normy na prerozdelenie chudobným. Argumentuje tým, že existuje lepšia metóda, a tou je daňový systém, ktorý je lepším nástrojom na prerozdelenie príjmov ako sú právne normy.

Prečo by sme však mali chcieť prerozdeliť príjem? Jedným z dôvodov by mohlo byť to, že bohatí ľudia, ktorí by boli altruistickí voči chudobným, by vlastne prerozdelením pomohli obom stranám.

Ak jednotlivci znižujú hraničnú užitočnosť príjmu, prerozdelenie môže byť dobrou myšlienkou, pretože strata užitočnosti pre bohatého, od koho si vezmeme dolár, nie je taká veľká ako zisk pre chudobného, ktorý dolár dostane. Takže kým existuje klesajúca hraničná užitočnosť, vždy je dobrou myšlienkou vziať od bohatších a dať chudobnejším, až kým všetky príjmy nebudú rovnaké.

Problém je, že prerozdelenie je nákladné. Nie sú tu len náklady na administratívny aparát organizujúci prerozdelenie – porovnávanie príjmov, rátanie peňazí atď. – sú tu aj náklady v zmysle stimulov.

Navyše, bez ohľadu na absolútnu veľkosť pôvodných nákladov sa všeobecne uvažuje o zvýšení daní; takže čím viac si želáme prerozdelovať, tým vyššie sú náklady. Čo je však horšie, uvažuje sa o veľmi rýchlom zvýšení – s dvojnásobkom daňovej sadzby – takže dokonca malé deformácie sa môžu stať veľmi veľkými, ak daňové sadzby budú dosť vysoké.

Prerozdelenie sa teda zdá byť dobrou myšlienkou, ale je nákladné. Potrebujeme analýzu o tom, čo je dobré pre spoločnosť – koľko by sme mali byť ochotní zaplatiť za to, aby sme dosiahli prerozdelenie. Takéto vyjadrenie dôvery v tento trh sa nazýva funkcia sociálneho zabezpečenia. Hovorí o tom, ako dobre si spoločnosť počína pri zabezpečení jednotlivcov. To znamená, že nám hovorí o tom, kedy a pri akých nákladoch je prerozdelenie dobrou myšlienkou.

Spoločnosť je bohatšia, keď sú jednotlivci v spoločnosti bohatší. Spravidlivý prístup môže ovplyvniť sociálne zabezpečenie, avšak musí sa tak urobiť prinútením zámožnejších jednotlivcov.

Ktoré významné príklady sociálnej starostlivosti spĺňajú Paretove kritériá? Jedným z najvýznamnejších je funkcia užitočnosti a efektívnosti sociálnej starostlivosti. V rámci tejto funkcie sociálnej starostlivosti je každá osoba rovnako dôležitá.

John Rawls navrhol odlišné meradlo sociálnej starostlivosti, známe ako maximum. Hoci sa sústredil na iné hodnoty, než je individuálna starostlivosť, maximum, zhruba povedané, meria starostlivosť spoločnosti vzhľadom na starostlivosť o najhoršie sociálne postavených jedincov v spoločnosti. Rawlsova formulácia sa vo všeobecnosti považuje za viac rovnostársku, než je funkcia užitočnosti sociálnej starostlivosti.

Existuje mnoho veľmi zložitých problémov týkajúcich sa formulácie, čo tvorí dobrú spoločnosť. Napríklad musíme sa rozhodnúť, či budeme zahŕňať nenávidené preferencie do sociálnej starostlivosti – ak je niekto šťastný, keď je iný zranený, ráta sa aj tento druh zlomyseľnej radosti? Takisto sa musíme rozhodnúť, kto má do tejto kategórie patriť. Patria sem cudzinci?

Prečo by nás mala Rawlsova funkcia sociálnej starostlivosti ponechať v tomto druhu nerovnosti, keď sa zaoberá len starostlivosťou o najchudobnejších? Prečo by nám nemala odporúčať viac prerozdelení? Dôvodom je, že viac už najchudobnejšej vrstve pomôcť nemôžeme. Zvyšovaním daňovej sadzby tak, aby sme na ňu previedli viac peňazí, v skutočnosti zhoršuje jej situáciu kvôli navýšeným daniam, ktoré musí zaplatiť, a preto, že účinok strát zo zdanenia znižuje obnos peňazí dostupný na jej prerozdelenie.

To je pozadie situácie. Hlavnou myšlienkou je, že prerozdelenie príjmu je pravdepodobne dobrá vec. Najpravdepodobnejšie zvyšuje sociálnu starostlivosť. Bohužiaľ, prerozdelenie vytvára znevýhodnenia, napríklad deformáciu vo výbere medzi prácou a odpočinkom. Prerozdelenie je ako deravý sud. Aj preto musíme zvážiť výhody prerozdelenia jeho porovnaním s nákladmi na efektívnosť a zakončíme to nejakým žiaducim obnosom prerozdelenia, čo nás však môže do viesť ďaleko od rovnosti.

Vezmime si právnu normu, ktorá prerozdeľuje príjem špecifickým spôsobom. Právna norma prerozdeľuje príjem, čo je dobré. Takisto vytvára neefektívnosť, pretože prerozdeľuje, znižuje návratnosť z pracovnej činnosti, a tak zapríčiňuje deformáciu vzťahu medzi prácou a odpočinkom. Bude príčinou uvedenej deformácie, že jednotlivci prijímajú veľkú alebo príliš malú starostlivosť, nevhodne porušia zmluvy, príliš veľa alebo málo investujú do hmotného majetku? Právnu normu značne ovplyvňujú dve krajné možnosti: rozhodnutie pracovať a rozhodnutia dôležité pre právnu normu.

Porovnajme to s daňou z príjmu. Daň z príjmu takisto zapríčiňuje deformáciu vzťahu medzi prácou a odpočinkom. Preto, aby sme pracovali, máme tie isté nevýhody. Ale daň z príjmu nezapríčiňuje neefektívnosť v rámci ďalších krajných možností. To znamená, že môžeme dosiahnuť rovnaké prerozdelenie za tie isté náklady. Ale akokoľvek sa na to pozrieme, daňový systém je efektívnejšou metódou prerozdelenia než legálne pravidlo.

Daň z príjmu je lepší nástroj na prerozdelenie a právne normy by teda na prerozdeľovanie nemali byť používané.

Argument, ktorý sme práve uviedli, predpokladá, že právne normy by v skutočnosti boli schopné skutočne dobre prerozdeliť príjem, a sotva by argumentovali tým, že daňový systém by bol lepší. Ale existujú rôzne dôvody na to, aby sme verili, že právny systém je často neefektívnym nástrojom na prerozdelenie príjmu. Tieto argumenty patria pod rubriky *zmluvná možnosť* a *náhoda*.

Argument *zmluvnej možnosti* uvádza, že pokusy na prerozdelenie cez právne normy budú často neefektívne, pretože ceny sa prispôbia tak, aby kompenzovali účinky právnej normy. Napríklad ak požadujeme od domovníkov, aby svoje

bytové priestory prispôsobili na bývanie v rámci predpokladanej záruky obyvateľnosti, domovníci jednoducho zvýšia nájomné, aby pokryli svoje náklady.

Podstatou problému je, že právne normy menia práve ten produkt, o ktorom sa uvažuje. Napríklad splnomocnená starostlivosť mení dobro, ktoré sa predáva, z jednoduchého dobra na dobro plus starostlivosť. Kupujúci ocenia výhody starostlivosti, možno viac alebo možno menej než samotné náklady. Rozsah, v ktorom sa ceny menia ,odráža skutočnosť, koľko nákupcov oceňuje starostlivosť'. Ak ju oceňujú vysoko, môžeme očakávať, že budú súhlasiť s tým, že zaplatia oveľa viac za výrobok so zárukou. A ak ho neocenia vôbec, nemusia byť ochotní zaplatiť viac. Z toho dôvodu je rozsah zmeny v cene klamný. Vysoká cena sa zvyšuje (v súvislosti s nákladmi na právnu normu) a môže znamenať, že právna norma urobila kupujúcich bohatšími, zatiaľ čo zvýšenie malej ceny by mohlo znamenať, že právna norma urobila kupujúcich chudobnejšími. Intuícia by mala byť úplne oddelená od toho, čo sme si mohli pôvodne myslieť.

Aby sme to urobili ešte zložitejším, jednotlivci ocenia záruku rôznymi spôsobmi. Niektorí ocenia výhody právnej normy viac než samotné náklady a iní menej. Keď sa ceny prispôbia, nastane prerozdelenie medzi spotrebiteľmi.

Ďalší štandardný argument proti používaniu právnych noriem je známy ako problém *náhody*. Zvážte pravidlo úmyselného porušenia práva pre žalobcu/navrhovateľa. Mohli by sme chcieť takéto pravidlo, pretože, povedzme, žalobcovia sú systematicky chudobnejší než obžalovaní.

Pred zostavením akýchkoľvek záverov o sile argumentov *zmluvnej možnosti a náhody*, musíme porovnať právny systém s daňovým systémom. Argument musí byť vždy komparatívny – nepomáha, ak kritizujeme jednu metódu prerozdelenia bez jej porovnania s inými metódami. Daňový systém by sa rovnako dobre mohol stať predmetom tej istej kritiky ako právny systém.

Jeden kľúčový bod, ktorý si treba všimnúť, je, že právne normy by mali byť účinné. Celkový argument, ktorý bol predstavený, je, že právne normy by nemali byť použité na prerozdelenie príjmu. Ale nielen príjem je zdrojom nerovnosti. Rasa, pohlavie, invalidita či zdravie – všetky uvedené hľadiská môžu byť zdrojmi nerovnosti v našej spoločnosti. Ak hodnotíme rovnosť všetkých druhov, nielen rovnosť príjmu, mohli by sme chcieť prerozdelenie na týchto základoch.

Možno by právne normy mali byť použité na prerozdelenie na iných základoch, a teda by neboli efektívne, dokonca aj vtedy, ak by nemali byť použité na prerozdelenie príjmu. Tu je príklad. Predpokladajme, že občania s ťažkým handicapom sú menej zámožní než iní s rovnakým príjmom. Ich náklady môžu byť vyššie, ich potreby väčšie atď. Daň z príjmu nám tu veľmi nepomôže. Príjem nebude nevyhnutne korešpondovať s handicapom. Dokonca si vieme predstaviť prípad, v ktorom má každý rovnaký príjem, ale odlišuje sa v rámci tejto dimenzie. Za týchto okolností by s tým daň z príjmu nemala nič spoločné, aj keby v našej spoločnosti existovala nerovnosť.

Právne normy by však mohli pomôcť. Mohli by sme právne normy prispôbiť tak, aby sme vyšli v ústrety postihnutým, a tak by sme prerozdělili príjmy

všetkým invalidom. Napríklad by sme mohli, a tak to prakticky robíme v skutočnom živote, uvaliť poverenie na zamestnávateľov, aby poskytovali ubytovanie pre invalidov a nechali ich pracovať.

Niž v tomto argumente nám nehovorí o tom, aby sme to neurobili. Len argument o dani z príjmu je o prerozdelení príjmu. Nehovorí nám o tom, že by právne normy nemali byť prispôsobené tak, aby vychádzali v ústrety zdrojom nerovnosti mimo príjmu.

V príklade s invaliditou by sa mohlo zdať, že právne normy vychádzajú v ústrety chudobným. Ale toto by pokojne mohlo byť inak.

Veľa sa napísalo o tom, či normy, o ktorých sa zdá, že pomáhajú danej spoločenskej vrstve, takej ako sú napríklad postihnutí, im skutočne aj pomáhajú – toto je argument *zmluvnej možnosti*. Existujú prístupy, v ktorých sa zastáva názor, že zákon o postihnutých by znížil celkovú zamestnanosť postihnutých, zatiaľ čo sa možno zvyšujú zárobky (tých, ktorí si udržali svoje zamestnania).

Náhoda je taktiež závažný problém – zákon o postihnutých sa zdá byť príliš rozsiahly. Mohol by sa aplikovať na jednotlivcov, ktorí v skutočnosti nie sú na tom horšie kvôli ich postihnutiu, a nevzťahuje sa na vážne postihnutých, ktorí sú úplne neschopní pracovať.

Predpokladajme, že poznáme priame prerozdelenie peňazí postihnutým s modifikáciou vzhľadom na právne normy tak, aby sme pomohli postihnutým. Priame prerozdelenie by malo tie isté výhody prerozdelenia a náklady by nestážili jeho prístup k zamestnaniu.

Existujú dobré dôvody na to, aby sme si mysleli, že právne normy by mali byť efektívne a vôbec nie prerozdelené.

Ale neexistuje žiaden určitý dôvod na to, aby sme verili, že právne normy budú dostupnejšie než dane. Daňový systém je prispôsobený po celý čas – je známy tým, že sa neustále mení. Miera prerozdelenia je neustálou témou diskusie až natoľko, že mnohí pozorovatelia sa sťažujú, že dominuje tak, až vylučuje iné zváženia. Navyše, ak by nejaká politická koalícia zablokovala dodatočné prerozdelenie cez daňový systém, nie je dôvod neuveriť tomu, že by nezablokovala to isté prerozdelenie, keby sa konalo nepriamo cez právne normy.

Možno sa použitie právnych noriem dostáva do súvislosti problémami koalície, pretože súdy môžu robiť rozhodnutia o prerozdelení použitím právnych noriem a súdy sú veľmi vzdialené od politického procesu (hoci, v podstate drvivá väčšina právnych noriem bola vytvorená pracovníkmi legislatívy). Ale človek potrebuje získať ucelený pohľad na primerané úlohy súdnych dvorov a legislatívy, aby mohol argumentovať, že ak prerozdelenie nemôže byť schválené demokratickým procesom, malo by sa vyskytnúť vo finančne nákladnejšom spôsobe na súdnych dvoroch.

Právnicki zameraní na právne normy, ich považujú za viac tvárne, než je daňový systém. Argumentom zo strany kritikov je, že daňový systém je chaotický. Zatiaľ čo v používaní právnych noriem sa vyskytujú problémy, ale daňový systém má mnohé nedostatky, ktorých odstránenie je nákladné.

Tretie stanovisko k danej téme je, že ľudia môžu odlišne reagovať na prerozdelenie cez daňový systém než cez právne normy.

Právne normy by nemali byť použité na prerozdelenie príjmu. Existujú prístupy, ktoré tak činia. Existencia daní alebo iných priamych systémov prerozdelenia predpokladá, že človek by nemal myslieť na právne normy ako na nevyhnutné adresovanie nespravodlivosti podložené faktami akéhokoľvek daného prípadu.

Ak by sme sa mali snažiť o spravodlivé zabezpečenie daňového zaťaženia, predpokladá to najmä dodržiavanie niektorých základných princípov, ako sú: princíp spravodlivosti, princíp ekonomickej efektívnosti, princíp flexibility, princíp správneho makro-ekonomického pôsobenia, ako i princíp právnej dokonalosti.

Podľa G. Radbrucha nie spravodlivosť determinuje právo, ale naopak, právo určuje, čo je spravodlivé. Domnieva sa, že celá prax verejných financií bola vyvinutá v snahe „prekabátiť“ daňového poplatníka a spôsobiť, aby platil viac, než si je vedomý, a pritom ho donútiť k súhlasu s výdajmi vo viere, že niekto iný to bude musieť za nich zaplatiť.

Recenzentka: doc. PhDr. Viera Gažová, CSc.

Literatúra

RAWLS, J.: *The Theory of Justice*. Cambridge : Harvard University Press, 1971.

WEISBACH, D. A.: Should Legal Rules be used to Redistribute Income? In: *The University of Chicago Law Review*, Vol. 70, 2003, No. 1, s. 439-454.

KAPLOW, L. – SHAVELL, S.: Why the Legal System is Less Efficient than the Income Tax in Redistributing Income. In: *Legal Studies*, 23, 1994, č. 2, s. 667-681.

Súhrn

Článok venuje pozornosť problematike prerozdelenia príjmov, v ktorom sa hľadá odpoveď na otázku, či by sa právne normy mali používať na prerozdelenie príjmov.

Zusammenfassung

Im Beitrag wird nach der Antwort auf die Frage gesucht, ob die Rechtsnormen für die Umverteilung der Einkommen angewendet werden sollen.

Summary

The article analyzes the problem of understanding the role of rules of law in the society, also wanted to show if it is possible to influence economic situation in the society by rules of law.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVI

HISTORICKÝ VÝVOJ OPRAVNÝCH PROSTRIEDKOV V CIVILNOM PROCESSE

Katarína Gešková

ÚVOD

Oprava už vydaného nesprávneho rozhodnutia v opravnom konaní je jedným zo spôsobov, ako eliminovať prípadné omyly na minimum. Opravný prostriedok predstavuje jednu z najpresvedčivejších záruk správneho rozhodnutia z pohľadu účastníka, ale najmä jednu z najspoľahlivejších záruk poskytujúcich vyšší stupeň pravdepodobnosti vo vydanie zákonného, a teda objektívne spravodlivého rozhodnutia vôbec.

Opravné prostriedky uspokojujú nielen záujem strán súdneho konania, ale sú aj záujmom samotných súdov. Predstava, že voči rozhodnutiu už neexistuje spôsob jeho nápravy v prípade pochybenia, by mohol byť pre sudcov neznesiteľným bremenom a zodpovednosťou, pre iných by mohol predstavovať priestor na svojvôľu, povrchnosť a ľahkomyselnosť. Preto je predstava o nemožnosti preskúmania rozhodnutia súdu v súčasnosti až nepredstaviteľná.

Dôležitou otázkou sa však následne stáva to, ako konštituovať systém opravných prostriedkov tak, aby boli rovnovážne rešpektované viaceré kritériá, na ktorých má súčasný civilný proces stáť, a to je hospodárnosť súdneho konania, právna istota účastníkov konania a spravodlivosť rozhodovania súdov.

Jedným zo spôsobov, ako sa priblížiť k dlhodobo sledovanému cieľu rýchleho a zároveň spravodlivého konania, je čerpať z poznatkov, legislatívnej úpravy a právnej teórie staršej právnej úpravy, ktorá platila na našom území doposiaľ, zobrať si z nej to dobré a pre súčasný proces výhodné a poučiť sa z chýb

a inštitútov práva, ktoré sa neosvedčili. Tieto poznatky môžu následne prispieť ku konštituovaniu systému opravných prostriedkov tak, aby našim právnym, ako aj kultúrnym podmienkam vyhovoval čo najlepšie.

V súvislosti s potrebou skúmania klasických právnych inštitútov si dovoľujeme poukázať aj na slová prof. Pelikánovej:¹ *Je nutno se cílevědomě otevřít, hledat pochopení ve studiu minulosti a současnosti rozvinutých států. Cílem není vytváření nových systémů a nových konstrukcí, cílem je pochopení již existujících právních principů a řešení, at' už je nalzáme ve vlastní minulosti nebo v současnosti ostatních států. Představa, že dospějeme k samostatným vlastním a lepším koncepcím, je v naší situaci většinou představou nebezpečnou, která vede k prodlužování onoho přechodného stadia mezi totalitním a demokratickým právem, k zanášení nové legislativy deformovanými pseudokonstrukcemi, vyžadujícími pracné opravy v řadě následujících novelizací. ... Hluboké historické zkoumání práva je totiž stále ještě popelkou... Skutečnost, že v demokraciích nepoznamenaných dlouhodobým totalitním traumatem jsou platným právem legislativní akty vzniklé před jednou nebo dvěma stovkami let, má za následek, že jakékoli studium práva je současně studiem historie a naopak. Jaká škoda, že nejsme schopni vytěžit kapitál vlastní minulosti a na právním řádu, který se u nás rozvíjel až do roku 1948, se rozpomínat na právní kulturu... Své úvahy mohu uzavřít jediným způsobem: právní věda za uplynulých deset let nenašla schopnost stát se ukazatelem směru k navázání na naše tradice právní kultury. Podlehla pozitivistickému tápání právní praxe a jen v ojedinělých případech se mu pokusila alespoň nesměle vzdorovat. Má proto svůj podíl na pomalosti našeho vývoje směrem k Evropě i kultuře a musí si to konečně uvědomit... Tak jako byla dříve služebnou totalitnímu režimu, je dnes ve své velké části služebnou blízkým a ryze praktickým cílům, nevidíc stále unikající cíl obecný.*

A preto aj vďaka vyššie citovanému názoru sme boli inšpirovaní nahliadnuť do systému opravných prostriedkov klasického civilného procesu, ktorý u nás platil do roku 1948.

1. VŠEOBECNÉ VÝVOJOVÉ TENDENCIE CIVILNÉHO PROCESU

Súčasný civilný proces je výsledkom dlhodobého vývoja, ktorý má svoje korene už v rímskom procese. Napriek tomu, že rímske právo nebolo recipované v takej výraznej miere ako v iných západoeurópskych krajinách, jeho vplyv je nespochybniteľný.² Do podoby súčasného procesného práva však významne zasiahlo aj právo germánske³ a cirkevné.⁴ V období formovania národných alebo

¹ PELIKÁNOVÁ, I.: Nad posláním české právní vědy. In: *Právní rozhledy*, roč. 8, 5/2000, s. 188.

² Už v najstarších zákonoch Arpádovcov nájdeme formulácie, niekedy aj právne tézy, ktoré pochádzajú z rímskeho práva. V ďalšom období možno jasne pozorovať teoretický vplyv rímskej právnej nauky, ktorý sa objavil v písomnej forme v teoretickej časti a pri výklade jednotlivých právnych inštitútov Tripartita. V ďalšom

nadnárodných štátnych zriadení boli vytvárané osobitné procesné poriadky, ktoré mali najskôr podobu obyčajového práva, následne sa uskutočnila ich písomná kodifikácia. Do popredia vystupuje najmä francúzsky, nemecký, rakúsky, uhorský a ruský civilný proces.

Na našom území (na území súčasnej Slovenskej republiky) platilo uhorské právo, ktoré dlhodobo spočívalo na zásadách obyčajového práva. Snahy absolutistických panovníkov v 17. a 18. storočí presadiť jednotné kodifikačné úpravy narážali na tvrdý odpor a nadvláda obyčajového práva tu pretrvávala dlhšie ako v okolitých štátoch. Jednotlivé dekréty, zvykové právo, štatúty jednotlivých magistrátov a iné ustanovenia procesnej povahy tvorili tzv. *Corpus Iuris Hungarici*, ktorý bol pre Uhorsko nahradený nariadením ministerstva spravodlivosti z roku 1852. Určité unifikačné tendencie predstavovalo aj vydávanie zbierky rozhodnutí Najvyššieho súdu v druhej polovici 18. storočia, o procesnom kódexe v súčasnom zmysle však zatiaľ nemožno hovoriť.

Na krátke obdobie po porážke maďarskej revolúcie v rokoch 1848 – 1849 bola i na uhorskom území rozšírená platnosť rakúskeho práva,⁵ ale tzv. **judexkuriálna konferencia v roku 1861 vo svojich osemdielnych Dočasných právnych pravidlách prevzala dovtedajšie obyčajové právo, vrátane civilného procesného práva, pretože tieto pravidlá sa nestali zákonom, ale boli súdmi používané ako obyčajové právo.**⁶ Prvý procesný kódex bol prijatý zákonným článkom LIV/1868 ako občiansky súdny poriadok, ktorý ešte spočíval na zásade písomnosti a legálnej teórie dôkazov. Tento procesný predpis bol nahradený uhorským civilným súdnym poriadkom, a to zák. čl. I/1911.⁷ Uhorský civilný poriadok bol vybudovaný na základe nemeckého civilného poriadku z roku 1877 s niektorými odlišnosťami, ktoré vypracovala uhorská procesná teória.⁸

období rímske právo ovplyvnilo názory uhorských právnikov a tvorbu právnych inštitútov. V období existencie Uhorska bol zaznamenaný jediný pokus o prevzatie rímskeho práva, a to za vlády Korvínovcov prostredníctvom talianskych právnikov, ktorí pôsobili na uhorskom kráľovskom dvore, ale tento pokus sa nevydaril. V tej dobe už bolo šľachtické obyčajové právo jednotné a zrelé na kodifikáciu a mestské tavernikálne právo taktiež tvorilo ucelený systém, takže rímske právo nemohlo prelomiť jednotnosť tohto právneho poriadku. Vládnuca feudálna šľachta a mešťania ešte necítili potrebu recipovať rímske právo na lepšiu ochranu svojich triednych záujmov. In: MALÝ, K.– SIVÁK, F.: *Dejiny štátu a práva do roku 1918*. Bratislava : Obzor, 1992, s. 106.

³ Germánske právo ovplyvnilo kánonické právo, takže niektoré germánske inštitúty boli prevzaté prostredníctvom kánonického práva. Bezprostredný prejav germánskeho práva sa prejavoval pri kolonizácii, keď mestá žili podľa saského, švábskeho a longobardského práva.

⁴ Kánonické právo bolo súčasťou uhorského právneho systému.

⁵ Rakúske právo bolo už v tom čase kodifikované v Jozefínskom súdnom poriadku z roku 1781 a v neskôr vydanom Západohaličskom súdnom poriadku z roku 1796.

⁶ HUBENÁK, L. a kol. (ed.): *Dejiny štátu a práva*. I. diel. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1971, s. 154.

⁷ FIALA, J.: *Historický vývoj niektorých procesných princípů, zásad a inštitutů civilního procesu*. Praha : Univerzita Karlova, 1974, s. 54.

⁸ Pozri napr. HORA, V.: Vybrané časti z uhorského civilního práva procesního. In: *Právny obzor*, 1921, s. 1: „Původcové jeho (Uhorského civilního poriadku, pozn. autora), zdá se, upírali svůj zrak počekud jednostranně k nemeckému c. r. s. z roku 1877 i k teoriím tam oboru práva procesního zastávaným; procesní právo německé i literatura jeho byli jim bližší než procesní právo rakouské a jeho literatura.“

Konanie podľa uhorského občianskeho súdneho poriadku bolo trojinštančné. Pre odvolanie bolo charakteristické, na rozdiel od rakúskeho občianskeho súdneho poriadku (CRS⁹), že zákon pripúšťal novoty v odvolacom konaní (alebo *tzv. nóva*) a odvolanie malo vždy plný suspenzívny účinok, takže odvolateľ mohol vždy odvolanie rozšíriť na všetky výroky rozsudku. Odvolanie bolo prípustné len proti rozsudkom. Proti uzneseniam smeroval *tzv. rekurz*. Opravným prostriedkom proti rozsudkom odvolacích súdov bolo dovolanie, proti uzneseniam odvolacích súdov mohol účastník využiť *tzv. dovolací rekurz*. Jediným mimoriadnym opravným prostriedkom bola žaloba pre obnovu.

V Čechách, na Morave a Sliezsku boli vydávané písané procesné predpisy už v druhej polovici 18. storočia. Takýmto predpisom je **Jozefínsky súdny poriadok z roku 1781** a neskôr vydaný **Západohaličský súdny poriadok z roku 1796**. Dovtedajšie obyčajové právo bolo takto úplne zlikvidované a na jeho miesto nastúpila zákonná úprava.

Jozefínsky proces rozlišoval riadne a mimoriadne opravné prostriedky. Ich delenie bolo viazané na inštitút právoplatnosti, ako je to aj v súčasnosti. Riadnym opravným prostriedkom proti rozsudkom súdu prvej inštancie bolo **odvolanie (apelácia)** a proti rozsudkom druhej stolice **riadna revízia (dovolanie)**, ak išlo o rozsudky diformné, teda rozdielne. Dovolanie nebolo prípustné proti rozsudkom, ktorými boli prvostupňové rozsudky potvrdené. Proti potvrdzujúcemu rozsudku odvolacieho súdu pripustil mimoriadny opravný prostriedok **tzv. mimoriadnu revíziu (mimoriadne dovolanie)** až dvorský dekrét zo dňa 15. 2. 1833 č. 2593 Sb. z. s. Mimoriadnosť tohto dovolania bola v tom, že bolo prípustné len z určitých dôvodov, a to pre zmätočnosť alebo zrejmu nespravodlivosť, avšak len v sporoch, ktorých hodnota prevyšovala určitú sumu – 500 zlatých. Obsahový rozdiel medzi apeláciou a dovolaním nebol v podstate žiadny, pretože aj dovolací súd mohol rozsudok druhej inštancie sám zmeniť. Oba prostriedky mali suspenzívne a devolutívne účinky. Platil tu zákaz novôt a zákaz *reformatio in peius*, teda zákaz zmeny k horšiemu pre toho, kto opravný prostriedok podal. Jozefínsky proces bol vybudovaný na zásade písomnosti.

Medzi mimoriadne opravné prostriedky patrila, okrem mimoriadnej revízie, aj reštitučná žaloba.¹⁰

Reštitučná žaloba prislúchala strane, ktorá v konaní utrpela ujmu, ktorú nebolo možné tolerovať z dôvodu spravodlivosti. Dôvody tejto žaloby boli: najskôr to bolo nezavinené zmeškanie roku¹¹ alebo lehoty (*ob terminum elapsum*), ďalej bolo dôvodom to, že strana objavila nové skutočnosti alebo dôkazy, ktoré nemohla bez svojho zavinenia použiť v pôvodnom konaní (*ob noviter reperta*), a nakoniec to, že strana nebola v konaní zastúpená svojim zákonným zástupcom (*ob malam defensionem*). Reštitučná žaloba v podstate v sebe spájala súčasné dô-

⁹ *Civilní řád soudní*, zákon č. 112 a 113/1895.

¹⁰ FIALA, J.: *Historický vývoj některých procesních principů*, ..., cit. dielo, s. 41.

¹¹ Starší výraz pre určenie dňa a hodiny pojednávania.

vody obnovy konania, dôvody zmätočnosti, ako aj inštitút odpustenia zmeškania lehoty.

Okrem uvedených prostriedkov, civilný proces poznal aj **zmätočnú sťažnosť**, ktorá mohla byť podaná len vtedy, keď chýbali absolútne procesné podmienky alebo keď bol porušený niektorý zo zásadných procesných princípov. Išlo buď o riadny, alebo o mimoriadny opravný prostriedok, a to v závislosti od toho, či bolo touto žalobou napadnuté právoplatné, alebo ešte neprávoplatné rozhodnutie. Zmätočná žaloba mala devolutívny účinok.

Osobitným opravným prostriedkom bola tzv. **remonštratívna zmätočná sťažnosť**, ktorá smerovala voči rozhodnutiu vo veci, o ktorej mal rozhodnúť administratívny orgán alebo voči rozhodnutiu o neplatnosť manželstva vydaného nepríslušným súdom alebo voči rozhodnutiu, ktorého sa zúčastnila procesne nespôsobilá strana, ktorá nebola zastúpená svojím zákonným zástupcom. V poslednom dôvode si v podstate táto žaloba konkurovala s reštitučnou žalobou.

Jozefínsky právny poriadok odlišoval opravné prostriedky proti rozsudku a proti uzneseniu. Riadnymi opravnými prostriedkami proti uzneseniu bol rekurz a riadny revízny rekurz. Mimoriadnym opravným prostriedkom bol mimoriadny revízny rekurz.

K uvedenému treba uviesť, že proti nečinnosti súdov alebo proti porušeniu povinnosti mlčanlivosti bola všeobecne prípustná **sťažnosť**, ktorá sa mohla podať na nadriadenom súde alebo u predsedu súdu alebo na ministerstve spravodlivosti. Sťažnosť však nebola opravný prostriedok, ale tzv. prostriedok justičného dozoru. V súčasnom civilnom procese možno nájsť paralelu napr. so sťažnosťou pre prieťahy v konaní, ktorá sa tiež rieši najskôr v správnej línii a predchádza sťažnosti, ktorá sa podáva na Ústavný súd pre porušenie základných ľudských práv a slobôd.

Formulácia jednotlivých dôvodov opravných prostriedkov nasvedčuje tomu, že mnohé dôvody opravného konania boli doposiaľ zachované, zvyčajne s iným, z nášho pohľadu vhodnejším, systematickým začlenením.

Jozefínsky právny poriadok a jeho modifikácie platili až do 1. januára 1898, keď nadobudol účinnosť nový Civilný súdny poriadok (ďalej aj CSP).¹² Novú úpravu si vyžiadali hospodárske a spoločenské zmeny, ktoré nastali v 19. storočí. Pre novú právnu úpravu bolo koncipovaných niekoľko osnov, ale základom konečného spracovania sa stala Kleinova osnova. Prameňom občianskeho procesného práva pre sporové konania sa tak stali: **tzv. jurisdikčná norma (zákon č. 110 a 111/1895 ř. z.), ďalej civilní súdny poriadok (zákon č. 112 a 113/1895 ř. z.), exekučný poriadok (zákon č. 78 a 79/1896 ř. z.) a zákon o súdnej organizácii (zákon č. 217/1896 ř. z.)** Tieto právne predpisy boli niekoľkokrát novelizované. Po vzniku ČSR v roku 1918 zostali tieto normy v platnosti na území Čiech, Moravy a Sliezka.

¹² V českej literatúre často uvádzaný ako Civilní řád soudní (CRS).

2. OPRAVNÉ PROSTRIEDKY PODĽA CIVILNÉHO SÚDNEHO PORIADKU (CSP)

Aj CRS rozlišoval opravné prostriedky na riadne a mimoriadne. Podľa CSP bolo **odvolanie, ako aj dovolanie riadnym opravným prostriedkom**. Teória práva nevidela podstatné rozdiely medzi odvolaním a dovolaním. Profesor Dr. Václav Hora¹³ charakterizoval tieto opravné prostriedky takto: *Procesní právo naše dopřává zpravidla tři stolice a zná tudíž jako pravidlo dva opravné prostředky. Je-li opravný prostředek namířen proti rozsudku první stolice, je to odvolání, je-li však opravný prostředek podán proti rozsudku soudu odvolacího, zve se dovoláním*. Na základe takto vymedzeného vzájomného vzťahu medzi odvolaním a dovolaním CSP ustanovil také pravidlo, že aj pre dovolanie sa použijú ustanovenia upravujúce odvolanie, ibaže zákon v ustanoveniach o dovolaní ustanovuje niečo iné (§ 513 CRS).

Odvolanie smerovalo proti rozsudkom prvej stolice, dovolanie proti rozsudkom druhej stolice. Predmetom odvolania, resp. dovolania mohol byť len výrok rozsudku vo veci samej. Odvolaním alebo dovolaním nebolo preto možné napadnúť samostatne ostatný obsah rozsudku, ako napr. výrok o náhrade súdnych trov, aj keď bol súčasťou rozsudku vo veci samej.¹⁴ Na to slúžili **riadne opravné prostriedky proti uzneseniam – rekurz a dovolací rekurz**. Ak však bolo voči rozsudku vo veci samej podané odvolanie alebo dovolanie a strana pociťovala ujmu aj na výroku o trovách konania, potom bolo prípustné z dôvodov procesnej ekonómie domáhať sa nápravy voči tomuto rozhodnutiu len odvolaním alebo dovolaním. Rozšírenie odvolania (dovolania) aj na iné časti rozsudku, ako je výrok vo veci samej, je teda nutne podmienené tým, že zároveň bolo podané odvolanie (dovolanie) proti výroku vo veci samej.

Odvolanie aj dovolanie smerovali proti ešte neprávoplatným rozhodnutiam, konanie bolo teda **trojinštančné**.

Lehota na podanie odvolania a dovolania bola rovnaká – **štrnásť dní od doručenia rozhodnutia**. Odvolanie aj dovolanie mali **devolutívny a suspenzívny účinok**. V prípade devolutívneho účinku odvolania a dovolania právny poriadok nepozná výnimky, o týchto opravných prostriedkoch teda vždy rozhodoval nadriadený súd. Výnimky boli formulované len v prípade rekurzu.¹⁵ Suspenzívny účinok spočíval v tom, že podanie odvolania alebo dovolania bránilo tomu, aby

¹³ HORA, V.: *Československé civilní právo procesní*. Díl III. Praha : Všehrad, 1934, s. 13.

¹⁴ Tamtiež, s. 15.

¹⁵ Výnimka, keď o rekurze nerozhoduje nadriadený súd, bola postavená na dvoch zásadách. Prvá spočíva v tom, že ten istý súd mohol prejednať len rekurzy proti niektorým, v zákone stanoveným uzneseniam a druhá obmedzuje spôsob vybavenia rekurzu, a to tak, že tento súd môže rekurzu len vyhovieť. Podľa diela citovaného v predchádzajúcej poznámke, na s. 30, pri tomto postupe súd prvého stupňa rekurz vôbec nevybavuje (teda buď priaznivo, alebo nepriaznivo), ale tým, že mu vyhovie, ho urobí bezpredmetným. Táto výnimka z devolutívneho účinku v podstate predznamenáva súčasný inštitút autoremedúry, v našom OSP upravený v § 210a. Autoremedúra bola bezdôvodne odstránená pôvodným znením OSP z roku 1963, doplnená bola až jeho novelou.

napadnutý rozsudok nadobudol právoplatnosť a vykonateľnosť, **avšak vždy len v rozsahu návrhu**. Rekurz spravidla nemal odkladný účinok, okrem zákonom stanovených výnimiek (§ 524 ods. 1 CRS). Zákon dával tiež možnosť súdu, aby priznal rekursu odkladný účinok za podmienok, že tým nevznikne neúmerňa ujma pre výkon napadnutého uznesenia alebo pre exekúciu, a takisto za predpokladu, že nebude zmarený účel rekursu.

Spor sa na odvolacom alebo dovolacom súdu opätovne neprejednával, jeho činnosť bola len činnosťou prieskumnou. Táto prieskumná činnosť spočívala v tom, že súd skúmal, či *rozsudek soudu prvního vyhovuje právu, ať formálnímu či hmotnému, při čemž vychází právě z toho skutkového podkladu, jenž byl základem rozsudku stolice první. Ale tato přeskumná činnost neděje se ze všech vůbec v konkrétním případě možných snad právních hledisk, nýbrž jenom těch, jež odvolatel označil ve svých důvodech odvolacích, aniž s vyvozením všech v konkrétním případě možných důsledků shledané nad nesprávností, nýbrž jenom těch, jež odvolatel ve svém návrhu odvolacím sám byl naznačil.*¹⁶

Z vyššie uvedenej charakteristiky vyplýva, že odvolanie sa zásadne nelíšilo od dovolania a táto zhoda ich právnej úpravy sa prejavila aj v spôsobe rozhodovania v odvolacom, resp. dovolacom konaní, ktoré bolo v obidvoch prípadoch postavené na už spomínanom reformačnom princípe. Vtedajšia právna úprava teda jednoznačne dávala prednosť konečnému rozhodnutiu pred súdom, ktorý rozhoduje o opravnom prostriedku.

Proti právoplatným rozhodnutiam smerovala žaloba pre zmätočnosť a žaloba na obnovu konania, ktoré boli teóriou, nie však jednotne, označované ako mimoriadne opravné prostriedky. Úprava v CSP ich chápala ako osobitné prostriedky smerujúce k odstráneniu právoplatného rozhodnutia.

Ich cieľom bolo:¹⁷

- v prípade žaloby o zmätočnosť odstrániť také právoplatné rozhodnutie súdu (bez ohľadu na to, či je obsahovo správne), ktoré bolo vydané v konaní, v ktorom boli hrubo porušené niektoré základné zásady konania,
- v prípade žaloby na obnovu konania odstrániť rozsudok (či už právoplatný, alebo nie), ktorý je síce založený na bezvadnom konaní, ale prichádza do rozporu s myšlienkou spravodlivosti, pokiaľ takýto rozsudok nemožno zrušiť pomocou riadnych opravných prostriedkov. Za nespravodlivosť sa nepovažuje samo nesprávne právne posúdenie, ale nespravodlivosť sa vidí v tom, že skutkový podklad napadnutého rozhodnutia nie je taký, aby na jeho základe bolo možné spravodlivo rozhodnúť.

¹⁶ HORA, V.: *Československé civilní právo procesní...*, cit. dielo, s. 53.

¹⁷ Tamtiež, s. 139.

3. OPRAVNÉ PROSTRIEDKY PODĽA UHORSKÉHO CIVILNÉHO SÚDNEHO PORIADKU

Na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi platil Uhorský civilný súdny poriadok (zákon čl. I/1911). Rozdiely v právnej úprave civilného procesu podľa týchto právnych poriadkov existovali, no v prípade opravných prostriedkov možno vo všeobecnosti tvrdiť, že práve v prípade opravných prostriedkov existovali markantné rozdiely, čo potvrdil aj Dr. Hora v predhovore svojho diela:¹⁸ *Při sepisování III. dílu svého spisu narazil jsem na značné obtíže, mající svou příčinu v tom, že právě opravné prostředky se u nás a na Slovensku a Podkarpatské Rusi nejvíce rozcházejí.*

Aj napriek tomu, že zákonodarca bol podľa štúdia historických prameňov pravdepodobne inšpirovaný prevažne úpravou opravných prostriedkov podľa CRS, právna úprava na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi takisto obsahuje mnoho zaujímavých prvkov.

Na Slovensku¹⁹ bolo konanie tiež trojinštančné. Zákon teda poznal dva riadne opravné prostriedky – odvolanie a dovolanie, ktoré smerovali proti rozsudkom. Opravným prostriedkom proti uzneseniam bol rekurz a dovolací rekurz.

Prípustnosť dovolania bola v porovnaní s úpravou v Čechách obmedzenejšia. Dovolacie dôvody neboli vypočítané taxatívne v zákone, ale možno ich vyvodit' z jednotlivých ustanovení.

Dovolanie sa na Slovensku podávalo na odvolacom súde, v Čechách²⁰ sa podávalo na súde prvého stupňa.

Ďalší rozdiel možno postrehnúť pri dovolacom konaní, ktoré v Čechách prebiehalo vždy neverejne, avšak s tým, že dovolací súd môže v prípade potreby nariadiť ústne konanie. Pre ústne prejednanie vecí platili primerane ustanovenia o odvolacom konaní. **Na Slovensku bolo pravidlom, že dovolanie sa prejednávalo na ústnom konaní.** Zákonom zo dňa 2. júla 1924 č. 164/1924 Sb. z. a n. bolo toto pravidlo, avšak len dočasne do 31. 12. 1926, obmedzené. Prejednanie dovolania na neverejnom zasadnutí bolo výnimočné.

Podstatné rozdiely možno vidieť aj pri úprave žaloby o zmätočnosť a obnovu. **Rozdiel je hlavne v pomenovaní, keďže pod označením obnova konania sú zahrnuté aj prípady zmätočnosti, takisto aj dôvody samotnej obnovy. To znamená, že na Slovensku existovala len žaloba o obnovu, zahrňujúca aj dôvody žaloby o zmätočnosť.**

Žalobu o obnovu možno podať len proti právoplatným rozsudkom, nie proti uzneseniam. Ďalším rozdielom je aj to, že žalobou o obnovu možno napadnúť aj súdny zmier.

¹⁸ HORA, V.: *Československé civilní právo procesní...*, cit. dielo, s. 5.

¹⁹ Pod tým sa myslí na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi.

²⁰ Myslí sa aj Morava a Sliezko, spolu s Čechami nazývané aj historické zeme.

Důvody žaloby o obnovu boli početnejšie ako v Čechách.

Na podanie žaloby o obnovu je príslušný súd, proti právoplatnému rozsudku ktorého smeruje. Ak teda smeruje proti právoplatnému rozsudku súdu prvého stupňa podá sa na tomto súde, ak proti právoplatnému rozsudku odvolacieho súdu, je príslušný na podanie žaloby o obnovu tento súd.

4. VÝVOJ CIVILNÉHO PROCESU PO ROKU 1918

Československá republika v roku 1918 zákonom č. 11/1918 Sb. prevzala dovtedajšie rakúske právo, ale aj dovtedajšie uhorské právo. Novozriadené ústredné československé úrady si boli plne vedomé neudržateľnosti dvojakého a často neistého právneho života v politicky jednotnom štátnom celku. Preto si každé ministerstvo pri svojom vzniku zriadilo zákonodarný odbor, ktorý pracoval nielen na nových zákonoch, ale hlavne pripravovali zjednotenie prevzatých právnych oblastí do jednotnej československej právnej úpravy. Za zjednotenie práva veľmi dôsledne bojoval dr. Milan Hodža, ktorý presadzoval hlavne rovnú participáciu aj Čechov, aj Slovákov na tomto procese – bez toho, aby bolo jedno právo uprednostnené pred druhým, ale aby sa našlo to najlepšie pre nové spoločné právo. Výsledkom jeho snáh bolo vytvorené ministerstvo pre zjednotenie zákonov a organizáciu správy (zákon č. 431/1919 Sb.), ktorého prvým ministrom sa stal práve sám dr. Milan Hodža. Nové ministerstvo čelilo mnohým problémom, dokonca aj hrozbe jeho zrušenia, Milan Hodža však aj naďalej hájil spravodlivú unifikáciu: *Nový právny poriadok československý musí byť vybudovaný nielen na podklade právneho systému rakúskeho, ale tiež uhorského, a preto treba unifikačného ministerstva pri zákonodarných prácach.*²¹ Už skoro po prevzatí obidvoch procesných kódexov existovali názory, ktoré uprednostňovali výslovne jeden procesný kódex pred druhým. Zástancom Rakúskeho CSP bol napr. profesor Václav Hora z Karlovej Univerzity v Prahe: *Zákon uherský vychádza z určitej teórie, z dávnej minulosti převzaté, buduje ďalší řízení na ní zcela důsledně, ale neohlíží se na váhu a význam těchto důsledků, nebere takřka ohledu ani na žalovaného ani na soud. Popřává žalobci plnou volnost, ale vzdaluje se tím od zásady rovnosti stran ve směrech, na něž zde bylo ukázáno, takže máme dojem, že nadržuje žalobci a je nespravodlivý k žalovanému. Zanedbává i náležitý zřetel na soud, nepřiváděje s plným důrazem žalobci na vědomí vážnost kroku, jež svou žalobou činí, a neukládá mu plné odpovědnosti zaň. Aby uspokojil teorii svého původce (nemeckú procesnú teóriu, pozn. autora), je umělý, nepřirozený a nenajde už proto porozumění a pochopení v lidu. Zákon rakouský naproti tomu netheoretizuje, vychází z dnešního lidového názoru na žalobu, je přirozený, jednolitý, k žalobci přisnejší než uherský, ale za to k žalova-*

²¹ BAŘINKA, C.: Památník celoštátného unifikačného kongresu právnikov v Bratislave 26. – 28. 9. 1937. Bratislava : Unifikačný kongres, 1938

*nému spravdivší. Jeho prísnosť k žalobci je nejenom dobrým výchovným prostredkom, nýbrž zvyšuje i autoritu soudu a dávajíc pocitěvati, že ani spor civilní není tak zhola jen věcí, na niž by celek státní neměl zájmu, prospívá i tomuto. Neváhám tudíž prohlásiti, že úpravu rakouského c. r. s. v otázkách, o nichž tu řeč (išlo o otázky žaloby všeobecne, späťvzatia žaloby, zmeny žaloby, zmeškanie pojednávania a otázok s tým súvisiacich, pozn. autora), považuji i pro budoucnost za jediný základ, na němž bude lze budovati.*²² Ministerstvo pre zjednotenie zákonov a organizáciu správy vypracovalo osnovu ankety, predmetom ktorej sú otázky, v ktorých sa rakúsky a uhorský procesný poriadok najvýraznejšie odlišuje. Aj táto anketa mala prispieť k unifikácii procesného práva, v záujme širšej verejnosti a v záujme praxe.²³ Napriek týmto názorom za prvej republiky bola v roku 1937 vypracovaná Osnova jednotného civilného poriadku, ktorá sa však nestala zákonom, takže v predmníchovskej republike, ako aj po roku 1945, naďalej platilo rozdielne civilné procesné právo v Čechách a na Slovensku.

To, že obidva procesné kódexy nesplynuli, s nájdením najpriateľnejších alternatív z obidvoch právnych poriadkov, možno oprávnene považovať za škodu. Vyspelosť vtedajšej procesnej teórie vytváralo predpoklady na úspech tohto projektu.

Ako už bolo v úvode spomínané, podstatný zvrät v československom procesnom práve nastal v roku 1948. Zmena v spoločenských pomeroch, ktorá nastala po februári 1948 a po vydaní novej májovej ústavy, si vynútila novú úpravu občianskeho procesného práva. Táto zmena bola vykonaná **zákonom č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdництва**, pre ktorý bol v mnohých smeroch vzorom sovietsky civilný proces, a tým bola zahájená štyridsaťročná éra komunistického súdництва. V prvom rade bolo dôsledne zavedené zľudovenie súdництва v tom, že všetky závažné veci boli zverené do rozhodovacej právomoci senátov, kde mali výrazné postavenie a prevahu sudcovia z ľudu. Ďalej bolo trojstupňové konanie nahradené dvojstupňovým. Organizácia súdov bola zjednodušená odstránením všetkých mimoriadnych civilných súdov. Táto zmena následne znamenala zjednodušenie samotného konania, ktoré bolo prevedené do dôsledkov. Konanie bolo ovládané zásadou materiálnej pravdy, čo si nutne vyžiadalo odstránenie takých inštitútov, ako je kontumačný rozsudok alebo záväznosť súdu tzv. nespornými prednesmi strán.²⁴

Odstránené bolo aj povinné zastúpenie advokátom. Najvyšší súd prestal byť revíznym súdom a stal sa odvolacím súdom tam, kde v prvom stupni rozhodovali krajské sudy. Týmto zákonom bola do civilného procesu zavedená sťažnosť pre zachovanie zákona, neskôr nazvaná sťažnosť pre porušenie zákona. Podľa pôvodnej právnej úpravy ju mohol podať len generálny prokurátor a pôvodne nebola viazaná žiadnou lehotou. Týmto zákonom boli s účinnosťou od 1. feb-

²² HORA, V.: Vybrané části z uherského civilního práva procesního..., cit. dielo, s. 14 a 15.

²³ K spomínanej ankete a jednotlivým vybraným okruhovým otázkam pozri HORA, V.: Přípravné práce ke sjednocení civilního řádu soudního. In: *Právník*, 1922, s. 296-310.

²⁴ FIALA, J.: *Historický vývoj některých procesních principů...*, cit. dielo, s. 60.

ruára 1949 zrušené ustanovenia o dovolaní a zároveň aj ustanovenia o dovolacom rekurze.

Následne bol vypracovaný **nový Občiansky súdny poriadok, a to zákonom 142/1950 Zb.** Občiansky súdny poriadok z roku 1950 prevzal sťažnosť pre zachovanie zákona pod novým názvom – sťažnosť pre porušenie zákona. Sťažnosť bola upravená v § 210 až 218 OSP a aktívne vecne legitimovaný na jej podanie bol generálny prokurátor, a to vtedy, ak je toho názoru, že v konaní alebo pri rozhodnutí bol porušený zákon (§ 210 ods. 1). Pre chyby konania sa mohla podať sťažnosť vtedy, ak mali za následok nesprávne rozhodnutie vo veci alebo ak šlo o veci, ktoré nepatria do právomoci súdov (§ 210 ods. 2). **Sťažnosť bola vybavená tak, že Najvyšší súd buď vysloví, že bol porušený zákon, alebo sťažnosť zamietne (§ 215). Ak bolo vyslovené, že bol porušený zákon, účastník konania môže do 15 dní odo dňa doručenia rozsudku požiadať na súde, ktorý vo veci rozhodol v prvej stolici, zrušenie alebo zmenu pôvodného rozhodnutia (§ 216 ods. 1).** Konanie o sťažnosti boli teda značne zdĺhavé a zbytočne komplikované. Veď ak je konanie typické zásadou materiálnej pravdy, malo by byť samozrejmou, že Najvyšší súd konanie zruší alebo zmení, prípadne bude povinný urobiť nižší súd. Rozdelenie konania na tzv. akademický výrok o porušení zákona a následné vykonanie nápravy nie je opodstatnené. Tento stav bol odstránený až prijatím nového OSP v roku 1963. S prihliadnutím na uvedené negatíva, ako aj na to, že podanie sťažnosti nebolo viazané lehotou (§ 211 ods. 1), vytváralo živnú pôdu na právnu nestabilitu a svojvôľu.

Sťažnosť pre porušenie zákona bola tiež súčasťou Občianskeho súdneho poriadku z roku 1963, zákon č. 99/1963), ktorý platí po mnohých novelizáciách až doteraz. Sťažnosť pre porušenie zákona bola upravená v ustanoveniach § 236 až 243. Naďalej bola mimoriadnym opravným prostriedkom, smerovala aj proti uzneseniam, aj proti rozsudkom súdov alebo štátnych notárstiev a mohla byť podaná z dôvodu, že v konaní alebo pri rozhodovaní bol porušený zákon (§ 236 ods. 1). Pre vady konania sa mohla podať sťažnosť len vtedy, keď mohli mať za následok nesprávne rozhodnutie vo veci samej alebo ak vada spočívala v tom, že vec nepatrí do právomoci súdov (štátnych notárstiev, § 236 ods. 2). Podanie sťažnosti nebolo prípustné len v zákone stanovených prípadoch, pritom tieto výnimky platili aj podľa OSP z roku 1950.²⁵ Podanie sťažnosti pre porušenie zákona nikdy nepatrilo do rúk účastníkom konania, vždy ju mohli podať len tzv.

²⁵ Podľa ust. § 218 zákona č. 142/1950 Zb. nie je návrh na zrušenie alebo zmenu pôvodného rozhodnutia prípustný (konanie teda končí vydaním tzv. akademického výroku): a) ak ide o rozhodnutie, ktorým sa vyslovilo, že tu manželstvo nie je, alebo ktorým sa vyslovila neplatnosť manželstva alebo rozvod, okrem prípadu ak ide o otázku dobromyseľnosti pri uzavieraní manželstva alebo viny na rozvode; b) v konaní o vyhlásenie za mŕtveho alebo o dokázanie smrti; c) ak možno zmenu alebo zrušenie chybného rozhodnutia dosiahnuť bez podania sťažnosti pre porušenie zákona, nepočítajúc do toho obnovu konania, alebo ak je takýto návrh vylúčený povahou veci. Podľa § 210 ods. 3 nemožno sťažnosť pre porušenie zákona podať proti rozhodnutiam najvyššieho súdu.

Podľa ust. § 236 ods. 3 zákona č. 63/1963 Zb. v jeho pôvodnom znení, sťažnosť nie je prípustná proti rozsudkom a) ktorými bolo vyslovené, že sa manželstvo rozvádza, že je neplatné alebo že tu nie je; b) ktorými Najvyšší súd rozhodol o sťažnosti pre porušenie zákona.

strážcovia socialistickej zákonnosti, ktorých okruh bol počas platnosti OSP rozširovaný a menený.²⁶

Ustanovením § 238 bola zavedená lehota na podanie sťažnosti, ktorá bola trojročná a plynula od právoplatnosti napadnutého rozhodnutia. Táto lehota obmedzovala právnu istotu účastníkov konania, ktorí boli až tri roky po vydaní rozhodnutia v neistote, či rozhodnutie nebude na základe svojvoľného podnetu ministra alebo prokurátora zrušené a vrátené súdu na ďalšie konanie.

Pri takejto právnej úprave boli hrubo porušované základné rozdiely medzi súdnictvom a správou, keďže umožňovala zásahy orgánov správy súdnictva (minister spravodlivosti), ktorým bolo priznané to, čo malo patriť účastníkom konania, a to napadnúť právoplatné rozhodnutia súdov.

Sťažnosť pre porušenie zákona bola výlučne kasačným opravným prostriedkom. Najvyšší súd republiky alebo celoštátny rozhodol o nej buď tak, že ju zamietol, alebo tak, že vyslovil, že bol porušený zákon a napadnuté rozhodnutie zrušil. Následne vo veci konal súd, ktorý vo veci konal v prvom stupni.

Sťažnosť pre porušenie zákona bola úplne cudzia dovtedajšiemu charakteru občianskeho súdneho konania a deformovala základné zásady civilného procesu, na ktorých stál vtedajší civilný proces. Tento bol vo svojej podobe (podobách) platnej do roku 1948 považovaný za vyspelý procesný kódex.

Napriek tomu, že po roku 1989 sa rozsypano vrece kritiky vznesenej na právne inštitúty, ktoré do nášho právneho poriadku zakotvil socialistický zákonodarca, treba mať na pamäti, že každá strana má dve mince. Pritom nie je naším zámerom hájiť vtedajšiu úpravu, ale prihliadnuť aj na pozitíva toho, kedy generálny prokurátor pre nevedomosť alebo nízke právne povedomie práve prostredníctvom sťažnosti dopomohol k náprave vadných rozhodnutí. *Copak k Vrchnímu soudu v Praze nikdy nedolehl povzdech: Zrušili jsme si stížnost pro porušení zákona a teď není, kdo by se postaral o nápravu.*²⁷ Neodškriepiteľným faktom však ostáva to, že odňatie dispozície s týmto opravným prostriedkom účastníkovi je viac ako nespravodlivé.

5. OPRAVNÉ PROSTRIEDKY V NESPOROVOM KONANÍ ZA PRVEJ REPUBLIKY

Uvedená právna úprava opravných prostriedkov platila len pre konania sporové, kde účastníci stáli proti sebe ako žalobca a žalovaný. Nesporové konania boli upravené osobitne, mimo CRS, a to zákonom č. 100/1931 Sb. o základných ustanoveniach nesporového súdneho konania. Tento zákon platil aj v Čechách aj

²⁶ V pôvodnom znení OSP z roku 1963 bol aktívne vecne legitimovaný na podanie generálny prokurátor a predseda najvyššieho súdu, novelou z roku 1968 to boli generálni prokurátori ČSSR, ČSR a SSR a ministri republík.

²⁷ WINTEROVÁ, A.: Recenze Dovolání podle občanského soudního řádu. In: *Právní praxe*, 10/1994, s. 622.

na Slovensku. Opravné prostriedky v nesporovom konaní boli upravené v ust. § 35 až 49 zákona č. 100/1931 Sb. Opravnými prostriedkami boli **rekurz a dovolací rekurz**, a to z toho dôvodu, že v nesporových konaniach súd rozhodoval uznesením (§ 31 ods. 3 zákona č. 100/1931 Sb.) Rekurz, ako aj dovolací rekurz sa mohol podať pre zmätočnosť alebo z iných dôvodov, ktorými boli podľa § 42 hlavne nepríslušnosť súdu, neúplnosť konania, nezákonnosť, rozpor so spismi, nesprávne právne posúdenie, neprimeranosť alebo nevhodnosť urobeného rozhodnutia. Dovolací rekurz sa mohol podať, ak vyšší súd zmenil alebo zrušil rozhodnutie súdu prvého stupňa. Dovolací rekurz sa podával na Najvyššom súde, a to z tých istých dôvodov ako rekurz proti rozhodnutiu prvej stolice (§ 46 ods. 1 ... *z dôvodu, ze ktorých lze si sťažovati k soudu druhé stolice*). Proti potvrdzujúcemu rozhodnutiu vyššieho súdu mohol byť podaný dovolací rekurz len pre nezákonnosť, pre zrejmy rozpor so spisom alebo pre zmätočnosť.

Zákon okrem rekuru a dovolacieho rekuru v ust. § 49 upravoval aj obnovu konania. Podľa tohto ust. konanie možno obnoviť z dôvodov a za podmienok, za ktorých sa možno domáhať obnovy v konaní sporovom, pokiaľ nenadobudli práva tretie osoby.

6. OPRAVNÉ PROSTRIEDKY PO ROKU 1991

Do systému opravných prostriedkov výrazne zasiahla novela, ktorá bola prijatá zákonom č. 519/1991 Zb. Týmto zákonom bolo do nášho právneho poriadku opätovne zavedené dovolanie, ktoré bolo koncipované ako mimoriadny opravný prostriedok, čo sledovalo tendenciu zefektívniť, zlacniť a hlavne zrýchliť súdne konanie. Zároveň boli rešpektované odporúčania Výboru rady ministrov Rady Európy, prijaté v roku 1984 pod názvom Zásady civilného procesu na lepšie fungovanie justície, ktoré odporúčajú, aby platné právne predpisy smerovali k jednoduchšiemu a rýchlejšiemu civilnému procesu. Tieto zásady odporúčajú obmedziť opravné prostriedky dozorového charakteru. Slovenská republika, ako člen Rady Európy, sa preto nemohla ani nechcela od týchto zásad odchyľovať.

Východiskom pre koncepciu úpravy dovolania sa stali tieto základné princípy:

1. Právo podať dovolanie má iba účastník.
2. Podanie dovolania je viazané na zákonnú lehotu jeden mesiac od právoplatnosti rozhodnutia.
3. Dovolanie je prípustné len proti presne vymedzeným právoplatným rozhodnutiam a len z hľadiska výslovne stanovených dovolacích dôvodov.
4. Rozhodnutie dovolacieho súdu je založené na kasačnom princípe.

Dovolanie tak nahradilo dovtedajší mimoriadny opravný prostriedok – sťažnosť pre porušenie zákona, ktorý bol považovaný za nesystematický inštitút, a ktorý bol podľa prechodných a záverečných ustanovení v obmedzenej miere

prípustný do 31. 12. 1995. Jej negatíva a zásadné nedostatky boli už uvedené.

Dovolenie teda účastník môže podať **na základe ich vlastného rozhodnutia, bez súčinnosti iného orgánu verejnej moci**. To je veľmi významný rozdiel oproti sťažnosti pre porušenie zákona a tento rozdiel významne demokratizuje civilný proces a rešpektuje súkromnú autonómiu účastníkov konania.

V súčasnosti náš právny poriadok pozná jeden riadny a tri mimoriadne opravné prostriedky. Jediným riadnym opravným prostriedkom, ktorý možno podať proti ešte neprávoplatnému rozhodnutiu je odvolanie (§ 201 až 226 OSP). Odvolanie je založené na princípoch apelačného opravného systému. Novela OSP prijatá zákonom č. 501/2001 Z. z. zmenila pôvodnú úplnú apeláciu na neúplnú, čím zakázala v odvolaní, okrem výnimiek povolených zákonom, uvádzať nové skutočnosti alebo ďalšie dôkazy, pokiaľ neboli uplatnené pred súdom prvého stupňa. Takto sa má zamedziť zneužívaniu pomerne širokého rozsahu možnosti, kedy možno dovolanie podať.

Ďalším opravným prostriedkom je obnova konania (§ 228 až 235 OSP), ktorá už patrí do kategórie mimoriadnych opravných prostriedkov, možno ju teda podať len proti právoplatnému rozhodnutiu. Obnova konania je opravný prostriedok bez devolutívneho účinku. Súčasne obnova konania nemá suspenzívny účinok. Tento mimoriadny opravný prostriedok zaraďujeme do skupiny neúplných opravných prostriedkov, podanie je striktne viazané na dôvody taxatívne uvedené v zákone. V konaní o obnove konania možno za podmienok stanovených zákonom použiť nové skutočnosti a nové dôkazy. Súd oprávnený rozhodnúť vo veci môže napadnuté rozhodnutie nielen zrušiť, ale aj zmeniť. Obnova konania tak patrí do revízneho opravného systému.

Do kategórie mimoriadnych opravných prostriedkov ďalej patrí dovolanie (§ 236 až 243d OSP) a mimoriadne dovolanie (§ 243e až 243j OSP). Osobou oprávnenou podať mimoriadne dovolanie je generálny prokurátor SR, ktorý môže na podnet účastníka konania, osoby dotknutej rozhodnutím súdu alebo osoby poškodenej rozhodnutím súdu zistiť, že právoplatným rozhodnutím súdu bol porušený zákon (§ 243f), a ak to vyžaduje ochrana práv a zákonom chránených záujmov fyzických osôb, právnických osôb alebo štátu a ak túto ochranu nemožno dosiahnuť inými právnymi prostriedkami. Mimoriadne dovolanie sa podáva do jedného roka od právoplatnosti napadnutého rozhodnutia. Mimoriadnym dovolaním možno, na rozdiel od dovolania, napadnúť aj právoplatné rozhodnutia súdov prvého stupňa. Dôvody na podanie mimoriadneho dovolania sú totožné s dovolacími dôvodmi.

ZÁVER

Ako vyplýva z vývoja systému opravných prostriedkov, súčasná právna úprava sa v značnej miere inšpirovala staršou právnou úpravou, ktorá u nás platila do roku 1948, teda z pôvodného (klasického) civilného procesu. Spolo-

čenské zmeny, ktoré priniesol rok 1948, boli príčinou diskontinuity vývoja civilného procesu, ako aj príčinou zjednodušenia civilného procesu a jeho jednotlivých inštitútov, v dôsledku čoho bol civilný proces zbavený mnohých pokrokových ustanovení. O nadviazanie na klasický civilný proces sa pokúsil zákonodarca prijatím zákona č. 519/1991 Zb., doposiaľ však išlo len o čiastkové úpravy.

Napriek snahe o návrat ku klasickým inštitútom je veľmi ťažké prekonať stav, ktorý u nás existoval počas obdobia komunizmu, pretože, ako potvrdzujú aj dôvodové správy k Občianskemu súdnemu poriadku z rokov 1950 a 1963, zákonodarca sa markantne snaží o deformalizáciu formálneho práva. V dôsledku týchto zmien boli zanedbané mnohé procesné nástroje, ktoré vždy prispievali ku garancii spravodlivého konania.

Nová rekodifikácia civilného procesu by preto mala čerpať z dôkladnej historickoprávnej komparácie, ako aj z horizontálnej komparácie v rámci stredo európskeho priestoru, ktorá by sa následne prispôbila súčasným ekonomickým a právnym požiadavkám, čím by sa mohlo prispieť k vytvoreniu nového, moderného, hospodárneho a spravodlivého civilného procesného kódexu.

Recenzent: *JUDr. Katarína Ševcová*

Súhrn

Článok sa zaoberá vývojom systému opravných prostriedkov na území bývalého Československa v období od prvých písaných procesných kodifikácií až po súčasnosť. Poukazuje na diskontinuitu, ktorá vznikla v dôsledku spoločenských zmien v roku 1948 a ktorá bola príčinou zjednodušenia civilného procesu a jeho jednotlivých inštitútov. V dôsledku toho bol civilný proces zbavený mnohých pokrokových ustanovení. O nadviazanie na klasický civilný proces sa pokúsil zákonodarca prijatím zákona č. 519/1991 Zb., doposiaľ však išlo len o čiastkové úpravy. Nová rekodifikácia civilného procesu by preto mala čerpať aj z dôkladnej historickoprávnej komparácie, ako aj z horizontálnej komparácie v rámci stredo európskeho priestoru, ktorá by sa prispôbila súčasným ekonomickým a právnym požiadavkám, čím by sa mohlo prispieť k vytvoreniu nového, moderného, hospodárneho a spravodlivého civilného procesu.

Zusammenfassung

Im Beitrag wird die Entwicklung des Rechtsmittelsystems im Gebiet der ehemaligen Tschechoslowakei seit der Zeit der ersten geschriebenen Prozesskodexe bis zur Gegenwart erörtert und auf die Diskontinuität, die infolge der gesellschaftlichen Veränderungen im Jahre 1948 entstand und die Vereinfachung des Zivilprozesses und dessen einzelner Rechtsinstitute verursachte, hingewiesen. Aus diesem Grund hat man den Zi-

vilprozess um viele fortschrittliche Bestimmungen gebracht. Obwohl der Gesetzgeber durch die Annahme des Gesetzes Nr. 519/1991 der Gesetzessammlung auf den klassischen Zivilprozess anzuknüpfen versuchte, ging es bis jetzt nur um partielle Neuregelungen. Eine erneute Rekodifizierung des Zivilprozesses soll deshalb auf der gründlichen rechtsgeschichtlichen sowie horizontalen Vergleichung im Rahmen des mitteleuropäischen Raumes gegründet werden, die auf die gegenwärtigen ökonomischen und rechtlichen Anforderungen Rücksicht nehmen muss. Dadurch könnte zur Gestaltung eines neuen, modernen, wirtschaftlich rationellen und gerechten Zivilprozesses bedeutend beigetragen werden.

Summary

The article concentrates on the development of the system of remedies in former Czechoslovakia in the period from the first written procedure codifications until nowadays. It points on the discontinuity due to the social changes in 1948 that were the reason of further simplification of the civil procedure and its particular institutes. Due to this fact the civil procedure got rid of many advanced provisions. The legislator tried to tie up on the classic civil procedure by the amendment No. 519/1991 Coll.; so far these amendments are only partial. New re-codification of civil procedure shall therefore be derived also from solid historical comparison as well from the horizontal comparison within the Central European area, that would be modified due to current economic and legal requirements. Therewith it may contribute to create new, modern, economical and fair civil procedure.

NIEKTORÉ OTÁZKY APLIKÁCIE PREDNOSTNÉHO PRÁVA AKCIONÁROV NA UPÍSANIE NOVÝCH AKCIÍ

Mária Patakyová

ÚVOD

Veľmi citlivá otázka prednostného práva akcionárov na zachovanie podielu v akciovej spoločnosti pri zvyšovaní základného imania akciovej spoločnosti je predmetom úpravy druhej smernice práva obchodných spoločností.¹ Harmonizovaná úprava v slovenskom právnom poriadku je premietnutá v ustanovení § 204a Obchodného zákonníka.

Východiskovým bodom tejto úpravy je pravidlo, aby sa o prednostnom práve rozhodovalo na valnom zhromaždení, v rámci prijímania uznesenia o zvyšovaní základného imania, a teda oddeleným hlasovaním.² V tomto príspevku sa zameriame na analýzu spôsobu úpravy participácie doterajších akcionárov v procese zvyšovania základného imania, predovšetkým na spôsob právnej úpravy miery participácie v pomere menovitých hodnôt k výške základného imania spoločnosti pred rozhodnutím o jeho zmene.

¹ Článok 29 druhej smernice práva obchodných spoločností, k problematike podstaty prednostného práva porovnajú PATAKYOVÁ, M.: Prednostné právo akcionárov. In: *Zborník z medzinárodnej konferencie Slovenské dni obchodného práva*. Bratislava : SAK, 2006.

² Podľa § 202 ods. 1 Obchodného zákonníka.

I. VŠEOBECNÉ PRAVIDLO, VÝNIMKY Z PRAVIDLA A SPÔSOBY ICH ÚPRAVY

Ak sa splácanie zvýšenia základného imania uskutoční peňažnými vkladmi, právo participácie na upísanie nových akcií je určené pomerom menovitej hodnoty akcií k doterajšej výške základného imania, ak nebude prednostné právo akcionárov vylúčené alebo obmedzené. Vyplýva tento záver z kogentnej právnej úpravy?³ Je táto právna norma *lex generalis*, ktorá reprobuje odchylnú úpravu v stanovách spoločnosti? S týmito otázkami sa pri aplikácii právnej úpravy stretávajú členovia riadiacich, správnych, resp. kontrolných orgánov akciových spoločností pri príprave zvýšenia základného imania spoločnosti. Odpovede na túto otázku generujú ďalšie problémy, z ktorých sa zameriame na problematiku čiastočného prevodu prednostného práva a zodpovednosti predstavenstva pri navrhnutí a príprave zvýšenia, osobitne v kontexte rozhodovania na základe poverenia valným zhromaždením spoločnosti.

Ak sa pri zvyšovaní základného imania schváli splatenie emisného kurzu nepeňažným vkladom, *ipso facto* z tejto skutočnosti následne vyplýva, že akcionári strácajú právo na prednostné upísanie nových akcií. Z uvedeného dôvodu je pri verejnej výzve/ponuke vylúčené splácanie emisného kurzu nepeňažným vkladom.⁴ Explicitná právna úprava neustanovuje postup pre prípad, ak sa len časť emisného kurzu spláca nepeňažným vkladom. Zohľadňujúc *ratio legis*⁵ právnej úpravy, sme toho názoru, že zostávajúca časť, ktorá má byť splatená peňažným vkladom, ostáva k dispozícii akcionárom z dôvodu prednostného práva, ak valné zhromaždenie zároveň nerozhodne o obmedzení alebo vylúčení prednostného práva.

Lehota na uplatnenie práva na prednostný úpis nesmie byť kratšia ako 14 dní, začiatok plynutia tejto lehoty musí byť určený v uznesení valného zhromaždenia, pri zohľadnení ostatných relevantných skutočností, ako sú rozhodujúci deň a možnosť samostatného prevodu práva na prednostný úpis akcií.

Aj akcionári, ktorí nevyužili svoje právo na rozhodovanie o záležitostiach spoločnosti a nezúčastnili sa valného zhromaždenia, majú právo na informáciu o prednostnom práve na upísanie nových akcií. Podľa požiadaviek druhej smernice je aj v slovenskom práve ustanovené,⁶ že výzva na uplatnenie tohto práva sa zverejňuje v Obchodnom vestníku, spolu s relevantnými údajmi z uznesenia valného zhromaždenia.⁷ Len v prípade, že spoločnosť emitovala všetky akcie na meno, sa výzva zasiela všetkým akcionárom na adresu uvedenú v zozname akcionárov.

³ Paragraf 204a ods. 1 OBZ.

⁴ Paragraf 204 ods. 1 OBZ *in fine*.

⁵ Porovnaj napr. ČERNÁ, S.: *Obchodní právo. Akciové společnosti*. 3. díl. Praha : ASPI, 2006, s. 280 a nasl.

⁶ Paragraf 204a ods. 2 OBZ.

⁷ To jest minimálne spôsob, miesto a lehotu.

Rozhodujúci deň na určenie osoby, ktorá je oprávnená uplatniť právo na prednostné upísanie akcií, je obligatórnou súčasťou uznesenia o zvýšení základného imania, zákon ustanovuje limity, ktoré musí valné zhromaždenie rešpektovať. Za rozhodujúci deň môže byť ako najskorší deň určený piaty deň po konaní valného zhromaždenia a ako najneskorší deň prvý deň (minimálne 14 dňovej) lehoty určenej na uplatnenie práva.

II. PREVOD PRÁVA NA PREDNOSTNÝ ÚPIS

Osoba „oprávnená k rozhodujúcemu dňu“ môže zmluvou o postúpení pohľadávky previesť právo na prednostný úpis na inú osobu, ktorá toto právo môže uplatniť do uplynutia času určeného aspoň 14-dňovou lehotou v uznesení valného zhromaždenia. Písomnou cesiou⁸ nadobúdateľ zároveň akceptuje podmienky zvýšenia základného imania a prejavuje súhlas s obsahom stanov a ostatných záväzných dokumentov spoločnosti. Z kogentnej právnej úpravy vyplýva, že akcionár má právo na prednostný úpis nových akcií v pomere menovitej hodnoty akcií k výške základného imania pred zvýšením. V otázke čiastočného prevodu práva svedčí gramatický výklad proti tejto možnosti. Sme názoru, že čiastočný prevod práva na upísaného podielu na novoemitovanej akcii nie je zákonom dovolený, je zakázaný, a to v dôsledku absencie výslovnej heteronómnej úpravy tejto problematiky – t. j. „podielu na akcii“. V prípade *vacuum legis* sa v práve akciových spoločností odvodzuje implicitný zákaz. Tento argument mal prevalenciu aj vo výklade práva akciových spoločností podľa úpravy v českom Obchodnom zákonníku, keďže po zavedení možnosti prevodu prednostného práva na podiel na akcii sa v literatúre uvádza, že ide o možnosť dovtedy zákonom nedovolenú.⁹ Protiargumentom pre tento záver je aprobovaná možnosť spoluvlastníckeho práva k akcii. Sme názoru, že v prípade súkromných akciových spoločností by mohla byť úspešná argumentácia aj v prospech možnosti participácie v podiele na mladej akcii.

Odpoveď na otázku čiastočného prevodu práva na prednostný úpis nie v celom rozsahu, ale s nárokom na celú akciu má odlišný právny základ, keďže nie je závislá od úpravy podielovej participácie na akcii. Z uvedeného dôvodu sme toho názoru, že postúpenie práva na prednostný úpis v časti nároku akcionára, ale s právom na úpis mladých akcií v celosti môže byť *lege artis* v súlade s požiadavkami všeobecného práva súkromného vyjadrený v písomnej dohode medzi akcionárom a nadobúdateľom práva na úpis.

Stanovy akciovej spoločnosti nemôžu obmedziť ani vylúčiť právo akcionárov na prednostné upísanie akcií, v tejto časti by boli stanovy akciovej spoloč-

⁸ Paragraf 524 OZ, podľa slovenskej úpravy nie je právo na prednostný úpis inkorporované do cenného papiera, na rozdiel napr. od úpravy v ČR.

⁹ Tak napr. ŠTENGLOVÁ, I. – PLÍVA, S. – TOMSA, M.: *Obchodní zákoník. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2002, s. 652.

nosti neplatné pre rozpor so zákonom. O obmedzení alebo vylúčení tohto práva je oprávnené rozhodnúť len valné zhromaždenie, pričom predstavenstvo spoločnosti je povinné prezentovať dôležitý záujem spoločnosti, ktorý si vyžaduje takýto významný zásah do práv akcionárov. Ak valné zhromaždenie rozhodne o obmedzení práva akcionárov na prednostný úpis akcií, musí rešpektovať príkaz vyplývajúci z ustanovenia o zákaze zneužitia práva a rovnosti akcionárov.¹⁰ V prípade existencie viacerých emisií viacerých druhov akcií pri dodržaní proporcionality možno diferencovať v rámci jednotlivých druhov akcií a ich jednotlivých emisií.

Okrem uvedenia dôležitého záujmu spoločnosti je predstavenstvo povinné vypracovať písomnú správu, v ktorej odôvodní navrhovaný postup¹¹ a navrhovanú výšku emisného kurzu akcií. Každý akcionár má právo požiadať o poskytnutie tejto správy, najneskôr pri prezentácii na valnom zhromaždení. Na toto právo musia byť akcionári upozornení v pozvánke/oznámení o konaní valného zhromaždenia, predstavenstvo je oprávnené vecne zdôvodniť rozdiely v písomnej správe a v návrhoch predložených na valnom zhromaždení.¹²

Z právnej úpravy dozornej rady¹³ implicitne vyplýva, že aj dozorná rada má možnosť prezentovať riešenie problémov spoločnosti pri použití obmedzenia alebo vylúčenia práva akcionárov na prednostné upísanie akcií, a to najmä pri nečinnosti predstavenstva.

Dôležité záujmy vyžadujúce vylúčenie alebo obmedzenie práva akcionárov na prednostné upísanie akcií je predstavenstvo povinné posúdiť s odbornou starostlivosťou a lojálne vo vzťahu k všetkým akcionárom spoločnosti. Hospodárska situácia spoločnosti, strata pozícií na trhu, potreba expanzie a pod. môžu vyžadovať vstup nového akcionára/investora do spoločnosti. Dozorná rada je povinná vyjadriť sa k tomuto návrhu na valnom zhromaždení, dôkladné oboznámenie sa dozornej rady s dôvodmi obmedzenia, resp. vylúčenia práva akcionárov na prednostný úpis sa realizuje postupom ustanoveným v Obchodnom zákonníku.¹⁴

V záujme právnej istoty zákon *expressis verbis* ustanovuje, že vydanie nových akcií zamestnancom spoločnosti je dôležitým záujmom spoločnosti, pri ktorom je obmedzenie alebo vylúčenie práv akcionárom *lege artis*.¹⁵

V komparácii s uvedenou schémou regulácie dôležitých záujmov spoločnosti nemožno jednoznačne zodpovedať na otázku, či záujem spoločnosti na ne trieštení menovitých hodnôt emitovaných akcií pri novej emisii v súvislosti so zvyšovaním základného imania je subsumovateľné pod dôležitý záujem spoločnosti.

¹⁰ Ustanovenie § 176b Obchodného zákonníka.

¹¹ To jest obmedzenie alebo vylúčenie prednostného práva akcionárov na úpis novoemitovaných akcií.

¹² Tieto skutočnosti vyplývajú z primeranej aplikácie § 184 ods. 6 až 8.

¹³ Paragraf 199 ods. 1 OBZ.

¹⁴ Paragraf 193 ods. 1 OBZ.

¹⁵ Predmetné zákonné ustanovenie, spolu s možnosťou ustanovenou v § 204 ods. 4, predstavuje postup, ktorým spoločnosť môže vytvoriť schému zainteresovania zamestnancov na hospodárskych výsledkoch spoločnosti.

nosti. Ochrana akcionárov je poskytnutá prostredníctvom určovacej žaloby o neplatnosť uznesenia valného zhromaždenia spoločnosti.

III. ROZHODOVANIE PREDSTAVENSTVA V RÁMCI POVERENIA VALNÝM ZHROMAŽDENÍM

Poverenie predstavenstva na zvýšenie základného imania spoločnosti nemôže byť v rozpore so zásadou, že valné zhromaždenie je tým orgánom, ktorý má v obligatórnej pôsobnosti rozhodovanie o zmenách výšky základného imania, preto poverenie môže vyplývať len zo stanov spoločnosti alebo z uznesenia valného zhromaždenia. Predstavenstvo získava taký rozsah oprávnení pri zvýšení základného imania, ktoré nie sú súčasťou žiadneho iného spôsobu zvyšovania základného imania spoločnosti.

Poverenie predstavenstva na zvýšenie základného imania spoločnosti obsahuje viaceré obligatórne náležitosti, jedna z nich, určenie výšky, do ktorej môže predstavenstvo rozhodnúť o zvýšení základného imania spoločnosti. Táto obligatórna náležitosť sa ako údaj „schválené základné imanie“ zapisuje do obchodného registra v rámci návrhu na zmenu zapísaných skutočností do 30 dní od prijatia rozhodnutia valného zhromaždenia o poverení predstavenstva, resp. pri vzniku spoločnosti je súčasťou návrhu na zápis spoločnosti do obchodného registra. Zápisnica z valného zhromaždenia sa prikladá k návrhu a ukladá sa do zbierky listín. Zápis schválenej výšky základného imania nekonštituuje výšku základného imania *de iure*, ale je právnou skutočnosťou podmieňujúcou pôsobnosť predstavenstva v otázke rozhodnutia o zvýšení základného imania spoločnosti.

Medzi ďalšie obligatórne náležitosti poverenia patrí určenie spôsobov, ktorými môže predstavenstvo vykonať zvýšenie základného imania. Zákon nezakazuje použitie niektorého zo spôsobov, t. j. v poverení môžu byť obsiahnuté všetky spôsoby, alebo len niektoré z nich, resp. len jediný spôsob vykonania zvýšenia základného imania. Predstavenstvo je oprávnené/povinné s náležitou starostlivosťou posúdiť čas, v ktorom vykoná niektorý zo spôsobov zvýšenia základného imania (resp. určený spôsob) a rovnako je oprávnené určiť výšku, do ktorej využije oprávnenie dané poverením. V rámci platnosti poverenia je predstavenstvo oprávnené zvýšiť základné imanie aj viackrát, ako to vyplýva z úpravy *expressis verbis*.¹⁶

Predstavenstvo môže byť poverené na zvýšenie základného imania upísaním nových akcií. Poverenie zároveň musí vymedziť menovitú hodnotu, formu, druh a podobu akcií, ktoré sa môžu emitovať. Pri tomto spôsobe je predstavenstvo limitované zákonným príkazom,¹⁷ z ktorého vyplýva, že v podmienkach subskrip-

¹⁶ Paragraf 210 ods. 2 OBZ *in fine*.

¹⁷ Vyjadreným v § 210 ods. 4 OBZ.

cie musí byť zverejnené, že účinnosť subskripcie *de iure* je podmienená splatením celého emisného kurzu upísaných akcií. Výnimku tvorí upisovanie akcií zamestnancami.

Pri upisovaní akcií zamestnancami je predstavenstvo oprávnené rozhodnúť o prípadnom vylúčení práva prednostného upisovania akcionármi, rozhodnúť o časti menovitej hodnoty, ktorú sú zamestnanci povinní splatiť pre účinnosť subskripcie. Sme toho názoru, že ak má byť predstavenstvo oprávnené v rámci zvýšenia základného imania upisovaním nových akcií rozhodnúť o vylúčení prednostného práva akcionárov aj z iných dôležitých dôvodov, musí táto skutočnosť vyplývať z poverenia. Okrem požiadavky proporcionality právnej úpravy¹⁸ tento záver vyplýva aj z povinnosti interpretovať národné právo v súlade s právom komunitárnym.¹⁹ Rozhodnutie predstavenstva o obmedzení alebo vylúčení prednostného práva akcionárov, ktoré je v rozpore s poverením alebo zákonom (výnimka ustanovená pre zamestnancov), by bolo rozhodnutím, pri vykonaní ktorého sa prekročí predstavenstvu zverená pôsobnosť.²⁰ Nedostatok obsahových náležitostí v poverení valného zhromaždenia možno odstrániť novým uznesením valného zhromaždenia o poverení predstavenstva, a to *ex ante*, pred rozhodnutím predstavenstva o tejto otázke. Rozhodnutie predstavenstva o zvýšení základného imania, v dôsledku ktorého nebude môcť každý akcionár plne využiť participáciu na zvýšenom základnom imaní bez poverenia valným zhromaždením aj v tomto smere, vedie k porušeniu práv akcionárov.

Rozhodnutie predstavenstva o zvýšení základného imania upísaním nových akcií sa ukladá do zbierky listín. Základné imanie sa *ipso iure* zvyšuje účinnosťou subskripcií všetkých akcií ponúknutých na upisovanie, upisovatelia získavajú práva akcionára²¹ a sú oprávnení požadovať vydanie akcií a spoločnosť je oprávnená i povinná im tieto akcie vydať. Zápis zvýšenia základného imania upísaním nových akcií do obchodného registra má v tomto prípade deklaratórny účinok a vykonáva sa naraz, spolu s ďalšími aplikovanými spôsobmi zvýšenia základného imania, ak sa realizovali v priebehu kalendárneho roka.²²

V prípade rozhodnutia o zvýšení základného imania a jeho rozvrhnutí na akcie tak, že akcionári nebudú mať nárok na uplatnenie svojho práva na prednostný úpis v zákonom ustanovenom rozsahu,²³ ktorý vedú uplatniť bez kooperácie s inými akcionármi, tým sa obmedzujú, resp. vylučujú práva akcionárov. S ohľadom na súvislosti s právnou úpravou spôsobilosti právnickej osoby a jej prejavu štatutárnym orgánom²⁴ by mohli byť spochybniteľné všetky subskripcie v rámci zvýšenia základného imania. Proti takémuto výkladu je použiteľný ar-

¹⁸ Napríklad § 161a ods. 4 OBZ.

¹⁹ Porovnaj čl. 29 ods. 5 druhej smernice.

²⁰ Paragraf 13 ods. 3, k tejto problematike podrobne PATAKYOVÁ, M. a kol.: *Obchodný zákonník*. Komentár. Praha: C. H. Beck, 2006.

²¹ Paragraf 176a ods. 1 OBZ.

²² V lehote podľa § 210 ods. 5 OBZ.

²³ Paragraf 204a ods. 1 OBZ.

²⁴ Paragraf 13 ods. 3 OBZ.

gument plynúci z úpravy občianskeho procesného práva²⁵ o záväznosti zápisu výšky základného imania do obchodného registra. Právna povaha rozhodnutí predstavenstva nie je v súčasnosti verifikovateľná z rozhodnutí a stanovisk Najvyššieho súdu SR. Nie je zrejmé, či rozhodnutie predstavenstva ako kolektívneho orgánu, ktoré svojou podstatou sú právnym úkonom *sui generis* aj podľa rozhodnutí ESD.²⁶ Ich súlad so zákonom môže byť preskúmané buď v rámci konania podľa § 80 písm. c) O. s. p. alebo *pre analogiam legis* podľa ustanovenia § 183 OBZ. Vzhľadom na argumentáciu Najvyššieho súdu SR²⁷ pri určovaní povahy uznesení valného zhromaždenia je väčšia pravdepodobnosť daná v prospech osobitnej úpravy v Obchodnom zákonníku. V prospech tejto možnosti sa prikláňame i z dôvodu vymedzenia času, ktoré je obsiahnuté v tejto úprave, aj keď určenie skutočnosti, ktorá bude rozhodná pre plynutie času, nemusí byť v týchto prípadoch jednoznačné.

Zodpovednosť členov predstavenstva za škodu, ktorá vznikne spoločnosti pri realizácii zvýšenia základného imania v rámci poverenia s absenciou rozhodnutia valného zhromaždenia o obmedzení, vylúčení prednostného práva akcionárov, je subsumovateľné pod § 194 ods. 6 písm. e) OBZ. Výška škody by závisela od skutočnosti, či sa celá emisia nových akcií, resp. subskripcie mladých akcií spochybni v dôsledku postupu *contra legem*²⁸ alebo sa uplatnia len nároky tých akcionárov na škodu, ktorí nemohli participovať podľa pomeru daného § 204a ods. 1 Obchodného zákonníka.

²⁵ Paragraf 135 O. s. p.

²⁶ Stanovy akciovej spoločnosti sú zmluvou *sui generis*, ktorá vzniká osobitným kontraktácnym postupom. Tento záver je potvrdený aj rozhodnutím ESD zo dňa 10. marca 1992 vo veci C-214/89, *Powell Duffryn plc v. Wolfgang Petereit*. ESD potvrdil zmluvnú povahu stanov, ale aj ďalších vnútorných normatívnych aktov vrátane rozhodnutí orgánov spoločnosti.

²⁷ Porovnaj odôvodnenie Rozsudku NS SR sp. zn. 4 Obdo 22/98: „Domáhať sa vyslovenia neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia obchodnej spoločnosti súdom môžu iba osoby uvedené v ustanovení § 131 ods. 1 obchodného zákonníka, a to iba v lehote a z dôvodov v ňom uvedených.“

Z odôvodnenia: Zmyslom uvedeného ustanovenia (§ 131) je predovšetkým ochrana práv minoritných akcionárov (ktorí sa valného zhromaždenia nezúčastnili alebo boli prehlasovaní). Toto ustanovenie dáva osobám, najmä ktorých práv a povinností sa rozhodnutie valného zhromaždenia týka, možnosť dosiahnuť nápravu rozhodnutia valného zhromaždenia tým, že bude rozhodnutím súdu vyhlásené za neplatné. Ustanovenie však zároveň chráni aj záujmy všetkých akcionárov pred možnosťou, aby do vnútorných pomerov akciovej spoločnosti mohol ktokoľvek a bez časového obmedzenia zasahovať. Napokon chráni aj záujmy tretích osôb dobromyseľných v tom, že uznesenie je platné a už nemôže byť zmenené. Takúto ochranu poskytuje toto ustanovenie tým, že vymedzilo okruh osôb, ktoré môžu žiadať vyslovenie neplatnosti uznesenia valného zhromaždenia, a vymedzením trojmesačnej lehoty, v ktorej tak môžu urobiť. Takáto úprava dáva každému akcionárovi možnosť, aby chránil svoje práva, ak boli rozhodnutím väčšiny akcionárov porušené, ponecháva však zároveň na rozhodnutí každého z nich, či toto právo využije.

Ustanovenie § 131 a § 181 OBZ nezakladá absolútnu ani relatívnu neplatnosť právnych úkonov. Neplatnosť uznesenia valného zhromaždenia sa preto nemožno dovolávať podľa § 38 a nasl. OZ upravujúcich neplatnosť právnych úkonov, ale len podľa uvedených ustanovení Obchodného zákonníka. Vyslovenie neplatnosti môžu vo vymedzenej lehote žiadať len osoby v nich vymenované. (Rozsudok Najvyššieho súdu SR sp. zn. 4 Obdo 22/98, *Zo súdnej praxe*, 2000, č. 5, s. 107.)

²⁸ Neexistuje osobitná právna úprava ako v prípade § 161c – analogická aplikácia tejto úpravy v spojitosti s § 135 ods. 1 O. s. p. nebola judikovaná.

ZÁVER

Analýzou problematiky, ktorá bola v kontexte prednostného práva akcionárov skúmaná v tomto príspevku, sme dospeli k záveru, že právna úprava ustanovujúca pomer participácie akcionára na zvýšení základného imania je vyjadrená kogentnou právnou normou, ktorá nedovoľuje autonómnou a odchylnú úpravu v stanovách spoločnosti. Ak rozhodnutie valného zhromaždenia určí podmienky novej emisie akcií tak, že akcionári nebudú môcť bez kooperácie s inými akcionármi uplatniť svoje právo na prednostné upísanie v tomto pomere vo vzťahu k akcii v celosti a zároveň nebude rozhodnuté o obmedzení, resp. vylúčení prednostného práva akcionárov, bude týmto postupom porušené právo akcionárov.

Forma uplatnenia prednostného práva akcionárov možnosťou odplatného prevodu práva v časti, t. j. na podiel na novoemitovanej akcii, a nie na akciu v celosti, vyžaduje pre svoju aplikáciu explicitnú právnu úpravu.²⁹ Postup predstavenstva, ktoré by v rámci poverenia valného zhromaždenia rozhodlo o emisii tak, že práva akcionárov nebudú garantované v zákonom pomere a zároveň poverenie neobsahuje vymedzenie dôležitých dôvodov, pre ktoré možno obmedziť, resp. vylúčiť práva akcionárov, bude *contra legem*. Dôsledky plynúce z tohto rozhodnutia by záviseli od kvalifikovania právnej povahy rozhodnutia predstavenstva a od právnych následkov z toho vyplývajúcich.

Recenzent: doc. JUDr. Karel Marek, CSc.

Súhrn

Príspevok analyzuje spôsob právnej úpravy prednostného práva akcionárov pri zvyšovaní základného imania peňažnými vkladmi. Ťažiskové závery sa nachádzajú v konštatovaní, že všeobecná práva úprava prednostného práva a jeho pomeru je kogentná. Z tohto vyplýva zákaz prijatia odchylnej autonómnej úpravy v stanovách spoločnosti. Spôsoby uplatnenia prednostného práva len k časti novoemitovanej akcie, t. j. právo v istom podiele k novej akcii tak, ako sú rozpoznané v zahraničných právnych úpravách, nie sú aplikovateľné v podmienkach súčasnej slovenskej úpravy bez ich ustanovenia spôsobom *expressis verbis*, čo je zároveň návrh *de lege ferenda* vyplývajúci z príspevku.

²⁹ Táto forma prednostného práva je použitá v rakúskej úprave akciových spoločností, rovnako je od roku 2000 umožnená aj v českom akciovom práve, podrobne ČERNÁ, S.: cit. dielo, s. 120 a nasl.

Zusammenfassung

Der Beitrag analysiert die Art der Rechtsregelung des Vorrechts der Aktionäre bei der Erhöhung des Grundkapitals einer Gesellschaft durch die Geldeinlagen. Die Schwerpunktschlussfolgerungen liegen in der Behauptung, dass die allgemeine Rechtsregelung des Vorrechts (und dessen Regimes) kogent ist. Daraus folgt das Verbot für die abweichende autonome Regelung in den Satzungen der Gesellschaften. Die Methoden der Geltendmachung des Vorrechts nur zu einem Teil neuemittierter Aktie (das recht in einem Teil zur neuen Aktie), wie die in den ausländischen Rechtsregelungen gekannt sind, sind nicht unter den Umständen der jetzigen slowakischen Regelung anwendbar. Ihre Anwendbarkeit verlangt eine Verankerung dieser Möglichkeit und zwar aufgrund der *expressis verbis* Äußerung, was zugleich auch den aus meinem Beitrag resultierenden Entwurf *de lege ferenda* darstellt.

Summary

The contribution analysis the legal regulation of pre-emptive right of shareholders, if the company increases the registered capital through monetary contributions. The main conclusions are included in a statement that general legal regulation of pre-emptive right and its rate are obligatory stipulated by law. As a result, a different autonomous regulation in the articles of association is prohibited. Ways of exercising the pre-emptive right only in respect of a part of newly issued share, i.e. a right in certain portion to a new share, as they are recognised in foreign legal regulations are not applicable in conditions of the current Slovak law. Their application requires adoption of this possibility *expressis verbis*, what is, at the same time, a proposal *de lege ferenda* resulting from the contribution.

PREJAV VÔLE PODNIKATEĽA V PRÁVNÝCH VZŤAHOCH

Mária Patakyová

„OSOBNÉ“ KONANIE PODNIKATEĽA¹

Konanie podnikateľa – fyzickej osoby, vykonávanie právnych úkonov pri podnikateľskej činnosti pod obchodným menom podnikateľa sa riadi Občianskym zákonníkom. Fyzická osoba sa môže stať podnikateľom po nadobudnutí plnej spôsobilosti na právne úkony (podmienky podnikania v mene a na účet osoby, ktorá nemá plnú spôsobilosť na právne úkony z dôvodu nedostatku veku alebo rozhodnutia súdu, upravuje živnostenský zákon). V právnych vzťahoch súvisiacich s podnikaním sa zaväzuje v prvom rade priamo osobne táto fyzická osoba. Bez ohľadu na dôvod môže fyzická osoba – podnikateľ ustanoviť na konanie vo svojom mene a na svoj účet zástupcu, zmluvného alebo zákonného.

¹ Z literatúry ELIÁŠ, K.: K některým aspektům právní úpravy jednání podnikatelů. In: *Podnikatel a právo*, 2000, č. 10; FICOVÁ, S. – SVOBODA, J.: Štát ako právnická osoba v občianskoprávných vzťahoch a postavenie ministerstiev z hľadiska ich spôsobilosti mať práva a povinnosti. In: *Podnikatel a právo*, 2001, č. 8; JABLONKA, B.: Dilema nad spoločným konaním štatutára s prokuristom. In: *Justičná revue*, 2004, č. 2; PATAKYOVÁ, M.: *Obchodný register. Vybrané a súvisiace problémy*. Bratislava : VO PF UK, 1999; PATAKYOVÁ, M. a kol.: *Spoločnosť s ručením obmedzeným a jej konateľ*. Bratislava : Verlag Dashöfer, 1998, 2002, 2005; PATAKYOVÁ, M. – JABLONKA, B.: Podpis na zmenke z hľadiska záväznosti konajúcich osôb. In: *Medzinárodný finančnoprávny zborník*. Bratislava : Epos, 2005.

Z judikatúry:

Konanie oprávneného pracovníka za právnickú osobu (§ 21 ods. 1 O. s. p.) nemožno považovať za jej zastupovanie na základe plnomocenstva. Oprávnenie pracovníka na takéto konania nie je súčasne aj odvolaním udeleného plnomocenstva. Odmietnutie odvolania podaného zvoleným zástupcom z dôvodu jeho neopráv-

Konanie podnikateľa – právnickej osoby štatutárnym orgánom má svoj súkromnoprávny základ v Občianskom zákonníku, ktorý vychádza z tzv. fikčnej teórie právnických osôb. Právnické osoby majú v zmysle tejto základnej úpravy² spôsobilosť mať práva a povinnosti (právnú subjektivitu) a rovnako aj spôsobilosť nadobúdať práva a povinnosti (spôsobilosť na právne úkony). Spôsobilosť nadobúdať vlastnými úkonmi práva a povinnosti môže byť obmedzená len zákonom. Takzvaná teória *ultra vires*, ktorá viazala platnosť právnych úkonov na predmet činnosti vymedzený v zakladateľských dokumentoch, sa v slovenskom právnom poriadku neaplikuje, a to od zrušenia Hospodárskeho zákonníka. Z právnej úpravy *de lege lata* vyplýva záver, že aj pri prekročení predmetu činnosti určeného v zakladateľských dokumentoch budú právne úkony právnickej osoby zaväzovať, pokiaľ neporušia zákaz vyplývajúci z osobitných právnych predpisov.³

Obmedzenia právnických osôb – podnikateľov nadobúdať svojimi právnymi úkonmi práva a povinnosti vyplývajú implicitne predovšetkým z povahy samotných právnických osôb samotných, ako osôb odlišných od osôb prirodzených (uzavretie manželstva, osvojenie, zriadenie závetu). Obmedzenie spôsobilosti na

nenosti [§ 218 ods. 1 písm. b) O. s. p.] je v takom prípade postupom, ktorým odvolací súd odňal zastúpenému účastníkovi možnosť konať pred súdom. (Rozsudok Najvyššieho súdu SR z 26. 5. 1995, sp. zn. 4 Cdo 43/95.)

Ak štatutárnym orgánom spoločnosti s ručením obmedzeným je viac konateľov a každý z nich je oprávnený konať v mene spoločnosti samostatne, v spore medzi žalobcom – spoločnosťou, proti žalovanému – konateľovi tejto spoločnosti, nemôže žalovaný úspešne vziať žalobu späť, ktorú podala právnická osoba – obchodná spoločnosť, pretože aj keď je štatutárnym orgánom žalobcu, sú záujmy žalobcu a žalovaného v konaní rozdielne. (Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo 16. 5. 1996, sp. zn. 3 Obdo 89/96.)

Dokladom o právnom zastúpení podľa § 250a O. s. p. je predloženie plnej moci na zastupovanie. Ak žaloba podaná advokátom neobsahuje plnú moc na zsatupovanie a žalobca neodstráni tento nedostatok napriek výzve súdu, je to dôvodom na zastavenie konania podľa § 250d ods. 3 O. s. p. (Uznesenie Najvyššieho súdu SR z 18. 12. 1997, sp. zn. 5 Sž 70/97.)

Samotná skutočnosť, že ručiteľská listina je za ručiteľa nečitateľne podpísaná bez uvedenia mien a funkcií podpisujúcich, čo nezodpovedá zapsanému spôsobu v obchodnom registri, podľa ktorého sa podpisovanie vykoná tak, že k vytlačenému alebo napísanému názvu spoločnosti a funkcie v spoločnosti podpisujúci pripoja svoj podpis, bez ďalšieho nespôsobuje neplatnosť ručiteľskej listiny. Pokiaľ zo záhlavia ručiteľskej listiny je zjavné, kto je ručiteľom, mená a funkcie konajúcich za ručiteľa, pravosť podpisov, ktorých ručiteľ v konaní nespochybní, niet pochyb o tom, ktoré osoby za vytlačeným názvom spoločnosti ručiteľskú listinu podpísali a v akej funkcii. (Rozsudok Najvyššieho súdu SR z 29. 3. 2000, sp. zn. 2 Obdo 182/99.)

Zo skutočnosti, že v zmluve je ako účastník zmluvy označená organizačná zložka existujúcej právnickej osoby (obchodnej spoločnosti), nemožno dospieť k záveru, že ju uzavrela organizačná zložka vo svojom mene a nie v mene právnickej osoby, ktorej je zložkou. Rozsah oprávnenia osoby, poverenej určitou činnosťou pri prevádzkovaní podniku robiť, právne úkony, ku ktorým pri tejto činnosti obvykle dochádza, nie je možné vnútornými predpismi obchodnej spoločnosti s účinkami voči tretím osobám obmedziť. (Rozsudok Najvyššieho súdu SR z 1. 12. 2000, sp. zn. 5 Obdo 17/2000.)

Takzvané všeobecné plnomocenstvo oprávňujúce zástupcu zastupovať zastúpeného v každom súdnom konaní, možno založiť do spisov súdnej správa príslušného súdu a v konkrétnej veci sa naň odvolať. Súď však nie je povinný zistiť, či všeobecné plnomocenstvo bolo udelené a založené v spise súdnej správy, na existenciu plnomocenstva musí účastník alebo ním zvolený zástupca upozorniť súd. (Uznesenie Najvyššieho súdu SR z 22. 2. 2002, sp. zn. 2 Cdo 112/01.)

² Ustanovenie § 18 ods. 1, § 19a ods. 1 Občianskeho zákonníka.

³ Najmä likvidácia (§ 20a ods. 4 OZ, § 72 ods. 1 OBZ), konkurz (§ 44 ods. 6 KR), nútená správa a pod.

právne úkony vyplýva z Obchodného zákonníka pre podnikateľov v istom štádiu existencie právnickej osoby.⁴ Toto štádium existencie spoločnosti sa voči tretím osobám zverejňuje nielen v Obchodnom vestníku, ale pri každom jednotlivom právnom stave existencie i prostredníctvom dodatku k obchodnému menu. Osobitné obmedzenia spôsobilosti nadobúdať práva a povinnosti vyplývajú z osobitných právnych úprav pre jednotlivé právnické osoby, napr. obmedzenie správcovských spoločností⁵ je vykonané spôsobom explicitného vymedzenia činnosti dovolenej, a teda implicitného vymedzenia činnosti zakázanej.

Na takto vymedzenú spôsobilosť právnických osôb – podnikateľov na právne úkony, nadväzuje norma určujúca, kto v mene právnickej osoby prejaví vôľu tejto právnickej osoby právne relevantným spôsobom. Občiansky zákonník označuje osoby, ktoré sú oprávnené vo všetkých veciach (väzba na všeobecné vymedzenie spôsobilosti na právne úkony s vyššie vymedzenými odchýlkami), konať priamo v mene právnickej osoby ako „štatutárne orgány“. Tento pojem preberá Obchodný zákonník,⁶ pokiaľ ide o ich oprávnenie konať navonok v mene spoločnosti, s tým, že pri jednotlivých druhoch obchodných spoločností a družstva špecifikuje označenie štatutárneho orgánu, vymedzuje jeho podstatu ako kolektívneho alebo individuálneho orgánu (prípadne ponecháva túto otázku na vôľu spoločníkov, napr. v spoločnosti s ručením obmedzeným) a dispozitívne ustanovuje spôsob konania v mene spoločnosti (samostatne alebo spoločne aspoň dvaja) a v družstve nariaďuje konanie aspoň dvoch členov predstavenstva pri úkonoch, ktoré *ex lege* majú mať písomnú formu.

Obchodný zákonník oprávnenie štatutárnych orgánov, nad rámec ich vymedzenia v Občianskom zákonníku, pri jednotlivých druhoch obchodných spoločností a družstva dopĺňa o pôsobnosť v otázke tvorby vôle spoločnosti. Táto pôsobnosť sa označuje ako „obchodné vedenie“ právnickej osoby – podnikateľa a má väzbu na rozhodovanie v otázkach riadenia podniku podnikateľa – spoločnosti (družstva).

Len v uvedenom kontexte je interpretovateľné ustanovenie § 13 ods. 3 OBZ, a to tak, že prejav vôle právnickej osoby bude právne relevantný vždy, kým sa neprekročí pôsobnosť štatutárneho orgánu konať v mene podnikateľa, ktorú zákon tomuto orgánu zveruje ako priamemu vykonávateľovi vôle právnickej osoby v okruhu spôsobilosti tejto právnickej osoby nadobúdať svojimi úkonmi pre seba práva a povinnosti, t. j. kým sa neprekročia zákonné obmedzenia spôsobilosti na právne úkony danej právnickej osoby.⁷

⁴ Ustanovenia § 3 ods. 6 zákona č. 594/2003 Z. z.

⁵ V dikcii § 13 ods. 1, ods. 2.

⁶ Napríklad členovia predstavenstva správcovskej spoločnosti by porušili normu vyjadrenú v § 3 ods. 6, resp. 8 KI, ak by spoločnosť vydala listinnú prioritnú akciu, keď môže emitovať len zaknihovanú kmeňovú akciu, akcie budú *res extra commercium*.

⁷ To jest nie stanovami, spoločenskou zmluvou a pod., ale zákonom – predovšetkým záležitosť určené § 187 ods. 1 písm. g) bez rozhodnutia valného zhromaždenia, a to s ohľadom na publicitu dokumentov s týmito procesmi spojenými a prepojenosť obligačných a statusových prvkov v týchto transakciách. Pri ostatných obmedzeniach [napr. § 187 ods. 1 písm. j)] by musel byť právny následok neplatnosti, resp. neúčinnosti v zá-

Normu, ktorá je vo vyššie uvedenom ustanovení vyjadrená vo vzťahu k „pôsobnosti štatutárneho orgánu konať v mene podnikateľa“, nemožno interpretovať a aplikovať oddelene od normy určujúcej „spôsobilosť na právne úkony podnikateľa“, keďže ide o dva prejavy tej istej podstaty. Právnická osoba – podnikateľ s ohľadom na svoj „fiktívny charakter“ nevie navonok inak prejsť svoju spôsobilosť na právne úkony vo všetkých veciach inak, ako konaním štatutárneho orgánu (s výnimkami niektorých rozhodnutí najvyšších orgánov spoločnosti, t. j. pri niektorých uzneseniach valných zhromaždení). V tomto zmysle je oprávnenie štatutárneho orgánu v medziach spôsobilosti právnickej osoby – podnikateľa neobmedzené a inak ako zákonom neobmedziteľné.

Obchodný zákonník zároveň vo vzťahu k tvorbe vôle podnikateľa – právnickej osoby a jej prejavu navonok dopĺňa pravidlo, že spoločnosť nebude zaväzovať právny úkon, ktorým štatutárny orgán prekročil svoju *zákonom obmedzenú* pôsobnosť.⁸ V praxi sa ako problematickejšia javí interpretácia druhej časti analyzovanej normy „okrem prípadu, v ktorom sa prekročila pôsobnosť štatutárneho orgánu, ktorú tomuto orgánu zákon umožňuje zverit“. Sme toho názoru, že pod túto normu sa môže subsumovať pôsobnosť, ktorú štatutárny orgán – v špecifických vzťahoch medzi orgánmi podnikateľa (spoločnosti) pri tvorbe vôle podnikateľa – nemá, ale môže ju získať, teda *zákon dovoľuje* rozšírenie pôsobnosti v tomto kontexte tvorby vôle.⁹

Ak Obchodný zákonník¹⁰ ustanovuje pôsobnosť štatutárneho orgánu aj pri tvorbe vôle právnickej osoby – podnikateľa, potom zároveň¹¹ vyjadruje v plnej zhode so všeobecnou úpravou v Občianskom zákonníku¹² tú skutočnosť, že obmedzenie oprávnenia štatutárneho orgánu konať v mene podnikateľa nie je účinné navonok, a to ani v prípade zverejnenia tohto obmedzenia. Zverejnenie obmedzenia sa môže uskutočniť buď prostredníctvom zapísanej skutočnosti, alebo uložením listiny do zbierky listín a následne zverejnením týchto skutočností v Obchodnom vestníku. Explicitná právna úprava preferuje zákaz obmedzení štatutárnych orgánov v konaniach navonok pred účinkami materiálnej publicity.¹³

Podnikateľ zaviazaný z úkonu vykonaného štatutárnym orgánom, ktorý bol vykonaný v rozpore s internými pokynmi, bude mať právo na náhradu škody od

kone výslovne ustanovený, tak, ako je to v prípadoch niektorých osobitných zákonoch – napr. zákon o nakladaní s majetkom verejnoprávnych inštitúcií.

⁸ Napríklad zvýšenia základného imania akciovej spoločnosti predstavenstvom (§ 210 ods. 1), intervenčný nákup vlastných akcií (§ 161a ods. 4) – nedodržanie postupu sa však v tomto prípade neprejaví v neplatnosti právneho úkonu s ohľadom na osobitnú úpravu, pozri § 161c.

⁹ Paragraf 13 ods. 3.

¹⁰ Paragraf 13 ods. 4.

¹¹ Paragraf 20 ods. 1.

¹² V tejto súvislosti treba uviesť, že do 31. 12. 2001 pôsobili proti sebe dva rovnako významné princípy: princíp neobmedzeného konania štatutárnych orgánov (§ 20 ods. 1 OZ v spojení s napr. § 133 ods. 2, § 191 ods. 2) a princíp publicity (vymedzenej ustanovením § 27 ods. 2), bez normatívnej hierarchie.

¹³ Pozri ustanovenie § 64 OBZ.

štatutárneho orgánu (od člena štatutárneho orgánu), prípadne zo zmluvnej pokuty, prepadnutím zábezpeky a pod., v závislosti od ustanovení zmluvy o výkone funkcie. Nároky voči druhému účastníkovi právneho vzťahu, s ktorým štatutárny orgán konal, budú závisieť od skutkových okolností prípadu. Jednoznačnosť v konaniach štatutárneho orgánu a požiadavka právnej istoty vo vzťahoch so štatutárnym orgánom (jeho členom) je zásadnou požiadavkou komunitárnej úpravy princípu publicity a jej premietnutia do národných úprav členských štátov EÚ. Zo všeobecnej zásady *neminem laedere* nemožno odvodiť všeobecnú povinnosť konajúcich strán, aby prezerali zakladateľské dokumenty podnikateľov – právnických osôb – uložených v zbierkach listín obchodného registra. Skutkové okolnosti prípadu však zároveň môžu viesť k uplatneniu zodpovednosti za škodu za porušenie povinnosti nespôsobiť škodu inému.

Štatutárny orgán podnikateľa môže byť individuálny alebo kolektívny, a to tak pri tvorbe vôle spoločnosti (rozhodovanie), ako aj pri prejave tejto vôle navonok (konanie). Určenie spôsobu konania musí byť jednoznačné, a to aj v prípade, že vyplýva z podstaty veci (napr. zápis samostatného konania pri jedinom konateľovi). Zápisu schopný spôsob konania v mene zapísanej osoby je buď „konanie samostatné“, alebo „konanie spoločné dvoch“, príp. troch konateľov, členov predstavenstva a pod. Pod konaním rozumieme vykonávanie právnych úkonov, formálnych aj neformálnych, vo všetkých veciach. Nie je preto vhodné uvádzať pojmy „zastupovanie a podpisovanie za spoločnosť“, a to pre nepresnosť pri vyjadrení priameho konania podnikateľa – právnickej osoby. Uvedené pojmy sú adekvátne pri nepriamom konaní, tak sú aj zákonom vyjadrené pri prokúre. Určenie spôsobu konania v mene spoločnosti nie je totožné s obmedzením oprávnenia konať v mene spoločnosti, so všetkými z toho vyplývajúcimi dôsledkami.

Individuálne oprávnenie konať v mene spoločnosti je zákonom ustanovené pri verejnej obchodnej spoločnosti, na obchodné vedenie je zo zákona oprávnený tiež každý zo spoločníkov, úpravou v spoločenskej zmluve sa môže zmeniť spôsob konania aj rozhodovania na kolektívny (štatutárnym orgánom môže byť aj právnická osoba). V spoločnosti komanditnej je zo zákona kolektívny štatutárny orgán (v prípade jediného komplementára orgán individuálny), s individuálnym oprávnením konať v mene spoločnosti. V spoločnosti s ručením obmedzeným je štatutárny orgán individuálny v prípade ustanovenia jedného konateľa a kolektívny v prípade ustanovenia viacerých konateľov. V prípade viacerých konateľov zákon preferuje samostatné konateľské oprávnenie, ktoré sa autonómnou úpravou v spoločenskej zmluve môže zmeniť. V akciovej spoločnosti sa vytvára typický kolektívny orgán s právom kooptácie nových členov, so zákona s individuálnym oprávnením každého člena predstavenstva konať v mene spoločnosti. V družstve (odhliadnuc od orgánov tzv. malého družstva) sa vytvára kolektívny orgán, s právom kooptácie a doplňovania členov predstavenstva z radov náhradníkov, so spoločným konaním dvoch členov predstavenstva pri obligatórne písomných úkonoch.

Vznik funkcie štatutárneho orgánu (jeho člena) je podmienený vznikom samotnej spoločnosti (zápis do obchodného registra je relevantnou právnou skutočnosťou, rovnako ako pri obchodnom mene). Úkony vykonané osobami, ktoré sú podľa spoločenskej zmluvy určené za štatutárne orgány (členov) a stanú sa nimi dňom zápisu, podliehajú osobitnému právnemu režimu.¹⁴ Pri vzniku funkcie štatutárneho orgánu (jeho člena) počas existencie spoločnosti je rozhodujúcou právnou skutočnosťou rozhodnutie príslušného orgánu spoločnosti, ak nie je v rozhodnutí určené inak. Zápis štatutárneho orgánu do obchodného registra a jeho zverejnenie je právne významné vo vzťahu k tretím osobám. Zverejnenie zápisu v Obchodnom vestníku nebude rozhodujúce v prípade, ak zapísaná osoba preukáže, že tretia osoba o zmene v osobe štatutárneho orgánu vedela. Po zverejnení zápisu štatutárneho orgánu do obchodného registra zapísaná osoba nemôže namietat' porušenie postupov pri ustanovovaní štatutárneho orgánu, z čoho *a contrario* plynie, že do zverejnenia zápisu to môže urobiť. Osobitná úprava pri zápise štatutárnych orgánov má prednosť pred úpravou všeobecnou, preto v záujme právnej istoty treba preferovať výpis z obchodného registra (zverejnenie v Obchodnom vestníku nasleduje *ex offi*o).

Okrem štatutárnych orgánov a zástupcov podnikateľov môžu v ich mene a ich účet konať aj orgány *sui generis*. Oprávnenie týchto orgánov vyplýva z Obchodného zákonníka (likvidácia) alebo z osobitných zákonov (zákon o konkurze a reštrukturalizácii – konkurz, zákon o bankách – nútená správa a pod.) a je spojené so štádiom existencie podnikateľa, keď je jeho spôsobilosť na právne úkony obmedzená osobitným zákonom, a to v súlade s Občianskym zákonníkom. Popri týchto orgánoch zostávajú naďalej existovať aj štatutárne orgány právnických osôb. V štádiu likvidácie právnickej osoby zákon ustanovuje, že štatutárne orgány sa vstupom do likvidácie stávajú *ex lege* likvidátormi, ak to výslovná právna úprava zakladateľských dokumentoch neurčuje inak. V prípade osobitných právnych úprav je koexistencia štatutárneho orgánu a osobitného orgánu *sui generis*, alebo dvoch orgánov *sui generis* (konkurz a likvidácia) riešená explicitne alebo implicitne, prípadne sa medzera v práve vyplní analógiou.

KONANIE PODNIKATEĽOV V ZASTÚPENÍ

Podnikatelia (osoby fyzické i právnické) konajú v právnych vzťahoch aj nepriamo, prostredníctvom svojich zástupcov. Osobitná obchodnoprávna úprava ustanovuje systém zákonných zástupcov s nerovnakým vecným rozsahom zastupovania, subsidiárne sa aplikuje aj úprava zákonných zástupcov právnických osôb v Občianskom zákonníku¹⁵ a v dôsledku absencie osobitnej úpravy sa aplikuje úprava zmluvného zastúpenia vykonaná Občianskym zákonníkom.

¹⁴ Paragraf 20 ods. 2 OZ.

¹⁵ Ustanovenie § 7 ods. 1, § 13 ods. 5 OBZ.

Pod zákonným zastúpením rozumieme vznik oprávnenia konať za podnikateľa v dôsledku inej právnej skutočnosti, ako je preukázanie prejavu vôle splnomocniteľa vo vzťahu k tretím osobám. Vôľa podnikateľa, v rôznej miere individualizovaná, je aj predpokladom vzniku zákonného zastúpenia, osobitne sa však nepreukazuje, implicitne je obsiahnutá v konkrétnej forme zákonného zastúpenia. Obchodný zákonník výslovne neustanovuje možnosť ustanovenia substitúta zákonného zástupcu, preto je vhodné, ak sa táto otázka dohodne medzi podnikateľom a jeho zákonným zástupcom.

Zákonné zastúpenie môže mať formu prokúry, pri ktorej je vôľa podnikateľa ako splnomocniteľa výrazne individualizovaná a podmieňuje zápis do obchodného registra. Napriek tomu prokúra nevzniká samotným prejavom vôle podnikateľa, ale až zápisom do obchodného registra a jeho zverejnením. Ďalšou formou zákonného zastúpenia je zastúpenie vedúcim odštepného závodu, zastúpenie vedúcim podniku zahraničnej osoby alebo vedúcim organizačnej zložky podniku zahraničnej osoby. Aj pri týchto formách je rozhodujúcou právnou skutočnosťou zápis do obchodného registra a jeho zverejnenie. Menej formálne vzniká zákonné zastúpenie pri tzv. podnikovom plnomocenstve, keď obvyklosť pri výkone úkonov súvisiacich s prevádzkou podniku v spojení s neformálnym poverením postačuje na vznik oprávnenia konať za podnikateľa. Zákonné zastúpenie právnickej osoby – podnikateľa podľa Občianskeho zákonníka je podmienené statusom člena alebo pracovníka právnickej osoby a vnútorným predpisom alebo obvyklosťou pri kumulatívnom splnení podmienky, že úkon bol vykonaný v rámci predmetu činnosti právnickej osoby (aplikácia princípu *ultra vires*). Fikciu zákonného zastúpenia v záujme ochrany dobrej viery tretích osôb zákon upravil pri úprave konania v prevádzkarni podnikateľa.

Vedúci organizačnej zložky¹⁶

Ak je vedúci organizačnej zložky (najmä odštepného závodu) alebo podniku zahraničnej osoby (alebo jeho organizačnej zložky) zapísaný v obchodnom registri, je oprávnený za podnikateľa konať len vo veciach týkajúcich sa organizačnej zložky podniku alebo podniku zahraničnej osoby. V rámci tohto vecného obmedzenia je zároveň jeho oprávnenie neobmedzené a voči tretím osobám neobmedziteľné. Vedúci podniku alebo jeho organizačnej zložky je zákonným zástupcom podnikateľa, a nie štatutárnym orgánom podnikateľa, resp. zahraničnej osoby. Z gramatického výkladu, zo spôsobu právnej regulácie, ako aj z podstaty veci vyplýva, že táto forma konania za podnikateľa je individualizovaná, t. j. po-

¹⁶ Výslovné doplnenie Obchodného zákonníka v tomto zmysle bolo vykonané s účinnosťou od 1. 8. 2005 v § 13 a z dôvodu svojej nadbytočnosti bola táto úprava vynechaná s účinnosťou od 1. 2. 2007. Osoba, ktorá vykonáva funkciu štatutárneho orgánu, alebo osoby, ktoré sú členmi kolektívneho štatutárneho orgánu, sú zapisované do obchodného registra [§ 2 ods. 3 písm. i) ZOR odkazujúce na ustanovenie § 2 ods. 1 písm. e) ZOR].

verenie na vedúceho organizačnej zložky možno platne vykonať v prospech jednej osoby, ktorá sa zapisuje do obchodného registra. Štatutárny orgán spoločnosti, ktorá má na Slovensku zriadený podnik alebo organizačnú zložku podniku, je na základe svojej funkcie oprávnený konať aj v mene podniku alebo jeho organizačnej zložky.¹⁷

Pokiaľ by vedúci konal vo veciach, ktoré sa netýkajú organizačnej zložky podniku alebo podniku zahraničnej osoby, týmto konaním by prekročil rozsah svojho oprávnenia. Sankcie za dôsledky prekročenia rozsahu oprávnenia tejto formy zákonného zastúpenia nie sú v zákone riešené. Použitím argumentácie *per analogiam legis* sa bude primerane aplikovať pravidlo určené v Obchodnom zákonníku,¹⁸ a to pred normou vyjadrenou v Občianskom zákonníku.¹⁹ Pravidlo určené v Obchodnom zákonníku nie je limitované rámcom predmetu podnikania podnikateľa, viaže sa len na objektívny stav vedomosti tretej osoby o prekročení oprávnenia zákonného zástupcu.

Podnikový splnomocnenec²⁰

Osoba, ktorú podnikateľ poveril pri prevádzkovaní podniku určitou činnosťou, sa považuje za zákonného zástupcu podnikateľa, keďže môže konať za podnikateľa bez plnej moci, ak je poverená určitou činnosťou a ak zároveň ide o činnosť týkajúcu sa prevádzkovania podniku. Ide o faktický stav poverenia, ktorý vychádza z organizačnej štruktúry podniku. Pod oprávnenie konať ako podnikový zmocnenec sa môžu subsumovať viaceré (všetky) úrovne riadenia podniku podnikateľa. Vo vzťahu k tretím osobám bude rozhodujúce označenie „poverenia“, podľa ktorého sa bude posudzovať aj obvyklosť konania zákonného zástupcu súvisiaca s činnosťou, na ktorú bol poverený. Tretia osoba bude odlišovať medzi oprávnením vyplývajúcim z poverenia „generálneho riaditeľa“ a „vedúceho logistiky“. Obvyklosť by sa mala posudzovať v kontexte s podnikateľskou praxou, so zaužívanými postupmi v praxi jednotlivých subjektov. Existenciu poverenia bude musieť preukazovať a dokazovať tretia strana, prekročenie oprávnenia konať v mene podnikateľa bude dokazovať podnikateľ samotný.

Prostredníctvom ustanovenia o podnikovom zmocnencovi sa môže aj alternovať oprávnenie konať v mene podnikateľa predovšetkým pri právnických osobách. Spoločný spôsob konania štatutárnych orgánov (jeho členov), ktorý má

¹⁷ Paragraf 15 OBZ.

¹⁸ Paragraf 20 ods. 2 OZ.

¹⁹ Paragraf 15, z judikatúry:

Z postavenia vedúceho obchodného oddelenia podniku vyplýva aj jeho splnomocnenie robiť v mene podnikateľa právne úkony v obchodnom styku pri tejto činnosti obvyklé. Uzatváranie kúpnych zmlúv o kúpe tovaru, ktorý slúži na podnikanie podnikateľa, nepochybne medzi takéto úkony patrí. (Rozsudok Najvyššieho súdu SR z 8. 10. 1997, sp. zn. 6 Obdo 158/97.)

²⁰ Paragraf 16 Obchodného zákonníka.

význam pri najvýznamnejších transakciách veľkých spoločností s rozsiahlym podnikom a má chrániť spoločnosť (právnickú osobu), sa môže zjednodušiť samostatným oprávnením konať pre generálneho riaditeľa, ktorý takýmto spôsobom môže predstavovať personálne prepojenie medzi riadiacim a výkonným orgánom spoločnosti. Interné pravidlá pre rozsah oprávnenia konať ako zákonný zástupca spoločnosti by mali byť stanovené aj v takomto prípade. Navonok by boli účinné len v rámci posúdenia kritéria „obvyklosti“.

Poverenie určitou činnosťou pri prevádzkovaní podniku nemusí byť formalizované (písomná forma sa nevyžaduje). V praxi poverenie vyplýva najmä z vnútorných organizačných predpisov (napríklad v banke vedúci úverového oddelenia je oprávnený podpisovať úverové zmluvy, vystavovať zmenky) alebo z rozhodnutia štatutárneho orgánu a z následnej prezentácie tejto skutočnosti v právnych vzťahoch. Na rozdiel od Občianskeho zákonníka pre poverenie podľa Obchodného zákonníka nie je rozhodujúca väzba na predmet činnosti (v Obchodnom zákonníku sa neuplatňuje princíp *ultra vires*).

Osoba poverená určitou činnosťou pri prevádzkovaní podniku je oprávnená len na také úkony, ktoré sú obvyklé pri prevádzkovaní podniku. Posúdenie, či ide o obvyklý úkon, závisí od konkrétnej činnosti pri prevádzkovaní podniku. Ak má poverená osoba pochybnosť, či ide o obvyklý úkon, je vhodné, aby si vyžiadala udelenie plnej moci od štatutárneho orgánu v záujme prevencie konania bez príkazu.

Ak poverená osoba prekročí rozsah poverenia (pri svojej činnosti urobí neobvyklý úkon), je podnikateľ týmto konaním zviazaný len vtedy, ak tretia osoba o prekročení rozsahu poverenia nevedela a s prihliadnutím na všetky okolnosti prípadu ani nemohla vedieť. Ako sme už uviedli, sme toho názoru, že dôkazné bremeno bude na strane podnikateľa, keďže zo strany tretej osoby by dôkazné bremeno vyžadovalo dôkaz neexistencie prekročenia rozsahu poverenia. Z pohľadu tretej osoby je dôležitá tzv. objektivizácia jej nevedomosti, t. j. dôkaz sa bude zakladať na tom, či by iné tretie osoby pri racionálnom konaní a v rovnakom postavení nevedeli a nemohli o prekročení oprávnení vedieť.

Povahu poverenia na určitú činnosť pri prevádzkovaní podniku nemá činnosť na základe mandátnej zmluvy a zmluvy o obchodnom zastúpení, ktorá predpokladá zmluvné zastúpenie, vystavenie plnej moci.

Konanie v prevádzkarni podnikateľa²¹

Obchodný zákonník ustanovuje touto normou fikciu zastúpenia. V prípade absencie tejto úpravy by sa aplikovali ustanovenia Občianskeho zákonníka o ko-

²¹ Ustanovenie § 14 OBZ, z judikatúry:

Prokurista z titulu tejto svojej funkcie je oprávnený zastupovať podnikateľa v občianskom súdnom konaní. Nepotrebuje k tomu od podnikateľa osobitné plnomocenstvo podľa § 24 O. s. p., a preto nie je nutné mu pí-

naní bez príkazu, ktoré nezodpovedajú požiadavke ochrany v dobrej viere konajúcej osoby a právnej istoty v obchodných záväzkových vzťahoch. Ak osoba koná v mene podnikateľa v jeho prevádzkarni bez toho, aby bola na to oprávnená ako zákonný zástupca alebo ako zástupca na základe plnej moci (vrátane prokúry), zákon chráni v dobrej viere konajúce tretie osoby, ktoré urobili úkon s touto nepoverenou osobou v prevádzkarni podnikateľa. Podnikateľ je zaviazaný z úkonu, ktorý vykonala neoprávnená osoba v jeho mene s treťou osobou, kým nepreukáže, že tretia osoba mohla vedieť, že osoba konajúca v prevádzkarni na to nebola oprávnená (aj v tomto prípade sa tretia osoba ako navrhovateľ v prípadnom súdnom spore bude odvolávať na existenciu poverenia, t. j. subsumpcia skutkových okolností pod zákonnú fikciu, a odporca bude preukazovať existenciu objektívneho stavu, keď mohla konajúca osoba vedieť o neoprávnenosti konania v mene podnikateľa). Z pohľadu tretej osoby je dôležitá tzv. objektivizácia jej nevedomosti, t. j. dôkaz sa bude zakladať na tom, či by iné tretie osoby pri racionálnom konaní a v rovnakom postavení nevedeli a nemohli o prekročení oprávnení vedieť (očakáva sa istý stupeň obozretnosti, nepostačuje subjektívna nevedomosť tretej osoby).

Prokúra²²

Prokúra je najširšou formou zastúpenia podnikateľa. Obsahom oprávnenia je vykonávanie všetkých úkonov spojených s prevádzkou podniku podnikateľa, s výnimkou, ktorá sa týka scudzovania a zaťažovania nehnuteľností podnikateľa. Spojitosť s prevádzkou podniku je vecným obmedzením obsahu prokúry. V obsahu prokúry sú inkorporované všetky osobitné plné moci, ktoré sú pri prevádzke podniku potrebné, aj keď osobitný zákon vyžaduje osobitné plnomocenstvo (napr. v zmysle zákona o obchodnom registri, zákona o cenných papieroch a investičných službách, Občianskeho súdneho poriadku a pod.). Zároveň však z podstaty prokúry ako plnej moci *sui generis* implicitne nevyplýva, že prokurista je oprávnený udeliť plnú moc v rovnakom rozsahu, t. j. poveriť inú osobu zastupovaním podnikateľa v rozsahu prokúry, ani prokúru odvolať. Ak by oprávnenie na ustanovenie substitúta (konanie namiesto prokuristu, nie popri prokuristovi) bolo výslovne obsiahnuté v listine (plnej moci), ktorou sa udeľuje prokúra, malo by byť účinné, keďže táto listina sa zakladá do zbierky listín obchodného registra. Prokuristom sa môže stať len fyzická osoba, preto druhá zo

somnosť doručovať podľa ustanovenia § 49 O. s. p. (Uznesenie Najvyššieho súdu SR z 30. 4. 2002, sp. zn. Obdo V 27/2001.)

Prokúra je zvláštnym druhom obchodného plnomocenstva upraveného Obchodným zákonníkom. Nejde o zastúpenie podľa § 31 a nasl. Občianskeho zákonníka, preto prokurista je pri prevádzke podniku oprávnený udeliť plnomocenstvo inej osobe, aj keď nejde o prípady uvedené v ustanovení § 33a ods. 1 Občianskeho zákonníka. (Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 29. septembra 2004, sp. zn. M Obdo V 2/2002.)

²² Paragraf 33a ods. 1 písm. b) OZ.

zákonných možností na ustanovenie substitúta nie je aplikovateľná.²³ Udelenie plnej moci prokuristom v jednotlivom prípade výslovne zákonom upravené nie je, preto je vhodné riešiť túto otázku v listine o udelení prokúry. Vzhľadom na rozsah obsahu oprávnení sústredených v prokúre sme toho názoru, že prokurista je oprávnený udeliť plnú moc na vykonanie určitého úkonu, ak sa zachová súvislosť s prevádzkou podniku aj v prípade absencie explicitného vyjadrenia v plnej moci o udelení prokúry.

Obchodný zákonník neupravuje dôsledky prekročenia rozsahu oprávnenia obsiahnutého v prokúre. Pri absencii tejto úpravy bude právne významná podstata prokúry ako zmluvného zastúpenia, ktorá odkazuje na úpravu v Občianskom zákonníku. Ak podnikateľ bez zbytočného odkladu neoznámí osobe, s ktorou prokurista konal svoj nesúhlas s úkonom, ktorým prokurista vykonal, bude z úkonu zaviazaný podnikateľ s právnymi účinkami *ex tunc*, a to v dôsledku uplatnenia nevyvrátiteľnej právnej domnienky schválenia právneho úkonu.

Udelenie plnej moci prokuristovi, ktoré sa spravuje ustanoveniami Občianskeho zákonníka o zastúpení, ako aj osobitne o zmluvnom zastúpení, ak z jeho povahy nevyplýva inak, nepostačuje na existenciu prokúry ako osobitného inštitútu obchodného práva *sui generis*. Na vznik účinnosti udelenia prokúry treba vykonať zápis do obchodného registra. Od udelenia prokúry po zápis do obchodného registra má designovaný prokurista oprávnenia *splnomocnenca* z písomnej plnej moci, ak listina o udelení prokúry spĺňa náležitosti prejavu vôle inej plnej moci ako prokúry. Ak by prokúra nespĺňala náležitosti plnej moci, bolo by treba konanie designovaného prokuristu subsumovať pod konanie bez príkazu.

V udelení prokúry sa môže obsah prokúry rozšíriť aj na scudzovanie a zaťažovanie nehnuteľností, a to výslovným prejavom vôle podnikateľa. Takto vymedzený rozsah prokúry sa zapíše do obchodného registra v časti „spôsob konania“ a bude vyplývať aj zo zbierky listín.

Obmedzenie prokúry ako rozsiahlej plnej moci s účinkami voči tretím osobám nie je dovolené. Právna úprava však výslovne neustanovuje, že obmedzenie nie je účinné, ani v prípade, ak bolo zverejnené.²⁴ Navyše aplikácia všeobecnej občianskoprávnej úpravy by viedla k záveru, že osoba, s ktorou sa konalo, by nemala ani oprávnenia požadovať splnenie záväzku alebo náhrady škody, a teda, že nemá poskytnutú právnu ochranu. Sme toho názoru, že použitie argumentu *a simili*, ktorým sa prihliadne na podobnosť so štatutárnymi orgánmi, keďže ide o obsahovo najrozsiahlejšie zastúpenie, ktorého účinky sa viažu na zápis do obchodného registra, je primerané. Tento postup by mal viesť k záveru, že obmedzenia prokúry nemajú mať právne následky voči tretím osobám, ani v prípade uloženia listiny o udelení prokúry, ktorá obsahuje vecné, časové alebo územné obmedzenia ani v prípade, že druhý účastník konajúci s prokuristom o tomto ob-

²³ Ako je to pri štatutárnom orgáne, § 13 ods. 4.

²⁴ Paragraf 261 ods. 3 písm. a), b).

medzení vedel. Úkon vykonaný prokuristom, ktorý spadá do rámca úkonov súvisiacich s prevádzkou podniku, by mal podnikateľa zaväzovať. Práva podnikateľa voči osobe prokuristu, predovšetkým práva na náhradu škody, sa budú spravovať ustanoveniami Obchodného zákonníka²⁵ a práva voči druhému konajúcemu účastníkovi ustanoveniami Občianskeho zákonníka.²⁶

Obchodný zákonník ustanovuje, že záväzkové vzťahy medzi spoločnosťou (družstvom) a prokuristom pri výkone poverenia, t. j. pri konaní v mene podnikateľa formou prokúry, sa spravujú treťou časťou Obchodného zákonníka. Táto úprava sa bude analogicky aplikovať aj na podnikateľov s inou právnou formou, ako sú obchodné spoločnosti a družstvo. Právny režim iných vzťahov, predovšetkým forma účasti na tvorbe vôle podnikateľa, závisí od jeho statusu, ktorý môže byť rozmanitý (od pracovnoprávneho, spoločenského, členského vzťahu až po profesionálny vzťah založený mandátnou zmluvou a pod.).

Prokúra ako forma nepriameho konania podnikateľa môže byť individuálna alebo kolektívna. Zákon vymedzuje konanie v rámci prokúry, ako je zastupovanie a podpisovanie. Zastupovanie je prejavom vôle podnikateľa pri neformálnych právnych úkonoch. Ak je prokúra individuálna, súhlasný prejav vôle určitého prokuristu bude konaním podnikateľa. Ak je prokúra kolektívna, vyžaduje sa súhlasný prejav vôle všetkých prokuristov alebo aspoň dvoch prokuristov – počet prokuristov vyplýva zo zápisov v obchodnom registri. Podpisovanie je prejavom vôle podnikateľa v písomnej forme. V súlade so všeobecnou občianskoprávnou úpravou zastúpenia pri konaní v mene podnikateľa prokurista (prokuristi) uvedie obchodné meno podnikateľa za ktorého koná (konajú) a súhlasný prejav svojej vôle, ktorý je predstavovaný podpisom prokuristu (prokuristov) spolu s dodatkom označujúcim prokuristu. Oprávnenie prokuristu (prokuristov) ako osobitného zástupcu podnikateľa je účinné zverejnením zápisu do obchodného registra v Obchodnom vestníku. Sme názoru, že s nedodržaním normy určenej v § 14 ods. 5, teda s neuvedením dodatku označujúceho prokúru (*prokurista, per procuram, p. p., p. p. a.*) zákon nespája sankciu neplatnosti úkonu vykonaného v mene podnikateľa, ak je s prihliadnutím na všetky okolnosti zrejmé, kto a v mene koho právny úkon učinil. V súvislosti s podpisovaním prokuristu v mene podnikateľa treba uviesť, že nie je v súlade s podstatou funkcie štatutárnych orgánov (priame, osobné konanie principála) ani prokuristov (zastúpenie, nepriame konanie zástupcu) taký spôsob konania, ktorý zväzuje konanie štatutárneho orgánu s podpisovaním prokuristu.²⁷

²⁵ Paragraf 415, 420, v závislosti od skutkových okolností prípadu.

²⁶ Tento záver je akceptovaný aj súdnou praxou v Českej republike.

²⁷ Z formulárovej vyhlášky vyplýva aj možnosť, ktorú zákon nezakazuje, a to viazať rozšírený obsah prokúry na jedného prokuristu, a súčasne poveriť výkonom zákonného rozsahu prokúry inú fyzickú osobu. Do zbierky listín sa zakladá listina preukazujúca poverenie fyzickej osoby výkonom prokúry, spolu s podpisovým vzorom. Táto listina by mala obsahovať rozhodnutie príslušného orgánu o udelení prokúry. Orgánom príslušným na udelenie prokúry je zásadne štatutárny orgán, s výnimkou spoločnosti s ručením obmedzeným. V prípade tejto spoločnosti je podľa dispozitívnej zákonnej úpravy príslušným orgánom valné zhromaždenie.

Do obchodného registra sa zapisuje okrem mena, priezviska a bydliska prokuristu aj dátum narodenia a rodné číslo prokuristu, v prípade poverenia viacerých prokuristov aj určenie druhu prokúry, teda spôsobu konania ako samostatného alebo spoločného oprávnenia zastupovať a podpisovať. V prípade rozšírenia prokúry aj na scudzovanie a zaťažovanie nehnuteľností sa táto skutočnosť zapisuje takisto do spôsobu konania prokuristov. Poverenie takto rozšírenej prokúry bude vykonávať prokurista buď individuálne, alebo spoločne všetci, prípadne aspoň dvaja.²⁸

Zákon neustanovuje podmienky zániku prokúry, preto sa táto otázka bude posudzovať podľa § 33b Občianskeho zákonníka. Prokúra zaniká najmä odvolaním prokuristu, prokuristovou výpoveďou alebo smrťou prokuristu. Výmaz prokúry z obchodného registra nie je podmienkou zániku prokúry, ale účinky zápisov v obchodnom registri a ich zverejnenie budú pôsobiť aj v tomto prípade.

ZÁVER

V štúdiu sme sa zameriavali na problematiku prejavu vôle podnikateľa, ktorá má svoje osobitosti najmä pri právnických osobách – podnikateľoch. Základ právnej úpravy je vymedzený v Občianskom zákonníku. Určujúcim znakom úpravy *de lege lata* je predpoklad, že právnické osoby majú spôsobilosť mať práva a povinnosti (právnú subjektivitu) a rovnako aj spôsobilosť nadobúdať práva a povinnosti (spôsobilosť na právne úkony).

Rešpektovanie tejto skutočnosti sa následne premieta v tom, že právnické osoby v právnych vzťahoch konajú priamo, a to prostredníctvom fyzických osôb – štatutárnych orgánov, nie prostredníctvom zástupcov – štatutárnych zástupcov. Takéto riešenie *de lege lata* je v komparácii s inými právnymi úpravami v rámci tzv. germánskej právnej skupiny, ale aj právnej skupiny „common law“,²⁹ nie úplne obvyklé. Právnické osoby v týchto zmienovaných oblastiach priznávajú právnickým osobám právnú subjektivitu, ale nie subjektivitu na právne úkony. Prejav vôle právnických osôb sa uskutočňuje prostredníctvom zástupcov, uplatňuje sa tzv. teória zastúpenia „agency law“. Kým štatutárny orgán predstavuje princípála, je nadriadený v zmysle hierarchickom, štatutárny zástupca je prvý v horizontálnom usporiadaní zástupcov právnickej osoby.³⁰ Tieto odlišnosti implikujú aj rozdiely v aplikácii niektorých súvisiacich inštitútov, napr. konanie princípála a prokuristu tak, ako sme na to poukázali v príspevku. Objasnenie od-

zhromaždenie. Uznesenie valného zhromaždenia o vymenovaní prokuristu by bolo v tomto prípade právnym úkonom, ktorého účinnosť je podmienená zápisom do obchodného registra.

²⁸ K deleniu na jednotlivé právne oblasti porovnaj bližšie HOPT, K. J.: Comparative Company Law. In: ECGI, *Law Working Paper*, No 77/2006.

²⁹ Výjadrené inak prvý medzi rovnými – *primus inter pares*.

³⁰ Takáto komparácia sa uskutočňuje napr. v rámci skupiny EMCA (European Model Company Act) od septembra 2007.

lišných právno-teoretických predpokladov riešenia úpravy týchto základných otázok právnických osôb je nevyhnutné pri zmysluplnej komparácii viacerých právnych poriadkov³¹, ale aj následne pri voľbe základu legislatívneho vyjadrenia v rámci tvorby legislatívneho zámeru nového Občianskeho zákonníka.

Recenzent: doc. JUDr. Karel Marek, CSc.

Súhrn

V štúdií sme sa zameriavali na problematiku prejavu vôle podnikateľa, ktorá má svoje osobitosti najmä pri právnických osobách – podnikateľoch. Základ právnej úpravy je vymedzený v Občianskom zákonníku. Určujúcim znakom úpravy *de lege lata* je predpoklad, že právnické osoby majú spôsobilosť mať práva a povinnosti (právnu subjektivitu) a rovnako aj spôsobilosť nadobúdať práva a povinnosti (spôsobilosť na právne úkony).

Rešpektovanie tejto skutočnosti sa následne premieta v tom, že právnické osoby v právnych vzťahoch konajú priamo, a to prostredníctvom fyzických osôb – štatutárnych orgánov. Takéto riešenie *de lege lata* v komparácii s inými právnymi úpravami nie je úplne obvyklé. Právnické osoby v iných právnych oblastiach priznávajú právnickým osobám právnu subjektivitu, ale nie subjektivitu na právne úkony. Prejav vôle právnických osôb sa uskutočňuje prostredníctvom zástupcov, uplatňuje sa tzv. teória zastúpenia „agency law“. Objasnenie odlišných právno-teoretických predpokladov riešenia týchto základných otázok právnických osôb je nevyhnutné pri zmysluplnej komparácii viacerých právnych poriadkov, ale aj následne pri voľbe základu legislatívneho vyjadrenia v rámci tvorby legislatívneho zámeru nového Občianskeho zákonníka.

Zusammenfassung

In der Studie haben wir uns auf die Problematik der Unternehmerwillensäußerung, die eigene Besonderheiten hauptsächlich der unternehmerischen juristischen Personen hat, konzentriert. Das Fundament dieser Rechtsregelung ist in Bürgerlichem Gesetzbuch (BGB) verankert. Das maßgebliche Merkmal der oben erwähnten *de lege lata* Rechtsregelung ist die Voraussetzung, dass die juristischen Personen die Fähigkeit haben, Träger von Rechten und Pflichten zu sein (die Rechtsfähigkeit) und dass sie ebenfalls auch die Fähigkeit haben, durch eigenes Handeln wirksam die Rechtsgeschäfte vorzunehmen (die Geschäftsfähigkeit).

Die Berücksichtigung dieser Gegebenheit wirkt sich nachfolgend auf die direkte Handlung der juristischen Personen aus, und zwar, dass die mittelbar durch natürliche Personen, die das statuarische Organ bilden, handeln. Solche *de lege lata* Lösung ist im Vergleich mit anderen Rechtsregelungen nicht ganz üblich. In anderen Rechtsgebieten wird den juristischen Personen nur die Rechtsfähigkeit (und nicht zugleich die Geschäftsfähigkeit) anerkannt. Die Willensäußerung der juristischen Personen kommt na-

mentlich in solchen Fällen durch Vertreter zustande. Man wendet hier sogenannte Vertretungstheorie „Agency law“ an.

Die Klärung abweichender rechtstheoretischen Voraussetzungen angeführter Grundfragen betreffend der juristischen Personen ist bei einer sinnvollen Komparation von mehreren Rechtssystemen erforderlich, ebenso aber auch bei der Wahl von konkreten Gesetzesformulierung im Rahmen der Gestaltung des legislativen Vorsatzes betreffend des neuen BGB-es.

Summary

In our study, we have focused on the problem of manifestation of entrepreneur's will, which has its specifics, especially in respect of legal persons – entrepreneurs. The base of the legal regulation is stipulated in the Civil Code. Assumption that legal persons have capability to have rights and obligations (legal capacity) as well as capability to acquire rights and obligations (capacity for legal acts) is the determinating character of the regulation *de lege lata*.

Respecting this rule is subsequently reflecting in fact that legal persons act in legal relations directly through natural persons – statutory bodies. Such solution *de lege lata* is in comparison with other legal regulations not exactly usual. Legal order in other legal regions grant to the legal persons legal capacity, but not capacity for legal acts. Manifestation of will of legal persons is performed through representatives, so-called theory of representation and „agency law“ is applied.

A clarification of different legal-theoretical premises of these basic questions of legal persons is inevitable for reasonable comparison of more legal orders, however, subsequently also for a choice of the legislative expression base within the frame of creation of legislative aim of the new civil code.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVI

**VYBRANÉ ZÁSADY SPRÁVNEHO KONANIA
AJ VO VZŤAHU K ZRÝCHLENÉMU VÝVOJU
EURÓPSKEJ VEREJNEJ SPRÁVY**

Mária Srebalová

Zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) je právnym predpisom, ktorý upravuje najčastejší typ rozhodovania správnych orgánov. Aj ďalšie, tzv. osobitné zákony obsahujú procesnoprávne normy regulujúce špeciálne druhy správnych konaní. V takých prípadoch osobitné zákony stanovujú osobitné procesné pravidlá, podľa ktorých sa správne konanie riadi. Tieto výnimky odrážajú rozmanitosť úloh a špecifiká jednotlivých oblastí verejnej správy. Vzhľadom na rýchly postup vývoja európskej verejnej správy, ako aj na už dlhší čas pripravovanú rekodifikáciu všeobecnej právnej úpravy správneho konania je cieľom tohto príspevku zaoberať sa niektorými zásadami správneho konania, ktoré podľa nášho názoru prekonávajú aktuálne zmeny a ktoré by podľa nás mali byť reflektované v modernej úprave správneho konania reflektované.

Skôr než zákonodarca pristúpi k formulovaniu konkrétnych pravidiel správania, musí mať na zreteli otázku, ktoré základné idey chce týmito normami presadzovať v praxi. Tieto základné idey sa nazývajú zásady alebo princípy¹ a odrážajú sa v nich hodnoty a ciele spoločnosti. Základné pravidlá sú síce formulované všeobecne, ale majú reálny právny dosah. Ich prípadné porušenie môže viesť ku zmene alebo ku zrušeniu vydaného individuálneho správneho

¹ K pojmu princíпов právnej regulácie, resp. právnych princíпов pozri napríklad BOGUSZAK, J. In: BOGUSZAK, J. – ČAPEK, J – GERLOCH, A.: *Teorie práva*. Praha : Eurolex Bohemia, 2001, s. 268 a 269.

aktu. Sú to právne záväzné pravidlá pre celé správne konanie, pre všetky jeho štádiá a všetky správne orgány.

Vzhľadom na to, že slovenské právo je súčasťou európskeho právneho systému, je vhodné, aby tieto zásady boli v právnej praxi interpretované v duchu európskeho štandardu všeobecných pravidiel správneho práva, v súlade s tzv. princípmi *dobrej správy*,² na ktoré zvyčajne odkazuje európska súdna judikatúra a ktoré sú vyjadrené v odporúčaniach Rady Európy.

Pri spracúvaní témy zásad správneho konania treba spomenúť koncepciu *práva na spravodlivý proces*. Jej základ je v európskom Dohovore o ochrane ľudských práv a slobôd v článku 6. V tomto článku sú pod názvom Právo na spravodlivý proces zakotvené procesné práva fyzických a právnických osôb v takých konaniach, v ktorých *verejná moc rozhoduje o občianskych právach alebo záväzkoch alebo o trestných obvineniach*. Súhrn procesných práv pre takéto druh konaní predstavuje spomínanú koncepciu. Vzhľadom na charakter konaní, na ktoré sa táto koncepcia pôvodne vzťahovala, by sme ju v súvislosti so všeobecným konaním nespomínali. Skutočnosťou však je, že touto koncepciou sa spravuje čoraz širší okruh správnych konaní a v praxi sa ich účastníci dovolávajú záruk na spravodlivý proces. Toto smerovanie správneho konania je realitou napriek tomu, že konanie uskutočňované správnym orgánom nemôže byť „spravodlivé“ tak ako konanie, v ktorom rozhoduje v zmysle článku 6 Dohovoru nezávislý a nestranný orgán verejnej moci, súd.

Pôvodná myšlienka Dohovoru sa však stala vzorom pre ďalšie dokumenty Rady Európy, ktoré sa týkajú aj správneho konania. Ide napríklad o rezolúciu Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 o ochrane jednotlivca vo vzťahu ku všetkým správnym aktom. Tento dokument formuluje päť základných princípov správneho konania: právo byť vypočutý, právo na prístup k informáciám, právo na zastúpenie a pomoc v konaní, právo na odôvodnenie individuálneho správneho aktu a právo byť poučený o opravných prostriedkoch. Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. (80) 2, ktoré sa týka individuálnych správnych aktov vydávaných na základe správnej úvahy. Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. (87) 16 o správnych konaniach, ktoré sa dotýkajú veľkého počtu osôb, Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. (91) 1 o správnych sankciách a tiež príručka Európskeho výboru pre právnu spoluprácu Rady Európy z roku 1996 s názvom Princípy správneho práva týkajúce sa vzťahov medzi správnymi orgánmi a súkromnými osobami.

² Európsky parlament 6. 9. 2001 prijal Európsky kódex riadnej správnej praxe. Ide o dokument, ktorý by mali orgány a inštitúcie Európskej únie, ich administratíva a úradníci dodržiavať vo vzťahoch s verejnosťou. Kódex zohľadňuje zásady európskeho správneho práva obsiahnuté v judikatúre Súdneho dvora, tiež čerpá podnety z národných zákonov. Zásady konania správnych orgánov zakotvujú jednotlivé články. Napríklad článok 8 tohto dokumentu, podľa ktorého „Úradník je nestranný a nezávislý. Úradník sa zdržuje akejkoľvek svojoľnej činnosti, ktorá nepriaznivo ovplyvňuje jednotlivcov, ako aj prednostného zaobchádzania z akýchkoľvek dôvodov.“ Článok 10, zakotvuje zásadu legitímneho očakávania. Uvádza, že úradník má s ohľadom na predchádzajúcu činnosť správneho orgánu dodržiavať oprávnené a rozumné očakávania verejnosti súvisiace s touto jeho činnosťou.

Aj keď rezolúcie a odporúčania nie sú pre členské štáty Rady Európy záväzné, vyjadrujú všeobecne uznávanú úroveň ochrany ľudských práv a tiež to, že koncepcia spravodlivého procesu sa má uplatňovať aj na konanie pred správnymi orgánmi. Pritom je nutné zachovávať „rozumnú“ mieru jej zlučiteľnosti s charakterom správneho konania.

Bude treba, aby slovenský zákonodarca pri spomínanej tvorbe nového správneho poriadku premietol európsky štandard pravidiel správneho práva do vnútroštátnej úpravy. Nie sme pritom zástancami bezmyšlienkovitého prevzatia komunitárneho práva, ktoré obsahujú príslušné dokumenty. Spomínaný európsky štandard predstavuje skôr pomocnú ruku a motív, ktorý treba zvažovať vzhľadom na vývoj a formovanie európskeho a nášho právneho priestoru tak, aby boli naplnené *princípy procesnej dobrej správy*.

K ZÁSADĚ ZÁKONNOSTI

Zásada zákonnosti svojím významom presahuje rámec správneho konania a je základným princípom verejnej správy v celoeurópskom meradle.

Tento princíp právneho štátu je zakotvený aj v Ústave Slovenskej republiky v článkoch 2 a 3 a je spoločný pre celý súbor platných právnych noriem v Slovenskej republike. V rámci správneho konania vyjadruje súlad konania správneho orgánu so všetkými právnymi predpismi – nielen procesnoprávnymi, ale aj hmotnoprávnymi.

Táto zásada vyjadruje požiadavku, aby správne orgány v súlade so zákonom a len spôsobom ustanoveným zákonmi a ostatnými právnymi predpismi chránili záujmy štátu, práva a oprávnené záujmy fyzických a právnických osôb a aby dôsledne vyžadovali plnenie ich povinností.³

ŠIRŠIE K ZÁSADĚ MATERIÁLNEJ PRAVDY A K ZÁSADĚ VOĽNÉHO HODNOTENIA DŮKAZOV

Po začatí správneho konania a po procesných úkonoch, ktoré je správny orgán povinný uskutočňovať v súvislosti s jeho začatím, je tento subjekt správneho konania povinný postupovať tak, aby si zaobstaral podklady potrebné na rozhodnutie vo veci, v súlade so zásadou *materiálnej pravdy*.⁴ Táto zásada vyjadruje požiadavku dôsledného, presného a úplného zistenia skutočného stavu veci, a teda získanie podkladov potrebných na rozhodnutie.

³ Podľa článku 2 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky štátne orgány môžu konať iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon.

⁴ Paragraf 3 ods. 4 správneho poriadku: „Rozhodnutie správnych orgánov musí vychádzať zo spoľahlivo zisteného stavu veci“; § 32 ods. 1: „Správny orgán je povinný zistiť presne a úplne skutočný stav veci a na tento účel si obstaráť potrebné podklady na rozhodnutie. Pritom nie je viazaný len návrhmi účastníkov konania.“

Povinnosťou správneho orgánu je, aby zistil všetky skutočnosti dôležité pre rozhodnutie, a tak doplnil podklad na rozhodovanie do tej miery, aby bol jeho spoľahlivým základom. Tejto zákonnej povinnosti nie je správny orgán zbavený ani ustanovením § 34 ods. 3 správneho poriadku, podľa ktorého je účastník konania povinný na podporu svojich tvrdení navrhnuť dôkazy, ktoré sú mu známe. Správny orgán je povinný vykonať zisťovanie z úradnej povinnosti a nemôže byť viazaný len podkladmi, ktoré mu poskytnú účastníci konania. Správny orgán teda nie je pasívnym vykonávateľom vôle účastníka konania, ale naopak, zohráva aktívnu úlohu pri zhromažďovaní dôkazov a iných podkladov pre rozhodnutie.⁵ Ako sme uviedli, účastníci správneho konania majú procesnú povinnosť na podporu svojich tvrdení navrhovať dôkazy, no správny orgán nie je viazaný návrhmi účastníkov. Týka sa to nielen vykonávania dôkazných prostriedkov navrhnutých účastníkom konania, ale aj hodnotenia dôkazov. To je ovládané zásadou *voľného hodnotenia dôkazov*.⁶ Správny orgán si utvára poznatky potrebné na vydanie rozhodnutia.

Dôvodom existencie týchto zásad správneho konania je záujem o spoľahlivé a rýchle zistenie podkladov pre vydanie rozhodnutia

V súvislosti so zhromažďovaním podkladov pre vydanie rozhodnutia niektorí autori hľadajú odpoveď na otázku, či správne konanie má byť, resp. či je založené výlučne na zásade materiálnej pravdy, a tiež nakoľko je využívanie tejto zásady efektívne.

Kopecký napríklad uvádza, že pri uplatnení *vyšetrovacej (vyhľadávacej, inkvizitnej)* zásady nie je žiaden z účastníkov konania zodpovedný za to, či bude alebo nebude zistený určitý poznatok o skutočnosti. Naopak, podľa *prejednacej zásady* je účastník konania povinný pomáhať správne orgánu pri zisťovaní poznatkov o danej skutočnosti. V prípade, že sa tieto poznatky nepodarí zistiť, dôsledky nesie ten účastník konania, ktorý mal dôkaznú povinnosť.⁷ Podľa tohto autora neexistuje jednoznačná odpoveď na to, či je správne konanie založené na prejednacej alebo na vyšetrovacej zásade.⁸

⁵ Pozri KOŠIČIAROVÁ, S.: *Správny poriadok. Komentár*. Šamorín : Heuréka, 2004, s. 135.

⁶ Paragraf 34 ods. 5 správneho poriadku.

⁷ KOPECKÝ, M. In. HENDRYCH, D. a kol.: *Správni právo. Obecná časť*. Praha : C. H. Beck, 1993, s. 148.

⁸ Podobne SVOBODA, P.: *Ústavní základy správního řízení v České republice. Právo na spravedlivý proces a české správní řízení*. Praha : Linde, s. 305-308: Obsah, rozsah a podmienky práva účastníka konania na zistenie dostupných informácií o skutočnostiach významných pre rozhodnutie sa líšia podľa toho, v akej procesnej podobe (modalite) sa uplatňuje. Či ako zásada *prejednacia*, podľa ktorej dôkazné prostriedky na zistenie významných skutočností musí označiť a navrhnuť ten účastník konania, na návrh ktorého bolo konanie začaté, prípadne iný účastník konania, ktorý určitú významnú skutočnosť tvrdí. Ak tak neurobí, musí správny orgán považovať takúto významnú skutočnosť za nezistenú, a teda de iure neexistujúcu. Alebo ako zásada *vyhľadávacia*, podľa ktorej všetky významné skutočnosti musí z úradnej povinnosti zisťovať správny orgán, ktorý konanie vedie, na tento účel musí vyhľadať všetky dostupné dôkazné prostriedky. Alebo ako kombinácia týchto zásad, podľa ktorej je povinnosť navrhovať, respektívne vyhľadávať dôkazné prostriedky v rôznom pomere a s rôznymi dôsledkami rozdelená medzi účastníka konania a na správny orgán. Zatiaľ čo sa v konaní o spore uplatňuje prejednacia zásada, v nesporovom konaní sa uplatňuje buď zásada vyhľadávacia, alebo primeraná kombinácia prejednacej a vyhľadávacej zásady, a to najmä v závislosti od toho, či ide o konanie, ktoré sa začína z úradnej povinnosti (tu by sa mala uplatňovať skôr zásada vyhľadávacia) alebo o ko-

Niektoré pramene poukazujú na to, že otázku dôkaznej povinnosti a dôkazného bremena treba riešiť osobitne pre jednotlivé druhy správneho konania. Príkladom takého osobitného druhu správneho konania, v ktorom sa uplatňuje prejednacia zásada a dôkazné bremeno sa presúva na účastníkov správneho konania, je daňové konanie. Aj keď je daňové konanie ovládané zásadou materiálnej pravdy, je podľa § 29 ods. 8 zákona o správe daní⁹ daňový subjekt povinný preukazovať skutočnosti, ktoré v konaní uplatňuje.

Problematickými aspektmi dokazovania sa zaoberajú najmä tí autori, ktorí analyzujú otázku preskúmania rozhodnutí správnych orgánov súdmi. Na jednej strane zdôrazňujú odlišný charakter občianskoprávných vecí a vecí správneho práva a upozorňujú na fakt, že ich riešenie sa opiera o celkom odlišné základné právne princípy. Na druhej strane sa vyslovujú za priblíženie (napríklad v procese dokazovania) súdneho konania a konania pred správnymi orgánmi v záujme odstránenia niektorých problémov v súdnej praxi pri preskúmaní rozhodnutí správnych orgánov.

Možno zhodnotiť, že uplatnenie prejednacej zásady je výhodné najmä v konaniach, ktorých predmetom je konanie o spore. Uplatnenie zásady materiálnej pravdy sa vyžaduje v tých konaniach, v ktorých môže byť dotknutý verejný záujem.¹⁰

K ZÁSADĚ VEREJNOSTI

Táto zásada sa v súvislosti s verejnou správou začala výraznejšie presadzovať až v ostatných rokoch. V širšom kontexte predstavuje povinnosť sprístupňovať informácie, ale tiež možnosť kohokoľvek zúčastniť sa ako pozorovateľ na konaní, ktoré je podkladom na vydanie rozhodnutia. Táto zásada má svoj základ v Ústave Slovenskej republiky, podľa ktorej má každý právo na to, aby sa jeho vec verejne prerokovala, bez zbytočných priet'ahov a v jeho prítomnosti.

Ako sme už uviedli, vo svojej základnej podstate by zásada verejnosti mohla znamenať, že ktokoľvek má možnosť zúčastniť sa na správnom konaní. Takáto

nanie, ktoré sa začína z úradnej povinnosti (tu by sa mala uplatňovať skôr zásada vyhľadávacia) alebo o konanie, ktoré sa začína na návrh účastníka konania, ktorý sa domáha vydania rozhodnutia, ktoré sa má priamo dotýkať jeho subjektívnych práv (tu by sa mala uplatňovať zodpovedajúca kombinácia prejednacej a vyhľadávacej zásady). Pre všetky popísané modalities sú vždy spoločné dva rysy. Po prvé, vždy iba správny orgán rozhoduje o tom, z ktorých navrhnutých dôkazných prostriedkov bude vykonaný dôkaz. Po druhé, vždy iba správny orgán z navrhnutých, prípadne vyhľadaných dôkazných prostriedkov vykonáva dôkazy.

Na porovnanie: namiesto pôvodného § 32 ods. 1 prvá veta správneho poriadku, súčasný český správny poriadok v súvislosti so zisťovaním podkladov na rozhodnutie v § 50 ods. 3 obsahuje túto formuláciu: Správny orgán je povinný zistiť všetky okolnosti dôležité pre ochranu verejného záujmu. V konaní, v ktorom má byť z úradnej povinnosti uložená povinnosť, je správny orgán povinný aj bez návrhu zistiť všetky rozhodujúce okolnosti svedčiace v prospech aj v neprospech toho, komu má byť povinnosť uložená.

⁹ Zákon č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov a o zmenách v systéme územných finančných orgánov v znení neskorších predpisov.

¹⁰ KOPECKÝ, M. In. HENDRYCH, D. a kol.: cit. dielo, s. 149

osobná účasť však nie je možná v každom druhu správneho procesu. Ide najmä o také konania, v ktorých by mohli byť ohrozené slobody a práva jednotlivcov, alebo by mohla byť porušená ochrana utajovaných skutočností.

Aj pre tie správne konania, pri ktorých nejde o spomínané možné ohrozenie, je účasť verejnosti skôr výnimočná. Na to nadväzuje aj prevažujúca *pisomná forma* správneho konania.

Treba však uviesť, že pozitívny krok k prehlbovaniu zásady verejnosti priniesla novela správneho poriadku z roku 2004,¹¹ ktorá v záujme informovanosti verejnosti priniesla novú zásadu správneho konania, podľa ktorej má správny orgán povinnosť informovať verejnosť o začatí uskutočňovaní a skončení správnych konaní vo veciach, ktoré sú predmetom záujmu verejnosti, a tiež vo veciach, v ktorých to ustanovuje osobitný zákon.¹²

V súvislosti s právom na informácie spomeňme aj zásadu, obsahom ktorej by mala byť povinnosť poskytnúť jednotlivcom pomoc v súvislosti so správnym procesom, teda *poučovacia povinnosť*. Táto zásada si zaslúži širšiu diskusiu, keďže je potrebné nájsť „pravú mieru“ rozsahu pomoci, ktorú majú správne orgány poskytovať.¹³ Poučovaciu povinnosť limitujú okrem iného obmedzené možnosti správnych orgánov (personálne atď.) V tejto súvislosti je tiež zaujímavá otázka vzniku zodpovednosti za škodu.

Na záver k zásade verejnosti treba dodať, že jej uplatňovanie prehlbuje zodpovednosť orgánov verejnej správy a prispieva ku kvalitnejšiemu procesu rozhodovania.

Podobne ako pri zásade verejnosti, ktorej sa účastník konania môže dovolať iba v obmedzenom rozsahu a je premietnutá do spomínanej povinnosti informovať verejnosť o niektorých druhoch správnych konaní a tiež do niektorých procesných inštitútov, aj pri *princípe legitímneho očakávania* sme sa priblížili k štandardu európskych správnych konaní. Novela správneho poriadku z roku 2004 totiž v § 3 ods. 4 v druhej vete zakotvila zásadu materiálnej rovnosti, kto-

¹¹ Zákon č. 527/2003 Z. z. účinný od 1. 1. 2004.

¹² Paragraf 3 ods. 5 správneho poriadku.

¹³ To, akým problémom sa môže v praxi stať povinnosť poučiť, je napríklad aplikácia zákonnej povinnosti správneho orgánu zakotvená v § 47 ods. 4 druhá veta správneho poriadku. Podľa tohto ustanovenia je všeobecnou náležitosťou každého písomného vyhotovenia rozhodnutia poučenie o možnosti preskúmať rozhodnutie súdom. Správny orgán má poučením účastníkovi konania umožniť brániť sa proti vydanému rozhodnutiu správneho orgánu tak, aby pre neznalosť právnych predpisov neutrpel ujmu. Niektoré neprávoplatné rozhodnutia správnych orgánov sú preskúmateľné v rámci správneho súdnictva na základe opravných prostriedkov, tak ako to vyplýva z osobitných hmotnoprávných predpisov. Preskúmanie právoplatných rozhodnutí správnych orgánov vyplýva z Občianskeho súdneho poriadku, pričom tento zákon taxatívnym spôsobom vypočítava tie rozhodnutia, ktoré sú zo súdneho prieskumu vylúčené. Správny orgán musí účastníka konania poučiť o možnosti podať opravný prostriedok, ako aj o možnosti podať žalobu. Správnym orgánom v praxi vznikla otázka, či vzhľadom na účel poučenia o žalobe ako mimoriadnom opravnom prostriedku postačí stručná formulácia uvedená v zákone: „toto rozhodnutie je preskúmateľné súdom“, keďže podmienkou preskúmania na základe žaloby je vyčerpanie všetkých riadnych opravných prostriedkov, ktoré sa preň pripúšťajú v správnom konaní. Druhá otázka súvisela s tým, či je povinnosťou tento údaj uvádzať už v prvostupňovom rozhodnutí.

rá by mala zaručovať kontinuitu rozhodovania. Jej podstata spočíva v tom, že správne orgány sú povinné v objektívne zhodných prípadoch rozhodovať zhodne.

Treba však uviesť, že princíp legitímneho očakávania má širší rozsah než zásada materiálnej rovnosti a predstavuje jeden z aspektov právnej istoty. Týka sa tak stability pravidiel, ako aj praxe a vyžaduje, aby sa zmeny neuskutočňovali svojvoľne.

Ako sme už spomínali, v súvislosti s pokračujúcou „europeizáciou“ nášho právneho poriadku môžeme očakávať posilňovanie a rozširovanie záruk ochrany uplatňovania práva na spravodlivý proces a posilňovanie ochrany účastníkov správneho konania.

Na záver k zásadám správneho konania a v súvislosti s jeho novou kodifikovanou podobou spomeňme ešte zmeny, ktoré priniesol nový český správny poriadok. Nová česká úprava správneho konania sa dotkla všetkých inštitútov a fáz správneho konania. Zmeny sa prejavili aj v zásadách správneho konania. Český zákonodarca zaviedol nové pravidlá a upresnil tie, ktoré už boli obsiahnuté v predchádzajúcej právnej úprave. Zaujímavé je napríklad prepojenie všeobecnej zásady *rýchlosti správneho konania* na ustanovenia o nečinnosti správnych orgánov. V § 6 českého správneho poriadku medzi základnými zásadami činnosti správnych orgánov nachádzame všeobecnú zásadu o rýchlom priebehu správneho konania: Správny orgán vybavuje veci bez zbytočných prieťahov. Ak správny orgán neuskutoční úkony v zákonom stanovenej lehote alebo v primeranej lehote, ak nie je ustanovená lehota zákonná, na uskutočnenie nápravy sa použijú ustanovenia o ochrane pred nečinnosťou (§ 80). Vzhľadom na pretrvávajúce problémy s nečinnosťou našich správnych orgánov by si táto zásada v prepojení na opatrenia proti nečinnosti a na adekvátnu koncepciu lehôt pre rozhodnutie vo veci zaslúžila svoje miesto aj v našom správnom poriadku.

Pochopiteľne, že základné princípy a hodnoty, z ktorých správne konanie vychádza, by si vyžadovali širšiu úvahu. Projekt prípravy nového správneho poriadku, ktorý má byť moderný, racionálny, efektívny a čo najúplnejšie má zahŕňať princípy súčasného európskeho procesného správneho práva. To si však vyžaduje viaceré stanoviská a otázky na zamyslenie. Tento príspevok predstavuje iba čiastočný prehľad trendov vo vývoji európskych správnych konaní.

Recenzentka: *JUDr. Zlatica Pivková*

Súhrn

Článok je zameraný na vývoj zásad správneho konania u nás v súlade s európskym správnym konaním a s jeho zásadami. Nekladie si za cieľ predložiť komplexné stanoviská k zásadám pripravovanej koncepcie správneho poriadku, ale je zamyslením sa nad jeho východiskami a princípmi.

Zusammenfassung

Der Artikel widmet sich der Entwicklung von Verwaltungsverfahren im Einklang mit dem Europäischen Verwaltungsverfahren und mit seinen Grundsätzen. Er sätzt sich nicht als Ziel komplexe Stellungnahmen zu den Grundsätzen der geplanten Gestellungen über das Verwaltungsverfahren vorzulegen, sondern ist eine Überlegung über seine Grundlagen und Prinzipien.

Summary

The paper is concerned with some problems of basic principles of activities of administrative bodies in accordance with european administrative proceedings and his principles. The author outlines the most significant issues in connection with principles and starting point of the latest legal regulation of administrative proceeding.

PRAKTICKÉ NAPLNENIE PRINCÍPU DOBREJ SPRÁVY

Mária Srebalová

Už od roku 1990 nás aktéri reformných krokov ubezpečujú o nevyhnutných a často nákladných zmenách v rámci verejnej správy. Priemerne orientovaný a informovaný jednotlivec po rokoch intenzívnych diskusií na rôznych fórach vníma slovné spojenie reforma verejnej správy už skôr s nedôverou, keďže z jeho pohľadu sa toho „veľa nezmenilo“ a niektorí občania ešte stále „musia ísť niečo vybaviť na národný výbor“. V tomto texte nemienime v nasledujúcom texte analyzovať skutočne rozsiahle zmeny, ktoré u nás prebehli pri konštituovaní nového modelu verejnej správy v Slovenskej republike, a ktoré bežný občan nemá možnosť postrehnúť. Pôjde nám však o tie otázky, ktoré sa týkajú každého z nás, konkrétne z hľadiska adresátov správy. Budeme sa venovať *v širšom význame* tzv. obslužnej funkcii verejnej správy a tomu, čo podľa nás okrem iného naplňa obsah princípu tzv. dobrej správy.

Reforma verejnej správy nie je procesom, ktorý sa týka iba Slovenskej republiky či štátov strednej a východnej Európy. Prebieha na celom svete, pričom v jednotlivých štátoch má odlišné ekonomické, politické, sociálne a kultúrne zázemie. Napriek tomu aj pri týchto odlišných podmienkach možno sledovať niektoré spoločné znaky. Základom stratégie aktuálnych reforiem je manažerizmus a *zodpovednosť voči občanom ako ku klientom*. Uvedme napríklad britský „New Public Management“. Takzvaný umiernený manažerizmus je zreteľný v ostatných európskych krajinách. Toto presadzovanie manažérskeho prístupu pri poskytovaní verejných služieb a riadení verejného sektora iste možno podrobiť kritike, keďže tento prístup síce funguje v súkromnom sektore, avšak nevyhnutne

nemusí fungovať pri plnení úloh verejnej správy. Niektorí autori poukazujú najmä na fakt, že prostredie, v ktorom pôsobia organizácie verejného sektora, vykazuje vyšší stupeň komplexnosti a tiež dopytová stránka je menej homogénna, keďže klient (ten, kto službu platí) je často odlišným subjektom od zákazníka – adresáta služby. Dodávajú však, že využívanie manažérskych prístupov je potrebné, ale v modifikovanej podobe. Výsledkom by malo byť *čo najlepšie poskytovanie verejných služieb pri minimalizácii nákladov*.¹

Dúfajme, že v súčasnosti ešte pribudnú názory, ktoré budú pertraktovať výraznejšiu racionalizáciu používania verejnej moci v tom zmysle, že je treba zlepšiť základný vzťah medzi verejnou správou (prípadne aj ostatnými zložkami verejnej moci) a občanmi.

V našom príspevku sa budeme zaoberať dvomi okruhmi možných zmien. Prvým z nich je *účinné využitie informačných technológií s cieľom odbremeniť občanov*.

Druhým okruhom je *otázka nečinnosti orgánov verejnej správy pri vydávaní individuálnych správnych aktov*.

PRVÝ OKRUH

Reforma verejnej správy sa významne dotýka finančných zdrojov, odborných znalostí a informačných technológií a ich účinného využívania.

Tie by už v dobe, ktorú nazývame tiež informačným vekom a aj vzhľadom na technologické vybavenie orgánov verejnej moci alebo užšie orgánov verejnej správy, mohli priniesť širší rozsah pozitívnych zmien „služieb“, ktoré svojou činnosťou môžu poskytovať orgány verejnej správy občanovi. Ide najmä o odbremenenie občana od niektorých povinností.

V súčasnosti sa stretávame len s minimálnym využívaním existujúcich možností. Pozitívnym príkladom je odbremenenie od povinnosti k žiadosti o živnostenský list prikladať výpis z registra trestov. Túto novinku priniesla novela živnostenského zákona účinná od 1. 10. 2007.

V takmer všetkých druhoch správnych konaní aj pri iných postupoch orgánov verejnej správy sú účastníci konania povinní prikladať k žiadostiam dokumenty z evidencií, zo zoznamov, z registrov či katastra, ktoré vedú rôzne orgány verejnej moci. V tomto smere je novela živnostenského zákona iba „kvapkou v mori“.

Spomeňme napríklad stavebné konanie. Napríklad k žiadosti o stavebné povolenie musí stavebník napríklad priložiť aktuálny výpis z katastra nehnuteľností, rozhodnutia, stanoviská, vyjadrenia, súhlasy, posúdenia alebo iné opatrenia dotknutých orgánov štátnej správy a obce.

¹ Porovnaj ŘEHŮŘEK, M. – PALA, R.: Pojem a principy modernej verejnej správy. In: *Právny obzor*, 2000, č. 2, s. 110.

Pri hlásení trvalého pobytu je občan povinný predložiť platný občiansky preukaz alebo potvrdenie o občianskom preukaze, výpis z katastra nehnuteľností, prípadne rodný list dieťaťa.

Každý, kto sa aspoň v minimálnej miere zaoberá či zaoberal správnym právom, si uvedomí, že fyzické aj právnické osoby veľmi často dochádzajú do kontaktu s orgánmi verejnej správy. Tento kontakt je v niektorých prípadoch nepríjemný a zdĺhavý. Predvídavejší si „vyberú dovolenku“ na čakanie v radoch na potrebné dokumenty, ktoré by sa už v súčasnosti dali jednoducho vybaviť poskytnutím informácií tomu orgánu verejnej správy, ktorý ich vyžaduje. Prípadne by sa mohli prepojiť základné informačné systémy orgánov verejnej správy efektívnym, spoľahlivým a bezpečným spôsobom a definovať štandardy a rozhrania pre výmenu dát medzi nimi.

V tomto smere je príkladom služby verejnosti sprístupnenie údajov katastra nehnuteľností, čo sa realizuje na základe zákona č. 346/2007 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii. Podľa tohto zákona sa prostredníctvom katastrálneho portálu bezplatne poskytujú základné informácie z informačných systémov katastra nehnuteľností aj bez návštevy správy katastra. Tieto informácie síce nie sú použiteľné na právne účely, aktualizujú sa raz za týždeň, ale aj tak ide o významnú pomoc pre záujemcov o tieto informácie.

Nepochybne sa nájdú skeptické názory, ktoré spochybnia možnosti poskytovania informácií (máme tu ťažiskovo na mysli prepojenie registrov a evidencií) medzi jednotlivými orgánmi verejnej správy či širšie verejnej moci v relatívne krátkom časovom horizonte. V zásade sa môžu týkať dvoch problémových okruhov. Prvým z nich je ochrana údajov a druhým nedokonalosť informačných technológií. K prvému treba uviesť, že od prijatia Listiny základných práv a slobôd spoločnosť prešla od koncepcie diskretnosti správy k publicite správy. Už v týchto súvislostiach niektorí autori spomínajú princíp otvorenosti, ktorý zaraďujú do všeobecnejšieho princípu, resp. štandardu tzv. „dobrej správy“. Zmenilo sa tým základné východisko pri riešení otázky prístupu verejnosti k informáciám o činnosti verejnej správy a bol prijatý zákon č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám. V roku 2000 sa tento zákon nevyhol rozporom a nezlučiteľnosti s právnymi predpismi, časť ktorých pochádzala z doby opačného informačného princípu. V súčasnosti však môžeme konštatovať, že napríklad ochrana osobných údajov už má dostatočnú oporu. A navyše dokladom toho, že „sa to dá“, je aj spomínaná novela živnostenského zákona. To je tiež odpoveďou na druhý problém, a to na otázku o technologickej možnosti informačného prepojenia jednotlivých orgánov verejnej moci v súčasnosti.

Predchádzajúcou úvahou reagujeme na zásadný strategický dokument pre riadenie informatizácie verejnej správy, ktorý vláda pripravuje, čím potvrdí svoj záväzok z programového vyhlásenia – modernizovať verejnú správu jej ekonomizáciou a informatizáciou.

Dokument definuje strategické ciele a kroky, ktoré budú podniknuté na dosiahnutie neustáleho rastu spokojnosti občanov s verejnou správou prostredníctvom poskytovania služieb atraktívnym a jednoduchým spôsobom za súčasného zvyšovania jej efektívnosti, kompetentnosti a znižovania nákladov na ňu. Zámerom je vybudovanie modernej verejnej správy, s ktorou budú občania spokojní, ktorá bude plniť svoje úlohy efektívne, bude transparentná a minimálne zaťažuje občanov, podnikateľov a ostatnú verejnosť. Tento dokument tak predkladá víziu zavedenia e-Governmentu – elektronickej verejnej správy² do roku 2013. Tento krok by mal v uvedenom časovom horizonte, teda do piatich rokov skrátiť čas vybavovania úradných záležitostí elimináciou opakujúcich sa úradných úkonov.

Treba uviesť, že pripravovaný dokument je podľa nášho názoru komplexný, vychádza zo základných princípov informatizácie verejnej správy a analyzuje systémové predpoklady na efektívne využívanie informácií. Na rozdiel od nášho príspevku nezahŕňa iba zníženie administratívneho zaťaženia či zjednodušenie a skrátenie času vybavovania služieb.

Na druhej strane však v podstate zatiaľ predstavuje „iba“ víziu budúceho stavu a okrem toho niektoré pozitívne zmeny by sme uvítali skôr než o päť rokov.

DRUHÝ OKRUH

Predstavuje otázka ochrany pred nezákonnou nečinnosťou orgánu verejnej správy. V súčasnosti sledujeme snahu o efektívnejšie zamedzenie nečinnosti ako jeden z reformných krokov. *Vo vzťahu k občanovi* pôjde najmä o nečinnosť správnych orgánov, ktoré rozhodujú o individuálnych právach a povinnostiach konkrétnych fyzických a právnických osôb formou individuálneho správneho aktu – rozhodnutia.

Paradoxom je, že nečinnosť „postihuje“ práve tie zložky verejnej správy, ktoré by mali byť obyvateľstvu najbližšie – orgány územnej samosprávy. Tieto orgány v súčasnosti uskutočňujú značnú časť aplikačných procesov a konajú v mene územných samosprávnych celkov: obcí a samosprávnych krajov. Takéto uplatňovanie princípu subsidiarity je bežné aj v ostatných európskych štátoch a znamená, že kompetencie sú „pridelené“ tam, kde budú riešené bezprostredne a čo najbližšie k občanovi – klientovi. To predstavuje aj spoločnú črtu západoeurópskych reforiem.

Mimoriadne výrazne sa tento problém prejavil v súvislosti s prenesením úloh štátnej správy na obce, a to najmä v oblasti stavebného konania. Niektoré prípady sa riešili až na základe aktivity verejného ochrancu práv po podnete

² E-Government – elektroniczacia verejnej správy; elektroniczka vlada. Využívanie informačných a komunikačných technológií on-line vo verejnej správe, spojené s organizačnými zmenami a novými zručnosťami, s cieľom zlepšiť služby verejnej správy.

účastníkov konania. Tento problém sa prejavil najmä v malých obciach, ktoré nevyužili možnosť dohodnúť sa na zriadení spoločného obecného úradu. Starostovia v niektorých prípadoch, ak nevedeli v danej veci konať, nechali podanie účastníka založené a nevenovali mu pozornosť. Známý je tiež prípad obce, ktorá síce patrila pod spoločný obecný úrad, a ten síce vydal kolaudačné rozhodnutia, avšak starostka obce s rozhodnutiami nesúhlasila a odmietla ich podpísať. Spoločný úrad trval na rozhodnutiach tak, ako ich vyhotovil a starostka obce ich nepodpísané nechala odložené.

Nečinnosť správnych orgánov však nemôžeme spájať iba s rozhodovaním orgánov územnej samosprávy. Jedným z najznámejších príkladov prieťahov v konaní v dôsledku nedodržania lehôt na rozhodnutie je postup správnych orgánov v katastrálnom konaní, najvýraznejšie pri konaní o vklade.

Slovenský právny poriadok v porovnaní s inými štátmi zakotvuje len niektoré prostriedky ochrany pred nečinnosťou orgánov verejnej správy. Množstvo názorov na efektivitu tých prostriedkov, ktorými disponuje občan, je skeptických. V zásade môžeme konštatovať aj na základe uvedených príkladov, že v súčasnom právnom poriadku neexistuje ucelený a vnútorne previazaný systém inštitútov, ktoré by účinne zamedzovali prieťahom v správnom konaní a nečinnosti správnych orgánov.

Vzhľadom na rozsahové možnosti tohto príspevku sa nebudeme zaoberať celým systémom právnych záruk – od podávania sťažností až po konanie proti nečinnosti orgánu verejnej správy v rámci správneho súdnictva. Tie, podľa nášho názoru, predstavujú solídny základ porovnateľný aj so zahraničnými právnymi úpravami a koncepciami. Na nedostatočnej úrovni je otázka nečinnosti riešená predovšetkým v nadväznosti na konkrétne správno-právne procesné inštitúty.

Typickým príkladom je napríklad inštitút *devolúcie*. Ten môže predstavovať významný prostriedok proti nečinnosti správnych orgánov. Devolúcia spočíva v tom, že správny orgán má zákonom stanovenú presnú záväznú lehotu pre vydanie rozhodnutia v určitej správnej záležitosti. Ak správny orgán túto lehotu nedodrží a nevydá rozhodnutie, vecná príslušnosť prejde na iný (obyčajne inštančne vyšší) správny orgán a ten potom vo veci rozhodne v prvej inštancii. Tento procesnoprávny následok môže nastať buď priamo zo zákona, resp. v dôsledku uplynutia záväznej lehoty, alebo v dôsledku toho, že účastník konania po márnom uplynutí tejto lehoty právo na devolúciu výslovne uplatní. Prvú uvedenú formu devolúcie možno označiť ako devolúciu *ex lege*, druhú – ako devolúciu *ex negotiae*.³

Na rozdiel od nášho správneho poriadku v súčasnom českom správnom poriadku⁴ bol zaznamenaný významný posun pri riešení otázky nečinnosti správnych orgánov najmä zakotvením devolúcie iniciovanej účastníkom konania.

³ SVOBODA, P.: Fikce správního aktu, devoluce a podobné právní instituty – recept proti průtahům ve správním řízení. *Správní právo*, 1999, č. 5, s. 287.

⁴ Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, v znení neskorších zmien.

Okrem toho podľa § 80 ods. 3 správneho rádu môže nadriadený správny orgán využiť viacero opatrení proti nečinnosti podriadeného správneho orgánu. Môže tak urobiť v takých prípadoch, ak je z okolností zjavné, že vecne a miestne príslušný správny orgán nedodrží lehotu stanovenú na vydanie rozhodnutia o žiadosti alebo začať konanie z úradnej moci, alebo v konaní riadne pokračovať. Po uplynutí lehôt na vydanie rozhodnutí môže žiadať o uplatnenie opatrenia proti nečinnosti podať účastník konania.

Nadriadený správny orgán má k dispozícii tieto možnosti riešenia nečinnosti podriadeného správneho orgánu:

- a) prikázať nečinnému správne orgánu, aby v stanovenej lehote uskutočnil potrebné opatrenia na nápravu alebo aby vydal rozhodnutie,
- b) uznesením prevziať vec a rozhodnúť namiesto nečinného správneho orgánu,
- c) uznesením poveriť vedením konania iný správny orgán vo svojom obvode,
- d) uznesením primerane predĺžiť zákonnú lehotu na vydanie rozhodnutia, ak možno dôvodne predpokladať, že správny orgán v predĺženej lehote vydá rozhodnutie vo veci, a ak je takýto postup pre účastníkov konania výhodnejší.

V našich podmienkach by pri zavedení inštitútu devolúcie bolo treba zmeniť v prvom rade koncepciu lehôt na rozhodnutie. Tieto lehoty sú chápané ako tzv. poriadkové lehoty a upravuje ich § 49 správneho poriadku. Nazeranie na lehoty ako na poriadkové spôsobuje ich nedodržiavanie a eliminuje efektívnosť a celkovo využitie opatrení proti nečinnosti. Rovnako používanie právne neurčitých pojmov pri ich určení, ako: napr. jednoduché veci, osobitne zložité veci, primerane predĺžiť lehotu⁵ spôsobuje, že v praxi sa nevyužívajú opatrenia proti nečinnosti.

Český správny poriadok v § 71 upravuje lehoty na vydanie rozhodnutia takto: Správny orgán je povinný vydať rozhodnutie bez zbytočného odkladu. Ak nemožno vydať rozhodnutie bezodkladne, je správny orgán povinný vydať rozhodnutie najneskôr do 30 dní od začatia konania, ku ktorým sa pripočítava doba: a) až 30 dní, ak treba nariadiť ústne konanie, miestne zisťovanie, ak treba niekoho predvolať, niekoho predviesť alebo ak treba doručovať verejnou vyhláškou osobám, ktorým sa preukázateľne nedarí doručovať, alebo ak ide o obzvlášť zložitý prípad, b) potrebná na uskutočnenie dožiadania, na spracovanie znaleckého posudku alebo na doručenie písomnosti do cudziny.

Teda je zrejmé, že český nadriadený správny orgán má na vyriešenie nečinnosti podriadeného orgánu možnosť využiť nielen oveľa komplexnejšiu právnu

⁵ Paragraf 49 ods. 1 správneho poriadku: V jednoduchých veciach, najmä ak možno rozhodnúť na podklade dokladov predložených účastníkom konania, správny orgán rozhodne bezodkladne. Paragraf 49 ods. 2, 1 veta: V ostatných prípadoch, ak osobitný zákon neustanovuje inak, je správny orgán povinný rozhodnúť vo veci do 30 dní od začatia konania; vo zvlášť zložitých prípadoch rozhodne najneskôr do 60 dní; ak nemožno vzhľadom na povahu veci rozhodnúť ani v tejto lehote, môže ju primerane predĺžiť odvolací orgán.

úpravu inštitútu opatrení proti nečinnosti, ale zároveň mu zákonodarca poskytol aj zodpovedajúcu úpravu lehôt na rozhodnutie.

Samozrejme, nachádzame aj kritické postoje českých autorov k ustanoveniam o ochrane proti nečinnosti. Tieto námietky sú zamerané najmä na nevhodné spojenie postupu *ex offi* (ktorý predstavuje činnosť dozoru a kontroly) s postupom iniciovaným účastníkom konania.⁶

Podľa nášho názoru je zavedenie inštitútu devolúcie *ex negotiae* prínosom a jednoznačne posilňuje procesné postavenie účastníka konania. Tento subjekt môže na jeho základe po uplynutí lehôt na vydanie rozhodnutia podať žiadosť o uplatnenie opatrenia proti nečinnosti. Zásadnou je pritom okolnosť, že s touto žiadosťou zákon nespája povinnosť rozhodnúť o nej formou uznesenia. Necháme sa teda ako podnet, ktorý správny orgán nemusí brať do úvahy.

Ďalším procesným inštitútom, ktorý predstavuje prostriedok ochrany pred nečinnosťou, je *atrakcia*.⁷ Atrakcia je výlučne v dispozícii správnych orgánov. Na využitie atrakcie je nevyhnutné, aby boli splnené zákonné podmienky. Ich splnenie posudzuje odvolací orgán. Prvou z nich je táto podmienka: *ak to dovoľuje povaha veci*. Druhou podmienkou je, že: *nápravu nemožno dosiahnuť inak*. To znamená, že v prvom rade má správny orgán oprávnený rozhodnúť o odvolaní vplývať na podriadený orgán prostriedkami inštančného dozoru tak, aby nečinný prvostupňový orgán vo veci konal a rozhodol. Pri kumulatívnom splnení oboch podmienok je nadriadený správny orgán *povinný* vo veci rozhodnúť. Využitie atrakcie sa však v praxi takmer nevyskytuje. Dôvodom je, že správne orgány narážajú najmä na už spomínané poriadkové lehoty na rozhodnutie a v rámci nich na právne neurčité pojmy. V konkrétnom správnom konaní ich tieto komplikácie odrádzajú od atrakcie. To je podporené logickou neochotou preberať rozhodovanie vo veciach, ktoré patria inému správnomu orgánu.

Prikláňame sa k názoru, že využitie inštitútu atrakcie má aj negatívne súvislosti. Ide napríklad o znižovanie významu kompetenčných predpisov, nebezpečenstvo nežiaduceho presúvania rozhodovania na inštančne nadriadené orgány⁸ a tiež o to, že z hľadiska účastníka konania je prenesenie rozhodovania v jeho veci na vzdialenejší orgán menej výhodné.⁹

Z nášho pohľadu sa ako vhodné riešenie javí najmä využitie devolúcie *ex negotiae*, ktoré s potrebnou zmenou konštrukcie lehôt pre rozhodnutie môže predstavovať účinný prostriedok proti nečinnosti správnych orgánov. A ako naznačuje napríklad autorka Machajová, nutná je najmä kombinácia tohto inštitútu s ďalšími účinnými postupmi, keďže najväčším nedostatkom inštitútu atrakcie je

⁶ Porovnaj napríklad PÍTROVÁ, L.: K pojmu „prostředků k ochraně proti nečinnosti správního orgánu“. In: *Nový správní řád, zákon 500/2004 Sb. Act of 24 th June 2004 Code of Administrative Procedure*. Praha : ASPI, 2005, s. 186 a 187.

⁷ Paragraf 50 správneho poriadku.

⁸ Porovnaj SVOBODA, P.: cit. dielo, s. 287 a 288.

⁹ Pozri bližšie NIKODÝM, D.: Správne súdnictvo. In: *Právny obzor*, 2004, č. 6, s. 469 a 470.

podľa jej názoru najmä to, že je osamoteným procesným prostriedkom v početných prípadoch právnej neistoty. Navrhuje napríklad zároveň umožniť *delegovanie právomoci* z dôvodu nespôsobilosti podriadeného správneho orgánu rozhodnúť, ďalej tiež na účely spoločného konania a tiež z iných vymedzených dôvodov.¹⁰

V súčasnosti, resp. už dlhší čas sa pripravuje ucelená koncepcia univerzálnej právnej úpravy správneho konania. Jej ambíciou by malo byť naplnenie obsahu pojmu dobrá správa.

Spomenuli sme v tomto príspevku iba fragmenty toho, čo podľa nášho názoru môže skvalitniť vzťah medzi verejnou správou a jej adresátmi. Veríme, že pokračujúca reforma verejnej správy bude dôraznejšie sledovať hodnoty efektívnosti a aj pre bežného občana bude viac než iba nekonkrétnym slovným obratom.

Recenzentka: JUDr. Zlatica Pivková

Súhrn

Článok je zameraný na niektoré aktuálne praktické a teoretické otázky reformy verejnej správy. Zaoberá sa najmä jej dvoma aspektmi: prístupom orgánov verejnej správy k občanovi ako ku klientovi a procesnými možnosťami riešenia problému nečinnosti správnych orgánov. Z tohto hľadiska autorka rozoberá tendencie jej vývoja v záujme naplnenia obsahu štandardu tzv. dobrej správy.

Zusammenfassung

Der Artikel widmet sich einigen aktuellen praktischen und theoretischen Fragen der Reform der öffentlichen Verwaltung. Er beschäftigt sich vor allem mit zwei ihren Aspekten: Einstellung der Behörden gegenüber dem Bürger als Klienten und Prozessmöglichkeiten der Lösung von der Untätigkeit der Verwaltungsbehörden. Aus diesen Standpunkt legt sich die Autorin mit den Tendenzen der Entwicklung der Inhaltserfüllung der sogenannten guten Verwaltung auseinander.

Summary

The aim of the article is to analyze some practical and theoretical questions of the reform of the public administration. The article analyzed two aspects of the reform: the approach of the public administration bodies to a citizen as a client and outlines some proposals in connection with the non-acting of the administrative organ. In this context the article analyze the development tendencies of standards of good administration.

¹⁰ Pozri bližšie MACHAJOVÁ, J.: *Ústavnosť rozhodovania subjektov miestnej verejnej správy v Slovenskej republike a v Českej republike*. Bratislava : VO PF UK, 2001, s. 140 a 141.

ACTA FACULTATIS IURIDICAE UNIVERSITATIS COMENIANAE
Tomus XXVI

**NIEKOĽKO ÚVAH NAD CHARAKTEROM KONANIA
PRED SÚDNYM DVOROM EURÓPSKÝCH
SPOLOČENSTIEV A NIEKOĽKO POZNÁMOK
K POVAHE ROZHODNUTÍ VYDANÝCH
V TOMTO KONANÍ**

Marek Števček

Vstupom Slovenskej republiky do Európskej únie sa ukázala potreba riešiť celý rad politických, právno-politických a filozofickoprávnych otázok. Odpoveďami na túto kategóriu problémov sa programovo má zaoberať právna veda. Nemusia nevyhnutne a bezprostredne súvisieť s podstatou mechanizmu fungovania práva v spoločnosti, v tomto prípade nemusia nevyhnutne ovplyvňovať každodennú realitu práva ES/EÚ, no napriek tomu je snaha právnej vedy o právnoteoretické zdôvodnenie vybraných otázok a inštitútov legitímnou snahou o zachovanie programového cieľa vedy ako takej – metodologicky skúmať, opisovať a odhaľovať mechanizmus fungovania prírodných alebo spoločenských procesov so snahou o ich kritickú reflexiu.

Jednou z takýchto otázok je nepochybne i biele miesto v teórii civilného procesu, ale aj vo všeobecnej teórii práva, doktríne medzinárodného i európskeho práva, a to otázka, aký charakter má konanie pred najvyššou súdnou inštitúciou ES/EÚ a aký charakter majú rozhodnutia vydávané v tomto konaní.

Súdny dvor ES/EÚ je, nielen zo samotného názvu, nepochybne súdom, teda orgánom justičného charakteru s právomocou jasne vyčlenenou nielen *ad hoc*, ale aj konštantne v príslušných právnych aktoch komunitárneho práva. Všeobecne možno konštatovať, že hlavnou právomocou tohto orgánu je podávať zá-

vázný výklad komunitárneho práva, pričom tento výklad sú sudy členských štátov v zásade povinné rešpektovať. Tento výklad spravidla podávajú v rámci konkrétneho konania, najčastejšie konania o prejudiciálnej, predbežnej otázke nastolenej vnútroštátnym súdom v konkrétnom spore, v konkrétnom súdnom (spravidla civilnom) konaní. Otázka teda znie, aký charakter má konanie pred Súdnym dvorom ES. Veda slovenského civilného procesu k tejto otázke dosiaľ nezaujala žiadne stanovisko, ba dokonca sa k nej vôbec nevyjadrila. Zastávame názor, že konanie pred Súdnym dvorom ES/EÚ má charakter civilného procesu, a nie akéhosi nedefinovateľného a pojmovo efemérneho konania *sui generis*. Tento svoj názor sa budeme snažiť argumentačne podporiť niekoľkými úvahami.

Čo je civilný proces, to bude zrejme postulát, od ktorého budeme odvodzovať skúmanú problematiku logickou subsumpciou. Inak povedané, ak určité konanie spĺňa definíčné znaky civilného procesu, nepochybne bude civilným procesom. Tento záver je logicky odvoditeľný prostredníctvom argumentu *dictum de omni et nullo* – ak niečo platí o všetkých prvkoch určitej množiny, platí to o každom konkrétnom prvku množiny. V našom prípade, ak definíčné znaky množiny civilného procesu spĺňa konanie pred Súdnym dvorom ES/EÚ, toto konanie nevyhnutne bude civilným procesom.

Všeobecne procesom nazývame postup v rámci definovaných pravidiel a kritérií, pričom v právnom ponímaní vždy ide o postup prísne intencionálny – zameraný na určité následky (napríklad postup smerujúci k ochrane porušeného alebo ohrozeného subjektívneho práva). Bez toho, aby sme sa hlbšie zaoberali historickými konotáciami civilného procesu či procesu vôbec, môžeme konštatovať, že z pôvodne jednotného „procesu“ s výrazne trestnoprávnymi prvkami sa postupne vyčlenili dve vývojové vetvy – konanie pred súdom a konanie pred nejustičným orgánom, orgánom verejnej správy. Konanie pred súdom sa pritom člení na konanie trestné a konanie civilné.

Teória civilného procesu dospela k pomerne uspokojivému definovaniu pojmu civilný proces. V konkrétnostiach sa, pochopiteľne, môžu vyskytovať isté divergencie, ale o definícii civilného procesu ako o súbore právnych vzťahov vznikajúcich a zanikajúcich v súvislosti s procesnou aktivitou subjektov konania, ktorá smeruje k ochrane ohrozeného alebo porušeného subjektívneho práva vyplývajúceho zo súkromnoprávných vzťahov, prakticky niet pochybností.¹ Zo samotnej definície, samozrejme, nemôže vyplývať charakter tohto konania. Definícia samotná je koniec koncov bez významu vo vzťahu k poznaniu konkrétneho mechanizmu fungovania javov v spoločnosti. Teda je nevyhnutné určiť si pojmové znaky civilného procesu a skúmať, či konanie pred Súdnym dvorom ES tieto pojmové znaky spĺňa, alebo nie.

¹ Porovnaj napríklad WINTEROVÁ, A. et al.: *Civilní právo procesní*. Praha : Linde, 1999, s. 38; FICOVÁ, S. a kol.: *Občianske právo procesné. Základné konanie*. Bratislava : VO PraF UK, 2005, s. 31 a nasl.

Pokiaľ ide o pojmové znaky civilného procesu, teda znaky, ktoré sa určujú kritériom určitého stanoveného postupu ako civilného procesu, takisto v teórii panuje prakticky zhoda. Základné pojmové znaky civilného procesu sú:

1. procesné subjekty,
2. procesné vzťahy,
3. procesné úkony,
4. intencionalita, teda zameranosť na spôsobenie právnych následkov vo forme ochrany ohrozeného alebo porušeného subjektívneho práva vyplývajúceho zo súkromnoprávnej jurisdikcie.

Konanie pred Súdny dvorom ES je konaním súdnym, ktoré v zásade plní tri základné funkcie:

1. funkciu ústavného súdu, teda strážcu zákonnosti, v tomto prípade dohľad nad dodržiavaním komunitárneho práva, jeho výklad a aplikácia (v spolupráci s vnútroštátnymi súdmi),
2. funkciu správneho súdu, teda preskúmavanie platnosti komunitárnych právnych aktov,
3. funkciu klasického civilného súdu, napríklad v prípade zamestnaneckých žalôb či konaní o náhradu škody spôsobených orgánmi EÚ.

V prípadoch, keď Súdny dvor vykonáva funkciu civilného súdu EÚ, bude možné bez akýchkoľvek výkladových problémov hovoriť o tom, že rozhodovanie o civilnoprávných nárokoch bude prebiehať v civilnom súdnom procese, keďže všetky pojmové znaky civilného procesu sú dané: existujú procesné subjekty vstupujúce do procesnoprávných vzťahov vlastnými procesnými úkonmi, so zameraním na ochranu svojho súkromnoprávneho nároku. Konanie pred Súdny dvorom ES je teda súhrnom právnych vzťahov zakotvených v Procesnom poriadku a v Štatúte Súdneho dvora, pričom pojmovo možno vnímať citelnú blízkosť klasickým vnútroštátnym procesným poriadkom. Súdny dvor vydáva rozhodnutia, ktoré sa doručujú, sú preskúmateľné, dokonca vykonateľné donucovacími prostriedkami vnútroštátneho práva. Pochopiteľne, isté odlišnosti toto konanie nepochybne vykazovať bude. Napríklad vo vnímaní subjektov konania, konkrétne na strane sporových strán, účastníkov konania, kde sa rozlišuje medzi tzv. privilegovanými a nepriviligovanými účastníkmi konania. Veľmi podrobný rozbor problematiky privilegovaných a nepriviligovaných účastníkov konania pred Súdny dvorom ES a ich rozdielnej žalobnej legitimácie podal Súdny dvor ES v rozsudkoch známych ako *Jégo Quéré* a *UPA*.²

² Rozsudok Súdu prvého stupňa Európskeho spoločenstva z 3. mája 2002 vo veci T-177/01 *Jégo-Quéré* v. Commission [2002] ECR-2365 a rozsudok Súdneho dvora z 1. apríla 2004 vo veci Commission of the European Communities v. *Jégo Quéré & Cie SA*. prípad C-263/02 [2004] ECR; rozsudok Súdu prvého stupňa Európskeho spoločenstva z 23. novembra 1999 vo veci Unión de Pequeños Agricultores (*UPA*) v Council of the European Union, prípad T-173/98 a rozsudok Európskeho súdneho dvora z 25. júla 2002 vo veci Unión de Pequeños Agricultores v Council of the European Union, prípad C-50/00 P.

Na predmetných rozsudkoch ESD možno veľmi názorne demonštrovať konzervativizmus tejto najvýznamnejšej európskej súdnej inštitúcie vo vzťahu k základným doktrínam vyvinutým v jeho judikatúre. Spoločným menovateľom všetkých rozsudkov v tomto čísle je prístup tzv. nepriviligovaných subjektov na Európsky súdny dvor.

Pod pojmom nepriviligovaný subjekt rozumieme v európskom procesnom práve taký subjekt, ktorý nedisponuje priamou aktívnou vecnou legitímáciou v konaní, a tým, samozrejme, nemá ani priamu žalobnú legitímáciu. Prístup takýchto subjektov na ESD je pomerne komplikovaný a odvíja sa od iných kritérií, ako je to v prípade privilegovaných účastníkov, ktorým priame oprávnenie prístupu na ESD vyplýva priamo z ustanovení Zmluvy o EÚ (členský štát, Európska komisia a pod). Neprivilegovanými subjektmi sú teda fyzické a právnické osoby, ktoré sú konkrétnym aktom európskeho práva (najčastejšie rozhodnutím orgánu ES) dotknuté priamo, ale bez toho, aby boli adresátmi tohto aktu.

Ak chceme do dôsledkov pochopiť otázku legitímácie nepriviligovaných subjektov v konaní pred ESD, musíme dôkladne poznať predovšetkým rozsudok ESD vo veci *Plaumann v. Comp.*, ktorý bol uverejnený v predchádzajúcom čísle časopisu. Tento rozsudok zaviedol tzv. doktrínu Plaumannovho testu. Podstata tejto doktríny spočívala v tom, že nepriviligovaný subjekt disponoval vecnou i žalobnou legitímáciou v konaní pred ESD vtedy, ak preukázal, že hoci mu rozhodnutie komunitárnych orgánov nebolo adresované priamo, je ním bezprostredne a osobne dotknutý pre svoje nezameniteľné vlastnosti alebo okolnosti, ktoré tento subjekt „originalizujú“ vo vzťahu ku všetkým potenciálne rozhodnutím dotknutým subjektom. V prípade Plaumann nemecký dovozca mandarínok nepreukázal túto „originalitu“, a teda spomínaným testom neprešiel a legitímácia na podanie žaloby na neplatnosť mu bola odopretá. Tento Plaumannov test, v podstate akýsi pomerne reštriktívny výklad príslušných ustanovení Zmluvy o EÚ, sa stal doktrinálnym ukazovateľom judikatúry ESD vo všetkých prípadoch žalôb nepriviligovaných subjektov.

Novátorský (a treba povedať, že zrejme modernejší prístup) sa snažil zaujať Súd prvého stupňa práve v prípade *Jégo Quéré*. Doktrína Plaumannovho testu tu bola nahradená modernistickým prístupom k žalobám nepriviligovaných subjektov, spočívajúcim v extenzívnom výklade príslušných ustanovení Zmluvy o EÚ, koniec koncov, tak ako to proklamoval už rozsudok *Plaumann*, ale táto proklamácia bola diametrálne odlišná od praxe Plaumannovho testu. Rozhodnutie Súdu prvého stupňa ES vzbudilo nebyvalý rozruch v „stojatých vodách“ konštantnej judikatúry ESD týkajúcej sa žalôb nepriviligovaných subjektov. Ak by sa presadila táto novátorsky sa črtajúca doktrína, bol by to priam revolučný zlom v otázke prístupu fyzických a právnických osôb na Európsky súdny dvor. Odvolacie konanie, treba konštatovať, žiaľ, tento prístup nepotvrdilo, vrátilo celú problematiku späť do polohy Plaumannovho testu.

Definitívne víťazstvo konzervatívnej doktríny Plaumannovho testu znamená

rozsudok vo veci *UPA*, keď aj Súd prvého stupňa ES prijal doktrínu Plaumanovho testu.

Rozdielnosť vo vnímaní strany sporu a rozdielnosť vo vnímaní žalobnej legitímácie jednotlivých subjektov konanie nič nemení na tom, že ide o pojmový znak civilného procesu.

Ďalším argumentom pre prijatie tézy, že konanie pred Súdny dvorom ES je pojmovo civilným procesom, bude (akokoľvek diferencované, ale predsa) uplatňovanie procesných princípov a zásad v tomto konaní, ktoré sú absolútne totožné s kontinentálnou tradíciou civilného procesu.³ Uplatňovanie dispozičného princípu, koncentračnej zásady, zásady ústnosti, bezprostrednosti a iných takýchto zásad jednoznačne svedčí v prospech názoru o pojmovom vymedzení konania pred Súdny dvorom ES ako konania civilného.

Jedinou potenciálnou výhradou môže byť to, že v konaní pred Súdny dvorom ES nejde o ochranu subjektívnych práv vyplývajúcich zo súkromnoprávných vzťahov. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že komunitárne právo, ktorého ochrana a aplikácia sú prvoradou úlohou Súdneho dvora, nezakladá subjektívne práva súkromnoprávneho charakteru. Podľa nášho názoru je to však presne naopak. Napriek neoddiskutovateľnej rozdielnosti komunitárneho práva od práva vnútroštátneho právny poriadok EÚ predstavuje relatívne autonómnou entitu, relatívne samostatný systém práva, ktorý ukladá konkrétne povinnosti a zakotvuje s nimi korelujúce oprávnenia – teda možnosť operovať pojmom subjektívne právo je podľa nášho názoru úplne legitímna i v intenciách európskeho (komunitárneho či úniového) práva. Otázka, či ide o súkromnoprávnu (civilnú) jurisdikciu, a či teda systém európskeho práva zakladá civilnoprávnu jurisdikciu Súdneho dvora ES, tak pochopiteľne stráca na význame v tom zmysle, že je nepochybným faktom, že z právneho poriadku ES/EÚ či z komunitárneho právneho systému sú vyvodzované konkrétne subjektívne práva jednotlivcov v civilnej oblasti. Ako príklad môžeme uviesť samotný pilier komunitárneho práva, takzvané štyri slobody – voľný pohyb osôb, služieb, tovaru a kapitálu. Táto doktrína zakladá konkrétne subjektívne práva jednotlivcov (fyzických a právnických osôb v rámci EÚ) súkromnoprávneho charakteru. Veď sloboda pohybu či neexistencia colných obmedzení je typickým civilným nárokom podporujúcim slobodu jednotného vnútorného trhu. Ochrana týchto práv je priamo či nepriamo zverená do kompetencie Súdneho dvora ES či, lepšie povedané, do kompetencie súdneho systému EÚ. Súdny systém EÚ tvorí koherentná jednota vnútroštátnych národných súdov a Súdneho dvora ES, pričom v otázkach výkladu a aplikácie komunitárneho práva má rozhodujúce slovo Súdny dvor ES, ktorý v tomto zmysle predstavuje najvyššiu súdnu autoritu súdneho systému EÚ.

Ak je teda ochrana týchto práv (prostredníctvom priamych žalôb skôr výnimočne a nepriamo, ale predovšetkým o to intenzívnejšie cez prizmu prejudiciálneho konania) zverená do jurisdikcie Súdneho dvora ES, bude konanie pred ním

³ Porovnaj napr. TICHÝ, L. et al.: *Evropské právo*. Praha : C. H. Beck, 1999, s. 238 a nasl.

intencionálne zamerané na ochranu týchto práv. Tým je daná i posledná podmienka, aby sme takéto konanie mohli klasifikovať ako konanie civilné. Ak by civilným nebolo, v rámci vertikálnej štruktúry jednotlivých druhov konaní (procesov), by muselo byť čímsi výnimočným, čímsi *sui generis*, čo nemá oporu v teoretickom vymedzení pojmu ani v praktickej reflexii každodennej praxe Súdneho dvora ES. Nejde predsa o ad hoc vytvorený orgán, ide o stabilnú justičnú štruktúru s pevnými procesnými pravidlami, princípmi, zásadami, pojmológiou i doktrínou (nie doktrínou civilného procesu ES/EÚ, ale doktrínou tzv. súdnej ochrany v rámci ES/EÚ, čo je však podľa nášho názoru len sémantický rozdiel bez konkrétnej obsahovej náplne), ktorá koná a rozhoduje v rámci istej právnej tradície, a to v rámci kontinentálnej tradície civilného procesu, výrazne modifikovanej povahou svojich rozhodnutí a istým privilegovaným postavením v rámci prameňov európskeho práva. Ak uvedené zhrnieme, možno s trochou, vari prípustnej, hyperbolizácie nastoliť otázku: Ak konanie pred Súdnyim dvorom ES nie je civilným procesom, čím teda je?

Nezodpovedanou zostáva otázka načrtnutá o pár riadkov vyššie. Akú povahu majú vlastne rozhodnutia Súdneho dvora ES? Sú prameňom práva, alebo v súlade s kontinentálnou právnou tradíciou⁴ len akýmsi subsidiárnym výkladovým „pomocníkom“ právnej praxe? Domnievame sa, že rozhodnutia Súdneho dvora ES majú výrazne precedenčný charakter a tým *ipso facto* charakter prameňov komunitárneho práva. Jeho precedenčný charakter je na prvý pohľad zrejmý z tzv. doktríny *acte claire* a *acte éclairé* v rámci európskeho práva, konkrétne v rámci prejudiciálneho konania. V skratke môžeme konštatovať, že ide o tzv. výnimky z obligatórnosti konania o predbežnej otázke.

To, že sa v konaní pred súdom poslednej inštancie vyskytne prvok komunitárneho práva, akokoľvek relevantný pre daný spor, *ipso facto* neznamena povinnosť takéhoto súdu začať konanie o predbežnej otázke. Môžeme teda konštatovať, že podmienky obligatórnosti konania o predbežnej otázke nie sú bez výnimiek a sú sústavne dokresľované judikatúrou Súdneho dvora.

Kľúčovým rozhodnutím, ktoré zosumarizovalo dovtedajšiu doktrínu a determinovalo ju na niekoľko desaťročí dopredu, je rozhodnutie vo veci CILFIT.⁵ Keďže toto rozhodnutie je v podstatných bodoch publikované na nasledujúcich stránkach, zhrnieme len podstatné body. Výnimky z obligatórnosti predkladania predbežných otázok súdom poslednej inštancie⁶ sú v zásade tri:

1. Nastolená otázka je zjavne neopodstatnená a irelevantná vo vzťahu k prebiehajúcemu konaniu, jej potenciálne zodpovedanie nemá reálny vplyv na pre-

⁴ V tejto súvislosti len malá poznámka – aj samotný kontinentálny právny systém má vnútorné diferencie, a v kontexte skúmanej problematiky je zaujímavé sledovať súdne rozhodnutia v škandinávskom podsysteme germánskej vetvy kontinentálneho systému práva, kde majú súdne rozhodnutia výrazne precedenčný charakter.

⁵ Vec 283/81 CILFIT (1982) ECR 3415.

⁶ Ani samotný pojem „súd posledného stupňa“ nie je v komunitárnej doktríne vnímaný ako bezproblémový. Prevláda názor o funkčnom (teleologickom) určení súdu posledného stupňa. Porovnaj BOBEK, M. et al.: *Predbežná otázka v komunitárnom právu*. Praha : Linde Praha, 2005, s. 208 a nasl.

biehajúci spor, je „akademická“ v tom zmysle, že nemá reálny základ v príslušnom spore.

2. Doktrína *acte éclairé*. Zhrnúť túto doktrínu na niekoľkých riadkoch je mimoriadne problematické, ak nie nemožné. Do rozhodnutia CILFIT, teda do začiatku osemdesiatych rokov minulého storočia, išlo len o pojem teoretický, doktrinálny, ktorého korene siahajú do prvopočiatkov samotnej existencie Súdneho dvora ES, avšak až predmetné rozhodnutie (CILFIT) ho legitimizovalo ako pojem operabilný v intenciách komunitárneho práva. Doktrína *acte éclairé/acte claire* je jednou z najfrekventovanejších (v zmysle najkritizovanejších) tém súčasného európskeho civilného procesu. Doktrína *acte éclairé* je založená na koherencii a vnútornej konzistentnosti judikatúry Súdneho dvora, teda na konštantnej judikatúre, judikatúre ustálenej, nemeniacej sa v čase a nerozporovanej. Výnimku z obligatórnosti predkladania predbežných otázok Súdnemu dvoru ES teda predstavujú prípady existencie ustálenej judikatúry k tejto otázke, prípadne existencie konkrétneho rozhodnutia Súdneho dvora ES k identickej otázke. Doktrína *acte éclairé* teda predstavuje snahu o to, aby sa neodpovedalo na už zodpovedané a aby sa neriešili „problémy“, ktoré už problémami v dôsledku existencie konštantnej judikatúry (prípadne existencie rozsudku Súdneho dvora ES v inej veci týkajúceho sa identickej predbežnej otázky) vlastne nie sú. Opätovne tu zdôrazňujeme úlohu národných súdov, ale i účastníkov konania a ich právnych zástupcov v prejudiciálnom konaní. Jediné znalosť judikatúry Súdneho dvora ES je práve tým prostriedkom, ktorý túto doktrínu v pravom zmysle slova uvádza do života.
3. Doktrína *acte claire*. Pôvod tejto doktríny i samotného pojmu siaha do francúzskej teórie civilného procesu, čo však v tejto chvíli nie je podstatné. Kým doktrína *acte éclairé*, stručne opísaná v bode 2, spôsobuje výkladové problémy najmä v rovine určenia „miery identickosti“ predbežných otázok a „miery ustálenia“ konštantnej judikatúry, doktrína *acte claire* spôsobuje problémy už len fakticitou svojej existencie. Je založená na postuláte, že začatie konania o predbežnej otázke nie je potrebné v prípadoch, keď výklad či adekvátne aplikácia komunitárneho práva sú natoľko zrejmé a zjavné, že Súdny dvor ES netreba „obťažovať“ žiadosťami o výklad. Túto doktrínu Súdny dvor ES podmieňuje natoľko vágnymi kritériami, že je naozaj namieste stále silnejúca kritika týkajúca sa jej uplatňovania.

Podmienky uplatňovania doktríny *acte claire* môžeme v zásade zhrnúť do týchto bodov:

- a) Sémanticko-gramatické determinanty – všetky akty komunitárneho práva sú publikované vo všetkých dvadsiatich oficiálnych jazykoch EÚ. Národný súd by pri aplikácii tejto doktríny mal byť oboznámený so všetkými jazykovými mutáciami textu s cieľom splnenia ďalších bodov.
- b) Komparatívne determinanty – po oboznámení sa s textáciami všetkých jazy-

kových verzií by národný súd mal vykonať komparáciu ich sémanticko-logického významu a porovnať, či sa v jednotlivých textoch nevyskytujú potenciálne výkladové problémy, ktoré by aplikáciu doktríny *acte claire* vylučovali.

- c) Interpretáčnej determinanty – národný súd by pri komparácii mal rešpektovať interpretačné divergencie vyplývajúce z osobitnej povahy komunitárneho práva, teda mal by brať do úvahy existenciu pojmov a interpretačných metód vlastných komunitárnemu právu.

Už na prvý pohľad je zrejmé, kde pramení kritika odporcov doktríny *acte claire*. Na prvom mieste treba zrejme spomenúť faktickú neudržateľnosť uvedených podmienok – nie je celkom dobre mysliteľné, aby jeden človek (samosudca národného súdu) disponoval jazykovými znalosťami, ktoré si tieto kritériá nevyhnutne vyžadujú, navyše v akejkoľvek komparácii a následnej interpretácii sa nevyhnutne vyskytuje subjektívny hodnotiaci prvok, ktorý zrejme nie je integrovanou súčasťou doktríny *acte claire*. Navyše denotáty pojmov, ktorými uvedená doktrína operuje, sú také nejasné, že prisúdiť im všeobecne akceptovateľný význam je prakticky nemožné. Na prvý pohľad taká sympatická snaha o elimináciu myšlienky predbežných otázok na Súdnom dvore končí ako ďalší z márných pokusov o minimalizáciu v podstate neeliminovateľnej subjektivity pri hodnotení právnych pojmov, čo však už nie je predmetom našich úvah na tomto mieste.

Vidíme, že konštantná judikatúra Súdneho dvora ES má výrazne precedenčné pôsobenie a ako takej jej automaticky patrí i postavenie prameňa komunitárneho práva. Napokon, prameňom je práve dostatočný a zároveň nutný dôvod existencie práva či povinnosti,⁷ ktorý nie je obsiahnutý v žiadnej norme rovnakej alebo vyššej právnej sily. Z tohto aspektu možno konštatovať, že rozhodnutia Súdneho dvora túto podmienku či definíciu spĺňajú – zakladajú práva a povinnosti, ktoré zakladajúce zmluvy ES, ich zmeny a doplnky neobsahujú – napríklad doktrínu o prednosti komunitárneho práva, o jeho bezprostrednej a priamej aplikovateľnosti a pod., ktoré zakladajú konkrétne oprávnenia jednotlivcom a konkrétne povinnosti členským štátom (ale, samozrejme, aj naopak – práva štátom a povinnosti jednotlivcom), ktoré neobsahujú normy vyššej právnej sily. Možno teda konštatovať, že rozhodnutia Súdneho dvora ES sú prameňmi práva, akokoľvek to nezapadá do kontinentálnej právnej tradície sudcovskej „nenormotvorby“.

Recenzent: JUDr. Pavol Erben

⁷ Porovnaj KNAPP, V.: *Teorie práva*. Praha : C. H. Beck, 1995, s. 129.

Súhrn

Autor sa v príspevku zamýšľa nad otázkou, či konanie pred Súdny dvorom ES spĺňa pojmové znaky civilného súdneho konania a argumentačne podporuje svoje názory a závery, že to tak je. Zároveň sa zamýšľa nad problematikou pôsobenia rozhodnutí Súdneho dvora ES ako prípadných prameňov práva a dospieva k názoru, že tieto rozhodnutia pôsobia precedenčne, teda ako prameň práva.

Zusammenfassung

Autor beschäftigt sich in dem Beitrag mit der Frage, ob das Verfahren vor dem Gerichtshof der Europäischen Gemeinschaft die Begriffzeichen des Zivilprozessverfahrens hat, und mit Argumenten unterstützt er seine Meinung und seine Rückschlüsse, dass es so ist. Gleichzeitig beschäftigt er sich mit der Frage des Wirkens der Gerichtsbeschlüssen des Gerichtshofes der Europäischen Gemeinschaft als die eventuellen Rechtsquellen, und er kommt zu dem Schluss, dass diese Gerichtsbeschlüsse als Präzedenz wirken, also wie die Rechtsquellen.

Summary

The entry is dealing with the most actual questions of European law of civil procedure, defined as “judicial cooperation in civil matters” in Maastricht treaty. First of all it points on problematic clauses, mostly from the point of the application of comunitaire legal acts in the legal background of Slovak republic.

The end of these considerations has lead to the effort of the author to evaluate the need of reception of unified procedural rules for ES/EÚ.

ZBORNÍK
PRÁVNICKEJ FAKULTY
UNIVERZITY KOMENSKÉHO

**ACTA FACULTATIS IURIDICAE
XXVI**

Vydala Univerzita Komenského v Bratislave vo Vydavateľstve UK
ako účelovú publikáciu pre Právnickú fakultu UK

Redaktorka: Jordana Burianová
Technická redaktorka: Kristína Vozáková

Vytlačilo Polygrafické stredisko UK v Bratislave

ISBN 978-80-223-2615-5